

HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS
O SLOVENSKÝCH
NÁRODNÝCH DEJINÁCH

VYDÁVA
MATICA SLOVENSKÁ
MARTIN

ROČNÍK 32
2022 ČÍSLO 2

HISTORICKÝ
ZBORNÍK 32
č. 2/2022

HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS
O SLOVENSKÝCH
NÁRODNÝCH DEJINÁCH
ROČNÍK 32* 2022* ČÍSLO 2

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ MARTIN

HISTORICKÝ ZBORNÍK

Vedecký časopis o slovenských národných dejinách
Ročník 32, 2022, č. 2

HISTORICAL MISCELLANY

Scholarly Journal on Slovak National History
Volume 32, 2022, No. 2

ALMANACH FÜR GESCHICHTE

Wissenschaftliches Periodikum über slowakische Nationalgeschichte
Jahrgang 32, 2022, No. 2

Vydáva Matica slovenská, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, IČO 00179027 v Slovenskom historickom ústave Matice slovenskej v spolupráci s Historickým odborom Matice slovenskej.

Adresa redakcie: Historický zborník, Slovenský historický ústav Matice slovenskej, Grösslingová 23, 812 51 Bratislava, e-mail: redakcia@zbornik.sk
www.zbornik.sk

Rozširuje Matica slovenská, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, tel.: +421 918 904 931, e-mail: periodika@matica.sk
www.matica.sk

Redakcia

Šéfredaktor: doc. Mgr. Ivan A. Petranský, PhD.

Zástupca šéfredaktora: Mgr. Radoslav Žgrada

Redakčná rada

Predsedníčka: prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc. (Trnavská univerzita)

Členovia: doc. HEDr. Luboslav Hromják, PhD. (Katólicka univerzita v Ružomberku); doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislave); prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave); prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislave); PhDr. Pavol Madura (Matica slovenská); doc. Mgr. Pavol Matula, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave); doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc. (Žilinská univerzita); PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD. (Matica slovenská); doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc. (Matica slovenská); doc. Mgr. Ivan A. Petranský, PhD. (Slovenský historický ústav v Ríme); doc. Mgr. Ondrej Podolec, PhD. (Ústav pamäti národa); prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD. (Trnavská univerzita); PhDr. Peter Sokolovič, PhD. (Matica slovenská)

Grafický návrh obálky: Jozef Siekel

Grafická úprava vnútra: Robert Schwandner

Jazyková redaktorka: Ing. Janka Farkašová

Preklad do anglického jazyka: Mgr. Michal Vongrej

Preklad do nemeckého jazyka: Mgr. Gabriela Hamranová

© Matica slovenská, Martin 2022

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto publikácie sa nesmie rozširovať (elektronicky, fotografickou reprodukciami a pod.) bez predchádzajúceho písomného súhlasu majiteľov práv.

Výtlačila Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany

Vychádza ako recenzované vedecké periodikum dvakrát ročne

Dátum vydania: december 2022

Evidenčné číslo EV 4010/10

ISSN 1335-8723

EAN 9771335872006 22

OBSAH

ŠTÚDIE

Demografický a sídelný vývoj Turčianskej stolice v 16. storočí na základe vybraných portálnych súpisov <i>Lucia ONDÍKOVÁ</i>	11
Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave v období prvej Československej republiky <i>Peter SOKOLOVIČ</i>	34
Kultúrne aktivity a spolky Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1941 <i>Ján TKÁČ</i>	62
František Hrušovský v exile (1945 – 1956) <i>Beáta KATREBOVÁ BLEHOVÁ</i>	88

MATERIÁLY

Domobrana v Armáde Slovenskej republiky 1995 – 2002 <i>Pavel MIČIANIK</i>	125
--	-----

DOKUMENTY

Kráľ Matej Korvín vo vzťahu k Bratislave v Belovom podaní <i>Eva FRIMMOVÁ</i>	163
--	-----

RECENZIE

JANAS, Karol – ŽENČUCHOVÁ, Anna. Slovenské pohraničie v poľsko-slovenských vzťahoch v rokoch (1918 – 1959) <i>Martin GAREK</i>	199
HALADOVÁ, Silvia – LABJAK, Stanislav. Vyprosený a vymodlený. Listy politického väzňa Juraja Hurného z jáchymovského pekla manželke Eliške <i>Pavol DEMJANIČ</i>	203
KNAPÍK, Jiří a kol. Pionýři malované děti? Pionýrska organizace ČSM a dětský kolektiv (1949 – 1968) <i>Rudolf MANIK</i>	205

SPRÁVY

Valné zhromaždenie Historického odboru Matice slovenskej <i>Pavol DEMJANIČ</i>	213
Vedecký seminár pri príležitosti 200. výročia narodenia Augusta Roya <i>Zdenko TKÁČ</i>	217
Odhalenie pamätnej tabule vo Vlkovej <i>Pavol DEMJANIČ</i>	218
Seminár 100. výročie narodenia Vladimíra Mínača <i>Zdenko TKÁČ</i>	219

CONTENTS

STUDIES

Population and Settlement Growth in Turiec County in the 16th Century Based on Selected “Portal” Registries

Lucia ONDÍKOVÁ 11

Matica Slovenská Local Branch Office in Trnava During the First Czechoslovak Republic

Peter SOKOLOVIČ 34

Cultural Activities and Associations of Slovaks in Vojvodina in the Years 1918–1941

Ján TKÁČ 62

František Hrušovský in Exile (1945–1956)

Beáta KATREBOVÁ BLEHOVÁ 88

MATERIALS

Militia in the Army of the Slovak Republic, 1995–2002

Pavel MIČIANIK 125

DOKUMENTS

King Matthias Corvinus and his Relation to Bratislava Interpreted by Bel

Eva FRIMMOVÁ 163

REVIEWS

JANAS, Karol – ŽENČUCHOVÁ, Anna. Slovenské pohraničie v poľsko-slovenských vzťahoch v rokoch (1918 – 1959) (Slovakia’s Borderland, Affected by Polish-Slovak Relations in the Years 1918–1959)

Martin GAREK 199

HALADOVÁ, Silvia – LABJAK, Stanislav. Vyprosený a vymodlený. Listy politického väzňa Juraja Hurného z jáchymovského pekla manželke Eliške (Beseeched and Impetrated. The Political Prisoner Juraj Hurný’s Letters from the Hell of Jáchymov to His Wife Eliška)

Pavol DEMJANIČ 203

KNAPÍK, Jiří et al. Pionýři malované děti? Pionýrská organizace ČSM a dětský kolektiv (1949 – 1968) (Young Pioneers, Painted Children? Pioneer Organization of the Czechoslovak Union of Youth and the Collective Organization of Children /1949–1968/)

Rudolf MANIK 205

REPORTS

General Assembly of Matica Slovenská History Branch

Pavol DEMJANIČ 213

Scientific Seminar on the 200th Anniversary of the Birth of August Roy

Zdenko TKÁČ 217

Unveiling of Memorial Plaque in Vlková

Pavol DEMJANIČ 218

The 100th Anniversary of Vladimír Mináč’s Birth Seminar

Zdenko TKÁČ 219

INHALT

STUDIEN

Demographische und Siedlungsentwicklung des Komitats Turz im 16. Jahrhundert auf Grund der ausgesuchten Pfortenverzeichnisse

Lucia ONDÍKOVÁ 11

Örtliche Zweigstelle von Matica slovenská in Trnava im Zeitraum der ersten Tschechoslowakischen Republik

Peter SOKOLOVIČ 34

Kulturelle Wirksamkeit und die Vereine der Slowaken in Vojvodina in den Jahren 1918 – 1941

Ján TKÁČ 62

František Hrušovský im Exil (1945 – 1956)

Beáta KATREBOVÁ BLEHOVÁ 88

MATERIALIEN

Die Landwehr in der Armee der Slowakischen Republik 1995 – 2002

Pavel MIČIANIK 125

DOKUMENTE

König Matthias Corvinus in der Beziehung zu Bratislava dargestellt nach Matej Bel

Eva FRIMMOVÁ 163

REZENSIONEN

JANAS, Karol – ŽENČUCHOVÁ, Anna. Slovenské pohraničie v poľsko-slovenských vzťahoch v rokoch (1918 – 1959) (Slowakisches Grenzgebiet in der polnisch-slowakischen Beziehungen /1918 – 1959/)

Martin GAREK 199

HALADOVÁ, Silvia – LABJAK, Stanislav. Vyprosený a vymodlený. Listy politického väzňa Juraja Hurného z jáchymovského pekla manželke Eliške (Ausgebetener und Abgebeter. Die Briefe vom politischen Häftling Juraj Hurný aus der Jáchymov-Hölle an die Ehefrau Eliška)

Pavol DEMJANIČ 203

KNAPÍK, Jiří et al. Pionýři malované děti? Pionýrská organizace ČSM a dětský kolektiv (1949 – 1968) (Pioniere gemalten Kinder? Die Pionierorganisation ČSM und das Kinderkollektiv /1949 – 1968/)

Rudolf MANIK 205

NACHRICHTEN

Hauptversammlung des Historischen Bereichs der Matica slovenská

Pavol DEMJANIČ 213

Das Wissenschaftsseminar anlässlich des 200. Geburtstags von August Roy

Zdenko TKÁČ 217

Endhüllung der Gedenktafel in Vlkanová

Pavol DEMJANIČ 218

Seminar 100. Geburtstag von Vladimír Mináč

Zdenko TKÁČ 219

ŠTÚDIE

Demografický a sídelný vývoj Turčianskej stolice v 16. storočí na základe vybraných portálnych súpisov

Lucia Ondíková

ONDÍKOVÁ, Lucia. Population and Settlement Growth in Turiec County in the 16th Century Based on Selected “Portal” Registries. In *Historický zborník*, Vol. 32, 2022, No. 2, pp. 11-33.

Abstract: The presented paper describes the situation in populating Turiec region towards the end of the Middle Ages and analyzes the selection of “portal” registries from the 16th century. These are one of the main sources of information on population and settlement growth developments in the area. Based on the interpretation of these, the study attempts to inform about the population and the size of Turiec settlements in the early modern era. The number of settlements and their distribution within Turiec County was already relatively stable in the period under review; the number of homesteads that paid the so-called “portal” (homestead gate) tax was constantly changing. However, in addition to these data, the portal registries also offer other interesting information that the study in question notices. For example, these are the names of the landowners to whom the individual villages belonged, the number of deprived inhabitants, rarely also their names, different occupations of subjects, or services for a landowner, to whom they devoted themselves and, finally, natural disasters (fire, looting) that took place in the settlements.

Keywords: settlement; Turiec; population; subjects; homestead; portal registry; portal tax.

Na zmeny v osídlení Slovenska na prelome stredoveku a novoveku pôsobilo viacero činiteľov. Maximum osídlenia v stredoveku dosahovalo Slovensko v závere 14. storočia. Koncom stredoveku sa počet sídel zmenšoval – začiatkom 16. storočia badáme mierny úbytok (107 sídel).¹ Vzostup zaznamenali mestské sídla, z nich najmä slobodné kráľovské mestá, ktorých počet a rozsah v priebehu stredoveku rástol, rovnako aj počet mestečiek.

Celkový obraz o osídlení Slovenska na začiatku 16. storočia vypracoval už historik Juraj Žudel. Podľa neho sa v tomto období na území Slovenska nachádzalo 3 980 sídel, z toho bolo 19 slobodných kráľovských miest, 14 miest, 161 mestečiek a 3 786 vidieckych sídel. Na 100 km² pripadalo 8,1 sídel, pričom stredná vzdialenosť medzi sídlami predstavovala 3,5 km. Najhustejšie rozmiestnenie sídel bolo v Novohradskej stolici (až 11,1 sídel na km²), najmenšia sídelná sieť sa nachádzala na Orave (len 2,1 sídel na km²).²

¹ ŽUDEL, Juraj. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*. Bratislava : Veda, 2010, s. 131.

² ŽUDEL, Juraj. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*, s. 134.

Väčšina sídel mala začiatkom raného novoveku vidiecky charakter. Doosídľovali sa najmä nížiny a kotliny, avšak v tomto období môžeme pozorovať aj osídľovanie dosiaľ ľudoprázdnych území v oblastiach severného Slovenska, najmä na Orave vplyvom tzv. valaskej kolonizácie.³ Na území južného Slovenska sa situácia v 16. storočí vyvíjala odlišne a môžeme tu sledovať vyšší počet pustnúcich sídel ako na severe.

Príčin zánikania sídel bolo niekoľko. Obyvatelia utekali na iné panstvá, prípadne do miest, ak pociťovali priveľký útlak zo strany svojho feudálneho pána. Týmto spôsobom zanikali najmä vidiecke sídla. Pustošenie pôdy a znepríjemňovanie života poddaných spôsobovali aj feudálne rozbroje lokálnej šľachty. Vedľajšou príčinou odchodu obyvateľstva mohli byť aj živelné pohromy ako požiare, povodne či choroby. Vplyv na zmeny v počte sídel malo aj spájanie viacerých malých sídel do jedného celku. Významne sa pod demografické a sídelné zmeny, najmä na území južného Slovenska, podpísal konflikt s Osmanskou ríšou. Osmanské vojská plienili oblasti Slovenska až po Hronský Beňadik, okolie Topoľčian, na západe sa dostali až k Trnave a Hlohovcu. Najviac zasiahnutá bola Nitrianska stolica, ale aj Bratislavská, Komárňanská a Ostrihomská, na východe Slovenska najmä Gemer. Osmani sa neuspokojili len s plienením a drancovaním, čím zničili viaceré sídla, ale odvliekli aj veľa obyvateľov do zajatia, čím sa znižoval počet obyvateľov na Slovensku.

Celkový počet obyvateľov Slovenska do konca 16. storočia neklesal, aj keď boli oblasti, najmä na juhu krajiny, kde sa ich počet znížil v dôsledku osmanských vpádov. Zároveň však na Slovensko prichádzali Maďari, Chorváti a ďalšie etnické skupiny z južných území, ktoré boli obsadené Osmanmi. V oblastiach severného Slovenska, kde nebola taká intenzívna hrozba ako na juhu, pravdepodobne existoval vysoký prirodzený prírastok, a to najmä na Orave a v Liptove.

Informácie o demografickom vývoji obyvateľstva v určitom čase a na určitom území môžeme získať viacerými spôsobmi, najmä však vďaka zachovaným písomným prameňom. Možno ich rozdeliť na demografické a nedemografické. Do prvej kategórie spadajú pramene vyhotovené priamo za účelom sčítania obyvateľov. Tie však začali vznikať až koncom 18. storočia za vlády Jozefa II. (prvý súpis bol vyhotovený v rokoch 1785 – 1787), preto sú v skoršom období pre nás dôležité predovšetkým pramene z druhej kategórie. Tú tvoria najmä písomnosti slúžiace na daňové účely, ktorých hlavným cieľom bolo zistiť, koľko sa na danom území nachádza hospodárstiev (usadlostí) schopných platiť dane, ďalej súpisy poddanských dávok a podobne. Sú nimi najmä urbáre a portálne súpisy.⁴

Informácie získané z takýchto súpisov sú v každom kraji a v každom roku rôzne. Záležalo najmä na vóli úradníka vytvárajúceho súpis, čo všetko považoval za dôležité doň zapísať. Súpisy však neuvádzajú presný počet osôb. Niekde sú uvedené len počty port, inde možno nájsť vypísané aj povolania, ktorým sa obyvatelia venovali, zriedkavo dokonca aj mená obyvateľov platiacich dane.

³ KOHÚTOVÁ, Mária. *Demografický a sídlištný obraz západného Slovenska*. Bratislava : Veda, 1990, s. 68.

⁴ KOHÚTOVÁ, Mária. *Vývoj obyvateľstva na Slovensku v 16. a 17. storočí*. Trnava : Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, 2010, s. 12-13.

Spočiatku sa zdaňovali najmä celé a polovičné usadlosti, koncom 16. storočia aj menšie usadlosti. Pri prepočítavaní rozdrobených usadlostí na celé porty dochádzalo často k matematickým chybám, čím sa znižoval počet zdanených port, a teda aj počet obyvateľov.⁵

Práve rozborom portálnych súpisov zo 16. storočia sa v nasledujúcom príspevku pokúsime priblížiť sídelnú a demografickú štruktúru Slovenska na začiatku raného novoveku na príklade Turčianskej kotliny.

Osídlenie Turca do konca stredoveku

Kým prejdeme k rozboru samotných portálnych súpisov, je dôležité priblížiť sídelný stav, ktorý v Turci existoval na konci stredoveku.

Sídlam v Turci sa venovalo už niekoľko historikov. Z tých prvých to bol na Slovensku Ján Šikura, ktorý v prvej polovici 20. storočia napísal dielo *Miestopisné dejiny Turca*.⁶ Hoci nepoznal všetky dokumenty týkajúce sa Turca, ktoré sú nám známe v súčasnosti, jeho práca bola vo svojej dobe veľmi prínosná. Jeho interpretácie dejín turčianskych sídel v nasledujúcom období vyvrátili viacerí historici, z nich najkomplexnejšiu publikáciu spracoval v roku 1996 Ján Beňko.⁷ Niektoré obce majú už v súčasnosti aj samostatné monografie.⁸ Okrajovo sa v jednotlivých dielach spomínajú aj portálne súpisy, zaslúžili by si však aj podrobnejšiu analýzu.

Začiatkom raného novoveku sa dotvorila sídelná štruktúra v Turčianskej kotline. V 16. storočí pribudli k už existujúcim sídlam obce, ktoré vznikli valašskou kolonizáciou. Tak bolo založené Vrúcko západne od znievskeho Podhradia (súčasného Kláštora pod Znievom) šľachticmi zo Slovenského Pravna. Valachov usadili vo svojom chotári aj zemepáni z Lieskovca (Kaľamenovej), kde vytvorili dve osady: Budiš a Nevoľno, ktoré sa po prvý raz spomínajú v roku 1519 (*Budiss et Nevolno*).⁹ Budiš bol po prechodnom spustnutí v polovici 16. storočia opäť vybudovaný, Nevoľno zaniklo úplne. V novoveku vznikli ešte dve obce (Turčianske Teplice a Sklabinský Podzámok), ktoré však pre túto štúdiu nie sú relevantné.

Základ sídelnej štruktúry Turca tvoria štyri hrady so svojimi panstvami, postavené počas stredoveku. Najstarším je hrad Zniev (spočiatku nazývaný „hrad Turiec“), ktorý bol v 13. storočí vybudovaný na staršom základe. Pre zlú dostupnosť však v priebehu 14. storočia pomaly strácal na dôležitosti. Druhým hradom bol Sučiansky hrad. Do jeho panstva však patrilo len veľmi malé územie a už koncom 15. storočia bol zničený

⁵ KOHÚTOVÁ, Mária. *Vývoj obyvateľstva na Slovensku v 16. a 17. storočí*, s. 49.

⁶ ŠIKURA, Ján. *Miestopisné dejiny Turca*. Bratislava : SAV, 1944, 162 s.

⁷ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*. Martin : Osveta, 1996, 278 s.

⁸ Spomeňme napríklad Martin. FLOREK, Pavol. *Turčiansky Sv. Martin v stredoveku*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1941, 172 s., Sučany. BELÁČIK, Pavol. *Sučany. Pamätnica k 35. výročiu SNP*. Martin : Osveta, 1979, 293 s., či Slovenské Pravno. CHORVÁTH, Michal. *Slovenské Pravno a okolie*. Slovenské Pravno : Obecný úrad, 1994, 248 s.

⁹ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 197. J. Šikura nepoznal túto listinu a za prvú zmienku o Budiši považuje až rok 1573. ŠIKURA, Ján. *Miestopisné dejiny Turca*, s. 154.

a opustený. Najvýznamnejšími sa stali hrady Sklabiňa a Blatnica. Sklabinský hrad bol po vzniku Turčianskej stolice v roku 1339 sídlom župana, oba však v 16. storočí spolu so svojimi panstvami získal do majetku šľachtický rod Révaiovcov. Vybudovaním týchto hradov mali byť zabezpečené cesty prechádzajúce naprieč Turcom.

V rámci osídlenia zohrala svoju úlohu aj cirkevná organizácia. Jej základy položili v Turci benediktíni zo Zobora, ktorí už v 9. storočí pôsobili ako pustovníci v okolí Kláštora pod Znievom. Medzi sídla s najstaršími sakrálnymi stavbami v Turci patria Svätá Mara, Sebeslavce, Martin, Turčiansky Peter (Trebostovo), Sučany, Kláštor pod Znievom, Svätý Michal, Mošovce a Vyšehrad. Prvé turčianske kostoly sa nestavali v samotnej osade, ale boli vybudované na samote medzi dedinami, pričom jeden kostol slúžil viacerým okolitým obciam. Po odchode benediktínov¹⁰ získali Kláštor pod Znievom na čas dominikáni, po nich premonštráti. Tí tu sídlili viac než tristo rokov a priaznivo pôsobili na cirkevný život v Turci. Už v roku 1231 tu vzniklo hodnoverné miesto.¹¹ Kláštor zabezpečil prestavbu všetkých starších a výstavbu nových kostolov v Turci. Z roku 1332 pochádza prvý takmer kompletný súpis kostolov a farárov z Turca. Nachádza sa v ňom šesťnásť kostolov, pričom v Turčianskej kotline vtedy existovali ešte minimálne tri ďalšie, ktoré v zozname nie sú uvedené.¹² V nasledujúcich rokoch bolo vybudovaných ešte niekoľko kostolov a kaplniek,¹³ ktoré boli väčšinou filiálkou okolitých farských kostolov.

Spomedzi drobných obcí v Turci sa niekoľkým podarilo rozvinúť natoľko, že počas stredoveku získali mestské výsady. Turčianske mestá Martin, Sučany, Mošovce a Turany¹⁴ boli však napriek svojim privilégiám veľmi málo rozvinuté a zostali poddanskými mestečkami sklabinského a blatnického panstva. V 15. storočí nadobudli charakter

¹⁰ Benediktíni v Turci pôsobili asi do roku 1242 – 1243. BEŇKO, Ján. K počiatkom kresťanstva a stredovekých kostolov v Turci. In *Slovenská archivistika*, roč. 30, 1995, č. 2, s. 40.

¹¹ Do roku 1350 tu bolo vydaných vyše 140 listín. HOLOŠOVÁ, Alžbeta. Činnosť hodnoverného miesta v Turci do roku 1350. In *Slovenská archivistika*, roč. 25, 1990, č. 1, s. 61-80.

¹² Ide o súpis príjmov jednotlivých farárov a výšky cirkevného desiatku, ktorý mali platiť. Súpis bol vyhotovený na príkaz pápeža Jána XXII. Spomínajú sa v ňom tieto kostoly: kláštorň Kostol Panny Márie a Kostol sv. Mikuláša v Kláštore pod Znievom, Kostol Panny Márie v Sučanoch, Kostol Najsvätejšej Trojice v Mošovciach, Kostol Panny Márie vo Svätej Mare, Kostol sv. Juraja vo Svätom Ďuri, Kostol Všetkých svätých v Pravne, Kostol sv. Margity v Hornom Jasene, Kostol sv. Jána Krstiteľa vo Vrútkach, Kostol sv. Petra pri Trebostove, Kostol sv. Ondreja v Sebeslavciach, Kostol sv. Jána Krstiteľa v Ivančinej, Kostol sv. Michala vo Svätom Michale, Kostol sv. Martina v Martine, Kostol sv. Mikuláša v Turanoch a Kostol sv. Ladislava v Necpaloch. V súpise nie je uvedený vtedy existujúci Kostol Božieho tela v Belej, ktorý bol pravdepodobne filiálkou necpalského kostola, Kaplnka sv. Heleny v Dražkoviach, ktorá bola filiálkou kostola v Martine a postavený mal byť už aj kostol neznámeho patrocinia v Jazernici. BEŇKO, Ján. K počiatkom kresťanstva a stredovekých kostolov v Turci, s. 42-43.

¹³ Takými to boli Kaplnka sv. Kozmu a Damiána pri Laclavej, kaplnka neznámeho patrocinia v Dubovom, Kostol sv. Štefana v Rudne, Kaplnka sv. Šimona a Júdu v Príbovciach, Kaplnka sv. Anny v Dolnej Štubni a Kaplnka nájdenia sv. Kríža vo Valči. BEŇKO, Ján. K počiatkom kresťanstva a stredovekých kostolov v Turci, s. 43.

¹⁴ Martin získal mestské privilégiá od Karola Róberta v roku 1340. FLOREK, Pavol. *Turčiansky Sv. Martin v stredoveku*, s. 67. Privilégiálna listina Sučian sa nedochovala. Ako mesto sa prvýkrát spomínajú v roku 1359. Mošovciam udelil mestské výsady Ľudovít Veľký v roku 1370. Ako posledné získali mestské privilégiá Turany v roku 1397 od kráľa Žigmunda. BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 143-146.

mestečiek aj Slovenské Pravno, Belá a Dolná Štubňa, hoci mestské výsady nezískali. Ako mestečko sa spomína aj Dolná Štubňa, pravdepodobne v súvislosti s tu vyberaným kráľovským mýtom. Dedina získala v roku 1502 právo na slobodný týždenný trh konaný v utorok.¹⁵ Kláštor pod Znievom, ktorý získal mestské privilégia¹⁶ ako prvý z turčianskych mestečiek, však o ne v 14. storočí prišiel.¹⁷ Naďalej však zostal významným trhovým centrom, podobne ako Sučany, Martin, Svätá Mara, Dolná Štubňa či Mošovce.

Mestečká a dediny boli navzájom pospájané dôležitými cestnými komunikáciami, pričom najvýznamnejšie boli tri z nich. Už v predhistorických dobách existovalo spojenie medzi Hornou Nitrou a Turcom. To zabezpečovala tzv. Nitrianska cesta prichádzajúca od Prievidze a Nedožier popod Vyšehrad do Slovenského Pravna a pokračovala dolu Turcom. Druhá významná cesta (označovaná ako Pohronská cesta) prichádzala do Turca z Pohronia v dvoch vetvách. Prvá vetva viedla od Kremnice cez sedlo do Kozmasovej Vsi (neskoršej Dolnej Štubne), odkiaľ išla smerom na Blatnicu dolu Turcom a viedla na Liptov. Druhá vetva prichádzala cez Malý Šturec od Banskej Bystrice do Nedožora a Svätého Michala, kde sa napojila na prvú cestu od Zvolena.¹⁸ Tretia významná cesta viedla popri Váhu od Liptova do Žiliny a v prameňoch bola označovaná ako *via publica* alebo aj Považská cesta.

Na významných miestach hlavných ciest sa azda už od 9. – 10. storočia vyberalo mýto. Najstaršie doložené mýto je v Kláštore pod Znievom a to v roku 1183.¹⁹ Okrem neho sa už odpradáva vyberalo mýto aj v Rudne, Sučanoch, Kozmasovej Vsi, Martine a istý čas aj v Nedožore. Keďže ľudia sa všemožne snažili vyhnúť plateniu mýta, vyhýbali sa týmto mýtniciam a cestovali cez tzv. falošné cesty.²⁰ Okrem uvedených hlavných ciest existovalo naprieč Turcom aj viacero ďalších komunikácií regionálneho významu. Sústava týchto ciest sa ustálila v priebehu 14. storočia v súvislosti so vznikom nových kuriálnych dedín.

Na významných križovatkách a v dôležitých sídlach vznikli trhové miesta. Najstarší trh je doložený vo Svätej Mare listinou z roku 1258.²¹ Ďalšie sídla s pravidelne konaným trhom boli Kláštor pod Znievom, Martin, Sučany, Mošovce, Slovenské Pravno a Dolná Štubňa.

Obyvateľstvo Turca z hľadiska majetkovej držby možno rozdeliť na dve základné skupiny. Šľachta, predovšetkým príslušníci zemianskeho stavu, tvorila po poddaných druhú najpočetnejšiu časť obyvateľstva v Turci. Turčianska kotlina je typickým príkladom

¹⁵ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 185.

¹⁶ Stalo sa tak pravdepodobne už v roku 1266. BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 91.

¹⁷ Mestské výsady získali obyvatelia Podhradca od Bela IV. v roku 1266. Nezhody s kláštornými prepoštními však viedli k tomu, že na súde v roku 1347 bola privilegiálna listina vyhlásená za neplatnú a Podhradčania boli podriadení prepoštní. BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 147-148.

¹⁸ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 44-45.

¹⁹ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 186-187.

²⁰ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 187; FLOREK, Pavol. *Turčiansky Sv. Martin v stredoveku*, s. 128-129.

²¹ Miesta, kde si poddaní vymieňali a kupovali svoje výrobky, sa spočiatku vytvárali väčšinou pri kostoloch, preto aj trhovým dňom bola prevažne nedeľa, neskôr však aj iné dni. CHROPOVSKÝ, Bohuslav. *Dejiny Slovenska I*. Bratislava : Veda, 1986, s. 192.; BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 40-41.

regiónu, v ktorom sa nachádza veľké množstvo kuriálnych obcí.²² Pozostávali z jednej alebo viacerých kúrií drobných zemanov, ktorí boli často veľmi chudobní a od poddaných sa líšili len šľachtickými výsadami, osobnou a majetkovou slobodou. Kúria predstavovala samostatný hospodársky celok jedného rodu, ktorý zahŕňal domy, stajne, oráčiny, lúky a lesy. V týchto dedinách sa pôvodní majitelia často udržali až do novoveku. V niektorých z nich sa vo veľmi malej miere vyskytovali aj poddanské usadlosti.

Koncom stredoveku sa v Turci nachádzalo viacero „domácich“ šľachtických rodín, ktoré odvodzovali svoje meno od svojho majetku.²³ Do vlastníctva pozemkov v Turci sa sobášmi dostávali aj príslušníci cudzích rodov.²⁴ Nie vždy mala každá dedina len jedného zemepána, v niektorých turčianskych obciach vlastnilo jednotlivé podiely viacero rodov.

Koncom stredoveku utiekli pred osmanskou hrozbou na územie Slovenska šľachtici z južných častí monarchie. Takými boli v Turci napríklad Révaiovci z Rivice v Srbsku, ktorí postupne získali hrady Blatnicu a Sklabiňu a mnoho iných pozemkov a neskôr sa ich rodová línia rozdelila na blatnicko-sklabinskú a trebstovskú vetvu.²⁵ Ďalšou významnou rodinou neturčianskeho pôvodu boli Justovci z Kusavy.²⁶ Tí získali majetky v Necpaloch a Košťanoch, časť Vrútok a ďalšie. Spomeňme ešte Ňáriovcov z Bedegu, ktorí boli postupne vovedení do vlastníctva sučianskeho a časti pravnianskeho panstva a dediny Svätý Michal. Tieto cudzie rody sa v priebehu raného novoveku dostali medzi vyššiu šľachtu a stali sa najmajetnejšími zemepánmi v Turci. Na nich boli závislí drobní domáci zemanovia (označovaní za ich familiárov).

Začiatkom 16. storočia máme v Turci niekoľko väčších či menších majetkových domén. Najväčšími panstvami boli sklabinské,²⁷ blatnické,²⁸ pravnianske,²⁹ kremnické,³⁰

²² V Turci to boli obce: Bodovice, Veľký a Malý Čepčín, Diakova (pri Malom Čepčine), Dolina, Dražkovce, Dulice, Dvorec, Folkušová, Jazernica, Kevice, Košúty, Lehôtka, Lipovec, Markovice, Paraštiná, Rakovo, Rakša, Sebeslavce, Tomčany, Trnovo, Vachotovice, Vrútky, Záborie, Horné a Dolné Záturčie a Zorkovce. Medzi kuriálne obce patria aj Abramová, Benice, Bystrička, Dolné a Horné Jaseno, Dolný Kalník, Laclavá, Príbovce, Turčiansky Peter a Valentová, hoci sa tu nachádzali aj zdanené poddanské usadlosti.

²³ Takými boli Benický z Beníc, Lehotský z Lehôtky, Rakovský z Rakova, Záturecký zo Záturčia, Vrútocký (Rutkai) z Vrútok, Jesenský z Jasena a mnohí ďalší. Medzi pôvodnú turčiansku šľachtu sa rátajú aj Platy z Diviak, Turóci zo Svätého Michala, Čert (Eördögh) z Laclavej, Serafin (Seraffil) a Prónai zo Slovenského Pravna, Dávid zo Svätého Petra atď.

²⁴ Napríklad do majetku Hája sa dostali Majténiovci, Dóciovci a Záblatskovci. V majetku Slovenského Pravna nachádzame okrem pôvodnej vetvy Serafína aj Ujfalušiovcov, Turóciovcov, Záblatskovcov, Končekovcov či Majténiovcov. Medzi ďalšie pôvodom neturčianske rody, ktoré sa v Turci vyskytovali, patrili Koromovci, Komorovskovci, Pongrácovci, Ernstovci, Zápoľskovci a ďalší.

²⁵ Trebstovská vetva získala z tohto rozsiahleho révaiovského panstva v roku 1545 dediny Trebstovo, Bystrička a Jahodníky. ŠIKURA, Ján. *Miestopisné dejiny Turca*, s. 11.

²⁶ Podľa M. Jeršovej treba ich pôvod hľadať v Čechách. JERŠOVÁ, Mária. *Rod Ivanka z Jordánu a Dražkoviec*. Turčiansky Sv. Martin : Karel Kryl, 1937, s. 89-90.

²⁷ Martin, Mošovce, Turany, Sklabiňa, Kľačany, Priekopa, Šútovo, Štiavnička, Diaková.

²⁸ Blatnica, Belá, Laskár, časť Bystričky, Trebstovo, Sebeslavce, Ďanová, Vieska, Žabokrek, Jahodníky a časť Horných Vrútok.

²⁹ Slovenské Pravno, Rudno, Liešno, Dubové, Borcová, Mezevház, Brieštie, Hadviga, Jasenovo.

³⁰ Sklené, Horná a Dolná Štubňa, Horný a Dolný Turček, Háj a Čremošné.

panstvo premonštrátov (resp. znievske či kláštorné panstvo),³¹ medzi menšie môžeme zaradiť sučianske.³² Ostatné dediny alebo podiely v nich boli majetkami jednotlivých zemanov.

Rozbor portálnych súpisov

V rámci analýzy štruktúry osídlenia Turca v 16. storočí sme pracovali s portálnymi súpismi z rokov 1534, 1543, 1548, 1550, 1553, 1557, 1564, 1566, 1567, 1593 a 1598.³³ Portálne súpisy boli vo svojej dobe dôležité najmä pre informácie o počte usadlostí, od ktorých sa platila portálna daň.³⁴ V súčasnosti sú jedinečnými dokumentmi, na základe ktorých možno mapovať rozmiestnenie obcí, sledovať približné množstvo poddaných s usadlosťami, ako sa tento počet menil, zistiť, kto bol zemepánom a pri niektorých aj určiť zamestnanie poddaných. Jednotlivé súpisy sa svojou výpovednou hodnotou líšia. Z niektorých sa dozvieme len počet brán (port),³⁵ od ktorých sa platili dane, v iných sa vyskytujú aj informácie o množstve chudobnej populácie, či sa v obci nachádzal nejaký remeselník a podobne.³⁶ Portálne súpisy však nezachytávajú všetky sídla, ale len tie, ktorých obyvateľstvo sa zdaňovalo. To znamená, že v súpisoch zväčša nie sú uvedené tzv. kuriálne obce, v ktorých sa nenachádzali žiadne poddanské usadlosti.³⁷

Počty v súpisoch z rokov 1534, 1543 a 1548 sú zapisované ešte rímskymi číslami. Až od roku 1550 sa stretávame s dnešnými arabskými. V súpisoch sú uvedené aj mená slúžnych – správcov slúžnovských obvodov (*processus*). Boli to väčšinou príslušníci pôvodnej turčianskej šľachty. Zároveň je pri každej obci uvedený jej zemepán.

V portálnych súpisoch je možné sledovať aj vývin názvov jednotlivých obcí. Väčšina z nich sa v sledovanom období menila len minimálne a počas celého storočia si zachovala jednotný základ. Pri niektorých názvoch si môžeme všimnúť, že boli

³¹ Kláštor pod Znievom, Slovany, Lazany, Ležiachov, Moškovec, Ondrášová, Svätý Ďur, Polerieka, Socovce, Valča, Vrčko.

³² Sučany, Podhradie, Krpeľany, Kónské, Nolčovo.

³³ Originály sa nachádzajú v Maďarskom národnom archíve v Budapešti – Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára (MNL OL) E 158. Fotokópie sú dostupné v Historickom ústave SAV v Bratislave.

³⁴ Portálna daň, resp. krajinská daň bola tretia časť feudálnej renty (popri cirkevnom desiatku a zemepánskom deviatku), ktorú museli platiť poddaní v peňažnej forme. Túto daň zaviedol v prvej polovici 14. storočia Karol Róbert. Jej výška sa v priebehu rokov menila.

³⁵ Také sú súpisy z rokov 1550 a 1593. Súpis z roku 1543 udáva okrem port aj počet nemajetných obyvateľov. Súpis z roku 1553 udáva zase navyše počet opustených usadlostí a v roku 1566 máme okrem port uvedený tiež počet opustených usadlostí a počet želiarov.

³⁶ Relatívne podrobný je súpis z roku 1534, ktorý informuje o počte zdanených usadlostí, opustených či chudobných, spomínajú sa tu aj remeselníci, zakladanie majerov a ďalšie. Podobne boli koncipované aj súpisy z rokov 1548 a 1564, v ktorých sa uvádzajú aj novopostavené a vyhorené domy. V súpise z roku 1567 sa zase spomínajú zdanené a opustené usadlosti, želiari a stretávame sa tu aj so slobodníkmi. Z roku 1598 pochádza súpis, v ktorom sú uvedené len počty sedliackych a želiarskych domov, na základe ktorých si môžeme urobiť približnú predstavu, koľko ľudí v tom čase v Turci žilo. Najpodrobnejší je portálny súpis z roku 1557, v ktorom sú zapísané mená všetkých vlastníkov jednotlivých usadlostí, mená chudobných, želiarov atď.

³⁷ Výnimku predstavuje súpis z roku 1534, v ktorom sú vymenované aj čisto šľachtické obce.

pomaďarčené pridaním prípony *-falwa*.³⁸ Takými boli napríklad Diakova (*Diakfalwa*), Karlova (*Karolfalwa*), Borcova (*Borcxfalwa*), Kaľamenová (*Kelemenfalwa*), napríklad aj Ivančiná, ktorá sa niekedy píše ako *Iwanka*, niekedy zase ako *Iwankafalwa* a ďalšie. Výnimku tvorí súpis z roku 1548, v ktorom sú tieto obce uvedené v tvare *Karoliovawez*, *Bodorowawez* či *Deanowawez*. Najzaujímavejší je vývoj názvu mestečka Kláštor pod Znievom, ktorý je skoro v každom súpise iný. V roku 1534 sa uvádza ako *Podhradie*, 1548 ako *Oppidum claustris*, v rokoch 1550 a 1553 je to *Waralya*, čo znamená v maďarčine *Podhradie*. V ďalších súpisoch je to *Kalastrom*, *Oppidum claustris* a na konci storočia opäť *Varallia*.

Porta predstavovala základnú daňovú jednotku. Bola to brána dvora, cez ktorú sa vychádzalo na ulicu a mohol cez ňu prejsť voz naložený senom alebo obilím. Dvor, resp. usadlosť bol základnou hospodárskou jednotkou. Tieto usadlosti sa delili na sedliacke a želiarske. Sedliak (*colonus*) mal obyčajne v držbe celú usadlosť alebo jej časť a určité chotárne príslušenstvo (oráčiny, lúky a podobne). V rámci jednej sedliackej usadlosti často žili dve aj viac rodín. Želiar (*inquilinus*) vlastnil len dom, prípadne záhradu pri dome, nemal však žiadne pole. Podobné postavenie mal aj tzv. záhradkár (*ortulanus*). V súvislosti s rastom populácie možno od začiatku 14. storočia pozorovať drobenie usadlostí na polovičné, v neskoršom období aj na štvrtinové, osminové a menšie.³⁹

Štátna daň sa vyrubovala podľa počtu port v jednotlivých dedinách. Avšak nie všetky usadlosti boli zdanené. Od poplatkov boli oslobodení richtári (*iudex*), nemajetní poddaní (*pauperes*), slobodníci (*libertini*),⁴⁰ mýtnici (*theloniatores*), úradníci (*officiales*) a obyvatelia zaoberajúci sa určitými službami pre zemepána. Z takýchto ľudí sa v súpisoch najčastejšie vyskytuje pastier (*pastor*), rybár (*piscator*) či uhliar (*carbonarius*). Spomína sa tu aj niekoľko remeselníkov, uvedených ako *faber* (kováč) či *sutor* (obuvník) a podobne. Preto treba predpokladať, že v niektorých sídlach bolo viac usadlostí, ako bolo evidovaných port v portálnych súpisoch.⁴¹ Okrem zdanených usadlostí sa v dedinách vyskytovali aj opustené (*deserta*) a vyhorené (*combusta*) usadlosti. V niektorých súpisoch sú uvedené aj nové domy (*nova domus*, prípadne *noviter erecta*), šľachtické domy (*nobilium domus*) a majere (*domus allodialis*). Okrem týchto informácií sa dá z portálnych súpisov zistiť aj to, komu jednotlivé dediny patrili, prípadne aké podiely v nich mali tí-ktorí zemania. Môžeme si tak urobiť pomerne presnú predstavu o majetkových podieloch v Turci.

1534

Portálny súpis z roku 1534 je relatívne podrobný a poskytuje niekoľko pozoruhodných údajov. Sú tu zaznamenaní štyria slúžni, podľa ich mien môžeme usúdiť, že boli

³⁸ V maďarčine označenie pre dedinu.

³⁹ ŽUDEĽ, Juraj. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*, s. 118-119. V našom prípade sa stretávame iba s celými a polovičnými usadlosťami.

⁴⁰ Libertíni predstavovali osobitú kategóriu poddaných, ktorí sa vyplatili z povinností voči zemepánovi alebo boli oslobodení z iniciatívy zemepána. MAREK, Miloš. *Stredoveká latinčina II*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 33.

⁴¹ ŽUDEĽ, Juraj. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*, s. 112.

príslušníkmi pôvodnej šľachty.⁴² Jednotlivé obce sú zapísané v poradí podľa príslušnosti do obvodov. Pri každej obci je uvedené meno zemepána, resp. názov panstva, ktorému obec patrila, v niektorých prípadoch je pri jednej obci rozdelená majetková príslušnosť medzi viacerých zemanov.⁴³ Popri zemanoch mohla byť v majetkovej držbe uvedená aj fara. Tak napríklad v Ratkove bola len jedna zdanená porta, ktorá patrila farárovi zo Sučian (*plebani de Zuchan*), v Stránke mal zase tri porty farár z Martina (*plebani de Marthino*). Pri menách zemepánov sa môžeme dozvedieť aj niekoľko zaujímavostí. Napríklad Kaľamenová patrila Jurajovi z Rakova, ktorý bol kastelánom v Sklabini (*Georgii de Rakocz, castellani de Sclabiniia*). V Příbovcích bol zase zemepánom Mikuláš Benický, podžupan Turčianskej stolice (*vicecomitis de Thurocz*).

Okrem počtu zdanených port a nemajetných (*pauperes*) je v súpise vyznačená aj prítomnosť richtára (*iudex*) a niektorých remeselníkov, resp. služobníkov. Najčastejšie v súpise nachádzame pastiera (*pastor*). Vyskytuje sa takmer v každom druhom sídle, niekedy ich je v jednej obci aj viac. V Turanoch, Necpaloch, Belej, Slovanoch a Ležiachove boli traja pastieri, v Sučanoch, Mošovciach a Martine dokonca až štyria. Z menej tradičných povolání tu nájdeme hradných vrátnikov (*portarius castrum*) – po jednom v Priekope, Turanoch a Sklabini, hradného kočiša (*auriga castrum*) v Priekope, krajčira (*sartor ad castrum*) v Martine, dvoch mlynárov (*molendinator*) v Mošovciach a Valčí a dvoch kováčov (*faber*) v Turanoch a Kláštore pod Znievom. V poslednom zmieňovanom mestečku bol aj obuvník (*sutor*), sedlár (*sellator*) a holič (*barbitonsor*). Dôležitým z hľadiska vyberania mýta bol mýtnik (*theloniator*). Ten sídlil v Sučanoch, Dolnej Štubni a Martine. V Sklabini je uvedený správca hradu (*vicecastellanus*), v Slovenskom Pravne býval hradný sluha zo Znieva (*servitor ad castrum Znyo*). V súpise sa spomína aj jeden slobodník (*libertinus domini*), ktorý sídlil v Turanoch a dvaja jobagióni (*iobagio*)⁴⁴ vo Vieske a Laclavej.

Uvedené sú aj opustené usadlosti (*desertas*), ak sa takéto v dedine nachádzali. Zväčša bývali v obci jedna, dve. Po štyri boli v Sučanoch, Blatnici, Dolnej Štubni, Rudne, Dubovom, Vrícku a Valčí, v Slovanoch a Ležiachove bolo päť opustených usadlostí. Vo väčších sídlach s vyšším počtom usadlostí rástol aj počet tých opustených. Napríklad v Mošovciach ich bolo deväť, v Slovenskom Pravne a Kláštore pod Znievom desať a v Martine až dvanásť.

⁴² Mená sú zapísané ako *Ladislaus Wruthkai, Gasparus Zaborzki, Ladislaus Chepchenzki a Gregorius Hiezerniczki* – odkazujú na obce Vrútky, Záborie, Čepčín a Jazernica.

⁴³ Najčastejšie sa spomínajú známe mená ako Révai (*Rewai*), Ňári (*Niari*), Just (*Justh*) a panstvá Sklabiňa (*Sclabiniia*), Sučany (*Zuchan*), Blatnica (*Blatnicza*), kláštorné (*claustrum*), kremnické (*Cremnicziensis*), pravnianske (*Thot Prona*). Z menej častých zemepánov tu sú napríklad Rakovský (*Rakoczki*) v Kalníku, Matej Lehotský (*Lehoczki*) v obci Kalník a Bystrička, Bartolomej Majtény (*Maiitheni*) v Belej, Mikuláš Benický (*Beniczki*) v obciach Příbovce a Benice, Mikuláš Turóci (*Thuroczi*) a Matej Koza (*Kozza*) v Borcovej, Mikuláš Ostrošič (*Oztrossith*) a Lipčej (*Lipchei*) v Dolnej Štubni, Háji a Čremošnom, Ladislav Dávid (*David*) v obci Svätý Peter.

⁴⁴ Poddaný s osobnou slobodou, povinný vojenskou službou. MAREK, Miloš. *Stredoveká latinčina I*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 552.

Z ďalších budov si autor súpisu všima aj prítomnosť šľachtických domov a kúrií. Vo Valentovej, Kaľamenovej a Trebostove bolo po jednej kúrii (*curia nobilitaris*), jednu kúriu mali tiež vo Valči (*curia domini*). V Diviakoch a Slovenskom Pravne mali dom a kúriu (*domus et curia nobilium*), v Jasene dva šľachtické domy (*nobilium domus*) a v Dolnej Štubni jeden panský dom (*domus domini*).

V súpise môžeme tiež sledovať postupné zakladanie majerov, ktoré vytvárali zemepáni najmä sceľovaním opustených usadlostí za účelom výnosnejšieho hospodárstva. Takéto majere, resp. dom s majerom (*domus allodialis, allodium*) sa nachádzali po jednom v Podhradí, Sučanoch, Štiavničke a v Blatnici až dva.

V súpise je poznačených aj niekoľko zaujímavých skutočností. Napríklad pri Bystričke sú uvedené tri porty, ktoré boli vypálené zbojníkmi (*combuste per latrones*). V Martine bol hosť šľachtickej stolice (*hospes sedes nobilium*). Samostatne je v súpise vyčlenená lokalita *Blathnicza castrum*, kde sú dvaja chudobní, opustený dom, dom farára a škola (*schola*). Dá sa predpokladať, že táto lokalita sú Sebeslavce, nachádzajúce sa pod Blatnickým hradom.⁴⁵

Súpis je zaujímavý aj tým, že v rámci slúžnovských obvodov sú vymenované aj čisto šľachtické, t. j. kuriálne obce, kde sa nenachádzala žiadna zdanená usadlosť. Takými boli Záturčie, Vrútky, Lipovec, Košúty, Konské, Tomčany, Dražkovce, Záborie, Malé Jaseno, Dulice, Dolina, Folkušová, Rakovo, Lehôtka, Bodovice, Vachotovice, Kevice, Zorkovce, Rakša, Veľký a Malý Čepčín, Dvorec, Markovice, Jazernica, Paraštiná a Diaková. Štyri sídla sú v súpise označené ako mestečká (*oppidi*) a to Martin, Mošovce, Slovenské Pravno a Kláštor pod Znievom. Hoci Slovenské Pravno mestské výsady nikdy nemalo, pravdepodobne bolo natoľko rozvinuté, že bolo všeobecne považované za mestečko.

1543

Súpis z roku 1543 je v porovnaní s predchádzajúcim súpisom omnoho chudobnejší na informácie. Je jediný, kde nie sú uvedení ani správcovia slúžnovských obvodov, ani mená zemepánov, ktorým obce patrili. Nachádzajú sa tu iba informácie o počte sedliackych zdanených port (*colloni dicati*) a o počte chudobných, ak sa takí v obci nachádzali.⁴⁶ Čisto kuriálne obce tu už nie sú menované, až na jednu výnimku, a tou sú Vrútky (*Wrutek*), uvedené ako sídlo patriace šľachticom z Vrútok (*possesio nobilium de Wrutek*).

1548

Tento súpis by sme mohli po formálnej stránke porovnať so súpisom z roku 1534. Máme tu uvedených štyroch slúžnych Turčianskej stolice, v tomto prípade sú to Ján

⁴⁵ Na túto skutočnosť poukázal aj Maroš Mačuha. MAČUHA, Maroš. Daňové súpisy a ich význam. In *Studia historica Tyrnaviensia*, roč. 2, 2002, č. 1, s. 160.

⁴⁶ Najviac chudobných port (19) bolo v Sučanoch. Podobne vyšší počet bol aj v ďalších väčších sídlach – v Turanoch 10, v Mošovciach a Slovenskom Pravne 12. Relatívne vysoký počet nemajetných bol v Moškovci a Socovciach, kde popri 15 zdanených usadlostiach mali až 11 chudobných. Podobne aj v Slovanoch a Ležiachove je zapísaných 12 zdanených a až 10 chudobných port.

Záturecký, Blažej Nedecký, Ladislav Čepčiansky a Andrej Čepčiansky,⁴⁷ všetko príslušníci pôvodnej turčianskej šľachty.

Oproti predchádzajúcim súpisom pribudol zápis sledujúci prítomnosť želiarov (*inquilini*), ktorí boli takmer v každom sídle. Okrem nich je v každej obci uvedený richtár (*judex*), často sa vyskytujú aj chudobní, za ktorých sa zaručil richtár (*pauperes pro quibus judex juravit*).

Zemepáni zväčša ostali rovnakí ako v roku 1534, majetkovú príslušnosť zmenili Diviaky a Kalníky, ktoré získal Michal Platy (*Michelis Platii*). Obec Stránka bola majetkom farára z Martina (*bona plebani de Zenth Marthon*). Majetkovú doménu rozšíril Vavrinec Ňári (*Laurencius Niarii*), ktorý k pôvodným ňariovským majetkom získal Bodorovú, Borcovú, Ivančinú, Svätý Michal a Nedoroz.

Z povolání sa najčastejšie vyskytuje pastier vo väčšine sídel.⁴⁸ V súpise nachádzame aj nové povolanie – rybár (*piscator*). Tí boli po dvoch v Turanoch a Sučanoch. Z už spomínaných služobníkov tu nachádzame vrátnikov (traja v Priekope a traja v Kláštore pod Znievom), sluhov (v Sučanoch, Sklabini, Martine, Belej, Blatnici, Mošovciach, Slovenskom Pravne a Vrícku) a novým pojmom je *mercenarius* – najatý človek, nádenník, žoldnier.⁴⁹ Ten bol v Sučanoch, Nepochoch, Košťanoch, Príbovcach, Slovenskom Pravne, Kaľamenovej, Svätom Michale a Nedoroz.

V súpise sa nespomína prítomnosť kúrií v obciach, tiež sa tu nenachádzajú informácie o majeroch. Vyznačené sú však opustené usadlosti a nové domy (*nova domus*). Najviac nových domov bolo postavených v Slovenskom Pravne (6), potom v Martine (4) a Mošovciach (4).

Na konci súpisu sa nachádza celkový zoznam, z ktorého sa dozvedáme, že v Turci bolo v tomto roku 506,5 zdanených port, 45 richtárov, 180 želiarov, 201 chudobných, 51 pastierov, 21 sluhov, 11 opustených usadlostí a 19 nových domov.

1550 a 1553

Tieto dva súpisy patria k tým menej podrobným. V roku 1550 nachádzame len mená slúžnych,⁵⁰ mená zemepánov a počty port v jednotlivých obciach. Z hľadiska majetkovej príslušnosti nedošlo oproti predchádzajúcemu obdobiu takmer k žiadnym zmenám. Rozdiel oproti predošlým súpisom je ten, že v tomto sú už použité arabské číslice namiesto rímskych.

Podobný je aj súpis z roku 1553. Zo štyroch slúžnych vystriedal Alexandra z Veľkého Čepčina Mikuláš Sandor (*Nicolai Sandor*). Do časti majetku právnického panstva sa dostala rodina Rakovských, v Príbovcach nachádzame okrem Benického ďalšieho zemepána – Mičinského (*Miichiinskii*).

⁴⁷ *Joannis Zathurzki, Blasii Nedeczki, Ladislaii Čepchenii a Andri Čepchenii iudicium comitatus de Thurocz.*

⁴⁸ Nenachádzajú sa iba v 15 obciach, v ostatných sa vyskytuje jeden, dvaja pastieri, v Martine boli traja, v Mošovciach až štyria.

⁴⁹ MAREK, Miloš. *Stredoveká latinčina II*, s. 75.

⁵⁰ Ján Záturecký (*Joannis Zathureczky*), Blažej Nedecký (*Blasy Nedeczky*), Ladislav Benus (*Ladislai Benus*), Alexander z Veľkého Čepčina (*Alexandri de Nagy Čepchyn*).

Zo služobníkov sa spomínajú jedine rybári v Ratkove, ktorí patrili Františkovi Révaiovi (*piscatores domini Francisci Revaii*). Pri Kľačanoch je zase uvedené, že sú valasi (*valachi*). V súpise sú evidované aj opustené a vyhorené usadlosti. V konečnom sumári sa píše, že spolu bolo v Turci 601 port, z toho boli 2,5 vyhorené (v Bodorovej a Diviakoch) a 45 opustených kvôli nákaze (*per pestem desertae*).

1557

Portálny súpis z roku 1557 je spomedzi sledovaných súpisov najpodrobnejší. Od ostatných sa líši najmä tým, že sú pri každej obci vymenovaní vlastníci usadlosti,⁵¹ čo nám dáva veľmi cennú možnosť sledovať vývin a písanie priezvisk v tomto regióne. Nachádzajú sa tu celkom bežné priezviská ako Flaška, Bartoš, Škrabák, Korbel, Novák, Krivonoš, Kabát, Beran, Škoda, Kohút, Gregorovič, Kráľ, Jakubko, Sebehrd, Herbatý, Straka, Kramár, Stodola, Polák, Šrámkó, Holub, Hlaváč, Slovák, Káčer, Greguš, Valachovič, Valašek.⁵² Zriedkavo sa vyskytujú nemecké priezviská ako *Grayzel*, *Grosman*, *Lynharth* či *Mayer*, a to prevažne v obciach pravnianskeho panstva.⁵³

Ďalšiu veľkú skupinu tvoria priezviská odkazujúce na určité povolanie, väčšinou písané po latinsky. Z takýchto priezvisk sa najčastejšie vyskytuje *Faber*, prípadne slovenská forma *Kowacz*, menej často sa uvádza *Sutor*, *Serator*,⁵⁴ *Lutificulus*,⁵⁵ *Braxator*⁵⁶ či *Piscator*. Zo slovenských tu nájdeme napríklad Pekár, Masár, Švec, Kolár či Mlynár. Nemôžeme však s určitosťou tvrdiť, že sa obyvatelia s takýmto priezviskom tomuto povolaniu aj skutočne venovali. Istotu môžeme mať iba v prípadoch, keď je za priezviskom uvedené ešte aj povolanie (napr. *Nicolaus Miczko servitor*), prípadne, keď je uvedený ako služobník zemepána (napr. *Nicolaus piscator domini Nariü*).

Opäť sú tu menovaní štyria slúžni.⁵⁷ V tomto roku sa po prvýkrát uvádza tzv. záhradkár (*ortulanus*). Dohromady tak v súpise nachádzame tri kategórie poddaných bez zdanenej usadlosti – *ortulani*, *inquilini*, *pauperes*. Najviac takýchto záhradkárov bolo v Martine (13) a v Mošovciach až 36. Ako mestečká (*oppidi*) sú uvedené Martin, Sučany, Turany, Mošovce a Kláštor pod Znievom, teda tie sídla, ktoré skutočne v minulosti získali privilégia. V súpise sú spomínané aj vyhorené a novopostavené stavby a tiež opustené

⁵¹ Na každú celú, resp. polovičnú usadlosť je zapísané jedno meno. Ide pravdepodobne o hlavu rodiny, väčšinou je to muž, zriedka to býva žena – vdova (*relicta*).

⁵² Písané ako *Flasska*, *Barthoss*, *Sskrabak*, *Korbel*, *Nowak*, *Kriwonoss*, *Kabath*, *Beran*, *Sskoda*, *Kohuth*, *Gregorowych*, *Kral*, *Jakubko*, *Sebehrd*, *Herbaty*, *Straka*, *Kramar*, *Stodola*, *Polak*, *Ssramko*, *Holub*, *Hlawacz*, *Slowak*, *Kaczer*, *Greguss*, *Walachowych*, *Walassek*.

⁵³ Nemecká kolonizácia prebehla vo viacerých častiach Turca už koncom 13. a v priebehu 14. storočia. Šľachtici z Pravna usídlili na svojom majetku nemeckých hostí, ktorí tu postupne vybudovali tri dediny – Brieštie, Hadvigu a Jaseno. Všetky tri sa prvýkrát spomínajú v roku 1392 ako *Beryzth*, *Haduiga* a *Kereswelg*. MNL OL Diplomatkai levéltár, sign. 7816.

⁵⁴ Zámočník.

⁵⁵ Hrnčiár.

⁵⁶ Pivovarník.

⁵⁷ V tomto prípade sú uvedení ako *Michaelis Zatureczky*, *Valentini Lehoczky*, *Joanis Hlawaty* a *Nicolai Sandor*.

usadlosti, prípadne ak opustenú usadlosť niekto obýva, je to v súpise vyznačené.⁵⁸ V Martine bol napríklad opustený dom, v ktorom býval mestský pastier (*deserta in qua inhabitat pastor oppidi*). Pastier pravdepodobne neobrábal túto usadlosť, keďže bola vedená ako opustená a neodvádzala sa z nej daň. Vyhorené usadlosti boli v Martine, Bodorovej, Hornej Štubni, Sklenom, najviac ich však bolo v Sučanoch (až 35). Požiar by mohol byť aj jedným z hlavných dôvodov, prečo v Sučanoch oproti roku 1534 klesol počet zdanených port takmer na polovicu.⁵⁹

Z ďalších budov sa v Martine nachádzal kongregačný (stoličný) dom (*domus congregatores sedis regni*) a dom Révaiovcov (*domus domini Reway*). V niektorých sídlach boli domy opustené kvôli nákaze (*deserta per pestem*). Tak to bolo napríklad v Turanoch a Belej. V Jahodníkoch bol opustený dom, ktorý užívali Révaiovci, podobne aj v Bystričke sa nachádzala opustená kúria, ktorú používal sám pán Ladislav Révai (*deserta curia qua solus dominus Ladislaus Reway utitur*). Révaiovský dom sa nachádzal aj v Sklabini. V Príbovciach sa nachádzal dom provizóra (dozorcu, správcu) Sklabinského hradu (*domus provisoris*). V Kláštore pod Znievom stál pivovar (*domus braxatoria*). Tento súpis si opäť všima počet majerov. Môžeme ich nájsť v Sučanoch, Štiavničke či Kláštore pod Znievom.

Z povolani sa najčastejšie vyskytuje kováč, pastier či krajčír, mýtnik sa nachádzal v Martine, Nolčove, Dolnej Štubni a Rudne, rybári bývali v Turanoch, Krpeľanoch, Belej a Blatnici. V Sklabini a Nedozore mali zemepáni kočiša (*auriga*), v Priekope býval povozník (*vector*), v Sklabini murár (*murator*), v Trebstove mlatca obilia (*triturator*). Sluhov, resp. služobníkov (*servitores*) mali v Sučanoch (až siedmich), Podhradí, Štiavničke, Sklabini, Trebstove, Beniciach, Košťanoch, Žabokrekoch, Blatnici, Diviakoch a Kláštore pod Znievom. *Officialis* – úradník sa nachádzal v Priekope, Turanoch a Kláštore pod Znievom. V Sklabini býval hradný kastelán, ako aj jeho zástupca (*vicecastelanus*). Kastelán hradu Zniev žil v Socovciach a vicekastelán vo Valči.

Čo sa týka majetkovej príslušnosti, zmena nastáva pri dedinách patriacich do kláštorného, resp. znievskeho panstva.⁶⁰ Tie sú v roku 1557 zapísané ako majetok Ostrihomského arcibiskupstva.⁶¹

⁵⁸ *Deserta in qua inhabitat .../Deserta in qua ... habet.*

⁵⁹ Z 32 port v roku 1534 na 17,5 v roku 1557. V ďalších rokoch počet zdanených usadlostí v Sučanoch opäť narástol.

⁶⁰ Ide o obce Polerieka, Ondrašová, Moškovec, Kláštor pod Znievom, Lazany, Vrúcko, Slovany, Socovce, Ležiachov a Valča.

⁶¹ Po bitke pri Moháči (1526) zavládlo v krajine bezprávie, ktoré sa dotklo aj územia Turca. O kláštor spolu s panstvom prebiehali viaceré majetkové spory, počas ktorých bol kláštor výrazne poškodený a konvent úplne zničený. Prepošť s rehoľníkmi musel kláštor opustiť a ten následne vystriedal niekoľkých majiteľov. V roku 1554 sa novým správcom stal ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh, ktorému sa podarilo vyplatiť všetky dlžoby a zbaviť svetské osoby právnych nárokov na držbu turčianskeho prepošťstva. Z neskorších správcov prepošťstva spomeňme tiež čanádskeho či jágerskeho biskupa. V roku 1586 získali majetky turčianskeho prepošťstva jezuiti. ŽAŽOVÁ, Henrieta. *Stredoveké premonštrátske kláštory v slovenskej časti územia bývalého ostrihomského arcibiskupstva*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2017, s. 254-258.

1564 a 1566

Tieto súpisy sú opäť stručnejšie. V roku 1564 sú zapísané len mená slúžnych⁶² a zemepánov, počty port, želiarov, opustených, vyhorených a novopostavených usadlostí. Sú tu však rozdelené opustené domy a opustené domy, ktoré zabral zemepán (*deserta et a dominis terrestribus occupata*), čo súvisí so zakladaním majerov. Zemepán si privlastnil opustenú pôdu a postupne tu budoval majer. Takéto opustené domy boli dva v obci Svätý Peter.

V tomto súpise nachádzame nový druh služobníka – *stipendiarius*.⁶³ Tí sa nachádzali v Sučanoch (7), Štiavničke (5), Sklabini (2), Necpaloch (5), Blatnici (3) a Kláštore pod Znievom (2). Pri Kľačanoch je zaznačené, že sú všetci valasi (*walachi*), v Ratkove žili rybári. V Martine sa nachádzal stoličný dom (*domus sedis comitatus*). Veľa vyhorených usadlostí bolo v Košťanoch (9), kde nastal badateľný pokles zdanených usadlostí.⁶⁴ Najviac opustených port bolo v Jahodníkoch (6).

Zmena majetkovej príslušnosti nastala v Abramovej, kde nachádzame nového zemepána – Madočiansky (*Madachansky*).

V súpise z roku 1566 sú podobne ako v tom predchádzajúcom vyznačené opustené usadlosti, ktoré zabral zemepán a to v Jahodníkoch, Svätom Michale a Nedožore. Samostatné *allodium* sa spomína v Dubovom.

Po prvýkrát sa vyskytujú obce Horné a Dolné Záturčie, pričom Dolné Záturčie patrilo Dávidovcom, majiteľom Horného Záturčia bol Ján Záturčeký. Rovnako sa tu prvýkrát uvádza aj obec Šútovo v révaiovskom panstve, pri ktorej je zaznačené, že ide o novozaloženú obec (*possessio noviter erecta*) od roku 1564, a teda neplatí dane.⁶⁵ Rovnako tak aj Budiš, ktorého zemepánom bol Rakovský, je po prechodnom spustnutí uvedený ako novozaložená obec od roku 1563 a všetci obyvatelia sú želiari. V Rudne a Dolnej Štubni boli mýtnici. Štyria slúžni v tomto roku boli Michal Záturčeký, Tomáš Zrubko, Pavol Bada a Albert Rakovský.⁶⁶

1567

Súpis z roku 1567 je zaujímavý najmä tým, že si viac všima existenciu majerov. Zemepánmi boli obhospodarované usadlosti (*per dominum terrestrem occupata*) v Jahodníkoch (7), Sučanoch (4), Krpelňanoch a Nolčove (1), Necpaloch (10), Príbovciach (0,5), Blatnici (2), Ivančinej (4), Diviakoch (2), Háji (3), Dubovom (4) a Rudne (1). Ak obec vlastnili viacerí zemanía a každý z nich si zabral nejaké usadlosti, je tu vyznačená aj táto skutočnosť. Napríklad v Necpaloch zabral pán Just 8 port a Ladislav Révai 2 porty. Podobne aj v Príbovciach, ktoré patrili Benickým a Hroznovským, obsadil pán

⁶² *Michelis Waywoda, Mathias Krazniec, Michelis Jezernyczky, Leonardus Lehoczky.*

⁶³ Žoldnier, vojak bojujúci za žold. MAREK, Miloš. *Stredoveká latinčina II*, s. 403.

⁶⁴ Zo 7 zdanených usadlostí na 3,5.

⁶⁵ Z iných zdrojov vieme, že Šútovo existovalo už pred rokom 1564. Prvá písomná zmienka pochádza z roku 1403. BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 89. Pravdepodobne tu došlo k prerušeniu osídlenia, čím obec spustla a v druhej polovici 16. storočia bola znovu osídlená.

⁶⁶ *Michaelis Zathureczky, Thomas Zrupko, Paulus Bada, Albertus Rakowzky.*

Benický 0,5 porty. Oproti predchádzajúcim súpisom môžeme zaznamenať výrazný nárast takýchto usadlostí.

Ďalšou záležitosťou, ktorou sa zostavovateľ súpisu zaoberal, sú mlyny, ktoré sa doteraz v súpisoch nespomínali.⁶⁷ V tomto súpise je pri každom mlyne poznamenané, že nemá usadlosť (*molitor nullam sessionem habet*). Takíto mlynári boli v Beniciach, Trebostove, Svätom Petre, Jahodníkoch, Martine, Priekope, Sučanoch, Turanoch, Konskom a Podhradí, Štiavničke, Belej, Žabokrekoch, Necpaloch, Mošovciach, Svätom Michale a Nedozore, Diviakoch, Dolnej Štubni, Hornej Štubni, Sklenom, Rudne, Slovenskom Pravne, Kaľamenovej, Kláštore pod Znievom, Slovanoch a Ležiachove, Vrčku a Valči. Dohromady teda boli mlynári v 26 sídlach, čo je takmer polovica zo všetkých sledovaných sídiel v súpise.

Výnimku z platenia portálnej dane mali v Kľačanoch, kde boli valasi, a v Šútove a Budiši, ktoré boli novozaložené. Nachádza sa tu aj niekoľko slobodníkov a služobníkov (*libertini et servitores*) a to v Trebostove, Jahodníkoch, Priekope, Sklabini, Žabokrekoch, Košťanoch, Svätom Michale a Nedozore a Kláštore pod Znievom. V Martine sa nachádzal stoličný dom a v Blatnici sú zaznamenané tri vyhorené usadlosti a dom blatníckeho provizóra (*domus provisoris Blatthniciensis*). Najviac opustených usadlostí bolo v tomto roku v Belej, a to až sedem.

Z remesiel sú v súpise zaznamenaní iba rybári, ktorí boli v Ratkove, Krpeľanoch a Nolčove. Stretávame sa tu však aj s novým povoláním, ktorým je uhliar (*carbonarius*). Tí žili v Hornej Štubni a Sklenom, ktoré patrili do kremnického panstva.

Okrem mien štyroch slúžnych⁶⁸ je v úvode súpisu spomenuté aj meno vyberača daní (*dicator*). Tým bol v tomto roku v Turci Ján Dávid zo Svätého Petra. Zaznamenanie mena vyberača daní nie je pravidlom v každom súpise, ale stretávame sa s ním aj v niektorých predchádzajúcich súpisoch. V roku 1557 to bol *Leonardus Mathasowsky*, v roku 1550 je zase ako vyberač daní (*exactor*) uvedený *Georgius Rakowzky*. V roku 1593 bolo sčítanie port vykonané Jánom Rutkaiom z Horných Vrútok a Michalom Dražkóciom z Dražkoviec.⁶⁹

Zmena nastala v tomto roku vo vlastníckych právach. Ako zemepána obcí niekdajšieho kláštorného panstva nachádzame biskupstvo Nitrianske a Jágerské (*episcopi Nitriensis Agriensis*), pričom Jáger sa spomínal ako vlastník aj v súpise z predchádzajúceho roku.

1593

Z konca 16. storočia pochádza sledovaný súpis port a patrí k tým najstručnejším. Okrem množstva zdanených usadlostí si všíma iba mlyny (*molae*), ktoré sú zaznačené len v Rudne, Polerieke a Ondrašovej.

Opäť je uvedené, že v Kľačanoch sú valasi, ktorí sú aj v Šútove, a neplatia dane. V Trebostove sú všetky sedliacke usadlosti opustené (*omnes sessiones colonicales sunt deserta*), rovnako sa zdanené porty nenachádzali ani vo Svätom Petre, Hornom a Dolnom

⁶⁷ Až na súpis z roku 1534, v ktorom sa uvádzali dvaja mlynári.

⁶⁸ *Michaelis Zathureczky, Thomas Zrubko, Martinus Jezernyczky, Ieronimus Feya.*

⁶⁹ *per Joannem Ruthkay de Felseo Ruthka dicatorem at egregium Michaelem Draskoczy de Draskocz...*

Záturčí, Veľkom Jasene a Dolnom Kalníku. V Ratkove žili rybári. Štyria slúžni v tomto roku boli Georgius Matthussowicz, Mathaeus Iwanka, Joannes Raksansky, Bernhardus Kewiczky.

1598

Posledný súpis sa od ostatných odlišuje predovšetkým tým, že ide o počty sedliackych a želiarskych domov, nie o počty zdanených usadlostí, čo prináša presnejšiu predstavu o počte obyvateľov jednotlivých sídel.⁷⁰ Zaujímavá je aj skutočnosť, že v rámci jednej dediny sú spísaní všetci jej zemepáni⁷¹ a vieme, ktorému v nej patrilo koľko domov. Napríklad v Jahodníkoch, ktoré patrili celú Révaiovcom, mal 1 sedliacka a 2 želiarske domy Štefan Révai, 2 sedliacke domy Mikuláš Révai a 5 sedliackych a 4 želiarske domy Martin Révai. V obciach, ktoré vlastnilo viacero rodov, to vyzeralo zaujímavejšie. V Dolnom Záturčí si 25 želiarskych domov podelili Juraj Dávid, Ján Dávid, Peter Dávid, Ján Záturecký, Martin Záturecký, Štefan Záturecký senior a Ján Košút junior. V Príbovcich mali zase majetky podelené Martin Benický, Imrich Benický, Andrej Hroznovský, Andrej Trnovský, Matej Tótpronaj (Pravniansky) a Martin Thomčanský. Najzložitejšie majetkové pomery prevládali v obciach pravnianskeho panstva, z nich Slovenské Pravno bola obec s najvyšším počtom zemepánov,⁷² ktorí si tu podelili dohromady 83 domov. Zároveň tu môžeme vidieť, že majetkové podiely mohla mať aj žena (väčšinou vdova). V Hornom Kalníku a Diviakoch takto nájdeme vdovu Gašpara Platyho, vo Veľkom Jasene zase vdovu Ladislava Jesenského. Vdova Anna Pograny vlastnila niekoľko domov v Belej, Ďanovej, Laskári, Blatnici a Mošovciach.

Obce niekdajšieho kláštorného panstva sú zapísané ako majetok jezuitov (*Bona praepositurae Thurociensis, patrum Jesuitarum*),⁷³ čo pravdepodobne súviselo s nastupujúcou rekatolizáciou.

Keďže sa v tomto roku sčítali domy aj tých poddaných, ktorí neplatili portálnu daň (domy želiarov), nachádzame v súpise uvedené aj také sídla, ktoré v predchádzajúcich neboli (to znamená prevažne kuriálne dediny).⁷⁴ V týchto dedinách mali majetky hlavne miestni drobní zemanovia.⁷⁵

⁷⁰ K zmene daňového systému z počítania port na počítanie domov došlo pravdepodobne v dôsledku nepresnosti predchádzajúceho daňového systému, a teda k nedostatočnému finančnému výnosu. Počítanie domov bolo presnejšie a prejavilo sa vo vzraste počtu zdanených domov, a teda k zvýšeniu finančných príjmov, ktoré štát potreboval najmä na financovanie armády a budovanie opevnení.

⁷¹ Spísaní sú tí zemepáni, ktorí vlastnili aspoň jedného želiara. Ostatní, chudobnejší šľachtici tu spomínaní nie sú.

⁷² Bolo ich tu až desať – *Christina Niary, relicta Gregoris Balogh, relicta Mathei Hathalmy, relicta Symonffi, Joanis Wýfalusy, Ambrosy Appony, Christina Seraffil, Margaretha Seraffil, Michaelis Koztholany, plebanus loci.*

⁷³ Jezuitom tieto obce patrili už aj podľa súpisu v roku 1593.

⁷⁴ Takými sú Trnovo, Horné Vrútky, Dolné Vrútky, Lipovec, Záborie, Dražkovce, Dulice, Rakovo, Blažovce a Mezevház, Bodovice, Jazernica, Markovice, Dvorec, Veľký Čepčín, Diakova (pri Malom Čepčíne), Rakša, Horný Turček, Dolný Turček.

⁷⁵ Napríklad Lipovský a Lamoš v Lipovci, Záborský v Zábóri, Rakovský v Rakove, Vachot v Bodoviciach, Rakšanský v Rakši, Jazernický v Jazernici a podobne.

Samostatne je v súpise uvedený majer Kostolište pri Košťanoch (*alodium Koztholithe*), kde boli dva želiarske domy. Podobný majer bol aj pri Veľkom Čepčine označený ako *praedium Deakfalwa*, kde bol zemepánom Ján Kevický a nachádzal sa tu jeden želiarsky dom.

Ako mestečká sú v tomto súpise označené Martin, Sučany, Turany, Mošovce, Kláštor pod Znievom a Slovenské Pravno. Zo špecifických povolání sa tu opätovne spomínajú len rybári v Ratkove a valasi v Kľačanoch a Šútove. V Hornom Turčeku nemali obyvatelia žiadne polia a obživu (živobytie) si hľadali v horách (*nullos agros habent, ex montanis victum querunt*). Rovnako tak nemali polia ani v Dolnom Turčeku.

Mená štyroch slúžnych v tomto roku sú Peter Husár, Bernard Dražkóci, Adam Jazernický a Andrej Hroznovský.⁷⁶ Súpis vypracoval vyberač daní (*dicator*) Ján Záturcký z Dolného Záturčia.

Pre lepší prehľad a predstavu vývoja jednotlivých obcí sú pripojené nasledujúce tabuľky. Prvá zaznamenáva počet port v jednotlivých sídlach podľa desiatich portálnych súpisov zo 16. storočia. Skutočnosť, že niektoré sídla boli zapisované spolu (to znamená, že nie ku každej dedine je osobitne zaznačený počet port – pozri napríklad Krpeľany, Nolčovo, Podhradie, Konské), znemožňuje vytvoriť abecedný zoznam sídel. Obce sú preto zapísané v takom poradí, v akom zvykli byť zapisované v portálnych súpisoch. Pomlčka značí, že sa obec v príslušnom súpise nespomína.

	1534	1543	1548	1550	1553	1557	1564	1566	1567	1593
Priekopa	21	20	15	20	19	22,5	21	22	22	8
Martin	43	54	50	50	49	45	44	41	40	31
Jahodníky	10	14	13	13	12	15	10	10	9	5
D. Záturčie	–	–	–	–	–	–	–	3,5	–	0
H. Záturčie	–	–	–	–	–	–	–	1	–	0
Trebostovo	5	6	5	6	3	3,5	2,5	2,5	2	0
Svätý Peter	3	4	2	2	2	2	1	1	1	0
Benice	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1
Bystrička	8	7	7	7	7	7	5	6	6	3
Kľačany	7	5	–	6	7	–	7	–	–	3
Turany	27	30	34	29	29	20	16	20	20	20
Ratkovo	1	2	–	2	2	–	2	0	2	0
Krpeľany	6	11	8	9	9	3	11,5	12	6	7
Nolčovo	5					4				
Podhradie	5,5					4				
Konské	–					1				
Sučany	32	28	26	16	22	17,5	29	29	28	18
Štiavnička	3	4	4	4	4	5	6,5	7	6	3,5

⁷⁶ *Petrus Huzzar, Bernardus Draskoczy, Adam Jezerniczky, Andreus Hroznowsky.*

Sklabiňa	6	11	9	10	7	7	7	7,5	6,5	5,5
Diaková	5,5	6	6	6	4	5	5	5	5	2
Šútovo	–	–	–	–	–	–	–	0	0	2
Kalníky	8	6	5	6	4	6	5	5	5	3
Jaseno	4	4	–	3	2	3	–	0,5	1	0
Budiš	–	–	–	–	–	–	–	0	0	–
Belá	14	15	17	20	16	22	21	21	21	12
Príbovce	7	11	9	10	10	11	7	7	6,5	5,5
Rakovo	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–
Necpaly	12	15	11	13	12	11	9	10,5	10	3
Košfany	6	5	3	6	7	7	3,5	10	9	3
Žabokreky	11	10	5	9	9	9	8	8,5	8,5	2
Karlová	2	–	1	1,5	1,5	2	2	2	2	1,5
Ďanová	5	4	3	6	6	5	10	10	10	2,5
Laskár	3	4	3			5				2
Blatnica	16	15	13	15	10	15	14	12	12	8,5
Folkušová	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Valentová	4	2	1	2	2	2	2	2	2	1,5
Mošovce	57	65	61	61,5	58	61	58	58	58	35
Stránka	3	3	2	3	3	3	3	3	3	2,5
Borcová	5	5	5	7	7	7	5	6	6	5,5
Bodorová	6	7	5	5,5	3,5	3,5	4	5	5	2
Nedozor	3	7	7	7	7	4	5,5	5,5	5	3
Svätý Michal	4					4				
Rakša	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–
Diviaky	18	12	12	16	14	13	12	12,5	12	7
Dol. Štubňa	19	6	24	13	12	13	12	12	12	6,5
Hor. Štubňa	30	15	11	17	17,5	17	17,5	17,5	18	8,5
Sklené	32	22	–	24	23	22	23	23	23	13
Háj	9,5	12	10	11	10	10,5	11	11	10	7,5
Vieska	0	–	3	3	3	2	2,5	2,5	2,5	2
Čremošné	6	5	2	3	3	3	4	4,5	4	3
Ivančiná	9	8	5,5	8,5	7,5	9	8	7,5	7,5	4,5
Dubové	8	7	6	7,5	4	7	9	7,5	7,5	6,5
Kaľamenová	3	2	2	2	2	2	2	2	2	1
Slov. Pravno	25	25	26	26	24	25	25	24	24	23
Liešno	4	4	3	4	3	2	2	2,5	2	2
Rudno	8	7	6	9	9	7	6	6	6	6
Jasenovo	9	7	4	7	5	6	6	7	7,5	6,5
Hadviga	6	3	3	5	3	4	4	4	4	4

Brieštie	11	9	7	9	9	8	7	7	7	7,5
Laclavá	2	2	–	–	–	0	–	–	–	–
Polerieka	3	3	–	2,5	3	3	3	3,5	3	3,5
Abramová	0	2	–	1	1	–	1	1	1	–
Ondrašová	4	3	3	3	4,5	4	5	5	5	4,5
Socovce	4	15	5	8	8	4	8,5	10	9	7
Moškovec	2		3			5				
Kláštor p. Z.	8	–	17	16	20	19	19	20	20	19
Lazany	2	2	3	3	3	5	2,5	4,5	4,5	4,5
Vrícko	3	5	3	3	3	4	8	8	8	8
Slovany	10	12	10	18	18	14	19	20	20	20
Ležiachov			–			4				
Valča	8	9	7	8	9	10	10	10	10	9,5
Spolu	604,5	583	506,5	584	553,5	565,5	552,5	567	553	386

Druhá tabuľka obsahuje údaje zo súpisu domov z roku 1598. Tentoraz sú obce uvedené v abecednom poradí.

	Počet sedliackych domov	Počet želiarskych domov	Predpokladaný počet poddanských obyvateľov ⁷⁷
Abramová	0	10	50 – 70
Belá	33	18	255 – 357
Benice	3	2	25 – 35
Blatnica	24	22	230 – 322
Blažovce a Mezevház	0	7	35 – 49
Bodorová	8	3	55 – 77
Bodovice	0	1	5 – 7
Borcová	10	1	55 – 77
Brieštie	15	11	130 – 182
Budiš	0	9	45 – 63
Bystrička	10	12	110 – 154
Čremošné	7	2	45 – 63
Ďanová	5	17	110 – 154
Diaková	7	2	45 – 63
Diaková (pri M. Čep.)	0	1	5 – 7
Diviaky	22	15	185 – 259
Dolná Štubňa	26	11	185 – 259
Dolné Vrútky	0	15	75 – 105
Dolné Záturčie	0	25	125 – 175

⁷⁷ Počet obyvateľov je prepočítaný podľa koeficientu 5 – 7 obyvateľov na dom.

Dolný Kalník	0	1	5 – 7
Dolný Turček	33	0	165 – 231
Dražkovce	0	1	5 – 7
Dubové	17	20	185 – 259
Dulice	0	2	10 – 14
Dvorec	0	1	5 – 7
Folkušová	0	3	15 – 21
Hadviga	10	7	85 – 119
Háj	20	15	175 – 245
Horná Štubňa	36	24	300 – 420
Horné Vrútky	0	10	50 – 70
Horné Záturčie	0	10	50 – 70
Horný Kalník	4	3	35 – 49
Horný Turček	32	0	160 – 224
Ivančiná	9	4	65 – 91
Jahodníky	9	6	75 – 105
Jasenovo	13	18	155 – 217
Jazernica	0	1	5 – 7
Kaľamenová	4	7	55 – 77
Karlová	4	0	20 – 28
Kľačany	9	12	105 – 147
Kláštor pod Znievom	39	35	370 – 518
Konské	1	6	35 – 49
Košťany	6	17	115 – 161
Krpeľany	7	7	70 – 98
Laclavá	0	5	25 – 35
Laskár	6	0	30 – 42
Lazany	6	18	120 – 168
Ležiachov	7	8	75 – 105
Liešno	6	0	30 – 42
Lipovec	0	5	25 – 35
Markovice	0	1	5 – 7
Martin	74	23	485 – 679
Moškovec	7	2	45 – 63
Mošovce	109	0	545 – 763
Necpaly	13	32	225 – 315
Nedozor	4	7	55 – 77
Nolčovo	10	7	85 – 119
Ondrašová	7	9	80 – 112
Podhradie	8	7	75 – 105
Polerieka	4	2	30 – 42
Príbovce	9	18	135 – 189

Priekopa	22	20	210 – 294
Rakovo	0	6	30 – 42
Rakša	0	9	45 – 63
Ratkovo	5	0	25 – 35
Rudno	15	11	130 – 182
Sklabiňa	10	26	180 – 252
Sklené	65	23	440 – 616
Slovany	21	13	170 – 238
Slovenské Pravno	43	40	415 – 581
Socovce	7	4	55 – 77
Stránka	4	0	20 – 28
Sučany	69	36	525 – 735
Svätý Michal	4	4	40 – 56
Svätý Peter	0	19	95 – 133
Štiavnička	8	36	220 – 308
Šútovo	8	8	80 – 112
Trebostovo	0	23	115 – 161
Trnovo	0	7	35 – 49
Turany	50	39	445 – 623
Valča	14	34	240 – 336
Valentová	2	1	15 – 21
Veľké Jaseno	0	25	125 – 175
Veľký Čepčín	0	3	15 – 21
Vieska	8	5	65 – 91
Vrúcko	13	11	120 – 168
Záborie	0	3	15 – 21
Žabokreky	8	14	110 – 154
Spolu	1 069	958	10 135 – 14 189

Z uvedených údajov si môžeme urobiť približnú predstavu o veľkosti jednotlivých obcí a o tom, koľko obyvateľov v nich približne žilo. Dohromady bolo v portálnych súpisoch zapísaných 72 sídel. Veľmi dôležité údaje nám podáva súpis domov z roku 1598. Podľa neho tu v tomto roku stálo 1 069 sedliackych a 958 želiarskych domov, čiže dohromady 2 027 domov. Keď toto číslo vynásobíme piatimi až siedmimi obyvateľmi na dom, zistíme, že koncom 16. storočia žilo v Turci približne 10 135 – 14 189 poddaných obyvateľov. Táto informácia relatívne korešponduje s tvrdením J. Beňka, ktorý uvádza počet obyvateľov Turca na konci stredoveku na 10 000 – 12 000.⁷⁸ Ak vezmeme do úvahy, že rozloha Turca je približne 1 129 km², potom by hustota zaľudnenia poddanským obyvateľstvom bola 8,98 – 12,57 ľudí na km².

⁷⁸ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 233.

Z tabuliek môžeme tiež vyčítať, ako sa menil počet poddanských port v priebehu 16. storočia, ktorý spočiatku prevažne rástol, avšak koncom storočia pozorujeme prudký pokles zdanených usadlostí takmer v každej obci. Vyhli sa tomu len obce kláštorného a pravnianskeho panstva a obce s konštantne nízkym počtom zdanených port, ako napr. Benice či Stránka. Príčinou mohli byť časté požiare či úteky poddaných súvisiace s nepokojmi, ktoré v krajine zavládli po bitke pri Moháči (1526). Ďalšou príčinou bolo aj zakladanie majerov v réžii zemepánov, keď zaberali usadlosti a pôdu sedliakov a spájali ich do väčších celkov. Tým sa počet zdanených port znižuje a naopak, zvyšuje sa počet želiarov a nemajetných – prehlbuje sa tzv. pauperizácia obyvateľstva. Takýto proces môžeme sledovať napríklad v Trebostove, vo Svätom Petre, prípadne v Jasene.

Z počtu uvedených port si môžeme urobiť aj obraz o veľkosti jednotlivých obcí. Juraj Žudel uvádza päť veľkostných kategórií vidieckych sídel:

1. malé dediny (1 – 15 usadlostí)
2. stredné (priemerné) dediny (16 – 30 usadlostí)
3. mierne veľké dediny (31 – 50 usadlostí)
4. veľké dediny (51 – 100 usadlostí)
5. veľmi veľké dediny (viac ako 100 usadlostí).⁷⁹

Podľa tohto zoznamu sa v Turci nachádzalo 60 malých dedín, 10 priemerných dedín, jedna mierne veľká obec (Martin), jedna veľká obec (Mošovce), avšak ani jedno veľmi veľké sídlo. Z toho vyplýva, že pre Turiec sú typické najmä malé dediny. Z celkového počtu sídel uvedených v súpise z roku 1598 tvoria malé obce až 83 %. Keď k nim prirátame aj kuriálne obce neuvádzané v súpisoch, toto číslo ešte narastie.

Záver

Portálne súpisy sú dôležitým a cenným zdrojom informácií pre poznanie demografického a sídelného vývoja na určitom území. Nami sledované územie Turčianskej stolice je typickým príkladom regiónu, kde sa nachádzajú prevažne malé sídla, z ktorých veľkú časť tvoria kuriálne obce. Zo súpisov môžeme vyčítať, ktoré obce podliehali zdaňovaniu a aké aspoň približne bolo sociálne zloženie obyvateľov jednotlivých sídel. Porovnanie súpisov umožňuje sledovať zmeny v demografickom vývoji obyvateľstva regiónu v priebehu desaťročí. Viac či menej podrobné súpisy uvádzajú počty zdanených, chudobných, vyhorených a opustených usadlostí, novopostavených domov, prípadne obyvateľov, ktorí boli pre určité služobné povinnosti oslobodení od platenia krajinskej dane. Najčastejšie to boli pastieri, rybári, kováči a ďalší. Sledovaním počtov jednotlivých usadlostí vidíme, ako sa ich počet v priebehu storočia menil, pričom postupne klesal počet zdanených port a rástol počet chudobných a želiarov, čo sa stalo v dôsledku častých požiarov, útekem poddaných či zakladaním majerov na pôde sedliakov v réžii zemepánov. Z uvedených mien zemepánov (prípadne slúžnych a dikátorov) vidíme, že väčšinou tu boli príslušníci pôvodnej domácej drobnej šľachty. Z cudzích rodov mali najväčší vplyv Révaiovcí či Náriovci. Okrem zemanov vlastnilo niekoľko obcí mesto

⁷⁹ ŽUDEL, Juraj. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*, s. 114.

Kremnica, pánom v okolí Kláštora pod Znievom bolo Ostrihomské arcibiskupstvo či neskôr jezuiti vplyvom nastupujúcej rekatolizácie.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, E 158; Diplomatikai levéltár, sign. 7816.

Literatúra

BELÁČIK, Pavol. *Sučany. Pamätnica k 35. výročiu SNP*. Martin : Osveta, 1979.

BEŇKO, Ján. K počiatkom kresťanstva a stredovekých kostolov v Turci. In *Slovenská archivistika*, roč. 30, 1995, č. 2, s. 36-44.

BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*. Martin : Osveta, 1996.

FLOREK, Pavol. *Turčiansky Sv. Martin v stredoveku*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1941.

HOLOŠOVÁ, Alžbeta. Činnosť hodnoverného miesta v Turci do roku 1350. In *Slovenská archivistika*, roč. 25, 1990, č. 1. s. 56-80.

CHORVÁTH, Michal. *Slovenské Pravno a okolie*. Slovenské Pravno : Obecný úrad, 1994.

CHROPOVSKÝ, Bohuslav (ed.). *Dejiny Slovenska I*. Bratislava : Veda, 1986.

JERŠOVÁ, Mária. *Rod Ivanka z Jordánu a Dražkoviec*. Turčiansky Sv. Martin : Karel Kryl, 1937.

KOHÚTOVÁ, Mária. *Demografický a sídlištný obraz západného Slovenska*. Bratislava : Veda, 1990.

KOHÚTOVÁ, Mária. *Vývoj obyvateľstva na Slovensku v 16. a 17. storočí*. Trnava : Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, 2010.

MAČUHA, Maroš. Daňové súpisy a ich význam. In *Studia historica Tyrnaviensia*, roč. 2, 2002, č. 1, s. 156-167.

MAREK, Miloš. *Stredoveká latinčina I*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013.

MAREK, Miloš. *Stredoveká latinčina II*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013.

ŠIKURA, Ján. *Miestopisné dejiny Turca*. Bratislava : SAV, 1944.

ŽAŽOVÁ, Henrieta. *Stredoveké premonštrátske kláštory v slovenskej časti územia bývalého ostrihomského arcibiskupstva*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2017.

ŽUDEL, Juraj. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*. Bratislava : Veda, 2010.

Mgr. Lucia Ondíková
Štátny archív v Bratislave
Križkova 7
811 04 Bratislava, Slovakia
lucia.ondikova@minv.sk

Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave v období prvej Československej republiky

Peter Sokolovič

SOKOLOVIČ, Peter. Matica Slovenská Local Branch Office in Trnava During the First Czechoslovak Republic. In *Historický zborník*, Vol. 32, 2022, No. 2, pp. 34-61.

Abstract: The paper is devoted to the history of Matica Slovenská Local Branch Office in Trnava in the period of the interwar Czechoslovak Republic. The formation of Matica Slovenská in Trnava started shortly after the foundation of Czechoslovakia. At that time, all major national events were organized by the association known as Slovenská národná jednota (the Slovak National Unity), the predecessor of Matica Slovenská Local Branch Office in Trnava, formed by administrative renaming in 1923. Over time, under the leadership of Ferko Urbánek, Pavel Žiška, Ján Trančík and other Chairmen or Secretaries in a difficult period of the first Czechoslovak Republic, Matica association members of Trnava have left a noteworthy mark in the cultural, social and political spheres of Trnava history. The study deals with how Matica Slovenská Local Branch Office in Trnava became not only a mover but also a direct participant and initiator of many historical events and a promoter of changes in Trnava region. Building of the monument to Milan Rastislav Štefánik, the organization of hundreds of cultural, social, and other events, as well as efforts to expand the Matica life and activities among the Trnava population through the now non-existent secretariat of Matica, have been particularly significant up to this day. Keywords: history of Trnava; Matica slovenská Local Branch Office in Trnava; Matica Slovenská; first Czechoslovak Republic.

Matica slovenská zohráva v dejinách nášho národa, ale aj v živote mesta Trnava dôležitú úlohu. Po vzniku Československej republiky (ČSR) v roku 1918 sa preto aj na Slovensku začalo uvažovať nad obnovením jej činnosti. Už krátko nato, 1. januára 1919, vydal minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár dekrét o jej obnovení. Cesta k vytvoreniu miestnych odborov v slovenských mestách a na dedinách však bola ešte dlhá a náročná. Ako však skonštatoval na stránkach *Národných novín* neskorší matičný tajomník Štefan Krčméry, bola to cesta, na ktorú sa bolo treba vydať čo najskôr. Matica totiž mala byť podľa jeho slov „hýbateľom celej vzdelanosti a kultúry slovenskej, ktorej činnosť pocítia aj najposlednejšie slovenské obce! Matica musí mať členov v každej obci, v každom mestečku i dedinke svoje odbočky. Odbočky Matice slovenskej zakladať budú po obciach ľudové knižnice, utvoria spevokoly, riadiť budú divadlá a populárne prednášky pre vzdelanie ľudu a uvedú ešte mnoho iného...“¹ V Trnave

¹ KRČMÉRY, Štefan. Či rozpustiť Slovenskú Národnú Radu? In *Národné noviny*, roč. 50, 9. 1. 1919, č. 6, s. 1.

jeho myšlienka ožila síce až o niekoľko rokov, predsa len sa prvé odbory zriaďovali po Slovensku už v roku 1919.

Historicky prvý miestny odbor vznikol 2. novembra 1919 v Martine,² neskôr ho nasledovali ďalšie, medzi prvými najmä v Liptovskom Svätom Mikuláši, Košiciach, Trenčíne, Zvolene či Brezne.³ Postupom času na ne nadväzovali ďalšie miestne odbory, ktoré v zložitom období nejednoznačných pomerov nového etablujúceho sa štátu pomáhali formovať národné povedomie Slovákov. Bocom, samozrejme, nemohla zostať ani Trnava, významné slovenské mesto s prevahou slovenského a katolíckeho obyvateľstva, zato však aj s relatívne početnou maďarskou, nemeckou a židovskou komunitou. Už krátko po vzniku spoločného štátu sa aj tu zorganizovalo viacero národovcov. Ako skonštatovala spoluautorka najnovších *Dejín Trnavy*, „najdôležitejšou črtou prvého obdobia medzivojnového kultúrneho života v Trnave bola výrazná slovakizácia“.⁴ Jednou z vedúcich osobností tohto prúdu bol aj neskorší prvý predseda Miestneho odboru Matice slovenskej (MO MS) v Trnave Ferko Urbánek, pod ktorého vedením sa slovenskí i českí predstavitelia stretávali na radnici už od prvých dní existencie republiky a pripravovali ochotnícke divadelné predstavenia.⁵

To, že v meste nebol v tomto čase ešte založený miestny odbor Matice slovenskej, preto neznamena, že by roduverní Slováci nevykonávali národnú činnosť. Tá sa však v tomto čase organizovala pod inou hlavičkou, aj keď s rovnakým zameraním. Ešte pred vznikom MO MS v Trnave tak všetky väčšie národné akcie zabezpečoval spolok Slovenská národná jednota (SNJ). Ako sa vyjadril neskorší predseda trnavského miestneho odboru Pavol Žiška, ktorý ho viedol prakticky počas celých 20. a 30. rokov, „SNJ sa v Trnave založila z toho dôvodu, lebo Matica nebola v čase, kedy slovenskí národovci v Trnave hodlali začať s národnou prácou, ešte oživotvorená“.⁶ V miestnostiach jednoty v Pannonii a pod jej organizačným patronátom sa konali viaceré národné prednášky, divadelné predstavenia hier slovenských autorov, ako aj mnohé spomienkové akcie.⁷ Na tieto udalosti si neskôr spomínal sám Urbánek, ktorý napísal, že s cieľom „pracovať na povznesení národa, na blahobyte slovenského ľudu“ bola aj v Trnave založená SNJ už krátko po „prevrate“ ešte pred oživotvorením Matice slovenskej „a roku 1920 pán Štefan Krčméry tajomník Matice slovenskej nadhodil otázku pretvorenia Slov. Nár. Jednoty na odbor Matice slovenskej. Bol i osobne u mňa v tejto veci. No v tom čase neboli ešte pomery naše v Trnave natoľko vykryštalizované, žeby tá vec bola hladko

² MADURA, Pavol. *Miestny odbor Matice slovenskej v Martine v rokoch 1919 – 1950. Prvé ohnivo matičnej reťaze*. Martin : Matica slovenská, 2019, s. 9.

³ PETERAJOVÁ, Hana a kol. *Sto rokov od založenia Miestneho odboru Matice slovenskej v Brezne. 1919 – 2019*. Martin : Matica slovenská, 2019, s. 10.

⁴ DOBROTKOVÁ, Marta. Trnava v rokoch 1848 – 1938. In ŠIMONČIČ, Jozef a kol. *Dejiny Trnavy. Zväzok prvý*. Trnava : Mesto Trnava, 2010, s. 294.

⁵ HOLOUBEK, V. Poprevratové dejiny Trnavy. In *Trnava 1238 – 1938*. Trnava : Rada mesta Trnavy, 1938, s. 205.

⁶ Slov. Nár. Jednota – odbor Matice slovenskej. In *Slovensko*, 11. 3. 1923, č. 11, s. 2.

⁷ HOLOUBEK, Václav. Poprevratové dejiny Trnavy, s. 210.

išla. A hoci to bolo mojou najvrelejšou túžbou hneď od oživotvorenia Matice, neodvážil som sa k tomuto kroku“.⁸ Všetky národné a kultúrne udalosti v meste boli preto v tomto čase pred založením miestneho odboru Matice organizované zväčša pod hlavičkou SNJ.

Azda najväčšou z nich boli v počiatočnom období krátko po vzniku štátu veľké slávnosti, pri ktorých bola odhalená pamätná doska trom českým četníkom, padlým na trnavskej stanici 13. novembra 1918. Na slávnosti pod patronátom vtedajšieho ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Vavra Šrobára sa zúčastnili nielen predstavitelia SNJ, ale aj minister Mičura a viacerí ďalší predstavitelia slovenského i českého národného hnutia.⁹ Ďalšou väčšou akciou SNJ bola príprava 100-ročných narodenín Jána Palárika v mestskom divadle, ktoré dnes nesie práve meno tohto významného katolíckeho slovenského národovca 19. storočia. Neskorší predseda MO MS v Trnave na oslavách prednášal o živote a význame diela oslávenca a okrem toho dramatický odbor Slovenskej národnej jednoty nacvičil a zahral Palárikovu divadelnú hru *Drotár* a „čistý výnos poskytol na vystavenie primeraného pomníka na hrobe Palárikovom v Majcichove, na zvečnenie jeho zásluh“.¹⁰ Z toho všetkého je vidieť, že slovenský národný život, dovedty udupávaný trnavskými Maďarmi a maďarónmi,¹¹ sa postupne predieral na svetlo aj v Trnave a okolí.

Zlom v matičnom hnutí v slovenskom „Malom Ríme“ nastal v roku 1923, keď sa myšlienka na pretvorenie SNJ na miestny odbor Matice slovenskej dostala do popredia a podarilo sa ju realizovať. MO MS v Trnave tak vznikol priamo administratívne zo Slovenskej národnej jednoty, o čom svedčí aj výkaz činnosti pre matičné ústredie z roku 1923, na ktorom ešte na hlavičkovom papieri a s pečiatkou Slovenskej národnej jednoty vykazuje trnavský odbor činnosť ešte aj z roku 1922.¹² S istou dávkou zveličenia sa tak dá tvrdiť, že trnavská Matica vznikla ešte pred jej oficiálnym administratívnym ukotvením. Aj vedenie trnavského odboru sa totiž konštituovalo priamo z vedúcich činníkov SNJ, ktorá už aj v predchádzajúcom čase vykonávala podobne ako neskôr trnavská Matica zásluhnú národnú činnosť a organizovala mnoho podujatí či slávností na podporu slovenskosti v tom čase ešte v rozháraných povojnových pomeroch. Bolo už len otázkou času, kedy sa začnú Slováci v Trnave ešte viac aktivizovať v prospech založenia trnavského MO MS.

⁸ URBÁNEK, František. Slovenská Matica. In *Verejná slávnosť 19. a 20. V. 1923*. Trnava : Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave, 1923, nečíslované.

⁹ HOLOUBEK, V. Poprevratové dejiny Trnavy, s. 211.

¹⁰ HORVÁTHOVÁ, Adriena. Kultúrny fenomén mesta Trnava. In HORVÁTHOVÁ, Adriena (ed.). *90. výročie založenia. Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave 3. marec 1923 – 3. marec 2013*. Trnava : Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave, 2013, nečíslované.

¹¹ Keď napríklad „trnavský Svätopluk“ Martin Branislav Tamaškovič pri príležitosti podpísania Memoranda slovenského národa z roku 1861 poslal signatárom pozdravný list, miestni Maďari mu zničili jeho hostinec. *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 1, 1861, č. 27, s. 2.

¹² Archív Matice slovenskej v Martine (AMS), f. Miestne odbory Matice slovenskej I 1919 – 1951 (1952), Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave 1923 – 1951 (MO MS v Trnave), šk. č. 306. Výkaz práce SNJ Ústrediu Matice slovenskej v Martine, 17. 7. 1923.

Hoci niektoré staršie práce udávajú – azda aj pod vplyvom postupného pretvorenia zo Slovenskej národnej jednoty – ako rok vzniku trnavskej Matice rok 1922,¹³ udalosti sa pohli dopredu až v roku 1923. Už začiatkom roka písali regionálne trnavské noviny, že „ruch činnosti Matice slovenskej sa tohto roku potešiteľne stupňuje, hoden je živého záujmu, účasti a podpory celej verejnosti“.¹⁴ Situáciu zhodnotil aj sám Ferko Urbánek a vo februári napísal v tejto veci list Štefanovi Krčmérymu s tým, „že je teraz najprimeranejšia doba na pretvorenie Slov. Nár. Jednoty a zároveň som ho pozval na tohtoročné valné zhromaždenie kvôli prevedeniu tejto akcie. On obsah môjho dopisu s radosťou v známosť vzal a nás svojou vzácnou osobnosťou v označený čas pocítil“.¹⁵ Udalosti sa pohli dopredu najmä od 4. februára 1923, kedy Slovenská národná jednota v Trnave usporiadala v mestskom divadle slávnostné matiné pri príležitosti 60. výročia založenia Matice slovenskej. Toto stretnutie, aj keď plány na pretvorenie SNJ boli prítomné už dávnejšie, dalo pravdepodobne definitívny podnet na to, aby sa na ďalšom zasadnutí 3. marca 1923 oficiálne založil miestny odbor.¹⁶ V tento deň na valnom zhromaždení SNJ, ktoré sa uskutočnilo v jej veľkej dvorane o 8. hodine večer, podal jej podpredseda Pavol Žiška podľa vopred dohodnutého plánu odkomunikovaného aj s matičným ústredím v Martine návrh, aby bol tento spolok premenovaný na Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave.¹⁷ Návrh, po ktorom nasledovala prednáška tajomníka Matice slovenskej Štefana Krčméryho, bol sedemdesiatimi prítomnými účastníkmi zhromaždenia jednomyselne schválený.¹⁸

Prvým predsedom MO MS v Trnave sa stal Ferko Urbánek, ktorý v liste Štefanovi Krčmérymu popri pozvaní na zasadnutie doslovne napísal, že sa na prácu pre slovenský národ v rámci Matice veľmi tešil: „Ja sa veľmi teším, že svoju štvorročnú kultúrnu námahu a prácu môžem venovať drahej nám Matici slovenskej. Na jej slávnostných zhromaždeniach som ešte čo znievsky študent s nebohým svojím otcom (...) účasť brával čo mladý síce, ale bedlivý pozorovateľ. Týmto slávnostiam môžem ďakovať za svoje národné povedomie, svoju lásku k slovenskému národu, slovenskej reči, svoje nadšenie a oduševnenie v kultúrnej a literárnej práci. S radosťou budem teraz pracovať na zveľadení a zvelebení Matice slovenskej nielen v Trnave, ale aj na okolí, kde sa medzi našim slovenským ľudom veľkej popularite teším, ktorá mi usnadní prácu.“¹⁹

O vzraste slovenského ducha v Trnave svedčí aj to, že už krátko nato, 11. marca 1923, bola v Trnave zriadená aj miestna odbočka Živeny, ktorej predsedníčkou sa stala Viera Záturecká. Je príznačné, že zakladajúce stretnutie Živeny viedol osobne Ferko Urbánek, ktorý ho sám otvoril a navrhol aj jej predsedníčku.²⁰ Spolupráca Živeny s Maticou pritom

¹³ LEGÉNY, Jozef. Spolkový život v Trnave. In *Trnava 1238 – 1938*, s. 349.

¹⁴ Šesťdesiatročné jubileum Slovenskej Matice. In *Slovensko*, 21. 1. 1923, č. 4, s. 1.

¹⁵ URBÁNEK, František. Slovenská Matica, nečíslované.

¹⁶ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List F. Urbánka Š. Krčmérymu, 28. 2. 1923.

¹⁷ Štátny archív v Trnave (ŠA Trnava), f. Mestský úrad v Trnave, 968/1938 Kronika mesta Trnava 1918 – 1937 (Kronika mesta Trnava 1918 – 1937), s. 39.

¹⁸ Slov. Nár. Jednota – odbor Matice slovenskej. In *Slovensko*, 11. 3. 1923, č. 11, s. 2.

¹⁹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List F. Urbánka Š. Krčmérymu, 28. 2. 1923.

²⁰ Miestny odbor Živeny v Trnave. In *Slovensko*, 18. 3. 1923, s. 4.

bola badateľná aj v ďalších slovenských mestách.²¹ Vidno, že cieľom Matice, ktorú v Trnave ešte aj mesiace po vzniku volali a dokonca aj na dokumentoch či pozvánkach na akcie nazývali Slovenská národná jednota, odbor Slovenskej Matice v Trnave,²² v tomto čase skutočne nebola snaha o „hranie sa na vlastnom piesočku“, ale primárne spolupráca všetkých národných síl v meste. Slovenský kultúrno-spoločenský život sa tak mohol aj zásluhou jej trnavského miestneho odboru, ako aj ďalších spolkov rozvíjať ešte viac. Dokladom tohto stavu je, že len do konca 30. rokov fungovalo v Trnave 127 spolkov.²³ Medzi nimi významné miesto zaujímalí viaceré spolky, ktoré s trnavským matičným odborom úzko spolupracovali, ako napríklad spomínaná Živena, ale aj spevokol Bradlan, Katolícka ženská jednota a ďalšie. Podľa regionálneho trnavského týždenníka sa práve v spolkovej činnosti mohli Trnavčania najviac realizovať nielen v národnej, ale i kultúrnej práci: „Najviac príležitostí kultúrne pôsobiť nájde si Trnavčan v početných spolkoch. Tu je ponajsamprv Odbor Slovenskej Matice, ktorý spojiť má všetkých, bez akéhokoľvek rozdielu, kultúrnych pracovníkov, tu je, čo pokračovanie Učeného Tovarišstva ‚Spolok sv. Vojtecha‘... Iné spolky, ako telocvičné jednoty a hlavne miestna jednota Sokola tiež poskytujú hodne príležitosti kultúrne pracovať. Ochotnícke divadelníctvo pestuje sa tu až v 10 spolkoch.“²⁴ Spoločným snažením všetkých národných spolkov sa pod vedením Miestneho odboru Matice slovenskej v Trnave podarilo v krátkom čase vykonať množstvo záslužnej práce. Cieľom malo byť, slovami prvého predsedu trnavského miestneho odboru, najmä spájanie ľudí so slovenským národným zmýšľaním v prospech slovenskej veci. Ako totiž napísal, „každý Slováč, každý Čech, každá Slovenska, každá Češka, každý priateľ a priateľka Slovenského života nech vstúpi v kruh náš, nech sa stane členom odboru Matice slovenskej. Tu sme jedna veľká rodina, neberúc ohľad na vieru, na politické presvedčenie, na stranícke rozvraty. – Tu spojuje nás naše slovenské povedomie, slovenské dobré srdce, ochota k práci kultúrnej, ktorá má a musí doniesť slávu národu, rozkvet drahej vlasti Československej republiky a blahobyť človečenstvu.“²⁵

Už krátko po svojom vzniku sa dal miestny matičný odbor do národnej a kultúrno-osvetovej práce. Jednou z prvých veľkých matičných akcií bola už krátko na to turečská slávnosť, ktorá mala veľký ohlas nielen v meste, ale aj širšom okolí. Oblúbenú udalosť každoročne pripravovala Slovenská národná jednota, v roku 1923 sa však už konala pod hlavičkou matičných slávností.²⁶ Pod záštitou viacerých významných osobností, medzi inými napríklad biskupa Pavla Jantauscha, okresného náčelníka Františka Drbohlava či starostu Juraja Vyskočila zorganizoval miestny odbor vydarené stretnutie, v rámci ktorého 19. mája zaspievala Trnavčanom na námestí populárna Slovácka hudba z Kyjova. Po koncerte zahral dramatický odbor Miestneho odboru Matice slovenskej v Trnave v miestnom divadle Urbánkovu hru *Škriatok*, po ktorej sa uskutočnil spoločenský večer

²¹ MADURA, Pavol. *Miestny odbor Matice slovenskej v Martine v rokoch 1919 – 1950*, s. 28.

²² Matičné slávnosti v Trnave. In *Slovensko*, 20. 5. 1923, s. 2.

²³ LEGÉNY, Jozef. Spolkový život v Trnave, s. 351.

²⁴ Slovenská kultúra a trnavskí Slováci. In *Nové Slovensko*, 30. 12. 1923, s. 5.

²⁵ URBÁNEK, František. Slovenská Matica, nečíslované.

²⁶ Matičné slávnosti v Trnave. In *Slovensko*, 20. 5. 1923, s. 2.

s ohňostrojom.²⁷ Vydarené podujatie bolo ďalší deň zakončené svätou omšou a následným sprievodom mestom do Promenády, kde sa konala ľudová slávnosť s majálesom a neskôr v miestnostiach Matice slovenskej veselica pri slováckej hudbe. Hoci boli jednotlivé akcie v rámci osláv spolplatnené, mnohí Trnavčania s radosťou zaplatili, keďže čistý výťažok mal byť venovaný na výstavbu pomníka M. R. Štefánika v Trnave, ktorého príprava sa v meste stretla s nebývalým porozumením. Práve angažovanie dramatického odboru miestnej Matice je dôkazom, že okrem kultúrnych akcií, ktorými sa Matica slovenská dostávala do popredia širšej verejnosti, sa jej dôležitou súčasťou stali aj divadelné predstavenia.

Okrem dramatického odboru však pri trnavskom miestnom odbore Matice slovenskej existovali ešte aj ďalšie zložky, medzi ktorými vynikali najmä výtvarný odbor vedený akademickým maliarom Jurajom Mandelom či hudobný odbor pod vedením významného trnavského rodáka a neskôr aj predsedu Matice slovenskej v Trnave Mikuláša Schneidera-Trnavského.²⁸ Bohužiaľ, množstvo matičných aktivít si vyžiadalo svoju daň najmä za veľkého vyťaženia Ferka Urbánka, ktorý už na aktívnu prácu v miestnom odbore nemal dostatok fyzických ani psychických síl. Nie bez významu boli aj ekonomické komplikácie, keďže práca za národnú myšlienku nebola docenená a trnavský odbor mal hneď po svojom založení problémy s personálnym obsadením a viackrát sa mu nepodarilo obsadiť napríklad miesto tajomníka. Urbánek mal už v tomto čase navyše 65 rokov a práca mu v jeho dôchodkovom veku zaberala veľa času a síl. Ako napísal v liste tajomníkovi Matice slovenskej, „celý deň som v úrade za 1 500 kor. mesačného platu. Každú voľnú minútu venujem kultúrnej práci. Spávam len 5 hodín. Do 12. v noci pracujem a o 5. hod. ráno...“²⁹ Samozrejme, F. Urbánek si za svoju činnosť v prospech národa a snahu o kultúrne povznesenie trnavského obyvateľstva nesporne zaslúži uznanie.

Neboli to však len divadelné predstavenia, ktoré pod jeho vedením skultúrňovali trnavské prostredie a mali zásluhu na prenikaní slovenčiny do všetkých oblastí mestského života. Slovenský duch sa snažila Matica slovenská v Trnave pod jeho vedením rozširovať aj iným spôsobom. Trnava bola počiatkom 20. rokov ešte stále plná starých názvov, pamätných tabúl či sôch a pamätníkov. Okrem organizovania kultúrno-spoločenských akcií, prednášok a divadelných predstavení sa tak nosnou úlohou matičného snaženia stala najmä snaha o vpečatenie slovenského svojrázu mestu aj pomocou pamätníkov či pomníkov významným dejateľom. Samozrejme, v rámci Slovenska to nebolo v tomto čase nič neobvyklé a prakticky po celom území sa s pričinením Matice slovenskej odhaľovali pomníky či pamätné tabule venované našim významným národovcom.³⁰ Dialo sa to vo väčšej či menšej miere aj v nasledujúcich obdobiach, predsa len obdobie po roku 1918, kedy sa musel mladý štát ideologicky ukotviť aj na národnom poli, malo svoje špecifiká. Miestny odbor preto v spolupráci so svojimi umeleckými odbormi organizoval v tom čase

²⁷ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 40.

²⁸ HORVÁTHOVÁ, Adriana. Kultúrny fenomén mesta Trnava, nečíslované.

²⁹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List F. Urbánka Š. Krčmérymu, 14. 5. 1923.

³⁰ KRČMÉRY, Štefan (ed.). *Päť rokov Matice slovenskej 1919 – 1923*. Martin : Matica slovenská, 1924, s. 78-79.

viacero podujatí, z ktorých zisk odvádzal napríklad na postavenie sochy Jána Hollého v Maduniciach, opravu jeho pomníka na Dobrej Vode či pomník J. M. Hurbanovi.³¹

V prvej polovici 20. rokov však azda najväčšími rezonovali snahy o poukázanie na život a dielo Milana Rastislava Štefánika zhmotnené v inštalácii jeho pomníka, resp. sochy aj v Trnave. V predvečer štvrtého výročia jeho tragickej smrti 3. mája 1923 preto usporiadali v priestoroch divadla smútočnú slávnosť, na ktorej rečníci zdôraznili, že chcú v budúcnosti „v svornosti a láske v duchu Štefánikovom pracovať k udržaniu a vybudovaniu našej samostatnosti“.³² Ohlas obecnstva získala najmä reč neskoršieho podpredsedu MO MS v Trnave Jura Janošku, v ktorej ocenil „nehynúce zásluhy generála Štefánika o naše oslobodenie“.³³ Slávnosť bola ukončená divadelným predstavením hry Ferka Urbánka *Návrat*, ktorá bola venovaná práve tragickému osudu jednej z najvýznamnejších postáv novodobých slovenských dejín. Bohužiaľ, v tom čase sa už trnavské obdobie významného slovenského kultúrneho pracovníka a dramatika Urbánka blížilo z už spomínaných dôvodov ku koncu. Práca ho totiž natoľko vyčerpávala, že sa rozhodol aj na naliehanie synov, ktorí žili v hlavnom meste, odsťahovať za rodinou do Bratislavy.³⁴ 19. novembra 1923 bol na valnom zhromaždení prečítaný jeho list, v ktorom sa vzdal funkcie predsedu. Jeho nástupca Pavol Žiška, v poradí druhý predseda Miestneho odboru Matice slovenskej v Trnave, navrhol, aby bol F. Urbánek zvolený za svoje zásluhy za čestného predsedu MO MS v Trnave, čo bolo aj schválené. Podpredsedom miestneho odboru sa stal Jur Janoška.³⁵ Ten prišiel do Trnavy z Lučenca, kde bol v rokoch 1921 – 1922 predsedom miestneho odboru a v Trnave pokračoval vo svojej národnoosvetovej práci v rámci matičného hnutia.³⁶ Utriasla sa aj funkcia tajomníka MO MS, ktorým sa stal František Svoboda.³⁷ Je zaujímavé, že v tom čase trnavská Matica stále používala staré legitimácie, ako aj pečiatky a hlavičkové listy Slovenskej národnej jednoty. Hneď po svojom zvolení mal Pavol Žiška prejav, v ktorom „za napnutej pozornosti celého zhromaždenia rozhovoril sa o dejinách mesta Trnavy, spomenul bývalý útlak Slovákov, politický prevrat a oslobodenú vlasť Slovensko v Č. s. R.“.³⁸ V prejave však okrem zhodnotenia postavenia Slovákov v novej vlasti zhrnul aj svoj plán na oživenie národného života v Trnave a organizovanie kultúrno-spoločenských akcií v meste, ktorými by dostal do povedomia nielen miestny odbor, ale aj pomohol k rozšíreniu národného ducha v radoch členov i nečlenov Matice slovenskej v Trnave. Ako spomenul, „nám v Trnave pripadá úloha šíriť lásku k vlasti a národu, národne prebudiť ešte nevedomé občianstvo a šíriť slovenskú kultúru

³¹ HORVÁTHOVÁ, Adriena. Kultúrny fenomén mesta Trnava, nečíslované.

³² Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 39.

³³ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 39.

³⁴ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List F. Urbánka Š. Krčmérymu, 14. 5. 1923.

³⁵ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 43.

³⁶ BERÁNEKOVÁ, Janka. *Matica slovenská a náš Miestny odbor v Lučenci v rokoch 1921 – 2021*. Martin : Matica slovenská, 2021, s. 31.

³⁷ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List F. Svobodu Ústrediu Matice slovenskej, 26. 6. 1923.

³⁸ Miestny odbor Matice Slovenskej. In *Slovensko*, 25. 11. 1923, s. 2.

prednáškami a divadlami“.³⁹ Z tohto dôvodu mali byť z jeho popudu organizované raz za 1 – 2 týždne slovenské večierky, „ku ktorým by sme si pozvali dobrých rečníkov, i sami výmenou názorov sa zbližovali a i nečlenov k Slov. Matici priťahovali. Prvý takýto večierok má byť venovaný pamiatke Jána Hollého“.⁴⁰

Snahy o realizovanie Štefánikovho pomníka sa nezastavili ani výmenou na pozíciách predsedu miestneho odboru, práve naopak. Síce sa paralelne v rámci akcie „národ svojmu hrdinovi“ zbierali v Trnave aj finančné prostriedky na vybudovanie Štefánikovej mohyly na Bradle,⁴¹ snahou miestneho odboru bola v prvom rade výstavba trnavského pomníka. Na jeho realizácii mal azda najväčší prínos Pavol Žiška, od roku 1925 senátor Národného zhromaždenia a od roku 1928 člen krajsinského zastupiteľstva, ktorý inicioval postavenie pomníka aj vo „svojej“ Trnave. Z tohto dôvodu na predvianočnom zasadnutí výboru 20. decembra 1923 prijali jeho členovia návrh, aby pre povznesenie slovenského národného povedomia bol aj v najstaršom slovenskom slobodnom kráľovskom meste postavený taký pomník, ktorý by reflektoval Štefánikove zásluhy na pozdvihnutí slovenského národa.⁴² Miestny odbor sa preto obrátil na obyvateľov mesta s výzvou, v ktorej apeloval na národnú hrdosť Trnavčanov: „Do ohľadu berúc, že v Trnave okrem jedinej pamätnej tabule na nádraží dosiaľ ani jedného pomníka nemáme, ktorý by nás upomínal na naše národné oslobodenie a hlásal nášmu národu nehynúce zásluhy našich osloboditeľov, tešíme sa nádejou, že z verejných obetí trnavského obyvateľstva podarí sa nám tento pomník v Trnave postaviť. Zbierka sa započne v tieto dni. Prosíme veľactené obyvateľstvo mesta Trnavy, aby svojimi milodarmi nám umožnilo postavenie tohto pomníka, ktorý nám bude hlásať nielen nezapomenuteľnú pamiatku generála Štefánika, ale aj povďačné zmýšľanie obyvateľstva mesta Trnavy.“⁴³

Matičná snaha bola korunovaná už ďalší rok. Na 19. októbra pripravil MO MS v Trnave odhalenie bronzovej sochy generála Štefánika z autorskej dielne významného slovenského sochára, Trnavčana Jána Koniarka, ktorá je dodnes v pôvodnej podobe dôkazom úcty obyvateľov mesta k tejto významnej osobnosti našich národných dejín.⁴⁴ Po Myjave, kde už skôr odhalili menší Štefánikov pomník, bola Trnava prvým mestom, v ktorom bola odhalená Štefánikova socha.⁴⁵ Ako napísal prispievateľ trnavských regionálnych novín, trnavský pomník bol „prvý veľkolepý pomník z bronzu v životnej veľkosti nášho národného hrdinu, umelecké dielo nášho trnavského sochára umelca Koňárka“.⁴⁶ Nový predseda MO MS v Trnave Pavol Žiška pri tejto príležitosti napísal do miestnych novín článok, v ktorom zhrnul Štefánikove zásluhy o štát Slovákov

³⁹ Miestny odbor Matice Slovenskej, s. 2.

⁴⁰ Miestny odbor Matice Slovenskej, s. 2.

⁴¹ Do decembra 1923 Trnavčania vyzbierali 5 978,5 korún.

⁴² HOLOUBEK, V. Poprevratové dejiny Trnavy, s. 213.

⁴³ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 44.

⁴⁴ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Pozvánka MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 4. 10. 1924.

⁴⁵ Matičné miestne odbory v tom čase pripravovali odhalenie aj v iných mestách. Šesťdesiatročné jubileum Slovenskej Matice. In *Slovensko*, 21. 1. 1923, č. 4, s. 1.

⁴⁶ Slávnosť odhalenie pomníka generála Štefánika v Trnave. In *Nové Slovensko*, 5. 10. 1924, s. 5.

a Čechov. Bez neho by bol totiž tento štát nemysliteľný a práve jeho zásluhou sa mohlo Slovensko vymaniť spod maďarského útlaku. Ako v tomto kontexte poukázal, „kto by si to bol myslel pred desiatimi rokmi, pri vypuknutí svetovej vojny, že v Trnave, na tom mieste, kde stál honvédske pomník, bude stáť bronzový pomník slovenského hrdinu, rodáka z Košarísk pri Brezovej generála M. R. Štefánika?“⁴⁷ Odhalenie sochy sa stalo významným medzníkom pre Trnavu, ako aj celé okolie. Za prítomnosti významných hostí, medzi ktorými sa vynímali napríklad aj minister pre správu Slovenska Jozef Kállay, tajomník Matice slovenskej Štefan Krčméry, Štefan Osuský, ako aj ďalší predstavitelia kultúrneho a spoločenského života, bola trnavským miestnym odborom zorganizovaná veľká manifestácia za účasti tisícov ľudí z Trnavy a okolia, ktorá sa stala nielen manifestáciou a uctením Štefánikovej osobnosti, ale aj manifestáciou životaschopnosti slovenského národného života. Ako skonštatoval pisateľ trnavskej kroniky, „nadľudská práca, ktorú viac ako pol roka vyvíjal Miestny odbor Matice slovenskej pre postavenie pomníka na čele s prof. Dr. Žiškom a majstrom Koniarkom, bola korunovaná plným zdarom. I sama príroda a žiarivé slniečko prispeli ku zdaru slávnosti, ktorej trvalé účinky na myseľ mládeže i dospelých nedajú sa popierať. Slávnosti Štefánikove boli skvelou manifestáciou pre myšlienku národnú a pre československú vzájomnosť“.⁴⁸

Zaujímavé však neboli len udalosti okolo prípravy a osadenia Štefánikovho pomníka, ale aj ďalšie osudy sochy. Načas bola z miesta odstránená a ukrývaná, aby bola opäť v máji 1969 v čase „politického odmäku“ odhalená, avšak už na inom mieste v parku za Bernolákovou bránou.⁴⁹ Ani tu však Štefánik dlho nevydržal a bol odstránený do depozitu okresnej galérie. Ako spomína vtedajší vedúci bytového podniku a neskorší poslanec Národnej rady Slovenskej republiky Arpád Matejka, aj napriek tomu Trnavčania kládli kvety a vence aj na podstavec, ktorý po soche zostal: „Komunisti ale boli nemilo prekvapení, že každé ráno na opustenom podstavci boli vždy čerstvé kvety so stužkou ‚nezabudneme‘“.⁵⁰ Dali preto odstrániť aj podstavec, „duch“ generála však v Trnave napriek tomu zostal. Definitívne miesto získala socha v roku 1990 v parku pri Evanjelickom dome, kde sa nachádza dodnes. Ako sa pri tejto príležitosti vyjadrila súčasná predsedníčka trnavského MO MS Adriena Horváthová, „Trnava po tretí raz privítala strateného syna. Vyslovme presvedčenie, že tretie osadenie pomníka M. R. Štefánika bude trvalé“.⁵¹ To je však už, samozrejme, iný príbeh... Snahy o postavenie Štefánikovej sochy pritom zaiste neboli len doménou trnavských matičiarov.⁵² Predsa len, trnavský pomník je dodnes nielen jedným z prvých, ale vďaka majstrovi Koniarkovi aj jedným z najkrajších diel, ktoré vznikli na pripomenutie zásluh tohto velikána.

⁴⁷ Pri odhalení pomníka generála Štefánika v Trnave. In *Nové Slovensko*, 19. 10. 1924, s. 1.

⁴⁸ Kronika mesta Trnava 1918 – 1937, s. 56.

⁴⁹ HORVÁTHOVÁ, Adriena. *80. výročie odhalenia sochy generála M. R. Štefánika v Trnave 1924 – 2004*. Trnava : Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave, 2004, nečíslované.

⁵⁰ MATEJKA, Arpád. *Dotyky s mocou. 1. diel*. Trnava : Tirna, 2016, s. 108.

⁵¹ HORVÁTHOVÁ, Adriena. *80. výročie odhalenia sochy generála M. R. Štefánika v Trnave 1924 – 2004*, nečíslované.

⁵² BERÁNEKOVÁ, Janka. *Matica slovenská a náš Miestny odbor v Lučenci v rokoch 1921 – 2021*, s. 29.

Snahou o Štefánikov pomník sa činnosť Matice slovenskej v Trnave zďaleka nekončila. Miestny odbor sa na svojich zasadnutiach a akciách vždy snažil o kultúrne a duchovné povznesenie Trnavčanov a jeho členovia sa zúčastňovali na mnohých kultúrnych či spoločenských udalostiach v meste. Mnohé z nich miestny odbor zorganizoval sám v matičných miestnostiach, ktoré sa v tomto čase nachádzali na Hlavnej ulici blízko kina Tatra v priestore medzi cukrárňou Š. C. Parráka a Wetzlerovým domom.⁵³ Matica slovenská však využívala aj priestory tzv. Pannonie nachádzajúce sa prakticky v budove trnavského divadla, kde sa konali všetky plesy a slávnostné podujatia. Na jednej z pozvánok na takúto akciu sa napríklad uvádza, že „Maškarný ples Matice slovenskej bude 1. marca 1924 v mestskom divadle a vo všetkých miestnostiach MS“.⁵⁴ Uviesť všetky podujatia z tohto obdobia nie je na tomto mieste možné, za všetky však možno spomenúť napríklad smútočné zhromaždenie na počesť úmrtia amerického prezidenta Woodrowa Wilsona 14. februára 1924 v matičných miestnostiach za účasti mnohých významných osobností nielen z radov Matice, ale aj mesta či armády a cirkvi.⁵⁵ Nie náhodou sa trnavská Matica angažovala aj pri príležitosti úmrtia amerického prezidenta. W. Wilson totiž svojimi 14 bodmi aj – slovami Pavla Žišku – pomohol nielen Slovákom, ale aj ďalším národom Uhorska, známeho žalára národov, k slobode.⁵⁶

O postavení Matice slovenskej svedčí aj to, že v tomto období sa v jej miestnostiach konali mnohé iné, nielen matičné stretnutia. Matica slovenská tak aj tým pomáhala ďalším slovenským spolkom v spoločnej snahe o utužovanie národného života. Konala sa tu napríklad ustanovujúca schôdza Slovenskej ligy 5. októbra 1924, za predsedu ktorej bol zvolený riaditeľ meštianskej školy Augustín Řezanina,⁵⁷ ako aj akcie, zhromaždenia či ustanovujúce schôdzky ďalších spolkov. Matičné priestory na Hlavnej ulici, ale aj priestory Pannonie v Trnave boli zaiste lukratívne, keďže sa v nich konali mnohé ďalšie nielen matičné či národné podujatia. Keď sa napríklad rozhodla mestská rada na podnet Krajskej Zemedelskej Rady v Trnave zorganizovať veľkú hospodársku výstavu, zhromaždenie sa neuskutočnilo v mestských miestnostiach, ale v priestoroch miestneho odboru MS...⁵⁸

Bohatá matičná činnosť nemohla zostať nepovšimnutá ani v radoch trnavského obyvateľstva. Podľa výkazu členstva za rok 1923 mal miestny odbor ku koncu „zakladajúceho“ roka 262 platiacich členov. Prevažná väčšina z nich bola z Trnavy, nájde sa však medzi nimi aj zopár členov z okolitých obcí, kde ešte neboli miestne odbory organizované.⁵⁹ Členský príspevok bol spočiatku stanovený na 10 korún a výnosy z neho sa z troch štvrtín

⁵³ HORVÁTHOVÁ, Adriana (ed.). 85. výročie založenia. *Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave. 3. marec 1923 – 3. marec 2008*. Trnava : Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave, 2008, s. 3.

⁵⁴ HORVÁTHOVÁ, Adriana. Kultúrny fenomén mesta Trnavy, nečíslované.

⁵⁵ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 45.

⁵⁶ Panychída za prezidenta Wilsona v Trnave. In *Nové Slovensko*, 17. 2. 1924, s. 3.

⁵⁷ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 60.

⁵⁸ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 47.

⁵⁹ AMS, MO MS v Trnave, šk. č. 306. Menoslov členov Matice slovenskej v Trnave dňa 1. marca do 21. dec. r. 1923.

posielali priamo do Martina na matičné ústredie, ktoré viackrát urgovalo platby, keďže neprichádzali tak, ako by sa žiadalo. Špecifickým bol v tomto smere najmä rok 1924, keď sa trnavský miestny odbor obrátil listom na ústredie s tým, že by privítal oslobodenie od platenia príspevkov. Súviselo to najmä s tým, že v tomto roku odbor spolufinancoval výstavbu Štefánikovho pomníka, čo ho dosť finančne zaťažilo. Ako skonštatoval v liste matičnému ústrediu predseda Žiška, „výlohy postavenia sochy a usporiadanej slávnosti obnášajú asi 60,000 Kčs, z čoho veľkú časť kryla Matica slovenská v Trnave, tak že miestny odbor sa úplne vyčerpal, ba ešte zadlžil“. Ako pokračoval, „vzhľadom na to, že hlavnú čiastku príjmov miestneho odboru tvoria členovské príspevky, ktoré v 75 %-och sa odovzdávajú Ústrediu Matice Slovenskej, a miestny odbor pre spomenutú príčinu na tieto príspevky veľmi je odkázaný. Úctive prosíme Slávne Ústredie Matice Slovenskej, aby nás na r. 1924 oslobodit' ráčilo od odovzdania týchto príspevkov členovských Ústrediu, poťažne, čo je nám všetko jedno, aby Slávne Ústredie tento obnos ako milodar darovať ráčilo v prospech pomníka gen. Štefánika v Trnave“.⁶⁰ Miestny odbor peniaze v tomto čase pravdepodobne nezapltil, keďže ešte aj koncom roka 1925 ho matičné ústredie žiadalo o revíziu členstva a doplatok členských príspevkov za roky 1924 a 1925. Vo výkaze, ktorý poslali z Martina do Trnavy a na základe ktorého žiadali doplatenie členského, sa nachádzalo 268 mien členov a 15 podporovateľov.⁶¹

Agenda vedenia členstva a členskej základne bola v prvom rade agendou trnavského matičného výboru, ktorý, ako bude zjavné i z neskoršej korešpondencie s ústredím, mal v administratívnej práci a odvádzaní členských príspevkov značné rezervy. V tomto čase boli členmi Výboru Miestneho odboru Matice slovenskej v Trnave Pavol Žiška ako predseda, podpredseda Jur Janoška, tajomník Augustín Jankola, pokladník Alojz Beniač a hospodár Gabriel Lédecí.⁶² Hoci najvyššie funkcie predsedu a podpredsedu sa dlhší čas nemenili, práve častá výmena najmä v tajomníckych funkciách do istej miery neprospievala konsolidácii pomerov v trnavskej Matici. O to viac, že práve funkcia tajomníka MO MS v Trnave sa stávala z hľadiska matičnej agendy postupne čoraz viac dôležitou, a to aj z toho dôvodu, že predseda miestneho odboru P. Žiška bol okrem svojej knážskej práce zaťažený aj ďalšími funkciami, pre ktoré sa nemohol práci pre trnavskú Maticu venovať na sto percent. Bol totiž nielen predsedom trnavského miestneho odboru, ale aj senátorom a v neposlednom rade knazom, pápežským prelátom, učiteľom na miestnom gymnáziu a v trnavskom seminári. Napriek tomu však trnavská Matica vykazovala relatívne rozsiahlu činnosť. V priebehu 20. rokov organizovali trnavskí matičiari mnohé prednášky, ktorými sa snažili pozdvihnúť slovenský národný duch Trnavčanov. V čase revizionistických snáh Maďarska mali veľký ohlas najmä viaceré prednášky o snahách Maďarska o revíziu trianonských hraníc. S veľkým ohlasom sa stretla napríklad prednáška splnomocneného ministra a vyslanca ČSR v Paríži Štefana Osuského z 1. marca 1925 „o mierovom vyjednávaní s Maďarskom“,

⁶⁰ AMS, MO MS v Trnave, šk. č. 306. Žiadosť MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 16. 2. 1925.

⁶¹ AMS, MO MS v Trnave, šk. č. 306. Zoznam členov MO MS, 24. 11. 1925.

⁶² AMS, MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 16. 6. 1925.

ktorá, slovami kronikára, „hoci sa konala o 4. hod. odpol., nebolo jedného miestočka v divadle prázdneho“.⁶³

V miestnostiach miestneho odboru to v polovici 20. rokov skutočne žilo. Pri príležitosti výročia vyhlásenia ČSR pripravila Matica slovenská v Trnave v tom istom roku v predvečer jej vyhlásenia akadémiu pod názvom *Oslavy dňa slobody*. Trnavskí matičiari si tiež pravidelne spolu s ďalšími organizáciami a spolkami pripomínali viaceré dôležité medzníky slovenských dejín.⁶⁴ Je príznačné, že nielen táto, ale aj ďalšie matičné akcie boli spojené nielen s prednáškami, ale aj s koncertmi, recitáciami či hudobnými a speváckymi vystúpeniami. MO MS sa tým staral nielen o národné, ale aj kultúrne povznesenie trnavského obyvateľstva,⁶⁵ o to viac, že z výťažkov z akcií sa mohol podieľať na financovaní ďalších akcií. Z hojnej účasti, ktorej sa tešili matičné akcie, je vidieť, že matičné a národné témy v tomto období si aj v Trnave získavali aj s pomocou miestneho odboru svoje miesto.

Dôležitou súčasťou Matice bolo aj pripomínanie si života a diela národných dejateľov nielen formou prednášok, ale aj odhaľovaním pamätných tabúl či búst. Keďže v okolitých obciach často neboli miestne odbory ešte zorganizované, trnavská Matica suplovala do istej miery tieto aktivity aj na vidieku, resp. prakticky v celom trnavskom regióne. O tom, že to bola rozsiahla práca, netreba pochybovať. Trnava a trnavský región boli totiž centrom slovenskej vzdelanosti najmä obdobia 18. a 19. storočia, kedy sa spájajú s početnou generáciou bernolákovcov a neskôr i štúrovcov. Trnava ako centrum Slovenského učeného tovaríšstva a miesto pôsobenia národného obrodenca a jazykovedca Antona Bernoláka bola spolu s regiónom, v ktorom pôsobil značný počet národných buditeľov prevažne z radov bernolákovcov, priam predurčená na pripomínanie si udalostí spojených s touto významnou generáciou národovcov. 16. mája 1925 napríklad trnavský miestny odbor usporiadal v Ompitáli (dnešných Doľanoch) slávnosť odhalenia pomníka Jurajovi Fándlymu a pamätných tabúl jemu, ale aj ďalšiemu miestnemu dejateľovi Jurajovi Palkovičovi.⁶⁶ Pamätné tabule odhaľovali predstavitelia miestneho odboru na viacerých miestach, nielen z vlastnej iniciatívy, ale často aj z iniciatívy samotného Ústredia MS v Martine. Trnavskí matičiari tak pomohli aktívne a mnohokrát aj vlastným pričinením odhaliť pamätnú tabuľu J. Holečkovi v Budmericiach,⁶⁷ P. Žiška sa však zaslúžil aj o postavenie pomníka F. V. Sasinka v Skalici, odkiaľ predseda trnavského MO MS pochádzal, ako aj o pripomenutie si pamiatky ďalších národných dejateľov.⁶⁸

S touto agendou súviseli nielen logistické, ale aj značné materiálne výdavky. V prípade požiadania o spoluprácu zo strany matičného ústredia ich mala hradiť Matica slovenská v Martine, predsa len, aj trnavský miestny odbor mal s početnými akciami podobného druhu značné výdavky. Matičné ústredie však v tomto období regionálne

⁶³ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 72.

⁶⁴ Oslavy 28. októbra v Trnave. In *Nové Slovensko*, 26. 10. 1924, s. 7.

⁶⁵ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 81.

⁶⁶ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 80.

⁶⁷ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 20. 7. 1925.

⁶⁸ HORVÁTHOVÁ, Adriana (ed.). *90. výročie založenia*, nečíslované.

akcie na pozdvihnutie národného povedomia formou pamätných tabúl do veľkej miery podporovalo a miestnemu odboru peniaze, ktoré vynaložil na ich inštalovanie, zväčša preplatilo. Napríklad len na spomínaný pomník a pamätné tabule v Dolňanoch poukázala Matica trnavskému miestnemu odboru 1 000 korún.⁶⁹ Samozrejme, peňazí nikdy nie je dosť, najmä po tom, čo musel trnavský miestny odbor z vlastných finančných prostriedkov spolufinancovať postavenie pomníka M. R. Štefánikovi. Do istej miery mu však v roku 1926 pomohlo prevzatie majetku spolku Nagyszombati magyar kör, ktorý „od prevratu nevyvíjal žiadnej spolkovej činnosti a vôbec nejestvuje“, pod svoju správu.⁷⁰

Napriek tomu sa s trnavským miestnym odborom ešte od času, keď musel vynaložiť relatívne vysoké finančné príspevky, ale aj v ďalších rokoch ťahal problém s neuhrádzaním členských príspevkov. Problémy odboru trvali aj pre časté zmeny na nižších „výkonných“ funkcionárskych pozíciách prakticky celé ďalšie desaťročie a prispeli k naštarteniu vzťahov s matičným ústredím v Martine. To sa vo svojom liste zo 6. novembra 1927 obrátilo priamo na predsedu trnavského odboru P. Žišku s tým, že nevyúčtoval nielen členské príspevky za roky 1926 – 1927, ale dokonca ani za roky 1924 – 1925. Ako skonštatovalo slovami tajomníka, „je nám veľmi ľúto, že po druhom reklamovaní nestretli sme sa s úspechom. Dobré viete, že hlavným základom Matice slovenskej sú jej členovia, ktorí riadne každý rok platia členské príspevky“.⁷¹ V prípade, ak by si MO MS nespĺnil voči ústrediu záväzky, boli v Martine ochotní pristúpiť dokonca k zastaveniu posielania podielových kníh. Aktivita martinského ústredia sa v Trnave zjavne stretla s úspechom a už onedlho poslali trnavskí matičiari členské príspevky za roky 1925 – 1926. Nešlo pritom o malú čiastku, za rok 1925 to bolo 2 595 a o rok neskôr 1 785 korún.⁷² Časový sklz obhajoval predseda miestneho odboru Žiška logicky najmä tým, že miestny odbor v roku 1924 musel vynaložiť väčšie finančné prostriedky na pomník generála Štefánika. Je však zaujímavé, že do Matice neposlal členské príspevky za rok 1924, o ktorých odpustenie žiadal trnavský miestny odbor už skôr tajomníka Krčméryho. Ako napísal: „Včul' znovu obraciam sa na sl. Ústredie Matice Slov., aby nám tie členovské príspevky z r. 1924 ráčilo darovať ako milodar na pomník gen. Štefánika, čím by ten pomník úplne bol vyplatený. Keď by to nebolo možné, prosím láskave, aby nám sl. Ústredie nejaký čas počkalo, kým zase nasbierame toľko peňazí, že by sme i to mohli vybaviť a posledný náš dlh zaplatiť.“⁷³ Ústredie Matice slovenskej skutočne miestnemu odboru splátku za rok 1924 nakoniec odpustilo s poznámkou, „aby mohla byť dlžoba vášho odboru vyrovnaná“.⁷⁴ S tým, aby mohla trnavská Matica správne odvádzať príspevky, bola spojená aj presná agenda členstva, ktoré si mal viesť miestny odbor vo svojej vlastnej réžii. V tom čase však jeho počet stagnoval a dokonca mierne klesal, čo súviselo najmä s horším vyberaním členských príspevkov, resp. neochotou ich platenia zo strany členskej základne. Kým v roku 1925

⁶⁹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List tajomníka Matice slovenskej MO MS v Trnave, 20. 7. 1926.

⁷⁰ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 9. 4. 1926.

⁷¹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 6. 11. 1927.

⁷² AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 18. 12. 1927.

⁷³ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 18. 12. 1927.

⁷⁴ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 20. 12. 1927.

viedli v trnavskej Matici 173 platiacich členov, v roku 1926 to už bolo len 119, roku 1927 len 107 členov a roku 1928 len 97. Za rok 1929 však už miestny odbor vykázal 134 členov. V roku 1931 to však bolo opäť o niečo menej, len 127 členov.⁷⁵ Členovia Matice slovenskej (nielen) v Trnave mali dostávať za svoje členské príspevky tzv. podielové knihy, ich distribúcia však čas od času viazla. Napríklad v roku 1931 trnavský miestny odbor reklamoval (ne)dodanie podielovej knihy *Pravidlá slovenského pravopisu* ešte za rok 1930 a žiadal ústredie o nápravu.⁷⁶

Bohužiaľ, presné počty členov je dnes, napriek existujúcim výkazom, niekedy ťažké ustáliť. Predseda Pavol Žiška pritom v liste Ústrediu Matice slovenskej v Martine ešte v roku 1927 písal, že trnavský miestny odbor má 310 členov, čím však pravdepodobne myslel celkový sumár platiacich i neplatiacich členov odboru.⁷⁷ Koniec 20. rokov nebol len obdobím stagnácie členskej základne, ale po sľubnom rozbehu aj v rámci aktivít trnavskej Matice bol vývoj mierne utlmený. Nebola to však len záležitosť trnavského odboru, s podobným utlmením činnosti sa v druhej polovici 20. rokov borili aj v iných mestách.⁷⁸ S tým súvisela aj stagnácia členskej základne, s ktorou sa stretávame aj neskôr v priebehu 30. rokov. Problémom bolo opätovne najmä platenie členských príspevkov. Napríklad v roku 1933 Matica v Trnave viedla vo svojich záznamoch až 173 neplatiacich a len 86 platiacich členov.⁷⁹ Tento stav nebol ani zďaleka vyhovujúci a aj samotné martinské ústredie žiadalo Trnavu o nápravu, resp. pýtalo sa, či sa má do urgovania platieb vložiť samo. To však, ako bude vidieť, spôsobovalo len ďalšie komplikácie. Trnavský miestny odbor poslal napríklad platbu za rok 1933 až v roku 1935 s tým, že evidoval vo svojich zoznamoch za rok 1933 už 189 platiacich členov.⁸⁰ Situácia sa tým, ako postupne členovia platili, menila a na urgencie ústredia vykázala trnavská Matica v roku 1933 nakoniec 192 členov. V nasledujúcom roku 1934 to už bolo 161 členov a v roku 1935 201 členov.⁸¹ Práve to je dôvod, prečo je niekedy zložité určiť presný stav členskej základne. Niektorí Trnavčania totiž platili načas, iní nie, viacerí v priebehu roka vystúpili, ďalší pribudli a o mnohých nemali trnavskí matičiari vôbec prehľad. Napríklad v roku 1936 písali na ústredie dokonca až o osemdesiatich Trnavčanoch, o ktorých sa podľa nich „nevie, či mienia aj naďalej byť členmi“.⁸²

Za neprehľadnú situáciu nemohol len miestny odbor, ale sčasti aj matičné ústredie. Problematické bolo v tomto ohľade najmä to, že viacerí matičiari z Trnavy či okolia sa v tom čase prihlásili za členov celoslovenskej Matice a miestny odbor v Trnave ich nevedol

⁷⁵ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Zoznamy členov MO MS v Trnave za roky 1925, 1926 a 1927.

⁷⁶ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 15. 6. 1931.

⁷⁷ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 7. 11. 1927. Z uvedeného listu sa môžeme dozvedieť aj zloženie výboru miestneho odboru v druhej polovici 20. rokov. Okrem P. Žišku ako predsedu a Jura Janošku ako podpredsedu bol tajomníkom Rudolf Teren, účtovníkom Augustín Jankola a členmi Koloman Hochel a Alojz Beniač.

⁷⁸ MADURA, Pavol. *Miestny odbor Matice slovenskej v Martine v rokoch 1919 – 1950*, s. 27.

⁷⁹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Zoznam členov MO MS v Trnave za rok 1933.

⁸⁰ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Zoznam členov MO MS v Trnave za rok 1933.

⁸¹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 11. 3. 1936.

⁸² AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 7. 10. 1936.

ako svojich členov. Z tohto dôvodu sa rozhodol predseda Žiška zaslať do Martina list, aby zistil skutočný stav členstva. Na valnom zhromaždení MO MS sa členovia zhodli na tom, že bude treba zistiť zoznam takýchto členov, aby sa primárne mohli stať súčasťou miestneho odboru. Ako napísali: „Cieľom tohto uznesenia je, aby i tí členovia, ktorí dosiaľ nepatrili do tunajšieho odboru, boli pritiahnutí do činnosti miestneho odboru, ktorý takto chce obnoviť starodávnu činnosť v poslednej dobe trochu ochablú.“⁸³ Problém sa však ťahal aj v nasledujúcich rokoch. Matičné ústredie si z toho dôvodu dokonca vypýtalo matričné knihy trnavskej Matice a zistilo, že napríklad v roku 1935 sa priamo ústrediu prihlásilo až 65 nových členov z Trnavy. Z toho preto opäť vyvstala otázka, s ktorou sa ústredie obrátilo priamo na miestny odbor, či ich má viesť vo svojej evidencii, alebo ich bude viesť trnavský odbor.⁸⁴ Ten v čase po valnom zhromaždení v roku 1933 opätovne ako predseda viedol Pavol Žiška, podpredsedom bol Jur Janoška a tajomníkom sa stal Rudolf Ferenc. Pokladníkom bol Alojz Beniač a zaujímavá bola funkcia tzv. gazdu, ktorým sa stal Fridrich Kotlár.⁸⁵ Medzi členmi výboru môžeme nájsť viaceré známe trnavské mená, napríklad neskorší predseda miestneho odboru Mikuláš Schneider-Trnavský,⁸⁶ členmi však boli aj ďalší známi a vplyvní Trnavčania ako Ján Beňovský, Gustáv Bežo či Ján Pöstényi. Okrem nich boli členmi aj Gabriel Lédecy, Jozef Honza, Ján Dettrich, Eugen Rott, Alojz Pecháň, František Šándor, Vojtech Vodička, J. Hušť, J. Klinovský, J. Meravý a J. Kučera.⁸⁷

Situácia s členstvom a jeho platením bola v tomto čase vcelku neprehľadná. Stávalo sa tiež, že Ústredie Matice slovenskej v Martine si od jednotlivcov pýtalo zaplatenie členského napriek tomu, že mali členské príspevky zaplatené u pokladníka trnavského miestneho odboru. Problém bol pravdepodobne aj v tom, že trnavskí matičiari neposielali výkazy o zaplatených členských príspevkoch naraz, resp. ich niekedy neposielali vôbec, či ich poslali s oneskorením. Ústredie viackrát písalo miestnemu odboru ohľadom toho listy s tým, aby si urobil poriadok vo vykazovaní členského, ale aj napriek tomu medzi oboma zložkami naďalej vznikali nedorozumenia. Pravdepodobne na viacerých miestach zlyhávala aj komunikácia medzi ústredím a miestnym odborom.

Dokumentuje to napríklad „kauza“ ohľadom „lósov“, ktoré Matica slovenská poslala MO MS, aby ich predal svojim členom a výtťažok by šiel späť Matici. V radoch trnavských matičiarov vyvolala akcia pohoršenie, ani nie tak svojím obsahom, ako skôr informovaním zo strany matičného ústredia. To totiž na meno pokladníka MO MS v Trnave Beniača poslalo 5 000 „lósov“ s tým, aby ich odpredalo medzi Trnavčanov. Ten však tieto lósy po dohode s predsedom Žiškom neprijal. Ústredie sa však nenechalo odradiť a rovnaký počet kusov poslalo priamo Žiškovi, ktorý ich podobne ako pokladník vrátil

⁸³ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 17. 5. 1933.

⁸⁴ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 11. 3. 1936.

⁸⁵ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Zoznam členov vedenia MO MS v Trnave pre Ústredie Matice slovenskej, 19. 5. 1933.

⁸⁶ Mikuláš Schneider-Trnavský bol predsedom MO MS v Trnave v rokoch 1947 – 1948.

⁸⁷ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Zoznam členov vedenia MO MS v Trnave pre Ústredie Matice slovenskej, 19. 5. 1933.

späť do Martina. V tejto veci telefonoval na trnavský miestny odbor priamo tajomník Jozef Cíger-Hronský a žiadal vysvetlenie. To prišlo z Trnavy vo forme ostrého listu, v ktorom trnavské vedenie prostredníctvom svojho tajomníka Ferenca oznámilo vedeniu Matice, že miestny odbor nemôže prevziať viac ako 100 „lôsov“ s výčitkou, v ktorej doslovne napísal: „Nevieme si vysvetliť, či Ste si ráčili uviesť, čo to znamená predaj 5000 lôsov? Veď je to 25.000 Kč! Ráčite poznať dnešný život? (...) Pozastavili sme sa nad nereálnym výpočtom mladých činiteľov v našej Matici slovenskej. Toho predtým nebolo. Starí sa rozťahovali s plánmi v národe a s národom, pokiaľ to šlo. Opýtajte sa p. správcu! Tak sa mi zdá, že spôsob dnešného podnikania pri predávaní umeleckých a ešte viac lžiumeleckých, aj pri literárnych a ešte viac lžiliterárnych dielach, – čoho sme takmer každodenne svedkami –, zachvátil i Maticu slovenskú. Vo fantázii vskrste ináč pekný plán, ale so závratnou predstavou o záujme a platobnej schopnosti obecnstva. Myslíte si, že hádam tí, ktorí sa vlni a tohto roku zapísali za členov, budú platiť? V našom odbore členovia sú väčšinou úradníci. A sú členmi aj inde. Počítajú s dvoma korunami! Viete, ako je to dnes u úradníkov?“⁸⁸ Hospodárska kríza na prelome 20. a 30. rokov poznamenala ochotu platiť nielen členské príspevky, ale prispievať aj na ďalšie matičné aktivity. Je však zaujímavé, že ešte aj začiatkom roka 1934 napriek námietkam trnavských matičiarov písalo ústredie, že „podľa dohody“ pošle do Trnavy „500 lôsov knižnej loterie na rozpredanie“ s dovetkom: „Dúfame, že sa vám ich podarí umiestniť.“⁸⁹

Predsa len, napriek ťahajúcim sa sporom funkcionárov MO MS v Trnave s matičným ústredím, nemohol matičný život v takom exponovanom centre, akým bola Trnava, úplne utíchnuť. Popri už spomenutom odhaľovaní viacerých pamätných tabúl národným dejateľom sa v miestnostiach Matice aj v tomto neľahkom období podobne ako v predchádzajúcom čase organizovali viaceré zaujímavé prednášky a dokonca aj výstavy. Ohlas mala napríklad výstava Spolku slovenských umelcov, ktorí od 3. do 10. marca 1929 prezentovali svoje diela umeniuchtivým Trnavčanom. Osobne ju navštívil aj krajinský prezident Ján Drobný, ktorý sa, podobne ako viacerí ďalší významní hostia, pochvalne vyjadril o celej akcii a tým pochválil prácu trnavských matičiarov.⁹⁰

Charakteristické boli okrem iného aj snahy o zblíženie katolíkov a evanjelikov, ktoré mali byť súčasťou snáh matičného vedenia o spoluprácu oboch najvýznamnejších kresťanských vierovyznaní. V tradične katolíckej Trnave sa táto otázka tiež dostala do popredia, aj keď miestni evanjelici tvorili v meste značnú menšinu. V roku 1929 sa napríklad mali trnavskí matičiari zúčastniť na slávnosti Zväzu evanjelickej mládeže. V martinskom ústredí pravdepodobne pochopili zmysel spájania katolíkov a evanjelikov v prospech národnej veci, preto v liste žiadali trnavský miestny odbor, aby poslal na stretnutie niekoho „buď z predsedníctva, buď delegovaním niektorého čelnejšieho člena... Primerané heslo so strany Matice slovenskej bolo by: V duchu Moyses a Kuzmányho“.⁹¹

⁸⁸ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 18. 12. 1933.

⁸⁹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 12. 1. 1934.

⁹⁰ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 94.

⁹¹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 26. 6. 1929.

V tomto duchu sa konali aj viaceré kultúrno-spoločenské akcie. Mnohé z nich organizovala samotná trnavská Matica, na viacerých sa však zúčastňovali jej predstavitelia aj v prípade, ak boli organizované inými organizáciami. Pre toto obdobie je totiž príznačné, že národne uvedomelí Trnavčania boli členmi nielen jedného, ale viacerých spolkov – či už Spolku svätého Vojtecha, ktorý mal v Trnave silné zastúpenie, alebo aj Slovenskej ligy, osvetovej besedy a ďalších. Zúčastňovali sa preto na mnohých akciách, ale všetky tu nie je možné spomenúť. Či to boli akcie náboženské, kultúrne, či spoločensko-politické, nechýbala na nich zväčša ani účasť trnavských matičiarov. Z titulu funkcie rečnili predstavitelia trnavskej Matice na viacerých zhromaždeniach. V roku 1931 tak napríklad rečnili na manifestácii za rovnoprávne postavenie Slovákov v Maďarsku Pavol Žiška aj Jur Janoška.⁹² Trnavská Matica má zásluhu aj na vybudovaní verejnej knižnice v meste, ktorá bola otvorená 29. novembra 1930 s významným pričinením riaditeľa Verejnej obchodnej školy Václava Pilousa. Ten sa po príchode do Trnavy prakticky hneď prihlásil ku kultúrnej práci – ako to bývalo zvykom – nielen v Matici slovenskej, ale aj v ďalších organizáciách.⁹³

Prelomovým rokom pre trnavskú Maticu bol rok 1934, kedy sa miestny odbor definitívne presťahoval do centra mesta na Wilsonovo námestie do budovy Pannonie, de facto priestorov trnavského divadla. Priestory Pannonie, ako to bolo často vidieť pri akciách trnavskej Matice ešte z prvej polovice 20. rokov, slúžili na kultúrno-spoločenské podujatia organizované miestnym odborom už oveľa skôr. Od roku 1934 mala ich používanie Matica právne očistené aj na základe uznesenia zastupiteľského zboru mesta. Ten prenajal priestory na žiadosť miestneho odboru trnavskej Matice za ročné nájomné 1 500 korún, pričom Matica sa zaviazala, že vykoná úpravu miestností.⁹⁴ V uznesení mestskej rady, ktorá zastupiteľskému zboru navrhla vyhovieť žiadosti trnavských matičiarov, sa písalo, že „v mestskej budove ‚Pannonia‘ na 1. poschodí sa nachádzajúce dve malé miestnosti, aby vydal do prenájmu Miestnemu odboru Matice Slovenskej na dobu 10 rokov počnúc od 1. jan. 1934 na základe prednesených podmienok...“⁹⁵ Okrem nájomného bolo spomenutou podmienkou najmä to, že sa mal miestny odbor postarať aj o opravu miestností na 1. poschodí v rozsahu približne 10 000 korún. V uvedených miestnostiach, resp. v jednej z nich, o ktorú sa trnavská Matica delila s dobrovoľnými hasičmi, mal trnavský miestny odbor svoje kancelárie ešte aj nedávno. Bohužiaľ, po prestavbe sa musel v predvečer stého výročia založenia z miestností vystáňovať a trnavská Matica zostala bez vlastných priestorov. V súvislosti s prerábkou miestností sa opäť otvorili staršie komplikácie s odvádzaním členských príspevkov matičnému ústrediu v Martine. Podľa listu, ktorý MO MS zaslal do Martina, stála celá prerábka miestny odbor približne 12-tisíc korún a z tohto dôvodu opätovne ako pri inštalácii Štefánikovho pomníka žiadali o odpustenie platenia členských príspevkov za rok 1934.⁹⁶ Keďže miestny odbor finančne

⁹² Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 108.

⁹³ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 105.

⁹⁴ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 125.

⁹⁵ Usnesenie. In HORVÁTHOVÁ, Adriena (ed.). *85. výročie založenia*, s. 5.

⁹⁶ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 24. 4. 1934.

prostriedky naďalej ústrediu neposielal, to pristúpilo k rozposielaniu upomienok svojou cestou. Ako však v liste poukázal miestny odbor, peniaze už vybral, avšak z Martina nedostal vyrozumienie, či mu odpustí príspevky, keďže čiastka za opravu miestností v Pannonii činila približne 14-tisíc korún.⁹⁷ Nielen z tohto prípadu je opätovne zjavné, že komunikácia medzi matičným ústredím a trnavským miestnym odborom do značnej miery viazla, najmä čo sa týka finančných záležitostí. Napriek žiadosti sa v Martine rozhodli peniaze nárokovať a žiadať ich od trnavských matičiarov, avšak s tým, že výbor mal rozhodnúť o inej forme podpory trnavskému odboru.⁹⁸ Neboli to pritom malé peniaze, v roku 1934 vykázal MO MS v Trnave 161 platiacich členov, ktorí zaplatili ročné členské už 15 korún.⁹⁹ Miestny odbor v zozname, ktorý zaslal na ústredie, tiež žiadal, aby každému poslali podielovú knihu¹⁰⁰ a neposielali upomienky. Je tiež zaujímavé, že v tomto roku vystúpilo z MO MS v Trnave 31 ľudí.¹⁰¹ Podobná situácia sa opakovala aj v nasledujúcom období. Napríklad v nasledujúcom roku 1935 mal trnavský MO MS v evidencii 165 platiacich členov, desiatky nových však do Matice vstúpili a ďalšie desiatky nezaplatili členské.¹⁰²

V roku sťahovania do nových priestorov akcelerovala aj matičná činnosť. Keďže predseda Žiška aj podpredseda Janoška boli v tom čase vyťažení významnými politickými funkciami (Žiška bol senátorom a Janoška krajiniským poslancom), z titulu svojich funkcií dokázali miestnemu odboru pomôcť, najmä však v otázke prenájmu matičných miestností. Obaja tiež boli častými rečníkmi na matičných slávnostiach či pri iných národných príležitostiach organizovaných v Trnave a okolí. Bohužiaľ, ich zaneprázdnenosťou sa agenda miestneho odboru koncentrovala zväčša v rukách tajomníka, ktorého meno sa však často menilo, čo spôsobovalo viaceré komplikácie v praktickej činnosti odboru. Napríklad 25. novembra 1934 obaja rečnili na veľkej manifestácii za hospodárske požiadavky západného Slovenska v Trnave,¹⁰³ trnavskí matičiari si pripomenuli aj sté výročie vzniku hymnickej piesne *Hej, Slováci!* 24. novembra v nových priestoroch Matice pripravili pod patronátom Slovenskej ligy oslavu „hymny, ktorá v ťažkých dobách poroby hrala významnú úlohu nielen v našom národnom živote, ale burcovala k povedomiu celý slovenský svet“.¹⁰⁴

Matica v druhej polovici 30. rokov spolupracovala na viacerých spoločenských a kultúrnych akciách. Pripomínala si významných dejateľov, spolupracovala s miestnymi organizáciami a vojskom či spoluorganizovala rozličné kultúrno-spoločenské akcie a výstavy, napríklad výstavu kníh v decembri 1934, na ktorej sa vystavovali aj matičné

⁹⁷ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 15. 9. 1934. V ďalších listoch MO MS sa píše až o 18 tisícoch.

⁹⁸ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 20. 9. 1934.

⁹⁹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Zoznam členov MO MS v Trnave za rok 1934.

¹⁰⁰ Matičiari si mohli vybrať z viacerých kníh. V roku 1935 si napríklad mohli vybrať diela od Vajanského, Kukučina, Jesenského a ďalších slovenských autorov. AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Zoznam posielaných podielov hromadne na odbor.

¹⁰¹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Zoznam členov MO MS v Trnave za rok 1934.

¹⁰² AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Zoznam členov MO MS v Trnave za rok 1935.

¹⁰³ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 131.

¹⁰⁴ Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937, s. 131.

publikácie.¹⁰⁵ Pri svojej činnosti sa však potýkala aj s problémami, často najmä finančného rázu. Napríklad pri organizovaní Výstavy Zväzu československých vystavovateľov plánovali trnavskí matičiari predávať vystavené produkty, čo však podľa martinského ústredia nebolo možné, keďže „Matici slovenskej ako kultúrnej ustanovizni neprichodí miešať sa do vecí čiste obchodníckych, ktoré priamo nesúvisia so slovenskou kultúrou“.¹⁰⁶ Miestny odbor sa však aj okrem toho zúčastnil napríklad aj na organizovaní veľkých akcií na počesť Jána Hollého 13. apríla 1935 a na ďalších podujatiach.¹⁰⁷

Pozitívom sťahovania v polovici 30. rokov bolo aj to, že Matica získala v Pannonii reprezentatívne priestory, ktoré plánovala využívať pre národné ciele. Keďže však trnavskí matičiari chceli osloviť širší okruh Trnavčanov, dokonca aj takých, ktorí z Matice slovenskej vystúpili, poprípade neboli jej členmi, rozhodli sa, že sa pokúsia zriadiť klub Matice slovenskej, ktorý by mohol pomôcť organizovať aj nematičné obyvateľstvo. Išlo najmä o predstaviteľov Úradníckeho spolku, Živeny a Slovenskej ligy, ktoré poskytli miestnemu odboru na prerobenie miestností bezúročnú pôžičku, ale aj o členov ďalších organizácií.¹⁰⁸ Žiadali preto martinské ústredie, aby pozmenením stanov umožnilo miestnemu odboru organizovať pomocou pododboru „spoločenský, iným menom kasínový život“ práve v priestoroch nových miestností MS. V liste síce žiadali ústredie o zmenu stanov s tým, aby mohli zakladať kluby, do ktorých by mohli prijať aj nečlenov, predsa len skonštatovali, že „navrhujúc prijať náš návrh na zmenu stanov, súčasne oznamujeme, že označený klubový život spoločenský v rámci nášho miestneho odboru sme via facti už aj započali“.¹⁰⁹ Ústredie slovami tajomníka J. C. Hronského privítalo snahu trnavských matičiarov o podchytenie spoločenského života trnavských Slovákov, pripomenulo však, že „v otázke členstva matičných kasín a klubov Výbor Matice slovenskej sa postavil na stanovisko prísne tradičné, že je povinnosťou každého statočného Slováka byť predovšetkým členom Matice slovenskej a len potom členom iných spolkov“.¹¹⁰ Ústredie tak vyslovene nezakázalo organizovať trnavskej Matici spoločenské kluby a kasína, predsa však žiadalo, aby výbor žiadal od návštevníkov v prvom rade stať sa členom miestneho odboru.

O tom, že vzťahy trnavských matičiarov s ústredím neboli v druhej polovici 30. rokov práve najlepšie, svedčí aj organizácia matičných dní, ktoré sa mali uskutočniť na jeseň 1935. Matičné ústredie poslalo listy trnavským funkcionárom s tým, aby zabezpečili hladký priebeh celej akcie. Keďže však neodpovedali, obrátili sa o súčinnosť aj na okresný úrad,¹¹¹ ktorý sa vo veci začal osobne angažovať.¹¹² Ako aj v iných predchádzajúcich prípadoch, aj v tomto zohrala svoju úlohu skôr zlá komunikácia oboch zainteresovaných

¹⁰⁵ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 5. 12. 1934.

¹⁰⁶ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 6. 12. 1935.

¹⁰⁷ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 2. 8. 1937.

¹⁰⁸ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 27. 4. 1935.

¹⁰⁹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 27. 4. 1935.

¹¹⁰ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 15. 5. 1935.

¹¹¹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Správy Matice slovenskej okresnému náčelníkovi, 21. 8. 1935.

¹¹² Okresným náčelníkom v Trnave bol v tom období Ján Beňovský.

strán. V tom čase sa totiž zmenil tajomník trnavského miestneho odboru, čo sa odzrkadlilo aj na finálnom výsledku akcie. Okresný úrad tak o akcii nebol vopred informovaný a následne sa rozbehla čulá korešpondencia medzi úradom, MO MS v Trnave a ústredím v Martine, kto pochybil a prečo sa trnavská Matica nezapojila do organizácie Matičných dní a o ich príprave neinformovala ani okresný úrad. Keď ani po mesiaci na viacero listov nedostali v Martine od trnavského výboru odpoveď, Správa Matice slovenskej žiadala od predsedu vysvetlenie a vykonanie nápravy, keďže v septembri 1935 už Matičné dni po Slovensku vrcholili a v Trnave k ich organizácii vôbec neprišlo.¹¹³ Ako bolo spomenuté, celá neprijemná situácia nastala pravdepodobne preto, že vtedajší tajomník Uhrík, ktorému bola väčšina listov adresovaných, sa v tom čase presťahoval z Trnavy na Myjavu. Novou tajomníčkou sa stala Mária Gulišová, ktorá sa však hneď na úvod svojej funkcie musela borit' s viacerými problémami. Miestny odbor nemal v čase jej nástupu do funkcie dokonca ani vlastnú pečiatku, pretože predchádzajúci tajomník ju pri svojom odchode neodovzdal.¹¹⁴

Opäť sa opakovali staršie problémy s odvádzaním členských príspevkov. Nebol to však zďaleka len fenomén Trnavy. Ešte aj vo februári 1936 muselo martinské ústredie osloviť odbory, ktoré dlžili peniaze. Medzi nimi bol aj trnavský miestny odbor, ktorý mal podľa počtu členov zinkasovať 6 577,5 korún, vykázal však len 2 842,5. Výsledkom bolo, že Matica sa pre nedoplatok rozhodla podať návrh „na prevedenie revízie v odboroch, ktoré v zmysle stanov nevykonávajú svoje povinnosti“.¹¹⁵ Na list zareagovala aj trnavská Matica, ktorá poslala do Martina zoznam dlhujúcich členov. Za rok 1933 mali byť len dvaja, v roku 1934 dvanásť, v roku 1935 päťdesiat a v roku 1936 až 267, čo však súviselo najmä s tým, že členovia Matice ešte nezaplatili v uvedenom roku členské príspevky.¹¹⁶ Podľa neskoršieho výkazu porovnaného s kartotékou neskôr zaplatilo členské už 199 členov trnavskej Matice.¹¹⁷

Problémy s členstvom a najmä evidenciou, vyberaním a odvádzaním členských príspevkov tak boli azda najrozsiahlejšou agendou v rámci korešpondencie trnavských matičiarov s ústredím, ktoré vo viacerých prípadoch prerástli dokonca až do invectív a urážok.¹¹⁸ Azda aj toto ovzdušie prispelo k tomu, ako skonštatovalo matičné ústredie, že „MO MS v Trnave uviedli by ste do štádia pasivity a nie rozmachu, lebo dnes už odbory v malých mestečkách majú viac členov, ako odbor v Trnave v poprednom slovenskom meste“.¹¹⁹ Problémy nastali aj s tým, že miestny odbor posielal neskôr alebo vôbec

¹¹³ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Správy Matice slovenskej predsedovi MO MS P. Žiškoví, 13. 9. 1935.

¹¹⁴ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 7. 10. 1936.

¹¹⁵ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Obežník Matice slovenskej, 6. 2. 1936.

¹¹⁶ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Úhrnný výkaz členovských príspevkov, ktoré dlhujú členovia odboru v Trnave, 19. 2. 1936.

¹¹⁷ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Zoznam členov MO MS v Trnave za rok 1936, 12. 11. 1936. V roku 1937 mala mať Matica už 206 platiacich členov.

¹¹⁸ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 11. 3. 1936.

¹¹⁹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 11. 3. 1936.

neposielal výkazy nielen finančné, ale aj správy o činnosti či neodpovedal na dožiadania ústredia týkajúcich sa ďalších matičných záležitostí.¹²⁰ Situácia nastala aj preto, že okrem tajomníka Uhríka sa v tom čase funkcie pokladníka vzdal aj Alojz Beniač.¹²¹ Je však zaujímavé, že z ústredia na jeho meno vo veci členských príspevkov posielali listy ešte aj dlhé mesiace po vzdaní sa funkcie.¹²² Situáciu sa snažil riešiť až nový pokladník Cyril Mazúr,¹²³ ktorý revíziou v roku 1937 zistil nedoplatky viacerých členov MO MS v Trnave ešte za minulé roky a žiadal martinské ústredie o zaslanie všetkých zoznamov.¹²⁴ Opäť sa však aj v tomto roku objavili problémy s odlivom neplatiacich členov.¹²⁵ Aktivita nových funkcionárov odboru, ktorí sa snažili aktívne zasadzovať za rozvoj členskej základne miestneho odboru, priniesla ovocie. Z tohto dôvodu žiadala tajomníčka ústredie o zaslanie 100 prihlášok za člena Matice slovenskej.¹²⁶

Koniec 30. rokov je tak po viacnásobných výmenách a menšej stagnácii z prvej polovice 30. rokov obdobím vzrastu trnavského miestneho odboru. Už koncom roka 1936 sa mala nová tajomníčka zúčastniť na porade týkajúcej sa organizovania jubilejných osláv Antona Bernoláka.¹²⁷ Na rok 1937 totiž pripadlo 150. výročie Bernolákovej kodifikácie spisovnej slovenčiny, ktoré je dôležitým medzníkom nielen pre Slovensko, ale aj samotnú Trnavu, kde Bernolák v tomto období pôsobil a vypál sa k svojim najlepším dielam.¹²⁸ Miestny odbor Matice slovenskej nezostal bokom pri prípravách veľkých osláv tohto významného národovca a celé ďalšie obdobie sa tak nieslo aj v znamení priprav dôstojného priebehu spomienky. Keďže však tajomníčka ochorela, na stretnutí ju zastúpil podpredseda trnavského miestneho odboru Jur Janoška. Ten sa držal na stretnutí odporúčania ústredia, ktoré v liste tajomníčke doslova napísalo: „Dovoľujeme si vás úctive upozorniť, aby ste za Maticu slovenskú nerobili nijaké záväzky.“¹²⁹ Neobvyklá požiadavka, aby sa Matica nezaväzovala vopred k spolupráci na takom významnom podujatí, priniesla ďalšie napätie miestneho odboru a martinského ústredia. Podpredseda Janoška tak na porade len počúval a zapisoval, čo sa podľa jeho slov stretlo s údivom viacerých reprezentantov ďalších organizácií, ktorí sa pýtali na zástoj Matice v dôležitej otázke organizovania osláv významného Slováka a národovca.¹³⁰ Bolo to zrejme i preto, čo zdôraznili aj na stretnutí, že pripomenutím si Bernoláka ako kodifikátora nehodlali

¹²⁰ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Žiadosť Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 6. 10. 1936, urgencia, 13. 5. 1936 a iné.

¹²¹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej P. Žiškovi, 13. 9. 1936.

¹²² AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 15. 1. 1937.

¹²³ Cyril Mazúr bol pokladníkom MO MS až do jeho zrušenia v roku 1951.

¹²⁴ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 7. 9. 1937.

¹²⁵ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Ďalší zoznam členov MO MS z roku 1937, ktorí sa presťahovali z Trnavy, vystúpili z členstva a nechcú platiť.

¹²⁶ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 14. 6. 1937.

¹²⁷ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 10. 12. 1936.

¹²⁸ Pozri MACHO, Peter. Anton Bernolák ako symbol v historickej pamäti, verejnom priestore a politike. Oslavy 150. výročia prvej kodifikácie spisovnej slovenčiny v Trnave. In *Historia nova* 5, s. 144-175.

¹²⁹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 10. 12. 1936.

¹³⁰ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 21. 12. 1936.

zasiahnúť pamiatku Ľudovíta Štúra, aby neprišlo k mylnému presvedčeniu, že by chceli prebiť Štúrov kult pamiatkou na katolíckeho kňaza a jazykovedca Bernoláka. Z tohto dôvodu bol aj názov podujatia pozmenený s tým, aby sa v ňom nespomínalo Bernolákovo jazykovedné dielo. Jubilárny výbor osláv pod predsedníctvom trnavského rodáka Pavla Teplanského¹³¹ však napriek všetkým komplikáciám pripravil vydarené podujatie. Aj s pričinením trnavských matičíarov sa v meste inštaloval nielen Bernolákov pomník, ale jeho menom bol pomenovaný aj známy park v dotyku s hradbami dodnes nazývaný Bernolákov sad.¹³²

Aj v otázke členstva, ktorá bola jedným zo zásadných bodov v rámci sporov trnavských matičíarov s vedením, prišli postupne nápravy. Nový pokladník Mazúr sa snažil dať veci do poriadku, o čom svedčí bohatá agenda a korešpondencia s matičným ústredím v Martine. Na jar 1938 tak mohol skonštatovať, že počet platiacich členov MO MS v Trnave sa ustálil na čísle 238.¹³³ Opäť však poukázal na starší problém, že stále približne desatina členov platila členské príspevky priamo ústrediu, čím trnavský výbor prichádzal o finančné prostriedky. V priebehu roka 1938 zastával funkciu tajomníka po Márii Gulišovej, ktorá ju uvoľnila pravdepodobne zo zdravotných dôvodov, pre ktoré sa nemohla zúčastniť na viacerých matičných akciách, už Ján Trančík, s ktorého menom je spojená stabilizácia na poste tajomníka a snaha o povznesenie matičného života v meste. Už od svojho nástupu plánoval povznesenie trnavského miestneho odboru. Ako napísal, „mám na starosti funkciu tajomníka od dňa 11. apríla t. r. a chcel by som, aby odbor vzrástol kvantitatívne, ale i kvalitatívne“, žiadal preto matičné ústredie, aby mu poslalo 300 prihlášok za členov Maticy slovenskej, „ktoré by som sám rozposlal našim členom, aby sme zvýšili počet členstva aspoň o 1 násobok“.¹³⁴ V liste poslanom na hlavičkovom papieri Zväzu slovenských speváckych zborov na Slovensku, ktorého bol tiež funkcionárom, zároveň žiadal ústredie o súčinnosť pri prevzatí ich činnosti práve Maticou slovenskou. Miestny odbor v Trnave tak pristúpením zboru, ako aj jeho členstva získal nielen ďalších podporovateľov, ale aj kultúrnu súčasť, ktorou sa neskôr prezentoval na viacerých kultúrno-spoločenských udalostiach organizovaných trnavskou Maticou. Už za jeho funkcie sa v matičných miestnostiach uskutočňovali viaceré zaujímavé kultúrno-spoločenské podujatia organizované nielen Maticou. Tá bola v tomto čase chápaná ako reprezentantka národného života a jej priestory v spolupráci s ňou využívalo napríklad mesto a ďalšie spolky na konanie početných akcií.

Dňa 18. júna tu bola napríklad organizovaná „priateľská zábava“ ako pocta delegácie amerických Slovákov, ktorí do Trnavy prišli vzdať hold dvadsiatemu výročiu v Trnave pôsobiaceho pluku 23 „amerických Slovákov“.¹³⁵ V miestnostiach Pannonie sa uskutočnili viaceré zaujímavé podujatia organizované či spoluorganizované Maticou slovenskou. Keďže v tomto roku pripadlo aj 700. výročie povýšenia Trnavy na slobodné kráľovské

¹³¹ TEPLANSKÝ, Pavel. Pripravujeme Bernolákovy oslavy. In *Nové Slovensko*, č. 13, 27. 3. 1937, s. 1-2.

¹³² MACHO, Peter. Anton Bernolák ako symbol v historickej pamäti, verejnom priestore a politike, s. 156.

¹³³ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Cyrila Mazúra Ústrediu Maticy slovenskej, 13. 4. 1938.

¹³⁴ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Maticy slovenskej, 16. 5. 1938.

¹³⁵ ŠA Trnava, f. Mestský úrad v Trnave. Pamätná kniha mesta Trnavy (Pamätná kniha).

mesto, v rámci ktorého sa konali v meste rozsiahle akcie,¹³⁶ práve tieto miestnosti sa stali priestorom, kde sa podával napríklad slávnostný obed pre významných hostí alebo prebiehali prednášky.¹³⁷ To dostávalo Maticu a matičnú činnosť výrazne do popredia aj v radoch širšej verejnosti. Menovanie nového agilného tajomníka Miestneho odboru Matice slovenskej v Trnave pozitívne vnímalo aj martinské ústredie, ktoré po rokoch nie práve najlepších vzťahov s trnavskými matičiarimi privítalo nového tajomníka s tým, že „želáme vám do práce mnoho úspechov a najmä porozumenie v kruhoch členstva i vo verejnosti. Tešíme sa úprimne, že činnosť Vášho odboru oživne“.¹³⁸ Činnosť trnavského odboru a najmä počet členstva skutočne ožil, o čom svedčí aj bohatá matičná činnosť z nadväzujúceho obdobia prvej Slovenskej republiky.¹³⁹

Ešte v roku 1938 sa však nový tajomník snažil o rozvoj trnavskej Matice. Pochopil, že cieľom matičného hnutia má byť nielen organizovanie roduverných Slovákov či kultúrno-osvetová činnosť, ale aj práca so slovenskou mládežou. Rozhodol sa preto v rámci trnavskej Matice organizovať aj školskú mládež, čo sa usiloval presadiť aj v rámci matičného ústredia.¹⁴⁰ Miestny odbor sa v priebehu roka 1938 začal skutočne rozmáhať, o čom svedčí aj snaha tajomníka Trančíka o založenie kartotéky členstva, čím by sa stala práca s členskou základňou prehľadnejšou a mohlo by sa tým vyvarovať problémov, ktoré s evidenciou, ako aj výberom členských príspevkov nastali v prvej polovici 30. rokov.¹⁴¹ Bolo evidentné, že entuziazmus nového tajomníka a snahy o rozšírenie členskej základne presahovali aj rámec Trnavy. Žiadal napríklad o zaslanie zoznamu členov z okolia Hlohovca s tým, že chcel byť nápomocný pri zakladaní miestneho odboru, ktorý v Hlohovci neexistoval ešte ani koncom 30. rokov.¹⁴² Výrazom snahy o rozšírenie radov trnavských matičiarov a matičnej činnosti v meste bol list z 18. novembra 1938, ktorý sa rozhodol výbor trnavského MO MS poslať všetkým členom. V ňom sa píše: „S radosťou vám oznamujeme, že konečne i odbor Matice slovenskej v Trnave začína plniť svoje poslanie a chystá sa preorávať kultúrny úhor, akým Trnava dosiaľ bola a ešte i je. Výbor odboru Matice slovenskej v Trnave na svojom zasadnutí dňa 8. novembra 1938 prejednal svoj rozsiahly kultúrny program, ktorý mieni postupne i uskutočniť“.¹⁴³ Vedenie trnavskej Matice malo v tomto období v pláne zostavenie cyklu prednášok, ktoré by sa pod záštitou miestneho odboru konali každé 3 – 4 týždne. Prvá prednáška na tému *Slovenské zbrojné povstanie v r. 1848 – 1849* sa mala uskutočniť už onedlho, 22. novembra 1938. Ako prízvukoval, „nech není člena, ktorý by nevenoval čas k poznaniu

¹³⁶ HALADOVÁ, Silvia. Jubilejné oslavy 700. výročia udelenia mestského privilégia pre Trnavu z roku 1938. In *Nové historické rozhľady*, roč. 5, 2015, č. 1, s. 65-74.

¹³⁷ Pamätná kniha.

¹³⁸ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 24. 5. 1938.

¹³⁹ SOKOLOVIČ, Peter. Na čele s Maticou. Trnavskí matičiari v období 1. Slovenskej republiky. In *Národný kalendár 2019*. Martin : Matica slovenská, 2018, s. 191-192.

¹⁴⁰ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 13. 7. 1938.

¹⁴¹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 18. 10. 1938.

¹⁴² AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 13. 7. 1938.

¹⁴³ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave všetkým členom MO MS v Trnave, 18. 11. 1938.

slovenskej histórie. Preto príd'zte všetci a načerpajte síl k tvorbe lepšej a krajšej slovenskej budúcnosti. Pomôžte preorávať úhor, aby raz vzklíčilo semä zdravého slovenského života i v Trnave“.¹⁴⁴

Okrem toho bola v miestnostiach Matice zriadená schránka „pre styk s predsedníctvom“, do ktorej mohli členovia Matice dávať návrhy na prípadné zlepšenie práce trnavskej Matice. Smerom k členom bolo namierené aj zavedenie tzv. matičného dňa každý prvý štvrtok v mesiaci, kedy sa mali podľa plánov výboru zísť všetci členovia MO MS v Trnave v matičných priestoroch, „aby si tam posedeli a zdieľali navzájom svoje radosti i žalosti. Bude to dostaveníčko všetkých členov i nečlenov“. Ako vtipne podotkli, „v reštaurácii sa schádzať nemôžeme, lebo každý nemá na zbytočné dve deci, kdežto v Matici si môžeme posedieť i bez toho, no a kto má, ten si môže dať i 7 × 2 deci“.¹⁴⁵ Večer mal byť spestrený aj programom, ktorého ráz mal byť „čisto slovenský“. Záverom listu poprosil tajomník všetkých členov, aby sa pokúsili do Matice získať ďalších. Hoci sa členský príspevok v tomto roku zvýšil na 20 korún, ako podotkol, „sám seba okráda, kto je nie členom Matice, lebo investovaných 20,- Kčs sa mu úrokuje na 100 %. Dnes má už miestny odbor vyše 300 členov. Pousilujme sa dosiahnuť ešte t. r. do 500. Nie je to nemožné, stačí, keď každý získa len jedného nového člena“.¹⁴⁶

Nové vedenie miestneho odboru, kde už prestával postupne pracovať jeho predseda Žiška, ktorý sa zo zdravotných dôvodov neskôr vzdal predsedníckej stoličky,¹⁴⁷ začalo systematicky pracovať v čase, ktorý bol nielen pre Trnavu, ale aj Slovensko nanajvýš hektický. 6. októbra 1938 sa vyhlásením autonómnej Slovenskej krajiny sčasti naplnili snahy Slovákov o rovnoprávnejšie postavenie k českému národu. V meste sa konali rozsiahle oslavy, pri ktorých radostnú náladu vyjadrilo okolo 2 000 ľudí zapálením množstva fakiel a lampiónov.¹⁴⁸ Hoci v Trnave sa oslavy, na ktorých sa iste zúčastnilo aj množstvo matičiarov, hádam aj vplyvom davovej psychózy po ich rozpustení vymkli kontrole,¹⁴⁹ predsa len bolo badať, že vyhlásenie autonómneho Slovenska nenechalo Trnavčanov chladnými. Hoci sa v tomto období v Trnave začala postupne etablovať aj ďalšia organizácia – Hlinkova garda –, ktorá v mysliach mnohých Slovákov tiež symbolizovala boj za slovenský národ,¹⁵⁰ predsa len Matica slovenská zostávala stále najvýraznejšou reprezentantkou národných snažení, čo zjavne dokumentuje aj postupný vzrast jej členskej základne. Stále však zostávali trnavskí matičiari na platforme zatiaľ ešte československej spolupráce, čím sa azda líšili od trnavských gardistov, ktorí stáli vo

¹⁴⁴ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave všetkým členom MO MS v Trnave, 18. 11. 1938.

¹⁴⁵ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave všetkým členom MO MS v Trnave, 18. 11. 1938.

¹⁴⁶ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave všetkým členom MO MS v Trnave, 18. 11. 1938.

¹⁴⁷ HORVÁTHOVÁ, Adriana. Dr. Pavol Žiška. In HORVÁTHOVÁ, Adriana (ed.). 90. výročie založenia, nečíslované.

¹⁴⁸ ŠA Trnava, Katalóg revolučného hnutia a Komunistickej strany Československa (zostavil Jozef Šimončič), i. č. 1868, č. spisu 2083/38 prez.

¹⁴⁹ SOKOLOVIČ, Peter. *Trnava v rokoch 1938 – 1948. Štúdie a dokumenty*. Martin : vlastným nákladom v spolupráci s Maticou slovenskou, 2021, s. 39-40.

¹⁵⁰ SOKOLOVIČ, Peter. *Hlinkova garda 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009.

väčšej miere na pozíciách čo najskoršej samostatnosti. Napriek tomu treba konštatovať, že mnohí matičiari sa stávali členmi Hlinkovej gardy a naopak, mnohí gardisti si podávali prihlášky za členov miestneho odboru Matice slovenskej. Dôkazom sú napríklad viacerí významní trnavskí gardisti ako napríklad veliteľ miestnej gardy Vendel Šuran.¹⁵¹ Na druhej strane sa členmi Matice stávali aj významní Trnavčania ako napríklad Dr. Orlický a ďalší.

Dôkazom toho, že Matica sa snažila zjednocovať národ, sú aj slávnosti pri príležitosti Martinskej deklarácie, ktorou sa Slováci 30. októbra 1918 prihlásili k myšlienke štátoprávneho spojenia s českým národom. Trnavskí matičiari v spolupráci so Slovenským národným výborom v Trnave 29. októbra 1938 pripravili pod heslom Oslávme dôstojne národný sviatok slovenský *Slávnosť 30. októbra na oslavu slovenskej samostatnosti*.¹⁵² Príznačná pre zmenené pomery je akcentácia 30. októbra namiesto o dva dni skoršieho vyhlásenia spoločného štátu v Prahe, predsa len však stále na platforme spoločnej štátnosti. Za Maticu vystúpil s príhovorom podpredseda miestneho odboru Jur Janoška, dôležitý však je najmä fakt, že o postavení Matice sčasti svedčí aj to, že v spomínanom Slovenskom národnom výbore, ktorý spoluorganizoval oslavy, sedeli viacerí matičiari, medzi inými aj Honza, ktorý sa dokonca stal podpredsedom výboru a členom poradnej komisie zriadenej po rozpustení obecného zastupiteľstva v Trnave.¹⁵³ Na matičnej pôde sa v tom čase aj v súvislosti s národným výborom a naviazaním naň stretávali viacerí trnavskí národovci, ktorí písali nielen kultúrne, ale aj politické dejiny mesta. Na sklonku roka 1938, v čase, kedy sa v Trnave etabloval Slovenský národný výbor, sa jeho členovia pravidelne stretávali práve v matičných priestoroch.

Aj s pomocou trnavskej Matice sa čoraz viac dostávala do popredia slovenská národná otázka. Aj hlavné trnavské námestie, dnes známe ako Trojičné, kde sídlil aj miestny odbor trnavskej Matice, bolo 12. novembra 1938 premenované z Wilsonovho na Námestie Andreja Hlinku.¹⁵⁴ V pláne na rok 1939 boli aj ďalšie akcie, ktoré mali skvalitniť prácu trnavských matičiarov. Mesto totiž plánovalo väčšiu investíciu aj pri oprave divadla a miestností Pannonie, kde sídlil už niekoľko rokov aj trnavský miestny odbor. Práve tieto miestnosti boli ešte aj v tom čase stále zaťažované dlžobou zo strany trnavskej Matice. V inventári totiž pod kolonkou dlžoby ešte aj niekoľko rokov po rekonštrukcii figurovala formulka, že dlh MO MS bol aj v tomto období ešte stále 6 000 korún „na výdavky spojené so zariadením matičných miestností“.¹⁵⁵

To sa však už blížil 14. marec 1939, ktorý pre Trnavu aj Slovensko znamenal zavŕšenie dlhotrvajúceho úsilia o vlastnú štátnosť, aj keď, bohužiaľ, v zložitom období mocenského vzrastu nacistického Nemecka. To však trnavskí matičiari nedokázali ovplyvniť a napriek tomu, že sa medzi nimi nevedla anketa, je viac ako pravdepodobné, že väčšina vznik samostatného štátu Slovákov, podobne ako mnohí ďalší na celom

¹⁵¹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List Ústredia Matice slovenskej MO MS v Trnave, 28. 12. 1940.

¹⁵² AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Plagát *Slávnosť 30. októbra na oslavu slovenskej samostatnosti*.

¹⁵³ Pamätná kniha.

¹⁵⁴ Pamätná kniha.

¹⁵⁵ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. Inventár majetku MO MS v Trnave, 17. 12. 1938.

Slovensku, privítala.¹⁵⁶ MO MS v Trnave do nových pomerov vstupoval s 246 platiacimi členmi, medzi ktorými bolo 31 nových.¹⁵⁷ Za marec však posielal trnavský matičný pokladník príspevky za ďalších 105 členov, z ktorých bolo 56 nových.¹⁵⁸ Vidieť, že snaha o vzrast členskej základne mala úspech. Už začiatkom januára totiž tajomník Trančík žiadal listom martinské ústredie, aby poslalo zoznamy všetkých trnavských matičiarov, „aby sme sa na týchto starých čl. mohli obrátiť vo veciach organizačných a súčasne požiadať ich o podporu v tejto práci“.¹⁵⁹ V tomto kontexte v nasledujúcom období prvej Slovenskej republiky aj v súvislosti s rozsiahlou náborovou akciou členstvo (nielen) trnavskej Matice rapídne stúpalo. Matica slovenská v Trnave doň vstupovala ešte stále pod predsedníckym patronátom Pavla Žišku, ktorý sa však už práce prakticky vzdával. To je však iný príbeh...

Zostáva dodať, že trnavskí matičiari v zložitom období prvej ČSR zanechali výraznú stopu v kultúrnej, spoločenskej, ale aj politickej oblasti trnavských dejín. MO MS v Trnave sa stal nielen hýbateľom, ale aj priamym aktérom a iniciátorom mnohých historických udalostí a podnecovateľom zmien v trnavskom regióne. Jeho pričinením sa podarilo šíriť národné povedomie nielen v obyvateľoch Trnavy, ale aj v širokom okolí. Postavenie pomníka Milanovi Rastislavovi Štefánikovi, organizovanie stoviek kultúrnych, spoločenských a iných podujatí na podporu slovenskosti v „Malom Ríme“, snahy o rozšírenie matičného života a aktivít medzi Trnavčanov prostredníctvom dnes už neexistujúceho matičného sekretariátu, to všetko sa stalo pomníkom nielen predsedov či tajomníkov, ale aj radových matičiarov, ktorí v čase upevňovania národného života v kedysi multikultúrnom meste, aj keď s prevahou Slovákov, pomohli tomu, aby sme aj my dnes mohli ťažiť z ich práce. Hoci sa v nej nevyhli mnohým závažiam či chybám, predsa aj dnes treba oceniť ich zásluhy a dúfať, že táto a jej podobné štúdie a v budúcnosti azda aj monografia zhodnotia fenomén Miestneho odboru Matice slovenskej v Trnave v celej komplexnosti. To je úlohou nielen trnavských matičiarov, ale v prípade reflexie stoviek ďalších regionálnych matičných štruktúr aj členov miestnych odborov po celom Slovensku. V období viacerých storočíc ich založenia je načas zhodnotiť prínos matičných dobrovoľníkov pri formovaní slovenského národného života v našich regiónoch...

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Archív Matice slovenskej v Martine, f. Miestne odbory Matice slovenskej I 1919 – 1951 (1952), Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave 1923 – 1951.

Štátny archív v Trnave, Katalóg revolučného hnutia a Komunistickej strany Československa (zostavil Jozef Šimončič); Kronika mesta Trnavy 1918 – 1937; Pamätná kniha mesta Trnavy.

¹⁵⁶ Pozri napr. SOKOLOVIČ, Peter. *Premiéro mal predsa pravdu*. Bratislava : Post scriptum, 2014, s. 22-24.

¹⁵⁷ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List C. Mazúra Ústrediu Matice slovenskej, 3. 3. 1939.

¹⁵⁸ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List C. Mazúra Ústrediu Matice slovenskej, apríl 1939.

¹⁵⁹ AMS, f. MO MS v Trnave, šk. č. 306. List MO MS v Trnave Ústrediu Matice slovenskej, 13. 1. 1939.

Dobové periodiká

Národné noviny, 1919

Nové Slovensko, 1923, 1924

Pešťbudínske vedomosti, 1861

Slovensko, 1923

Literatúra

BERÁNEKOVÁ, Janka. *Matica slovenská a náš Miestny odbor v Lučenci v rokoch 1921 – 2021*. Martin : Matica slovenská, 2021.

DOBROTKOVÁ, Marta. Trnava v rokoch 1848 – 1938. In ŠIMONČIČ, Jozef a kol. *Dejiny Trnavy. Zväzok prvý*. Trnava : Mesto Trnava, 2010, s. 243-309.

HALADOVÁ, Silvia. Jubilejné oslavy 700. výročia udelenia mestského privilégia pre Trnavu z roku 1938. In *Nové historické rozhľady*, roč. 5, 2015, č. 1, s. 65-74.

HOLOUBEK, Václav. Poprevratové dejiny Trnavy. In *Trnava 1238 – 1938*. Trnava : Rada mesta Trnavy, 1938, s. 197-253.

HORVÁTHOVÁ, Adriena. *80. výročie odhalenia sochy generála M. R. Štefánika v Trnave 1924 – 2004*. Trnava : Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave, 2004.

HORVÁTHOVÁ, Adriena (ed.). *85. výročie založenia. Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave. 3. marec 1923 – 3. marec 2008*. Trnava : Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave, 2008.

HORVÁTHOVÁ, Adriena (ed.). *90. výročie založenia. Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave 3. marec 1923 – 3. marec 2013*. Trnava : Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave, 2013.

KRČMÉRY, Štefan (ed.). *Päť rokov Matice slovenskej 1919 – 1923*. Martin : Matica slovenská, 1924.

LEGÉNY, Jozef. Spolkový život v Trnave. In *Trnava 1238 – 1938*. Trnava : Rada mesta Trnavy, 1938, s. 339-351.

MADURA, Pavol. *Miestny odbor Matice slovenskej v Martine v rokoch 1919 – 1950. Prvé ohnivo matičnej reťaze*. Martin : Matica slovenská, 2019.

MACHO, Peter. Anton Bernolák ako symbol v historickej pamäti, verejnom priestore a politike. Oslavy 150. výročia prvej kodifikácie spisovnej slovenčiny v Trnave. In *Historia nova* 5, s. 144-175.

MATEJKA, Arpád. *Dotyky s mocou. 1. diel*. Trnava : Tirna, 2016.

PETERAJOVÁ, Hana a kol. *Sto rokov od založenia Miestneho odboru Matice slovenskej v Brezne. 1919 – 2019*. Martin : Matica slovenská, 2019.

SOKOLOVIČ, Peter. *Hlinkova garda 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009.

SOKOLOVIČ, Peter. Na čele s Maticou. Trnavskí matičiari v období 1. Slovenskej republiky. In *Národný kalendár 2019*. Martin : Matica slovenská, 2018, s. 191-192.

SOKOLOVIČ, Peter. *Premiéro mal predsa pravdu*. Bratislava : Post scriptum, 2014.

SOKOLOVIČ, Peter. *Trnava v rokoch 1938 – 1948. Štúdie a dokumenty*. Martin : vlastným nákladom v spolupráci s Maticou slovenskou, 2021.

URBÁNEK, František. Slovenská Matica. In *Verejná slávnosť 19. a 20. V. 1923*.
Trnava : Miestny odbor Matice slovenskej v Trnave, 1923, nečíslované.

PhDr. Peter Sokolovič, PhD.
Slovenský historický ústav Matice slovenskej
Grösslingová 23
812 51 Bratislava, Slovakia
peter.sokolovic@gmail.com

Kultúrne aktivity a spolky Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1941

Ján Tkáč

TKÁČ, Ján. Cultural Activities and Associations of Slovaks in Vojvodina in the Years 1918–1941. In *Historický zborník*, Vol. 32, 2022, No. 2, pp. 62-87.

Abstract: The subject of this study is to present a summary of the cultural activities of Slovaks in Vojvodina in the Kingdom of Yugoslavia in the years 1918–1941. The Slovak minority in Vojvodina was numerous and nationally aware in the period under review. In each village, Slovaks of Vojvodina developed Slovak folk culture and founded associations. The most important manifestations of cultural activities amongst Slovaks in Yugoslavia between the world wars include the work of book clubs and amateur theatres. In some communities, they founded choirs. Slovak villages started to engage in playing soccer. Following the example of Czechoslovakia, Sokol societies were established in some communities. In 1932, the most important cultural association in Yugoslavia, Matica Slovenská, was founded during the festival. It evolved its activities through its branches. The most active were theatre, public enlightenment, national economy branches and educational section. The first Chairman of Matica Slovenská was the lawyer Ján Bulík. For the first time in history, also women established their own society. All the Slovak and Czech associations in Yugoslavia were sponsored by Československý zväz (the Czechoslovak Union), founded in Osijek in 1921.

Keywords: Slovaks in Vojvodina; book clubs, amateur theatres; clubs; Matica Slovenská in Yugoslavia; Slovak National Festival in Petrovec.

Vojvodina je v súčasnosti autonómna oblasť nachádzajúca sa na severe Srbska. V 18. – 19. storočí to bolo územie južného Uhorska. Vtedy sa v južnom Uhorsku usadili niektorí Slováci, ktorí prišli zo Slovenska alebo z územia dnešného Maďarska. Administratívne bolo územie dnešnej Vojvodiny začlenené do Báčsko-Bodrockej (Báčka), Torontálskej (Banát) a Srijemskej (Sriem) župy. V polovici 19. storočia Habsburgovci zriadili na území dnešnej Vojvodiny a Tamišského Banátu Vojvodstvo Srbsko a Tamišský Banát, kde mali Srbi asi štvrtinové zastúpenie. V roku 1860 bolo vojvodstvo zrušené a jeho územie začlenené do župnej správy Uhorska.¹ Tieto udalosti pomohli tomu, aby sa bývalé územie Vojvodstvo Srbska a Tamišského Banátu začalo postupne nazývať Vojvodina a jeho územie spájať so Srbmi. Kým pomenovania Báčka, Banát a Sriem boli bežné už v 19. storočí (aj medzi Slovákami), pomenovanie Vojvodina sa všeobecne začalo používať po roku 1918, keď sa stala súčasťou Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov

¹ PALIĆ, Milenko. *Srbi u Mađarskoj – Ugarskoj do 1918*. Novi Sad : Futura publikacije, 1995, s. 283-286.

(SHS) – Juhoslávie,² a to najmä medzi Srbmi. U ostatných národov sa tak stalo až po druhej svetovej vojne. V medzivojnovom období však Vojvodina nebola samostatnou administratívnou jednotkou. Do roku 1922 pretrvalo staré župné zriadenie. V rokoch 1922 – 1929 bolo jej územie rozdelené na oblasti. Až v roku 1929 sa územie Báčky, Banátu a Sriemu ocitlo v rámci jednej administratívnej jednotky Dunajskej bánoviny, kde patrila aj Šumadia v severnom Srbsku (s výnimkou Belehradu). Sídлом Dunajskej bánoviny bol Nový Sad.³ Po roku 1945 bola z Báčky, Banátu a Sriemu vytvorená Autonómna oblasť Vojvodina v rámci Srbska.

V čase pripojenia územia dnešnej Vojvodiny k Juhoslávii žilo na jej území približne 1 365 596 obyvateľov. Etnické zloženie tohto územia bolo veľmi pestré. Najpočetnejší boli: Srbi a Chorváti 502 415 (36,80 %), Maďari 376 107 (27,71 %), Nemci 316 107 (23,10 %), Rumuni 69 530 (5,10 %), Slováci a Česi 48 666 (3,30 %), Židia 19 069 (1,40 %), Rusíni 11 471 (0,80 %). Srbi a Chorváti boli považovaní za jeden národ. Odhaduje sa, že Srbov bolo okolo 400 000, čo činí necelých 30 % z celkového počtu obyvateľov. Podobne Slováci a Česi boli považovaní za jeden národ.⁴

Kultúra a spolková činnosť Slovákov vo Vojvodine je téma, ktorá je dobre spracovaná. Venovali sa jej viacerí slovenskí autori z radov vojvodinských Slovákov, na ktorých práce sa odvolávame v tejto štúdii. Napísané boli ako samostatné knižné diela, vedecké štúdie v rôznych zborníkoch alebo články v monografiách o slovenských obciach vo Vojvodine. Predmetom tejto štúdie je podať súhrn kultúrnych aktivít Slovákov vo Vojvodine v osobitnom historickom období v Kráľovstve Juhoslávia v rokoch 1918 – 1941. Slovenská menšina vo Vojvodine bola v tomto období početná a národne uvedomelá. V každej obci, kde žili Slováci, rozvíjali slovenskú ľudovú kultúru a zakladali spolky.

Medzi najvýznamnejšie kultúrne prejavy Slovákov v Juhoslávii medzi svetovými vojnami patrilo pôsobenie čítacích spolkov, tzv. slovenských čítacích kruhov, a divadelné ochotníctvo. Čítacie spolky boli najpočetnejšie. Do povedomia dedinských ľudí sa výrazne zapísali. Napríklad, ešte niekoľko desaťročí potom, ako po druhej svetovej vojne prestali jestvovať, už v období socializmu, budovu bývalého čítacieho spolku v Hložanoch miestni obyvatelia volali „krúžok“. V Kulpíne, Pivnici, Silbaši, Starej Pazove, Erdevíku a Kysáči boli čítárne založené ešte pred prvou svetovou vojnou⁵ a v Petrovci aj knižnica.⁶ Po prvej svetovej vojne vznikli čítárne a knižnice v Hložanoch, Slovenskom Aradáči, Padine, Palánke, Selenči a Vojlovici.⁷ Stali sa šíriteľmi kultúry a v mnohých obciach

² Od roku 1929 sa názov štátu zmenil na Kráľovstvo Juhoslávia.

³ Bánovina alebo bánstvo. Vyššia administratívna jednotka Kráľovstva Juhoslávie v rokoch 1929 – 1941. V Juhoslávii bolo spolu deväť bánovín.

⁴ GAČEŠA, Nikola L. Demografске i socialne prilike u vreme prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918 godine. In SMILJANIĆ, Milutin (ed.). *Prisajedinjenje Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918*. Novi Sad : Muzej Vojvodine, Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1993, s. 50-51.

⁵ BABIAK, Ján. Charakteristiky skúmaných lokalít. In BENŽA, Mojmír (ed.). *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Juhoslávii*. Báčsky Petrovec : Matica slovenská v Juhoslávii, 2002, s. 61-81.

⁶ ČAJAK, Ján. Nedeľná škola. In *Národný kalendár na priestupný rok 1940*, roč. 21, 1939, s. 65.

⁷ BABIAK, Ján. Charakteristiky skúmaných lokalít, s. 61-81.

boli hlavnými hýbdlami kultúrno-osvetovej činnosti. Okrem čítania kníh a časopisov mali za cieľ organizovať stretnutia svojich členov, rozhovory, vzdelávať a prebúdzat' národné povedomie. Z členských príspevkov a z peňazí získaných organizovaním večierkov, na ktorých boli prednášky, divadelné predstavenia alebo sa predávali staré noviny a časopisy, sa kupovali knihy, noviny a časopisy zo Slovenska.

Ešte pred prvou svetovou vojnou v rokoch 1906 – 1915 žil na odpočinku v Hložanoch spisovateľ Karol Miloslav Lehotský.⁸ Z vojvodinských Slovákov bol po prvej svetovej vojne literárne činný evanjelický farár v Starej Pazove Vladimír Konštantín Hurban,⁹ známejší pod pseudonymom Vladimír Hurban Vladimírov, ktorý písal divadelné hry (napr. *Milica Nikolićová*, *S.O.S.*, *Homo sapiens!*), operetu *Pekná nová maľovaná kolíska* a iné. Podobne mladý básnik Juraj Mučaji so zbierkou básní *Rozvravené srdce*. Ján Čajak ml.¹⁰ v tomto období písal básne a poviedky. Koncom tridsiatych rokov 20. storočia začal písať básne Pavel Sabo (Paľo Sabo-Bohuš).¹¹ Prvou akademickou maliarkou z radov vojvodinských Slovákov bola Zuzka Medveďová, ktorá žila a pôsobila po prvej svetovej vojne v Petrovci.¹²

Neodmysliteľnou súčasťou kultúrneho života v slovenských obciach boli divadelné predstavenia nacvičené miestnymi ochotníkmi vo voľnom čase. Pred prvou svetovou vojnou sa spomínajú divadelné predstavenia v Petrovci (1866), Selenči, Palánke, Starej Pazove, Kulpíne, Hložanoch a v Kovačici. Po roku 1918 sa začali organizovať aj v ostatných obciach ako napríklad v Erdevíku, Vojlovici, Kysáči.¹³ Ochotnícke divadelné predstavenia a kultúrne večierky sa konali hlavne počas zimných mesiacov. Ich organizovaním sa zaoberali miestne čítacie spolky, hasičské spolky, cirkevné spevokoly, spolok československých akademikov, sokolské jednoty, spolok československých žien a Matica slovenská v Juhoslávii. Najaktívnejšie z nich boli čítacie spolky. Divadelný odbor Matice slovenskej sa pokúsil prevziať dozor nad divadelnými predstaveniami v slovenských obciach, ale neúspešne. Nacvičovateľmi divadelných predstavení boli najčastejšie miestni učitelia alebo kantori. Hercami boli ochotníci, ako napríklad učitelia, poprední remeselníci a iní mladí ľudia. Divadelné predstavenia a večierky sa organizovali zvyčajne v miestnych hostincoch, keďže vhodnejšie priestory v tom čase neboli. Hrali sa diela domácich slovenských autorov, napríklad Vladimíra Hurbana Vladimírova, ale aj od autorov zo Slovenska, českých a svetových autorov. Cieľom divadelných predstavení bolo pobaviť obecnosť. Najvhodnejšie na to boli veselohry. Často sa hrali hry od Míla (Ferka) Urbánka. Význam

⁸ Karol Miloslav Lehotský (* 1846 Púchov – † 1915 Hložany).

⁹ Vladimír Hurban Vladimírov. Pseudonym vtedajšieho básnika a dramatika, staropazovského evanjelického farára Vladimíra Hurbana (1884 – 1950). Jeho otec Vladimír Hurban (1850 – 1914) bol tiež farárom v Starej Pazove a synom štúrovca Jozefa Miloslava Hurbana a bratom Svetozára Hurbana Vajanského.

¹⁰ Ján Čajak ml. (* 1897 Selenča – † 1982 Bratislava). Slovenský prozaik, novinár a redaktor. Syn spisovateľa, učiteľa a národného dejateľa Jána Čajaka. Jeho najznámejšie diela sú Zuzka Turanová, V zajatí na Holičskom hrade a sfilmovaný satyrický román Zypa Cupák.

¹¹ SIRÁCKY, Ján a kol. *Slováci vo svete I*. Martin : Matica slovenská 1980, s. 177-190.

Pavel Sabo – Paľo Sabo-Bohuš (* 1921 Petrovec – † 1997 Srjemska Kamenica). Slovenský básnik a esejista.

¹² Zuzka Medveďová (* 1897 Petrovec – † 1895 Pezinok). Slovenská maliarka a ilustrátorka.

¹³ BABIAK, Ján. Charakteristiky skúmaných lokalít, s. 61-81.

Urbánkových veselohier pre kultúru a život Slovákov vo Vojvodine vysoko ocenil učiteľ, osvetový pracovník a zostavovateľ monografií o Hložanoch Samuel Fekete. Podľa neho „Urbánkove divadelné hry s mnohými pseudoromantickými a sentimentálnymi prvkami a folkloristickými zložkami vyhovovali vtedajšiemu vkusu a mentalite nášho obecnstva na dedine, mobilizovali v ňom pozitívne mravné sily. Išlo v nich viac o idealizujúcu pravdivosť, než o opravdivé zobrazenie skutočného života“.¹⁴ Divadelné predstavenia boli pevnou súčasťou Slovenských národných slávností v Petrovci.¹⁵

Vo viacerých obciach boli založené slovenské spevokoly ako napríklad v Pivnici, Silbaši, Slovenskom Aradáči,¹⁶ Hložanoch, Kysáči a Kulpíne. V organizovaní vystúpení spevokolov v slovenských obciach bol najaktívnejší hložiansky učiteľ Ján Podhradský.¹⁷ Upravoval slovenské ľudové piesne pre spev a orchester. V rokoch 1924 – 1925 zložil hudbu pre operetu na libreto od V. Hurbana Vladimírova *Pekná, nová, maľovaná kolíska* a neskôr aj pre ďalšiu operetu na libreto toho istého autora *Nápitok lásky*, ktorú neskôr preložil do srbčiny. Zhudobnil text básne *Ó, Bože národov, stvoriteľu náš*, ktorú napísal jeho otec a stala sa hymnou juhoslovanských Slovákov. Nacvičoval aj ochotnícke divadlá. Činný bol aj pri organizovaní rôznych akcií na zabezpečenie učiteľského zboru a učebníc.¹⁸ V rokoch 1932 – 1934 bol vedúcim Hudobného odboru Matice slovenskej v Juhoslávii¹⁹ a členom Československého zväzu v Juhoslávii.²⁰

Takmer v každej obci mali svoju miestnu kapelu. V niektorých obciach ako napríklad v Kysáči, Slovenskom Aradáči²¹ alebo v Selenči ich bolo viac. Medzi najchýrečnejšie hudobné skupiny v slovenských obciach vo Vojvodine patrili hudobné orchestre v Selenči. Meno dostali podľa vedúceho skupiny, primáša. Najznámejšia bola Faďošova banda, ktorú volali aj Gaťaš banda (podľa nárečového slova „gaty“ – gate, ktoré nosili). Ďalej to boli Trpkova banda, Pažitnajova banda, Častvanova banda,²² Čapandova muzika atď. Hudobné skupiny hrávali po krčmách, na svadbách, tancoch nielen vo vlastnej obci, ale aj v okolitých obciach.²³ V obciach, kde bol hasičský spolok, bola spravidla aj dychovka hasičského spolku.

¹⁴ FEKETE, Samuel. Z dejín Hložianskeho divadla. In FEKETE, Samuel (ed.). *Hložany 2*. Hložany : Miestny odbor Matice slovenskej v Hložanoch, 1998, s. 366-370.

¹⁵ BABIAK, Ján. *Slovenské národné slávnosti*. Báčsky Petrovec : Matica slovenská v Srbsku, 2006, s. 554-562.

¹⁶ BABIAK, Ján. Charakteristiky skúmaných lokalít, s. 61-68.

¹⁷ JÁN PODHRADSKÝ (* 1891 Hložany – † 1955 Nový Sad). Národno-kultúrny pracovník, učiteľ. Syn hložianskeho učiteľa a kantora Vladimíra Samuela Podhradského (1867 – 1930).

¹⁸ PODHRADSKÝ ml., Ján. Ján Podhradský, ktorý zhudobnil prvú slovenskú operetu juhoslovanských Slovákov. In FEKETE, Samuel (ed.). *Hložany 2*, s. 389-397.

¹⁹ Výročné správy Matice slovenskej. In *Náš život*, 1933-1934.

²⁰ PODHRADSKÝ ml., Ján. Ján Podhradský, s. 389-397.

²¹ BABIAK, Ján. Charakteristiky skúmaných lokalít, s. 68.

²² Záznamy o najstarších muzikantoch – hudobníkoch v Selenči. In *Miestne spoločenstvo Selenča*. Dostupné online: <<https://selenca.rs/sk/selenca/kultura/zaznamy-o-najstarsich-muzikantoch-hudobnikoch-v-selenci>>.

²³ ČAPANDA, Jozef – RALBOVSKÁ, Kristína. Záznamy o najstarších muzikantoch – hudobníkoch v Selenči (minulosť). In GAŠPAROVSKÝ, Jozef (ed.). *Selenča 1758 – 1998. Zborník prác*. Selenča : Slovan; Báčsky Petrovec : Kultúra, 1998, s. 650-664.

Vo viacerých slovenských obciach boli aj spevokoly. Ženský spevokol bol v Palánke, spevokol slovenského čítacieho spolku v Hajdušici, miestny slovenský spevokol v Silbaši, Slovenský čítací spevokol v Palánke, matičný spevokol v Pivnici, cirkevný spevokol v Hložanoch. Niektoré spevokoly pripravovali aj divadelné predstavenia.²⁴

Po prvej svetovej vojne začal medzi Slovákov prenikať šport. Iniciátormi a širiteľmi športových aktivít boli sokolské jednoty, ktoré vznikli v niekoľkých slovenských obciach.²⁵ Sokolské jednoty organizovali verejné telovýchovné cvičenia, ktoré v slovenských obciach vo Vojvodine, s výnimkou okresných sletov, nedosahovali charakter masových vystúpení.²⁶ Slovenské Sokolské jednoty vznikli v Starej Pazove, Petrovci, Pivnici, Kysáči, Kovačici a v Padine.²⁷

V obciach, kde boli sokolské jednoty, jestvovali aj športové a futbalové kluby. Hranie futbalu sa rozšírilo aj do ďalších obcí. Futbal sa začal hrať v Starej Pazove, Petrovci, Pivnici, Kysáči, Kulpíne, Lúgu. Futbalové kluby boli v Petrovci, Pivnici, Kulpíne, Kysáči²⁸ a v Kovačici.²⁹ V Petrovci okrem toho vznikli Petrovský cyklistický spolok a tenisový klub. V roku 1931 petrovská Sokolská jednota dokončila výstavbu bazéna, slúžiaceho na plávanie a vodné polo. V Kulpíne sa v roku 1939 začali aktivizovať skauti.³⁰

Sokolské jednoty

Sokolské spolky v Juhoslávii boli postavené na širšej spoločenskej platforme. Mali byť nástrojom presadzovania myšlienky juhoslovanskej jednoty a štátnosti.³¹ Na druhej strane zohrali pozitívnu úlohu vo všeobecnom rozmachu národného hnutia Slovákov v Juhoslávii po prvej svetovej vojne. Sokolské slávnosti (všesokolské slety) prispievali aj k propagácii myšlienky spojenectva Československa a Juhoslávie v Malej dohode medzi obyvateľmi oboch štátov.³² Sokolské hnutie v Juhoslávii však nedosiahlo taký rozmer, ako napríklad v Československu v českých krajinách. V slovenských obciach vo Vojvodine boli skôr ojedinelé. Sokoli boli považovaní za národnú organizáciu, ktorá nemala slúžiť

²⁴ SKLABINSKÁ, Milina. Aktivity cirkevných spevokolov v medzivojnovom období zaznamenané v dobovej tlači. In SKLABINSKÁ, Milina (ed.). *Slovenská hudba vo Vojvodine 2012. Zborník prác 8. konferencie muzikológov a hudobných odborníkov, Nový Sad 24. novembra 2012*. Nový Sad : Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov; Báčsky Petrovec : Kultúra, 2013, s. 56.

²⁵ BARTOŠ, Juraj. Športový život v Hložanoch. In FEKETE, Samuel (ed.). *Hložany 1756 – 1986*. Hložany : Miestne spoločenstvo, 1986. s. 325.

²⁶ BABIAK, Ján. Verejné (sokolské) cvičenia na slovenských národných slávnostiach medzi dvoma vojnami. In BOLDOCKÝ, Samuel (ed.) *Petrovec. 250 rokov príchodu Slovákov do Petrovca 1745 – 1995*. Báčsky Petrovec : Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995, s. 516.

²⁷ X. všesokolský slet v Prahe. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1939*, roč. 20, 1938, s. 66-69.

LABÁTH, Andrej. VIII. Všesokolský slet v Prahe 4.-6. júla 1926. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1927, 1926*, roč. 8, s. 79-82.

²⁸ BABIAK, Ján. Charakteristiky skúmaných lokalít, s. 61-81.

²⁹ FARKAŠ, Jozef J. *Dejiny Kovačice 1802 – 1946*. Kovačica : Autor, 1985, s. 147.

³⁰ BABIAK, Ján. Charakteristiky skúmaných lokalít, s. 61-81.

³¹ LABÁTH, Michal. Sokol Kráľovstva Juhoslovanského a Všesokolský slet v Belehrade. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1931*, roč. 12, 1930, s. 84-86.

³² Po sokolských slávnostiach v Prahe. In *Národná jednota*, roč. 7, 1926, č. 28, s. 3.

len na „vyrazenie, zábavu alebo kratochvíľu“, ale mala za cieľ, „aby svojich členov telom i dušou postavila do bezzištnej služby národa, jeho slobody, vzdelávania, napredovania a aj obrany“. Národní pracovníci z radov vojvodinských Slovákov sa snažili rozšíriť sokolský duch medzi Slovákami v Juhoslávii. Poukazovali pritom na sokolské jednoty v Československu a ich význam pri vzniku Československa.³³ Sokolské jednoty boli založené v Starej Pazove (1914), Petrovci (1920), Pivnici (1922), Kysáči (1926), Kovačici (1930)³⁴ a v Padine.

Najstarší sokolský spolok medzi Slovákami vo Vojvodine bol založený na jar 1914 v Starej Pazove, bol to vtedy jediný slovenský spolok tohto druhu v Rakúsko-Uhorsku,³⁵ ale pre vojnu nebol aktívny. Svoju činnosť obnovil začiatkom roku 1919 a mal 50 členov. Členovia slovenského Sokola založili aj spevokol.³⁶ V tom istom roku sa slovenský Sokol spojil so srbským do jednej Srbsko-slovenskej sokolskej jednoty. Zároveň sa stal členom novozaloženého Juhoslovanského sokola. Prvé povojnové vystúpenie mal v roku 1920 na slete v Osijeku. Staropazovský sokol sa každoročne zúčastňoval na sokolských stretnutiach v rôznych mestách vo Vojvodine a v Juhoslávii, ako napríklad v Belehrade, Sarajeve, Záhrebe, Ľubl'ane. V zahraničí sa v roku 1926 zúčastnil na všesokolskom slete v Prahe. Po otvorení Slovenského národného domu v Starej Pazove v roku 1928 sa rozhodli postaviť vlastný sokolský dom. Slávnostné polozenie základného kameňa sokolského domu sa uskutočnilo v októbri 1930. Dom bol veľmi rýchlo postavený a otvorený 4. októbra 1931. Začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia mala sokolská jednota v Starej Pazove 217 členov, z toho 185 mužov a 32 žien. Dorast mal štyridsaťsedem členov a detí bolo sedemdesiatosem.³⁷

Najaktívnejším sokolským spolkom bola Sokolská jednota v Petrovci. Podrobnejšie sa mu venoval historik Ján Babiak v knihe *Keď vzlietol Sokol petrovský*. Tu uvádzame iba základné informácie o tomto spolku. Sokolská jednota v Petrovci vznikla 6. marca 1920.³⁸ Prvýkrát verejne vystúpila počas druhých slovenských národných slávností v Petrovci v roku 1920.³⁹ V tom roku prebrala organizáciu Slovenských národných slávností, ktoré sa konali pravidelne od roku 1919 do roku 1939.⁴⁰ Zo začiatku sa cvičenia Sokola v Petrovci konali na tzv. jarmočisku, ale už v roku 1922 bol pre cvičenie Sokolov upravený priestor tzv. Vrbara. V tom roku sa Sokolská jednota z Petrovca zúčastnila na oblastnom slete v Osijeku. V nasledujúcich rokoch sa Sokolská jednota z Petrovca zúčastňovala na rôznych sokolských sletoch v Báčke a od roku 1924 aj v iných mestách

³³ Sokolstvo. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1921*, roč. 2, 1920, s. 90.

³⁴ BABIAK, Ján. Charakteristiky skúmaných lokalít, s. 61-81.

³⁵ ORMIS, Ján V. *Kultúrne snahy Slovákov v Juhoslávii*. Petrovec : Náklad a tlač Knihhtlačiarne úč. spol., 1935, s. 31.

³⁶ Zo Starej Pazovy. In *Dolnozemský Slovák*, roč. 14, 1919, č. 3, s. 7.

³⁷ LILGE, Karol. *Stará Pazova*. Myjava : Nákladom a tlačou D. Pažického na Myjave, 1932, s. 129-131.

³⁸ BABIAK, Ján. *Keď vzlietol Sokol petrovský*. Báčsky Petrovec : Historicko-etnograficko-ludovýchovná komisia pri Matici slovenskej v Juhoslávii, 2001, s. 40.

³⁹ Sokolstvo. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1921*, roč. 2, 1920, s. 91-92.

⁴⁰ BABIAK, Ján. Verejné (sokolské) cvičenia, s. 516.

Juhoslávie, ako napríklad v Sarajeve a v Záhrebe. V roku 1923 vstúpil do spolku aj väčší počet mladých ľudí z roľníckych rodín. V tom istom roku začali zbierku na vlastnú sokolskú budovu a cvičisko. Sokolská jednota sa podieľala na financovaní telocvične na gymnáziu v Petrovci, ktorá bola otvorená v roku 1925. V roku 1926 sa názov spolku Sokolská jednota zmenil na Telocvičná jednota Sokol.⁴¹ Petrovskí sokoli spolu s pivnickými, kysáčskymi a staropazovskými v tom istom roku prvýkrát vystúpili v zahraničí na VIII. všesokolskom slete v Prahe.⁴²

Roky 1928 a 1929 boli pre pôsobenie slovenského sokolského hnutia v Juhoslávii zlomové. Po atentáte na vodcu chorvátskej opozície Sjepana Radića v juhoslovanskom parlamente v auguste 1928 boli všetky verejné vystúpenia zakázané, a preto sa na slovenských národných slávnostiach v Petrovci mohli zúčastniť iba domáci petrovskí sokoli. Srbsko-chorvátske politické spory, ktoré vyústili do vraždy vodcu chorvátskej opozície S. Radića, využil kráľ Alexander I. Karađorđević a 6. januára 1929 uskutočnil štátny prevrat, rozpustil parlament a zaviedol diktatúru. V októbri 1929 sa zmenil názov Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov na Kráľovstvo Juhoslávia. Kráľ začal presadzovať myšlienku jednotného juhoslovanského národa, v rámci ktorého boli Srbi, Chorváti a Slovinci len kmene jedného juhoslovanského národa. Myšlienku jednotného juhoslovanského národa mala podporiť aj nová sokolská organizácia v Juhoslávii. Formálne najprv všetko prebiehalo po starom. V tom čase aj pod vplyvom vládnej politiky rozšíriť sokolské hnutie v čo najširších vrstvách obyvateľstva založil petrovský sokol pobočku v Hložanoch. Cieľom bolo založiť sokolské spolky v iných slovenských obciach a vytvoriť tak jednotnú organizáciu Slovenský sokol.⁴³

Začiatkom decembra 1929 bol v Juhoslávii schválený zákon o zakladaní Sokola Kráľovstva Juhoslávia. Cieľom zákona bolo vytvoriť jednotný juhoslovanský sokolský zväz. Dovtedajšie sokolské a telovýchovné spolky dostali lehotu, aby do troch týždňov vstúpili do Sokola juhoslovanského, ak nechcú byť rozpustené. V podstate to znamenalo rozpustenie dovtedajších samostatných sokolských spolkov. Na čele juhoslovanského sokolstva bol následník kráľovského trónu.⁴⁴ Predstavitelia Telocvičnej jednoty Sokol v Petrovci sa rozhodli, že budú pôsobiť ďalej, a preto sa Telocvičná jednota Sokol v Petrovci rozhodla začleniť do Sokola juhoslovanského kráľovstva. Podobne urobili aj ostatné slovenské sokolské spolky. Z formálnej stránky bol juhoslovanský sokol podobný ako pôvodné sokolské jednoty, ale jeho podstata bola rozdielna. Nielenže sa nepodarilo vytvoriť slovenskú sokolskú organizáciu združujúcu všetkých Slovákov vo Vojvodine,⁴⁵ ale slovenské sokolské spolky prestali byť „slovenskými“ a stali sa juhoslovanskými.

Petrovský Sokol aj naďalej organizoval Slovenské národné slávnosti v Petrovci a spolu s ostatnými sokolskými spolkami sa zúčastňoval na rôznych cvičeniach

⁴¹ BABIAK, Ján. *Keď vzlietol Sokol petrovský*, s. 342-348.

⁴² Po sokolských slávnostiach v Prahe. In *Národná jednota*, roč. 7, 1926, č. 27, s. 3.

⁴³ BABIAK, Ján. *Keď vzlietol Sokol petrovský*, s. 348-351.

⁴⁴ Zákon o zakladaní Sokola Kráľovstva Juho-slovanského. In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 138, s. 3.

⁴⁵ BABIAK, Ján. *Keď vzlietol Sokol petrovský*, s. 351-356.

v Juhoslávii. V júli 1938 sa petrovský, pivnický, staropazovský, kovačický, padinský a kysáčsky Sokol zúčastnili na X. všesokolskom slete v Prahe.⁴⁶ Medzinárodná vojnová a vnútroštátna situácia v Juhoslávii spôsobili, že v rokoch 1939 a 1940 nastal útlm sokolských podujatí.⁴⁷

Slovenské národné slávnosti

Najväčšou národno-kultúrnou manifestáciou Slovákov vo Vojvodine boli Slovenské národné slávnosti, ktoré sa konali v letných mesiacoch v Petrovci v rokoch 1919 – 1939. Na začiatku to neboli slávnosti, ale iba stretnutie, „národná porada“, ktorú organizovala Slovenská národná strana v Juhoslávii 28. augusta 1919, na ktorej bola založená kníhtlačiareň a slovenské ženy organizovali výstavy. Večerný program skončil tancom a zábavou. V roku 1920 sa už oficiálne hovorilo o Slovenských národných slávnostiach. Slávnosti sa konali väčšinou v auguste, ale v niektoré roky aj v septembri alebo júli. Podobne sa menili aj dni v týždni, aj keď väčšina z nich bola cez víkend a trvala dva dni.⁴⁸ Hlavným organizátorom národných slávností v Petrovci bola od roku 1920 Sokolská jednota v Petrovci⁴⁹ a od roku 1932 Matica slovenská v Juhoslávii.⁵⁰ Postupne sa ustálil aj program. Hlavné body programu boli od roku 1921 nasledovné: porady Slovenskej národnej strany, Československého zväzu, Ústredného spolku československých žien, učiteľov, rôzne prednášky, sokolské cvičenia, divadelné predstavenia a na záver tanečná zábava. Okrem tradičných zasadnutí slovenských spolkov a divadelných predstavení slovenských ochotníkov z Vojvodiny sa konali rôzne výstavy⁵¹ a futbalové zápasy.⁵²

Piate slávnosti konané v roku 1923 boli výnimočné tým, že v prvý deň sa položil základný kameň gymnaziálnej budovy v Petrovci.⁵³ Najvýznamnejšie udalosti slovenských národných slávností v roku 1924 bolo požehnanie zástavy slovenského gymnázia v Petrovci a zhromaždenie Československého zväzu v Kráľovstve SHS, ktorý sa prvýkrát dostal do povedomia Slovákov vo Vojvodine. Od roku 1924 sa pravidelne na slávnostiach konalo aj valné zhromaždenie spolku československých akademikov. Súčasťou slávností boli výstavy výtvarných prác žiakov petrovského gymnázia, grafických prác kníhtlačiarne v Petrovci, ručných prác a krojov žien a výstava obrazov Zuzky Medvedovej.⁵⁴ V roku 1927 slávnostiam predchádzal slet sokolských jednôt novosadského okresu. Okrem

⁴⁶ X. všesokolský slet v Prahe. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1939*, roč. 20, 1938, s. 66-69.

⁴⁷ Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na priestupný rok 1940*, roč. 21, 1939, s. 151-154; In *Národný kalendár na obyčajný rok 1941*, roč. 22, 1940, s. 143-145.

⁴⁸ BABIAK, Ján. *Slovenské národné slávnosti*, s. 555.

⁴⁹ BABIAK, Ján. Verejné (sokolské) cvičenia, s. 516.

⁵⁰ BABIAK, Ján. *Slovenské národné slávnosti*, s. 397.

⁵¹ Kronika nášho národného života od roku 1918 – 1923. In *Národný kalendár na priestupný rok 1924*, roč. 5, 1923, s. 108-121.

⁵² BABIAK, Ján. *Slovenské národné slávnosti*, s. 556.

⁵³ Kronika nášho národného života od roku 1918 – 1923. In *Národný kalendár na priestupný rok 1924*, roč. 5, 1923, s. 108-121.

⁵⁴ Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1925*, roč. 6, 1924, s. 133.

tradičných bodov programu bola súčasťou slávností národopisná výstava.⁵⁵ Desiate jubilejné slávnosti v roku 1928 sa konali v znamení desiateho výročia oslobodenia.⁵⁶

Zmena politického systému nastoleného kráľom Alexandrom I. v roku 1929 výrazne neovplyvnila charakter slovenských národných slávností, ktoré sa konali v tom istom roku. Tradičné porady a sokolské cvičenia pokračovali ďalej. Súčasťou bola dvojdnová okresná hospodárska výstava, výstava domácich ženských ručných prác a prezentácia súkromnej chmeliarsko-hospodárskej školy v Petrovci. V mene československej vlády boli udeľované vyznamenania československým legionárom z radov vojvodinských Slovákov.⁵⁷ V dôsledku veľkej hospodárskej krízy bol program slávností v roku 1930 skromnejší a ich konanie sa skrátilo na dva dni. Nasledujúci rok 1931 sa hlavný program slávností zместil do jedného dňa.⁵⁸

V rámci Slovenských národných slávností v roku 1932 sa uskutočnilo zakladajúce valné zhromaždenie Matice slovenskej v Juhoslávii. Od roku 1933 sa hlavné porady Matice slovenskej konali každoročne počas slávností.⁵⁹ Slovenské národné slávnosti v roku 1935 boli v znamení osláv 40. výročia príchodu Miloša Krnu⁶⁰ na Dolnú zem a 30. výročia zvolenia Milana Hodžu za poslanca uhorského snemu v kulpínskom volebnom okrese. Na slávnostiach boli prítomní aj niekoľkí Slováci zo Slavónska a tajomník Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine Jozef Cíger-Hronský.⁶¹

Po skončení slávností v roku 1936 sa začalo uvažovať o zmene ich programu, čo sa prejavilo už na slávnostiach roku 1937. Ich kompletnú prípravu prebrala na seba Matica slovenská. Zmenilo sa poradie obvyklých súčastí slávností a niektoré programy sa konali súbežne, napríklad valné zhromaždenie Matice slovenskej prebiehalo súbežne so sokolským cvičením. Súčasťou sokolského programu bolo vystúpenie Roľníckej jazdy a po prvý raz sa konala plavecká súťaž.⁶² Pravdepodobne najokázalejšie boli 20. slovenské národné slávnosti v roku 1938. Svojou návštevou ich poctil juhoslovanský minister školstva a národnej osvety Dimitrije Magarašević, bán dunajskej bányiny Svetozar Rajić a československý vyslanec v Juhoslávii Jaroslav Lípa. Divadelný program spestrili aj ochotníci z Banskej Bystrice.⁶³

Slovenské národné slávnosti v roku 1939 boli poznačené sudetskou krízou. Autor Kroniky nášho národného života v *Národnom kalendári* na rok 1940 ich zhodnotil nasledovne: „Národné slávnosti sme toho roku oslavovali, ako v roky minulé. Ale neboli to vlastne slávnosti, to bola schôdza slovenských duší, čo ešte v človeka veria, čo v duši vidia

⁵⁵ BABIAK, Ján. *Slovenské národné slávnosti*, s. 557-558.

⁵⁶ Program jubilárnych národných slávností v Petrovci. In *Národná jednota*, 1928, roč. 9, 1927, č. 31, s. 1.

⁵⁷ Program slov. nár. slávností v SHS. In *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 82, s. 3.

⁵⁸ BABIAK, Ján. *Slovenské národné slávnosti*, s. 558-559.

⁵⁹ BABIAK, Ján. *Slovenské národné slávnosti*, s. 559.

⁶⁰ Miloš Krno (* 1869 Čerenčany – † 1917 Nový Sad). Novosadský právnik a prvý majiteľ a vydavateľ *Dolnozemskeho Slováka* v Novom Sade.

⁶¹ Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na priestupný rok 1936*, roč. 17, 1935, s. 177.

⁶² BABIAK, Ján. *Slovenské národné slávnosti*, s. 560-561.

⁶³ Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1939*, roč. 20, 1938, s. 160.

dušu, a ktorým zdravie duše je predovšetkým.“ Slávnosti navštívili aj predstavitelia štátnej bánovinskej a školskej správy, Česi z Chorvátska a Rusíni z báčskych obcí.⁶⁴ Tradičný program slávností však pokračoval akoby zotrvačnosťou. V dôsledku vojny a neistých pomerov slovenské národné slávnosti v roku 1940 neboli.⁶⁵ Slovenské národné slávnosti mali veľký národno-kultúrny význam v živote vojvodinských Slovákov, najmä v Báčke.

Náboženské spolky

Ďalšou skupinou boli náboženské spolky. Po druhej svetovej vojne v rokoch 1945 – 1989, v období socializmu, neboli náboženské spolky predmetom záujmu historickej vedy a autori im venovali iba okrajový záujem. V medzivojnovom období patrila väčšina Slovákov v Juhoslávii do evanjelickej cirkvi, ktorá mala takmer v každej obci svoj vlastný cirkevný zbor, kde bol bohoslužobný jazyk biblická čeština. Evanjelické cirkevné zbory mali pred prvou svetovou vojnou svoje cirkevné školy, kde sa vyučovalo po slovensky. Okrem farského zboru a školy zakladali Slováci aj rôzne náboženské spolky. Jestvovali tak u evanjelikov ako aj u katolíkov. Ich cieľom bolo prehĺbiť náboženský život veriacich alebo slúžili na odprevadenie zosnulého na posledný odpočinok a zabezpečenie dôstojného pohrebu. V niektorých obciach ako napríklad v Starej Pazove a Hložanoch boli ešte pred prvou svetovou vojnou založené evanjelické pohrebné spolky. V Palánke bol založený Spolok staropalánskej evanjelickej mládeže, v rámci ktorého bol spevokol a cirkevná knižnica. V Slovenskom Aradáči jestvovala cirkevná knižnica.⁶⁶ Katolíci v Selenči si založili Kresťanský pohrebný spolok, Spolok Božského srdca Ježišovho. Tretí rád sv. Františka patrila pod správu františkánskeho kláštora v Báci a Spolok Panny Márie Škapuliarskej pod správu karmelitánskeho kláštora v Sombore. Obecný Spolok svätého Vojtecha v Selenči bol založený v roku 1923. Každý člen spolku dostával Pútnik Svätovojeťský, podielovú knihu a milosti zo sv. omše, ktorá sa slúžila na sviatok sv. Vojtecha. Okrem toho zo Slovenska prichádzal časopis Posol Božského srdca Ježišovho. Koncom roku 1944 mal Spolok sv. Vojtecha v Selenči 200 členov.⁶⁷

Dobrovoľné hasičské spolky

Dobrovoľné hasičské spolky mali nepochybne veľký hospodársky význam pri ochrane majetku obyvateľov pred požiarmi. Na druhej strane zohrali aj kultúrnu funkciu svojimi hudobnými skupinami, organizovaním divadelných predstavení, rôznych zábav a plesov. Viaceré dobrovoľné hasičské spolky mali aj svoje dychové kapely. Pred prvou svetovou vojnou vznikli dobrovoľné hasičské spolky v Petrovci a Kovačici. Vzhľadom na svoju veľkosť predpokladáme, že aj v Starej Pazove bol hasičský spolok. Keďže Stará Pazova bola srbsko-slovenskou obcou, je pravdepodobné, že hasičský spolok asi nemal celkom

⁶⁴ Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na priestupný rok 1940*, roč. 21, 1939, s. 152.

⁶⁵ BABIAK, Ján. *Slovenské národné slávnosti*, s. 561-562.

⁶⁶ BABIAK, Ján. Charakteristiky skúmaných lokalít, s. 61-81.

⁶⁷ RALBOVSKÁ, Kristína. Spolky pri rímskokatolíckej cirkvi. In GAŠPAROVSKÝ, Jozef (ed.). *Selenča 1758 – 1998*, s. 628-630.

slovenský charakter. Po prvej svetovej vojne jestvovali hasičské spolky aj v Pivnici, Kysáči, Slovenskom Aradáči, Slovenskom Alexandrovci,⁶⁸ Selenči⁶⁹ a v Hložanoch.⁷⁰

Dobrovoľný hasičský spolok v Petrovci bol založený v roku 1891 a v roku 1940 mal šesťdesiatjeden aktívnych a náhradných (rezervných) členov. Spolok mal nasledovnú hierarchiu: predseda čaty, veliteľ, päť členov veliteľstva a výboru, „podveliteľ“, čatoví velitelia, tajomník, pokladník, lekár a riadni členovia.⁷¹ V roku 1924 bola založená dychová kapela, ktorá sa pre nedorozumenia oddelila od hasičského spolku. Na pozemku, ktorý dostali od petrovskej obce v roku 1926, usporadúvali petrovskí hasiči zábavy a tance. Miesto dostalo pomenovanie Lesík. V Lesíku zo začiatku hrávala hudba v nedeľu poobede a neskôr aj vo štvrtok a v sobotu. Tanečná sezóna začínala na Veľkonočný pondelok a končila koncom októbra tzv. hroznovou zábavou.⁷² V Kovačici bol založený hasičský spolok pred prvou svetovou vojnou, ale po prvej svetovej vojne z nezistených dôvodov zanikol. Dobrovoľný hasičský spolok bol obnovený 3. júla 1932. Spolok mal predsedu, pokladníka, obecného vojenského referenta, veliteľa, zástupcu veliteľa. Od 4. decembra 1932 mal spolok svoju dychovku. Okrem hasenia požiarov sa spolok prejavil aj kultúrno-spoločenskými aktivitami. Založil spevokol, organizoval ochotnícke divadelné predstavenia.⁷³ Dobrovoľný hasičský spolok v Selenči bol založený v roku 1911. Počas prvej svetovej vojny a po nej však stagnoval. Oživenie nastalo až v roku 1938.⁷⁴ V roku 1925 mal tridsaťdva členov.⁷⁵ V roku 1932 bol založený aj dobrovoľný hasičský spolok v Hložanoch.⁷⁶

Ústredný spolok československých žien

Po prvej svetovej vojne sa začali aktivizovať aj slovenské ženy na území Báčky, Banátu a Sriemu. Pred prvou svetovou vojnou nemali svoj spolok. V decembri 1919 Štefánia Mičátková⁷⁷ vyzvala, aby sa založil ženský spolok, ktorý by združoval slovenské ženy v Juhoslávii.⁷⁸ Prvé ženské spolky boli založené v roku 1920 v Novom Sade a Kovačici.

⁶⁸ BABIAK, Ján. Charakteristiky skúmaných lokalít, s. 61-81.

⁶⁹ BERÉDI st., Juraj. Hasičstvo v Selenči. In GAŠPAROVSKÝ, Jozef (ed.). *Selenča 1758 – 1998*, s. 631.

⁷⁰ DUDOK, Emil – DAMIANOVÁ, Katarína. Hasičská činnosť v Hložanoch. In FEKETE, Samuel (ed.). *Hložany 1756 – 1986*, s. 320.

⁷¹ LABÁTH, Michal. Päťdesiat rokov Dobrovoľnej hasičskej čaty v Petrovci. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1941*, roč. 22, 1940, s. 129-130.

⁷² SPEVÁK, Samuel. Z dejín hasičského spolku. In BOLDOCKÝ, Samuel (ed.). *Petrovec*, s. 778-779.

⁷³ ŠIFEL ml., Jozef. Požiarnictvo. In CICKA, Ján (ed.). *Kovačica 1802 – 2002. Zborník prác pri dvestročnici mesta*. Kovačica : Miestne spoločenstvo Kovačica, 2002, s. 379-380.

⁷⁴ BERÉDI st., Juraj. Hasičstvo v Selenči, s. 631-634.

⁷⁵ Spolky a školy v našich osadách. In LILGE, Karol (ed.). *Almanach Československého sväzu v Kráľovstve SHS*. Petrovec : Vydané Nákladom Československého sväzu v Kráľ. SHS, 1925, s. 136.

⁷⁶ BARTOŠ, Juraj. *Dobrovoľný hasičský spolok Hložany 1932 – 2012*. Hložany : Dobrovoľný hasičský spolok, Miestne spoločenstvo Hložany, 2012, s. 6.

⁷⁷ Štefánia Mičátková (* 1887 – † 1980 Trenčín) bola manželka právnik, vydavateľa *Dolnozemskeho Slováka* a predsedu Slovenskej národnej strany v Juhoslávii Ľudovíta Mičátka.

⁷⁸ Ústredný Spolok čl. žien v Kráľ. SHS. In LILGE, Karol (ed.). *Almanach Československého sväzu v Kráľovstve SHS*, s. 146.

Kovačický spolok sa venoval sociálnej a dobročinnnej práci, ako napríklad podpore vznikajúceho sirotinca, ľudovýchovnej činnosti (prednášky) a divadelnej ochotníckej činnosti.⁷⁹ Až po druhej výzve Š. Mičátkovej v záhrebských *Československých listoch* 30. apríla 1921 sa slovenské a české ženy zišli 11. mája 1921 v Novom Sade a založili Ústredný Spolok československých žien v Kráľovstve SCHS. Jeho cieľom bolo: „sústrediť činnosť všetkých Češiek a Sloveniek v Juhoslávii na poli národnom, napomáhať slaviansku vzájomnosť, podporovať dobročinné a výchovné účely na sociálnom poli“. Prvou predsedníčkou bola Ľudmila Hurbanová zo Starej Pazovy. Spolok organizoval výšivkárске kurzy, aby sa mladšia generácia zoznámila s národnými výšivkami, a plánoval zriadiť spolkový dom v Novom Sade, v ktorom by bol obchod s výrobkami ľudového umenia, spolková miestnosť a šatňa pre ochotnícke divadlá. Okrem výšivkárskych kurzov pre dievčatá organizoval spolok zájazdy a divadelné predstavenia, literárne a zábavno-poučné večierky. Počet členiek do roku 1925 narástol do 300. Postupne založili pobočky spolku v Kysáči, Kovačici, Petrovci, Novom Sade, Pivnici, Kulpíne, Hložanoch, Laliti a v Padine.⁸⁰ Najaktívnejšie pobočky boli v Kysáči, Kovačici a Petrovci.⁸¹

Na valnom zhromaždení v roku 1925 v Petrovci bola za predsedníčku zvolená Alžbeta Mičátková z Kysáča⁸². Na jej návrh boli za čestné členky zvolené aj Elena Maróthy-Šoltéssová, Terézia Vansová a Alice Masaryková. Tiež sa zaoberali myšlienkou založiť gazdinskú školu spolu s internátom v Novom Sade. V internáte by boli ubytované aj dievčatá navštevujúce iné školy.⁸³ Podarilo sa im založiť penziónaty v Petrovci a Novom Sade na výchovu dievčat, otvoriť stály sklad československého umeleckého priemyslu. Plánovali založiť spolkovú knižnicu, čítareň. V roku 1930 mal spolok sedem pobočiek združujúcich 400 žien. Petrovské noviny *Národná jednota* vysoko hodnotili činnosť spolku československých žien. Petrovská pobočka usporadúvala národopisné výstavy, čajové večierky, divadelné predstavenia. Peniaze, ktoré získali usporadúvaním týchto podujatí, potom venovali na stavbu gymnázia a gymnaziálnej telocvične v Petrovci a zakladali základiny na podporu chudobných žiakov petrovského gymnázia.⁸⁴ 6. januára 1925 v Petrovci založili základinu E. M. Šoltésovej⁸⁵ na udeľovanie štipendií žiakom.⁸⁶ Úroky zo základiny venovali najlepším študentom petrovského gymnázia.⁸⁷ Ďalej organizovali zbierky v prospech evanjelického sirotinca v Kovačici a založili

⁷⁹ BARTALSKÁ, Ľubica. Slovenské ženy v Ústrednom spolku československých žien v kráľovstve SCHS. In *Slováci v zahraničí 13*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 131-132.

⁸⁰ Ústredný Spolok čl. žien v Kráľ. SHS. In LILGE, Karol (ed.). *Almanach Československého sväzu v Kráľovstve SHS*, s. 146-148.

⁸¹ SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie domova*. Martin : Matica slovenská, 1985, s. 413.

⁸² Alžbeta (Eržika) Mičátková (* 1872 – † 1951 Kysáč). Spisovateľka, prekladateľka a osvetová pracovníčka. Sestra právnika a predsedu Slovenskej národnej strany v Juhoslávii Ľudovíta Mičátka.

⁸³ Ústredný Spolok čl. žien v Kráľ. SHS. In LILGE, Karol (ed.). *Almanach Československého sväzu v Kráľovstve SHS*, s. 148.

⁸⁴ SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie*, s. 413.

⁸⁵ Š. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1926*, roč. 7, 1925, s. 180.

⁸⁶ SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie domova*. 2. vyd. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2002, s. 259.

⁸⁷ BARTALSKÁ, Ľubica. Slovenské ženy, s. 134.

malé národopisné múzeum. Členky zbierali po okolí materiál pre Slovenské národné múzeum v Martine.⁸⁸

Aj keď spolok podľa názvu vystupoval ako československý, pobočky mal iba v slovenských obciach a jeho členkami boli prevažne Slovenky. Podľa historičky Ľ. Bartalskej: „Priepasť a odlišný spôsob života slovenských žien z radov roľníckych a inteligencie nemohli v týchto časoch i napriek niektorým pozitívnym výsledkom priniesť také výsledky, ako by sa od nich očakávalo.“⁸⁹

Spolok československých akademikov v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov

Tento spolok bol založený 12. augusta 1923 v Petrovci na zjazde tzv. československých „študentov“ a absolventov stredných a vysokých škôl v Juhoslávii.⁹⁰ Prvým predsedom bol Ivan Grúnik,⁹¹ neskôr Ján Rapoš, absolvent lekárskej fakulty v Prahe.⁹² Podľa stanov sa spolok deklaroval „ako čiste stavovská a kultúrna, všetkého politického života, politických strán, otázok a zápasov úplne prostá [vzdialená] organizácia“. Za hlavnú úlohu si predsavzal: „1. hájiť a podporovať záujmy študentstva, hlavne však svojich členov, v každom smere; 2. pracovať na kultúrnom a hospodárskom povznesení nášho ľudu k blahu tejto državy.“ Cieľom spolku bolo podieľať sa na „utužovaní československo-juhoslovanských stykov kultúrnych i hospodárskych a pri vzájomnom oboznamovaní sa týchto národov“. V roku 1923 bola založená pobočka v Novom Sade a plánovali založiť aj ďalšie miestne a stredoškolské pobočky tam, kde vo väčšom počte študovali Slováci. V novembri 1923 začali s vydávaním kultúrneho časopisu *Svit*,⁹³ ktorý mal informovať cudzinu o živote českej a slovenskej menšiny v Juhoslávii a vykonávať výchovnú a vzdelávaciu prácu medzi Slovákmi a Čechmi v Juhoslávii.⁹⁴ V roku 1923 mal spolok 88 členov a v školskom roku 1934/35 76 členov. Spolok si predsavzal „úzko spolupracovať s inými organizáciami; usporadúvať ľudovýchovné, odborné a vedecké prednášky, diskusie, divadlá, výpravy a exkurzie; podľa možnosti bude vydávať knihy, spisy, články a iné publikácie“. Postupne boli založené pobočky spolku v Záhrebe, Belehrade, Bratislave a Prahe.⁹⁵ Neskôr boli niektoré pobočky zrušené, ako napríklad v Záhrebe (v rokoch 1927 – 1928) pre malý počet členov.⁹⁶

⁸⁸ SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie*, s. 413-414.

⁸⁹ BARTALSKÁ, Ľubica. *Slovenské ženy*, s. 135.

⁹⁰ Sjazd československých študentov v Kráľ. SHS. In *Národná jednota*, roč. 4, 1923, č. 33, s. 2.

⁹¹ SIRÁCKY, Ján a kol. *Slováci vo svete 1*, s. 167. Ivan Grúnik. Syn správcu petrovskej sporiteľne Jána Grúnika. Od roku 1930 riaditeľ Slovenskej sporiteľne v Petrovci. V Matici slovenskej v Juhoslávii mal funkciu pokladníka. V slovenskej tlači v Juhoslávii uverejnil viacero článkov s hospodárskou tematikou.

⁹² Valné zhromaždenie spolku čl. akademikov v Kráľ. SHS v Petrovci dňa 11. augusta 1924. In *Svit*, roč. 1, 1924, č. 5, s. 173.

⁹³ Spolok čl. akademikov v Kráľ. SHS. Petrovec. In *Svit*, roč. 1, 1923, č. 1, s. 40.

⁹⁴ FILIP, Michal. K otázke zániku časopisu *Svit*. In *Výročie časopisu Svit*. Nový Sad : Obzor, 1975, s. 196.

⁹⁵ SIRÁCKY, Ján a kol. *Slováci vo svete 1*, s. 167.

⁹⁶ ŠÍŠKA, Samuel. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1929*, roč. 10, 1928, s. 190.

Spolku sa nepodarilo zblížiť slovenských a českých študentov, viedli ho neskúsení stredoškolskí „študenti“ a podpora členov zo strany spolku bola minimálna.⁹⁷ Po dvoch rokoch prestal vychádzať aj časopis *Svit*. Príčinou zániku časopisu bola jeho úzka profilácia na málopočetnú inteligenciu a pretrvávajúce nezhody vnútri spolku. Spolok československých akademikov zohral nepochybne svoju úlohu v živote slovenského žiactva a študentstva v Juhoslávii, lebo práve tam, na akademickej pôde, bol aktívny a to najmä v cieľavedomej divadelnej činnosti. Okrem Petrovca boli členovia spolku aktívni na miestach, kde študovali slovenskí študenti z Vojvodiny, ako napr. v Prahe, Bratislave a potom v Záhrebe a Belehrade, kde spolupracovali s tamojšími krajaňskými spolkami.⁹⁸ V roku 1935 založil spolok československých akademikov tzv. Podporný fond na podporu svojich chudobných členov.⁹⁹ Kultúrnymi aktivitami sa spolok pravdepodobne prejavil aj v živote niektorých obcí, ale jeho vplyv na slovenskú menšinu, nehovoriac o českej, bol minimálny. Petrovský *Národný kalendár* ako najrozšírenejšia publikácia medzi Slováckmi vo Vojvodine sa o jeho pôsobení vôbec nezmieňuje.

Československý zväz v Juhoslávii

Ústredným spolkom všetkých Slovákov a Čechov v Juhoslávii bol Československý zväz. Na iniciatívu Českej besedy v Záhrebe, Československej obce v Osijeku a Československej obce v Belehrade sa 28. a 29. júna 1921 v Osijeku konal zjazd Čechov a Slovákov. Na zjazde sa zúčastnili delegáti 36 slovenských a českých spolkov z Juhoslávie a niekoľkí československí diplomati v Juhoslávii, napr. československý vyslanec v Belehrade Antonín Kalina. Delegáti prezentovali jednotu českého a slovenského národa. Predsedom zjazdu bol Čech Jan Frynta z Osijeku a dvaja podpredsedovia (Slovák a Čech). Vytvorený Československý zväz v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov bol definovaný ako „združenie všetkých Čechoslovákov žijúcich v kráľ. SCHS. ... Účelom zväzu bolo združiť Čechoslovákov žijúcich v kráľ. SCHS k spoločnej práci v odbore kultúrnom, hospodárskom a národnom, byť ich reprezentantom, starať sa o uvedenie povinnosti ku kráľ. SCHS, ako aj to, aby sa oba národy čo najlepšie prakticky zoznámili a zblížili“. Rokovacími jazykmi zväzu boli slovenčina a čeština. Hlavné ciele zväzu bolo združovanie už jestvujúcich „československých“ spolkov, podpora ich činnosti, starostlivosť o zakladanie podobných spolkov na miestach, kde boli vhodné podmienky na ich rozvoj, vydávanie časopisu a iných publikácií, starostlivosť o zriaďovanie „československých“ škôl a jazykových kurzov, uskutočňovanie prednášok, kurzov, výstav, koncertov, ktoré by slúžili na kultúrne a hospodárske povznesenie „Čechoslovákov“ a obhajoba kultúrnych, hospodárskych a iných záujmov Slovákov a Čechov v Kráľovstve SHS (Juhoslávii). Členom zväzu sa mohol stať Slovák alebo Čech žijúci v Juhoslávii prostredníctvom československého spolku, ktorý sa do zväzu prihlásil, alebo ak taký v jeho bydlisku

⁹⁷ Valné zhromaždenie spolku čsl. akademikov v Kráľ. SHS v Petrovci dňa 11. augusta 1924. In *Svit*, roč. 1, 1924, č. 5, s. 171-172.

⁹⁸ SIRÁCKY, Ján a kol. *Slováci vo svete 1*, s. 167.

⁹⁹ Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na priestupný rok 1936*, roč. 17, 1935, s. 180.

nejestvoval, tak priamou prihláškou. Prvým predsedom zväzu bol advokát Ľudovít Mičátek,¹⁰⁰ podpredsedovia dvaja Česi, konatelia, a pokladníci Slováci. Prvým sídlom zväzu bol Nový Sad. Vo výbore zväzu boli 13 Česi a šiesti Slováci. Aj napriek tomu, že Slovákov bolo v Juhoslávii podstatne viac a boli národne uvedomelejší ako Česi, mali väčšinu pozícií v zväze Česi. Českí funkcionári mali vyššie spoločenské a majetkové postavenie a vzdelanie ako slovenskí.¹⁰¹

V roku 1924 sa sídlom zväzu stal Belehrad a novým predsedom Čech Josef Hrnčíř. „Po príchode do Belehradu sa činnosť zväzu, ktorá v prvých rokoch zrejme nespĺnila očakávanie, značne zintenzívnila a organizačne sa upevňovala budovaním sekretariátu.“ V roku 1925 Československý zväz združoval 88 „československých“ spolkov a inštitúcií, pričom československými sa nazývali aj spolky čisto české, aj čisto slovenské. Z 35 slovenských spolkov v Báčke, Banáte a Srijeme bolo 16 čitateľských spolkov a čitární, šesť spolkov československých žien, štyri remeselnícke spolky, dve sokolské jednoty, jeden roľnícky, jeden akademický a pod. Ich počet sa neskôr menil. Niektoré zanikali a niektoré vznikali.¹⁰² V roku 1926 zväz združoval 69 českých a slovenských spolkov a 81 individuálnych členov. Československý zväz v rokoch 1925 – 1927 vydával detský časopis *Zornička*. Roku 1925 vydal *Almanach Československého sväzu* a roku 1926 *Sborník Československého sväzu*, ktoré zostavil tajomník zväzu staropazovský učiteľ a katechéta Karol Lilge.¹⁰³ Vydanie časopisu *Zornička* a *Sborníku československého sväzu* v roku 1926 bolo stratové.¹⁰⁴

Zväz mal aj svoju Ústrednú knižnicu v chorvátskom Daruvaru s pobočkou v Starej Pazove. Knižnica zakladala tzv. kočovné knihovničky pre mládež.¹⁰⁵ Všetky ostatné inštitúcie založené zväzom mali sídlo v Záhrebe: Matica školská, Divadelný odbor zväzu a Osvetový odbor československého zväzu pre český vidiek. Tieto inštitúcie výrazne nezasiahli do života Slovákov vo Vojvodine. Postupne sa činnosť zväzu čoraz viac prenášala na jednotlivé strediská, „keďže ústredie bolo značne vzdialené najmä od českých dedín v Chorvátsku“¹⁰⁶ a slovenských obcí v Báčke.

Keď bolo nutné, zväz organizoval zbierky. Napríklad v máji 1924 na pomoc Dunajom zaplavených obcí v Báčke, keď bolo postihnutých do 400 slovenských rodín. Vtedy Československý zväz vydal výzvu na zbierku pre postihnutých. Samotný zväz daroval

¹⁰⁰ Ľudovít Mičátek (1874 – 1928). Politik, redaktor, vydavateľ, publicista, advokát. Organizátor politického, kultúrneho a hospodárskeho života dolnozemskej Slovákov v Uhorsku a v Kráľovstve SHS, zakladateľ peňažných ústavov. Obhajoval Slovákov v Kovačickom procese (1907) a bol predseda Slovenskej národnej strany v Juhoslávii.

¹⁰¹ Protokol sjazdu Čechoslovákov. In LILGE, Karol (ed.). *Almanach Československého sväzu v Kráľovstve SHS*, s. 106-120.

¹⁰² SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie*, s. 411-412.

¹⁰³ Karol Lilge (* 1888 Mošovce – † 1953 Beška). Bývalý československý legionár, staropazovský učiteľ a katechéta, vlastivedný a osvetový pracovník, prekladateľ z chorvátskej literatúry. Autor knižnej monografie *Stará Pazova*, ktorá vyšla v roku 1932 v Myjave.

¹⁰⁴ Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1927*, roč. 8, 1926, s. 166.

¹⁰⁵ V dobových prameňoch Slovákov vo Vojvodine sa nespomínajú.

¹⁰⁶ SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie*, s. 412.

3 000 dinárov. „Táto svojpomocná akcia, žiaľbohu, nevyviesla mnoho, ale niektoré obce predsa pekne prispeli.“¹⁰⁷

Zväz sa snažil nezaplietť do politických bojov, ktoré otriasali Juhosláviou, ale v skutočnosti podporoval politiku srbských vládnucich kruhov v Belehrade, čím vyvolával nedôveru českých roľníkov v Chorvátsku. Členstvo slovenských a českých spolkov združených v Československom zväze tvorili z väčšej časti príslušníci inteligencie, remeselníci a obchodníci a v menšom počte strední a bohatší roľníci. Zväz pôsobil v duchu čechoslovakizmu¹⁰⁸ a predpokladáme, že bol neoficiálne pod vplyvom čechoslovenskej zahraničnej politiky. Podieľal sa na organizovaní verejných osláv narodenín prezidenta T. G. Masaryka a výročia založenia ČSR 18. októbra.¹⁰⁹ Prispel k zblíženiu Čechov a Slovákov v Juhoslávii v kultúrnej a školskej oblasti.¹¹⁰ Po Mnichovskej dohode vydal zväz 1. októbra 1938 výzvu Slovákom a Čechom v Juhoslávii na pomoc ČSR.¹¹¹

Zo slovenských spolkov mali svojim pôsobením najbližšie k čechoslovenskému zväzu Spolok čechoslovenských akademikov a Ústredný spolok čechoslovenských žien. Členom Československého zväzu sa stala aj Matica slovenská v Juhoslávii. Založenie Matice slovenskej v roku 1932 sa nestretlo s porozumením niektorých českých funkcionárov zväzu. V roku 1933 boli v časopise *Jugoslávští Čechoslováci*¹¹² publikované články, ktoré obviňovali novozaloženú Maticu slovenskú a jej funkcionárov z narušania čechoslovenskej jednoty.¹¹³ Neskôr sa vzájomné vzťahy oboch spolkov vylepšili.

Matica slovenská v Juhoslávii

Najvýznamnejším slovenským kultúrnym spolkom v Juhoslávii bola Matica slovenská. O jej založení rozhodol Poradný výbor Slovákov Dunajskej bánoviny 18. mája 1932. Na prípravu jej založenia a vypracovanie stanov bol poverený pracovný výkonný výbor.¹¹⁴ Podľa návrhu stanov mala mať Matica dvojakých členov: zakladajúcich a riadnych. Za zakladajúceho člena bol považovaný každý, kto zaplatil jednorazový poplatok 1 000 dinárov. Riadni členovia mali platiť ročné príspevky vo výške 36 dinárov. Z členských príspevkov mali členovia dostávať zdarma alebo za znížené ceny knihy vydané Maticou slovenskou.¹¹⁵ Na zasadnutí 21. júla 1932 v Petrovci prípravný výbor zostavil návrh členov predsedníctva a ostatných funkcionárov. Matica mala mať jedného predsedu, troch podpredsedov (pre Báčku, Banát a Sriem), troch sekretárov,

¹⁰⁷ Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1925*, roč. 6, 1924, s. 132.

¹⁰⁸ SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie*, s. 412.

¹⁰⁹ Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1930*, roč. 11, 1929, s. 129. *Národný kalendár na priestupný rok 1936*, roč. 17, 1935, s. 180.

¹¹⁰ LILGE, Karol. Prehľad slovenského školstva v Juhoslávii. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 1. s. 44.

¹¹¹ Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na priestupný rok 1940*, roč. 21, 1939, s. 156.

¹¹² Časopis *Jugoslávští Čechoslováci*, vychádzajúci od roku 1922 nahradil *Čechoslovenské listy* a vychádzal v Daruvare.

¹¹³ VRBACKÝ, Andrej. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár 1934*, roč. 15, 1933, s. 149.

¹¹⁴ Založenie Matice slovenskej. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 40, s. 1.

¹¹⁵ Matica slovenská. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 49, s. 1.

knihovníka, archivára, pokladníka a výbor. V jej rámci mali byť aj vedecké odbory.¹¹⁶ Práca na prípravách založenia Matice pokračovala rýchlo a zakladajúcich členov stále pribúdalo. Viac ako týždeň pred zakladajúcim valným zhromaždením bol v *Národnej jednote* uverejnený návrh stanov. Programovým cieľom Matice slovenskej v Juhoslávii malo byť: „zjednotenie všetkých milovníkov národa a života slovenského v Juhoslávii, aby spoločnými silami pracovali na pozdvihnutí slovenskej vzdelanosti a tým i na hmotnom dobrobyte slovenského národa v Juhoslávii“.¹¹⁷

Zakladajúce valné zhromaždenie Matice slovenskej v Juhoslávii sa konalo v Petrovci na dvore petrovskeho gymnázia v rámci Slovenských národných slávností v dňoch 14. a 15. augusta 1932.¹¹⁸ Na zhromaždení sa zúčastnilo od 1 500 do 2 000 ľudí.¹¹⁹ V deň schválenia stanov 15. augusta 1932 mala Matica 132 zakladajúcich a 360 riadnych členov. Zvolený výbor Matice tvorili: čestný predseda Ján Kvačala, predseda Ján Bulík,¹²⁰ podpredsedovia báčsky konsenior Samuel Štarke, sriemsky senior Vladimír Konštantín Hurban a banátsky senior Jozef Janiš, sekretármi boli profesor Michal Topoľský, učiteľ Karol Lilge a farár Gustáv Klobušický, pokladník Ivan Grúnik. Zvolené boli aj obecné výbory jednotlivých oblastí.¹²¹

Matica slovenská v Juhoslávii sa po svojom vzniku stala členom Československého zväzu v Juhoslávii a jej predseda bol jedným z podpredsedov zväzu.¹²² V rokoch 1934 – 1935 sa stala majiteľom Kníhtlačiarne účastinárskej spoločnosti v Petrovci.¹²³

Na začiatku mala Matica 16 miestnych odborov v nasledovných osadách: v Báčke: Nový Sad, Pivnica, Selenča, Hložany, Kulpín, Kysáč, Petrovec, Bajša, Silbaš; v Banáte: Kovačica, Padina, Slovenský Alexandrovec, Slovenský Aradáč, Potiský Sv. Mikuláš; v Srieme: Stará Pazova, Sólany (Soljani). Najaktívnejšie boli miestne odbory v Pivnici, Kysáči, Slovenskom Alexandrovci a Kovačici.¹²⁴

Matica slovenská v Juhoslávii sa stala najvýznamnejšou a navyše integrujúcou inštitúciou Slovákov vo Vojvodine medzi svetovými vojnami. Čo sa predtým nepodarilo Slovenskej národnej strane v Juhoslávii, to sa šťastie podarilo Matici slovenskej. Do národného hnutia zmobilizovala Slovákov zo všetkých obcí, kde žili Slováci, pritiahla nielen inteligenciu, remeselníkov, obchodníkov, ale aj roľníkov. Angažovanosť jednotlivých vrstiev slovenskej spoločnosti bola úmerná ich sociálnemu postaveniu. Aj keď sa jej

¹¹⁶ Zasadnutie prípravného výboru Matice slovenskej. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 55, s. 1.

¹¹⁷ Návrh stanov Matice slovenskej v Juhoslávii. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 58, s. 2.

¹¹⁸ Pozvanie na zakladajúce valné zhromaždenie Matice slovenskej v Juhoslávii. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 58, s. 1.

¹¹⁹ Naše gymnázium zostáva úplné, osemtriedne. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 60, s. 2.

¹²⁰ Ján Bulík (* 1897 Kovačica – † 1942 Mauthausen), advokát. Od roku 1929 stál na čele Poradného výboru Slovákov Dunajského bánstva. V rokoch 1932 – 1935 bol predsedom Matice slovenskej v Juhoslávii. Po roku 1938 sa zapojil do československého odboja. V Prahe ho zatkle gestapo. Zahynul v koncentračnom tábore.

¹²¹ Druhý deň matičného shromaždenia. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 60, s. 3.

¹²² SIRÁCKY, Ján a kol. *Slováci vo svete I*, s. 165.

¹²³ HRONEC, Vít'azoslav. *Bibliografia knižnej tvorby vydavateľstiev Kultúra a Obzor 1919 – 1998*. Báčsky Petrovec : Kultúra, 1999, s. 6.

¹²⁴ TOPOĽSKÝ, Michal. Zpráva tajomnícka. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 2, s. 101.

podarilo obísť politické názory jednotlivcov, nepodarilo sa jej prekonať sociálne rozdiely. V obciach, kde mali Slováci väčšinu, chudoba aspoň pasívne participovala na národnom snažení. V horšom postavení boli chudobní Slováci v obciach, kde boli Slováci v menšine. Tiež pretrvali regionálne rozdiely. Matica slovenská pôsobila najaktívnejšie v Báčke, menej v Srieme a Banáte. Lokálpatriotizmus slovenských obcí pretrvával namiesto toho, aby ho prekonal. Je zaujímavé, že miestne odbory boli založené aj v obciach s menším počtom Slovákov, ako napr. v Bajši, Begeči a Sólňanoch, ale v Erdevíku, Binguli, Iloku, Vojlovici a Hajdušici nie.

Na čele Matice slovenskej v Juhoslávii bol úradujúci predseda. V rokoch 1932 – 1935 to bol právnik J. Bulík¹²⁵ a v rokoch 1935 – 1941 biskup S. Štarke.¹²⁶ Matica mala troch podpredsedov, pokladníka, knihovníka, archívára, vedúcich odborov (náčelníkov), členov užšieho výboru, členov širšieho výboru, ktorí zastupovali jednotlivé osady, právneho zástupcu a trojčlenný dozorný výbor.¹²⁷ Na začiatku mala Matica sedem odborov: národopisný, ľudovovýchovný, národohospodársky, divadelný, literárny, hudobný a historický.¹²⁸ Historický odbor sa v roku 1936 zmenil na historicko-muzeálny a v roku 1934 pribudla školská sekcia¹²⁹, ktorá sa v roku 1937 zmenila na odbor.¹³⁰ Ako posledná vznikla pri ľudovovýchovnom odbore v roku 1939 filmová sekcia.¹³¹ Na čele jednotlivých odborov bol náčelník.¹³²

S budovaním matičnej knižnice začali už na začiatku a spravoval ju knihovník.¹³³ Najviac prírastkov pochádzalo z Matice slovenskej zo Slovenska, zo zbierok československého poslanca Vladimíra Polívku a z nakladateľstva Leopolda Mazáča z Prahy. V roku 1940 počet kníh narástol na 8 233. Časť prírastkov bola z daru profesorskej knižnice gymnázia v Petrovci.¹³⁴ Požičiavala knihy jednotlivým miestnym odborom. V roku 1937 mala knižnica v jednotlivých obciach 173 členských čitateľov.¹³⁵ Organizácia jednotlivých miestnych matičných knižníc nebola na požadovanej úrovni. Miestne odborové knižnice väčšinou ani neinformovali ústredie, koľko čitateľov si knihy vypožičalo a aký počet. Vyskytli sa prípady, že sa nevedelo, kto knihu z knižnice požičal a komu. Knihy nevracali do ústredia v Petrovci aj niekoľko rokov a čitatelia nereagovali ani na výzvu vrátiť ich. A tak sa knihy strácali. Preto knihovník knižnice navrhoval, aby vedenie miestnych

¹²⁵ Pokračovanie valného zhromaždenia Matice slovenskej. In *Národná jednota*, roč. 16, 1935, č. 33, s. 3.

¹²⁶ Štarke, S. In AUGUSTÍNOVA, Eva – MAŤOVČÍK, Augustín (eds.). *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) V. zväzok R – Š*. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 502.

¹²⁷ Správa Matice slovenskej v Juhoslávii. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 2, s. 96-97.

¹²⁸ Druhý deň matičného zhromaždenia. In *Národná jednota*, roč. 13, 1932, č. 60, s. 3.

¹²⁹ Správa Matice slovenskej v Juhoslávii. In *Náš život*, roč. 2, 1934, č. 2, s. 84.

¹³⁰ Správa Matice slovenskej v Juhoslávii. In *Náš život*, roč. 5, 1937, č. 2, s. 118.

¹³¹ KLOBUŠICKÝ, Emil. Referát filmovej sekcie ľudovovýchovného odboru Matice slovenskej v Juhoslávii. In *Náš život*, roč. 7, 1939, č. 2, s. 124.

¹³² Nie je jasné, či ide o odvodeninu zo srbského slova *načelnik*, čo znamená prednosta, šéf, správca, alebo o slovenské slovo „náčelník“, čo v tomto význame znamená vedúci odboru.

¹³³ BOLDOCKÝ, Gustáv. Zpráva knihovníka. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 2, s. 103-104.

¹³⁴ KRIŽAN, Ivan. Zpráva knihovníka. In *Náš život*, roč. 8, 1940, č. 2, s. 10.

¹³⁵ KRIŽAN, Ivan M. Zpráva knihovníka. In *Náš život*, roč. 5, 1937, č. 2, s. 123.

odborov venovalo jeden deň v roku kontrole a zberu kníh pre Maticu, čím by sa počet kníh zvýšil.¹³⁶ Knižnica najprv sídlila v priestoroch gymnázia v Petrovci, odkiaľ sa v roku 1936 presťahovala do nových priestorov. Sťahovanie knižnice do nových priestorov spomalilo distribúciu kníh do ľudových škôl, čím sa znížil počet žiackych čitateľov.¹³⁷

Najaktívnejším odborom Matice slovenskej v Juhoslávii bol ľudovýchovný odbor.¹³⁸ Hlavnou náplňou práce bolo organizovanie prednášok, kurzov, nedeľných besiedok a tiež časopisy a knihy pre obyčajných ľudí. Prednáškové obdobie začínalo v novembri alebo v januári a končilo koncom marca. Väčšina prednášok sa konala v školských priestoroch. „Prednášateľmi boli väčšinou učitelia, profesori, lekári, kňazi, úradníci a iní.“ Prednášali sa najmä praktické veci z poľnohospodárstva, matematiky, zeme-pisu, ale aj všeobecno-vzdelávacie predmety.¹³⁹ Každoročne od jesene do jari Matica zorganizovala niekoľko desiatok prednášok.¹⁴⁰ Neskoršie pribudli kurzy, divadelné predstavenia, večierky a oslavy.¹⁴¹ Neodmysliteľnou súčasťou dobového folklóru boli oslavy výročí významných udalostí,¹⁴² sviatkov, narodenín kráľa Alexandra I., prezidenta T. G. Masaryka, Štefánikove oslavy, prípadne oslavy pri príležitosti narodenín niektorých významných osobností slovenského národného života v Juhoslávii. Odbor organizoval aj matičné dni v jednotlivých slovenských obciach. Program pozostával zvyčajne z týchto bodov: bohoslužby, prednášky, divadlá, spevy. Mal na starosti aj zakladanie knižníc pri miestnych odboroch.¹⁴³

Ľudovýchovný odbor zakladal v jednotlivých obciach pracovné miestne odbory a zabezpečil im zdarma alebo za nižšiu cenu časopisy zo Slovenska, ako napríklad *Národné noviny*, *Ľudový chýrnik*, *Slovenský ľud*, *Slovenský východ*, *Nové Slovensko*. Pre školské deti zabezpečila Matica slovenská z Turčianskeho Sv. Martina časopis *Slniečko*.¹⁴⁴

V roku 1939 vznikla pri odbore filmová sekcia. Sekcia sa najprv sústredila na organizovanie prednášok v Petrovci, Kulpíne, Kysáci a Hložanoch. Organizovala premietanie filmov, ktoré zapožičali: Československé vyslanectvo v Belehrade, Hygienické ústavy v Záhrebe a Novom Sade a filmový ústav v Záhrebe. Premietacie prístroje požičal Štátny hygienický ústav v Novom Sade. Premietalo sa napríklad v Petrovci, Kulpíne, Kysáci a Hložanoch. Pre vlastné potreby zakúpila sekcia kameru. V roku 1939 nahrála krátky pokusný film zobrazujúci žatvu.¹⁴⁵ Do polovice roka 1940 natočila niekoľko filmov so zábermi zo slovenských obcí vo Vojvodine. Okrem toho boli natočené aj súkromné filmy a jeden farebný film, ktoré tiež boli majetkom Matice slovenskej. Vzhľadom

¹³⁶ KRIŽAN, Ivan. Zpráva knihovníka. In *Náš život*, roč. 8, 1940, č. 2, s. 10.

¹³⁷ KRIŽAN, Ivan M. Zpráva knihovníka. In *Náš život*, roč. 5, 1937, č. 2, s. 123.

¹³⁸ VRBACKÝ, Andrej. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár 1934*, roč. 15, 1933, s. 148.

¹³⁹ SIRÁCKY, Andrej. Zpráva ľudovýchovného odboru. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 2, s. 104-106.

¹⁴⁰ SIRÁCKY, Andrej. Zpráva ľudovýchovného odboru. In *Náš život*, roč. 2, 1934, č. 2, s. 90-92.

¹⁴¹ SIRÁCKY, Andrej. Zpráva ľudovýchovného odboru. In *Náš život*, roč. 5, 1938, č. 2, s. 124.

¹⁴² SIRÁCKY, Andrej. Zpráva ľudovýchovného odboru. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 2, s. 104-106.

¹⁴³ SIRÁCKY, Andrej. Zpráva ľudovýchovného odboru. In *Náš život*, roč. 2, 1934, č. 2, s. 90-92.

¹⁴⁴ SIRÁCKY, Andrej. Zpráva ľudovýchovného odboru. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 2, s. 104-106.

¹⁴⁵ KLOBUŠICKÝ, Emil. Referát filmovej sekcie ľudovýchovného odboru Matice slovenskej v Juhoslávii. In *Náš život*, roč. 6, 1939, č. 2, s. 124.

na to, že tieto filmy boli natočené v báčskych obciach, očakávalo sa od národopisného odboru, že sa podobné filmy natočia aj v slovenských obciach v Srieme a Banáte. Popri vlastných natočených filmoch premietla filmová sekcia v rokoch 1939/1940 aj zábavné a „poučné“ filmy. Od novembra 1939 do marca 1940 zorganizovala prednášky v Petrovci, Kulpíne, Pivnici, Hložanoch a Kysáci, ktoré navštívilo okolo 200 poslucháčov. V ďalšom období sekcia plánovala natočiť filmy: *Hry našej mládeže*, *Výroba konopí a konopáreň* a *Priadky*.¹⁴⁶ Vzhľadom na to, že v apríli 1941 bola Juhoslávia zatiahnutá do vojny, sa to zrejme neuskutočnilo. Aký bol osud natočených filmov a či sa vôbec zachovali, sa nám nepodarilo zistiť.¹⁴⁷

Činnosť národohospodárskeho odboru mala spočívať v organizovaní prednášok, rozposielaní dotazníkov, vydavateľskej činnosti a praktickej spolupráci so slovenskými hospodárskymi inštitúciami. Odbor organizoval tkáčske textilné kurzy a podobne. Najrozsiahlejšia bola prednášková činnosť najmä o zdokonaľovaní domácej výroby, o hospodárskej kríze, obilí, chmeli. Najaktívnejší bol vedúci odboru Pavel Vřbovský.¹⁴⁸ Len od októbra 1932 do septembra 1933 sa zorganizovalo 18 prednášok v šiestich obciach.¹⁴⁹ Predseda odboru P. Vřbovský založil v Petrovci „konopársko-textilné družstvo“, ktoré organizovalo „tkáčsko-textilný kurz“, inicioval spoluprácu s chmeliarsko-hospodárskou školou, Slovenským roľníckym združením a so Združením vojvodinských chmeliarov v Petrovci.¹⁵⁰

Národopisný odbor sa sústredil na zber národopisného materiálu. Jeho vedúci Ján Čajak¹⁵¹ vypracoval podrobný plán, potrebný na zber národopisného materiálu, a rozoslal ho členom národopisného odboru, ktorými boli napríklad: učiteľské spolky, miestne odbory, ženský spolok s jeho pobočkami a niektorí farári. Náplň národopisného odboru sa nestretla s pochopením ľudí. Od založenia národopisného odboru v auguste 1932 až do augusta 1933 dostal J. Čajak len jeden materiál týkajúci sa slovenskej svadby v Starej Pazove.¹⁵² V roku 1933 inicioval zber národopisného materiálu, napr. porekadiel,

¹⁴⁶ KLOBUŠICKÝ, Emil. Zpráva o osvetovej činnosti Filmovej sekcie pri Ludovýchovnom a Národopisnom odbore. In *Náš život*, roč. 8, 1940, č. 2, s. 12.

¹⁴⁷ Nezmiňuje sa o tom ani Jozef Maďar v článku Filmová tvorba Slovákov vo Vojvodine. MAĎAR, Jozef. Filmová tvorba Slovákov vo Vojvodine. In DUDOK, Miroslav (ed.). *250 rokov života Slovákov vo Vojvodine*. Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva; Nový Sad : Spolok vojvodinských slovakistov, 1996, s. 243-245.

¹⁴⁸ VŘBOVSKÝ, Pavel. Zpráva národohospodárskeho odboru. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 2, s. 106-108. Pavel Vřbovský. Inžinier, národohospodársky pracovník, publicista. Bol najaktívnejším propagátorom pestovania chmeľu a v priebehu 30. rokov 20. storočia, takmer až do okupácie Juhoslávie v roku 1941, navštívil skoro všetky slovenské osady v Báčke, Banáte a Srieme a prednášal o pestovaní chmeľu a jeho chorobách.

¹⁴⁹ VRBACKÝ, Andrej. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na rok 1934*, roč. 15, 1933, s. 148.

¹⁵⁰ VŘBOVSKÝ, Pavel. Zpráva národohospodárskeho odboru. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 2, s. 106-108.

¹⁵¹ Ján Čajak (* 1863 Liptovský Ján – † 1944 Petrovec), spisovateľ. Jeho niektoré diela: poviedka Pred oltárom, román Rodiny Rovesných, Cholera. Zaslúžil sa o založenie gymnázia v Petrovci. Predseda literárneho a národopisného odboru Matice slovenskej v Juhoslávii.

¹⁵² ČAJAK, Ján. Zpráva národopisného odboru. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 2, s. 108-109.

povestí, zvykov, obyčajov a piesní prevažne z obcí Petrovec, Kovačica a Kysáč,¹⁵³ ale, ako sám napísal, narazil na nezáujem miestneho obyvateľstva. J. Čajak sa nemohol podujat' na cestu po slovenských obciach pre vysoký vek a chorobu. Neustále apeloval na slovenskú verejnosť, ale bezúspešne.¹⁵⁴ Nakoniec sa v roku 1936 vzdal funkcie vedúceho odboru.¹⁵⁵

Hlavnou úlohou literárneho odboru bolo vydávanie matičného časopisu *Nový život*, ktorý vychádzal od roku 1933. Redaktorom časopisu sa stal spisovateľ Ján Čajak a „členmi redakčného krúžku“ K. Lilge, profesori petrovskeho gymnázia Andrej Sirácky a Michal Topol'ský a inžinier Pavel Vřbov'ský. Na jeho vydávaní spolupracovali aj ďalší. Časopis sa neobmedzoval iba na literatúru, ale venoval sa aj iným otázkam verejného života.¹⁵⁶ Prvé číslo vyšlo v máji 1933.¹⁵⁷ Vychádzal štyri razy do roka, zo začiatku na 48 stranách,¹⁵⁸ od roku 1936 na 62 stranách a od roku 1940 opäť na 48 stranách.¹⁵⁹ Publikované články neboli honorované. Až v roku 1937 sa materiálne postavenie Matice slovenskej natoľko zlepšilo, že mohla pristúpiť k odmeňovaniu hodnotnejších príspevkov. Odbor organizoval príležitostné spomienkové oslavy s priliehavými prednáškami.¹⁶⁰ Snažil sa nadviazať užšie styky aj s československými a juhoslovenskými literárnymi a osvetovými pracovníkmi.¹⁶¹

Divadelný odbor propagoval zber historických záznamov o divadelnej činnosti Slovákov žijúcich v Južoslávii, organizovanie dramatických krúžkov, divadelných knižníc a systematickú „výchovu ochotníckej generácie“. Jeho hlavnou úlohou však bolo podporovať rozvoj dramatického umenia v slovenských osadách.¹⁶² V rokoch 1933 – 1934 boli najaktívnejší divadelní ochotníci v Petrovci, Kysáči a Slovenskom Aradáči. Najväčšie divadelné knižnice mali Petrovec a Stará Pazova. Vo všeobecnosti pôsobili divadelné ochotnícke divadlá v slovenských osadách nezávisle na Matici slovenskej a jej divadelného odboru. Divadelní ochotníci hrali divadelné predstavenia v prospech rôznych spolkov a združení. Boli pre ne zdrojom finančného príjmu a v mnohých prípadoch skoro jedinou väčšou položkou, s ktorou určite mohli ročne počítať a ťažko sa s ňou lúčili. Divadelný odbor nadviazal spoluprácu s Maticou slovenskou v Turčianskom Sv. Martine, Ústredím slovenských ochotníckych divadiel¹⁶³ a Ústrednou Maticou divadelného ochotníctva

¹⁵³ VRBACKÝ, Andrej. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na rok 1934*, roč. 15, 1933, s. 148.

¹⁵⁴ ČAJAK, Ján. Zpráva národopisného odboru. In *Náš život*, roč. 2, 1934, č. 2, s. 93.

¹⁵⁵ ČAJAK, Ján. Zpráva národopisného odboru. In *Náš život*, roč. 4, 1936, č. 2, s. 127.

¹⁵⁶ VRBACKÝ, Andrej. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na rok 1934*, roč. 15, 1933, s. 148.

¹⁵⁷ ČAJAK, Ján. Zpráva literárneho odboru. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 2, s. 109-110.

¹⁵⁸ VRBACKÝ, Andrej. Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na rok 1934*, roč. 15, 1933, s. 148.

¹⁵⁹ *Náš život*, roky 1936 – 1940.

¹⁶⁰ ČAJAK, Ján. Zpráva literárneho odboru. In *Náš život*, roč. 5, 1937, č. 2, s. 125.

¹⁶¹ ČAJAK, Ján. Zpráva literárneho odboru. In *Náš život*, roč. 6, 1938, č. 2, s. 126.

¹⁶² PETROVIČOVÁ, Adela. Zpráva divadelného odboru. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 2, s. 110-111.

¹⁶³ PETROVIČ, Ada. Zpráva divadelného odboru. In *Náš život*, roč. 2, 1934, č. 2, s. 93-94.

československého v Prahe.¹⁶⁴ V slovenských osadách vo Vojvodine sa ročne zahrlo niekoľko desiatok hier, napríklad v roku 1935 to bolo viac ako 50 divadelných predstavení. Najviac sa hrali divadelné hry autorov Ferka Urbánka, Ivana Stodolu, Antona Pavloviča Čechova, Boženy S. Timravy, Jozefa G. Tajovského, Bayarda Veillera a iných.¹⁶⁵

Historický odbor si za prvú úlohu vytýčil zozbierať správy o Samuelovi Balážovi, ktorý svoju pozostalosť odkázal v prospech Matice slovenskej.¹⁶⁶ Historický odbor nebol veľmi aktívny. S výnimkou rokov 1933 a 1939 sa v matičnom časopise *Náš život* nenachádzajú žiadne správy o jeho činnosti. Až v roku 1939 sa v Správe Historického odboru objavuje zmienka o tom, ako Matica slovenská v Juhoslávii plánovala vydať *Reprezentačný zborník Slovákov v Juhoslávii* pri príležitosti dvojstého výročia príchodu Slovákov na územie Vojvodiny. Zborník mal obsahovať časti: zemepis a štatistika, história a historicko-politická časť, cirkev a náboženstvo, kultúrne ustanovizne, národné hospodárstvo, sociálne ustanovizne, zdravotníctvo a telesná výchova, národopis, literatúra tamojších Slovákov. Vydanie zborníka bolo naplánované na rok 1940,¹⁶⁷ ale v skutočnosti nikdy nevyšiel. Historický odbor bol v roku 1936 premenovaný na historicko-muzeálny.¹⁶⁸

Školská sekcia (neskôr odbor) si vytýčila za cieľ vypracovať školské učebnice predmetov, ktoré sa mali vyučovať v slovenskom jazyku; zostaviť učebné osnovy pre vyučovanie slovenského jazyka; vydať detský časopis *Slniečko* a „zaplniť uprázdnené“ učiteľské miesta slovenských učiteľov. Tiež sa snažila presadiť čím užšiu spoluprácu medzi školou a evanjelickou cirkvou.¹⁶⁹ Zároveň organizovala podujatia na podporu slovenského školstva a verejné prednášky učiteľov. Do knihtlačiarne v Petrovci zadávala školská sekcia materiál na vydanie kníh v edícii *Lacná knižnica*. Tieto knihy boli darom Matice slovenskej a školskej sekcii pre usilovných žiakov na záver školského roka.¹⁷⁰

Školský odbor vypracovával učebnice pre slovenské školy.¹⁷¹ Vytrvalo, ale bezúspešne sa usiloval presadiť sústredenie slovenských poslucháčov pedagogických ústavov do jedného ústavu, konkrétne belehradského.¹⁷² Podobne sa nedarilo presadiť obsadenie voľných miest nezamestnanými učiteľmi aj napriek tomu, že kandidáti na miesta boli.¹⁷³

¹⁶⁴ PETROVIČOVA, Adela. Zpráva divadelného odboru. In *Náš život*, roč. 3, 1935, č. 2, s. 109-110.

¹⁶⁵ PETROVIČOVÁ, Adela. Zpráva divadelného odboru. In *Náš život*, roč. 4, 1936, č. 2, s. 125-126.

¹⁶⁶ MALIAK, Jozef. Zpráva historického a archiválneho odboru. In *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 2, s. 111-112. Samuel Baláž pochádzal z Petrovca a pôvodne bol poštárom v Novom Sade. Advokát Miloš Krno ho povolal za úradníka Slovenskej banky v Novom Sade, ktorú spolu s L. Mičátkom založili ešte pred prvou svetovou vojnou. S. Baláž bol Krnovým pomocníkom v národnej práci a mal zásluhu na šírení národného povedomia medzi novosadskými Slovákami. ČAJAK, Ján. Rozpomienka na Dr. Miloša Krnu (Dokončenie). In *Náš život*, roč. 3, 1935, č. 2, s. 49-50.

¹⁶⁷ RAPOŠ, Michal P. Zpráva historicko-muzeálneho odboru. In *Náš život*, roč. 7, 1939, č. 2, s. 126-128.

¹⁶⁸ Správa Matice slovenskej v Juhoslávii. In *Náš život*, roč. 8, 1940, č. 2, s. 3.

¹⁶⁹ KMEŤ, Martin. Zpráva školskej sekcii. In *Náš život*, roč. 3, 1935, č. 2, s. 111.

¹⁷⁰ KMEŤ, Martin. Zpráva školskej sekcii. In *Náš život*, roč. 4, 1936, č. 2, s. 128.

¹⁷¹ KMEŤ, Martin. Zpráva Školského odboru. In *Náš život*, roč. 5, 1937, č. 2, s. 127.

¹⁷² KMEŤ, Martin. Zpráva Školského odboru. In *Náš život*, roč. 7, 1939, č. 2, s. 125-126.

¹⁷³ KMEŤ, Martin. Zpráva Školského odboru. In *Náš život*, roč. 5, 1937, č. 2, s. 127-128.

Roku 1938 v Petrovci zorganizoval prvú detskú divadelnú a recitačnú súťaž.¹⁷⁴ V roku 1940 práca školského odboru takmer ustala, ale podarilo sa pripraviť vydanie detského časopisu *Naše Slniečko*, z ktorého v prvom polroku 1940 vyšlo osem čísel.¹⁷⁵

Literárny spolok slovenských vzdelávateľov v Kráľovstve SHS

Založený bol v roku 1921. Za jeho predsedu bol zvolený učiteľ Štefan Kvas. „Cieľom spolku bolo: zveľaďovať a rozširovať literatúru, budiť záujem o ňu medzi ľuďom, pestovať dramatické umenie, hudbu a spev.“¹⁷⁶ Ďalšie informácie o tomto spolku sa nám nepodarilo zistiť. V dobovej tlači vojvodinských Slovákov sa nespomína.

Prehľad slovenských kultúrnych spolkov vo Vojvodine z roku 1925

Báčka

Bajša: *Slovensko-srbský čítací spolok* mal 60 členov; *Slovenský spevokol* 32 členov. Ani jeden spolok nemal knižnicu.

Hložany: *Slovenský čítací spolok* mal 40 členov a knižnicu s 240 zväzkami; *Vzájomná pomocnica*.

Kulpín: *Kulpínska slovenská čítareň* mala 67 členov, knižnicu nemala.

Kysáč: *Čítací spolok* mal 90 členov a knižnicu s 240 zväzkami. Schôdze sa konali v hostinci Pavla Ferka.

Lalič: *Slovenský čítací spolok* mal 65 členov a knižnicu so 105 zväzkami; *Slovenský hospodársky spolok*.

Nový Sad: *Československá beseda „Šafárik“* a knižnicu s 10 zväzkami; sídlo *Ústredného spolku československých žien v Kráľovstve SHS*, ktorý mal 300 členov.

Palánka (Báčska Palanka): *Staropalánsky slovenský čítací spolok* mal 60 členov; *Spolok československých žien* 12 členov.

Pivnica: *Telocvičná jednota „Sokol“* mala 70 členov a knižnicu so 150 zväzkami; *Ludová čítareň* mala 65 členov, ale nemala knižnicu; *Remeselnický spolok* mal 90 členov; *Slovenská obchodná akciová spoločnosť*.

Petrovec (Báčsky Petrovec): *Slovenský spevokol* mal 50 členov a knižnicu so 45 zväzkami; *Priemyselný čítací kruh* mal 150 členov a knižnicu so 450 zväzkami; *Priemyselný (remeselnický) spolok* mal 215 členov; *Slovenský športový klub* mal 102 členov; *Dobrovoľný hasičský zbor* mal 50 členov; *Telocvičná jednota Sokol* mala 131 členov a knižnicu so 190 zväzkami; *Ludová nedeľná škola* mala 140 členov a knižnicu s 299 zväzkami; *Prvý petrovský pohrebný spolok* mal 780 členov; *Spolok československých akademikov v Kráľovstve SHS* mal 86 členov a knižnicu so 133 zväzkami.

Silbaš: *Slovenský čítací spolok* mal 60 členov.

¹⁷⁴ KMEŤ, Martin. Zpráva Školského odboru. In *Náš život*, roč. 6, 1938, č. 2, s. 128.

¹⁷⁵ KMEŤ, Martin. Zpráva Školského odboru. In *Náš život*, roč. 8, 1940, č. 2, s. 14.

¹⁷⁶ ORMIS, Ján V. *Kultúrne snahy Slovákov v Juhoslávii*, s. 79.

Selenča: *Dobrovoľnícky hasičský spolok* mal 32 členov; *Slovenský čítací spolok* mal 240 členov a knižnicu s 15 zväzkami; *Slovenský čítací kruh* mal 86 členov a knižnicu s 30 zväzkami; *Rolnícky čítací spolok* mal 38 členov.

Banát

Kovačica: *Remeselnícky spolok* mal 120 členov; *Čítací spolok „Pokrok“* 36 členov; *Spolok československých žien* 55 členov.

Padina: *Padinský priemyselný spolok* mal 115 členov; *Čítací spolok* 70 členov; *Spolok československých žien* 40 členov a knižnicu s 20 zväzkami.

Potiský Sv. Mikuláš (Ostojícevo): *Cirkevný čítací spolok* mal 58 členov a knižnicu so 16 zväzkami.

Slovenský Alexandrovec (Jánošík): nemal slovenské spolky.

Slovenský Aradáč: *Čítací spolok* mal 35 členov a knižnicu so 60 zväzkami; *Spolok československých žien* mal 33 členov.

Vojlovica: *Čítací spolok slovenský* mal 63 členov.

Veľký Bečkerek (Zrenjanin): *Československá beseda Štefánik* mala 55 členov a dva pododbery: zábavný a spevácky a knižnicu s 122 zväzkami.

V Hajdušici a Bielom Blate neboli žiadne slovenské spolky.

Sriem

Šíd: *Slovenský čítací spolok Šíd* mal 42 členov a knižnicu s 37 zväzkami.

Stará Pazova: *Slovenská pospolitá čítareň* mala 141 členov a knižnicu s 380-400 zväzkami a odoberala 16 slovenských, českých a srbochorvátskych časopisov; čítareň mala svoj vlastný Slovenský dom.

Erdevík: *Čítací spolok*.

Binguľa: *Beseda* mala 24 členov a knižnicu s 18 zväzkami.

V Bóľovciach, Lúgu, Lube a Iloku neboli v roku 1925 žiadne slovenské spolky.¹⁷⁷

Niektoré spolky neskôr zanikli a ďalšie vznikli.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Periodiká

Dolnozemský Slovák, 1919

Národná jednota, 1923, 1926, 1928, 1929, 1932, 1935

Národný kalendár, 1919 – 1941

Náš život, 1933 – 1940

Svit, 1923 – 1924

Literatúra

BABIÁK, Ján. Charakteristiky skúmaných lokalít. In BENŽA, Mojmir (ed.). *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Juhoslávii*. Báčsky Petrovec : Matica slovenská v Juhoslávii, 2002, s. 61-81.

¹⁷⁷ Spolky a školy v našich osadách, s. 133-140.

BABIAK, Ján. *Ked' vzlietol Sokol petrovský*. Báčsky Petrovec : Historicko-etnograficko-ľudovýchovná komisia pri Matici slovenskej v Juhoslávii, 2001.

BABIAK, Ján. *Slovenské národné slávnosti*. Báčsky Petrovec : Matica slovenská v Srbsku, 2006.

BABIAK, Ján. Verejné (sokolské) cvičenia na slovenských národných slávnostiach medzi dvoma vojnami. In BOLDOCKÝ, Samuel (ed.). *Petrovec. 250 rokov príchodu Slovákov do Petrovca 1745 – 1995*. Báčsky Petrovec : Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995, s. 515-532.

BARTALSKÁ, Ľubica. Slovenské ženy v Ústrednom spolku československých žien v Kráľovstve SHS. In *Slováci v zahraničí 13*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 131-136.

BARTOŠ, Juraj. *Dobrovoľný hasičský spolok Hložany 1932 – 2012*. Hložany : Dobrovoľný hasičský spolok, Miestne spoločenstvo Hložany, 2012.

BARTOŠ, Juraj. Športový život v Hložanoch. In FEKETE, Samuel (ed.). *Hložany 1756 – 1986*. Hložany : Miestne spoločenstvo, 1986, s. 325-348.

BERÉDI st., Juraj. Hasičstvo v Selenči. In GAŠPAROVSKÝ, Jozef (ed.). *Selenča 1758 – 1998. Zborník prác*. Selenča : Slovan; Báčsky Petrovec : Kultúra, 1998.

ČAPANDA, Jozef – RALBOVSKÁ, Kristína. Záznamy o najstarších muzikantoch – hudobníkoch v Selenči (minulosť). In GAŠPAROVSKÝ, Jozef (ed.). *Selenča 1758 – 1998. Zborník prác*. Selenča : Slovan; Báčsky Petrovec : Kultúra, 1998, s. 650-689.

DUDOK, Emil – DAMIANOVÁ, Katarína. Hasičská činnosť v Hložanoch. In FEKETE, Samuel (ed.). *Hložany 1756 – 1986*. Hložany : Miestne spoločenstvo, 1986, s. 320-324.

FARKAŠ, Jozef J. *Dejiny Kovačice 1802 – 1946*. Kovačica : Autor, 1985.

FEKETE, Samuel. Z dejín Hložianskeho divadla. In FEKETE, Samuel (ed.). *Hložany 2*. Hložany : Miestny odbor Matice slovenskej v Hložanoch, 1998, s. 366-370.

FILIP, Michal. K otázke zániku časopisu Svit. In *Výročie časopisu Svit*. Nový Sad : Obzor, 1975, s. 195-198.

GACÉŠA, Nikola L. Demografске i socialne prilike u vreme prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918 godine. In SMILJANIĆ, Milutin (ed.). *Prisajedinjenje Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918*. Novi Sad : Muzej Vojvodine, Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1993, s. 49-57.

HRONEC, Viťazoslav. *Bibliografía knižnej tvorby vydavateľstiev Kultúra a Obzor 1919 – 1998*. Báčsky Petrovec : Kultúra, 1999.

LILGE, Karol (ed.). *Almanach Československého svazu v Kráľovstve SHS*. Petrovec : Vydané Nákladom Československého svazu v Kráľ. SHS, 1925.

LILGE, Karol. *Stará Pazova*. Myjava : Nákladom a tlačou D. Pažického na Myjave, 1932.

MAĐAR, Jozef. Filmová tvorba Slovákov vo Vojvodine. In DUDOK, Miroslav (ed.). *250 rokov života Slovákov vo Vojvodine*. Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva; Nový Sad : Spolok vojvodinských slovakistov, 1996, s. 243-245.

ORMIS, Ján V. *Kultúrne snahy Slovákov v Juhoslávii*. Petrovec : Náklad a tlač Kníhtlačiarne úč. spol., 1935.

PALIĆ, Milenko. *Srbi u Mađarskoj – Ugarskoj do 1918*. Novi Sad : Futura publikacije, 1995.

PODHRADSKÝ ml., Ján. Ján Podhradský, ktorý zhudobnil prvú slovenskú operetu juhoslovanských Slovákov. In FEKETE, Samuel (ed.). *Hložany 2*. Hložany : Miestny odbor Matice slovenskej v Hložanoch, 1998, s. 389-397.

RALBOVSKÁ, Kristína. Spolky pri rímskokatolíckej cirkvi. In GAŠPAROVSKÝ, Jozef (ed.). *Selenča 1758-1998. Zborník prác*. Selenča : Slovan; Báčsky Petrovec : Kultúra, 1998, s. 628-630.

SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie domova*. Martin : Matica slovenská, 1985.

SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie domova*. 2. vyd. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2002.

SIRÁCKY, Ján a kol. *Slováci vo svete 1*. Martin : Matica slovenská, 1980.

SKLABINSKÁ, Milina. Aktivity cirkevných spevokolov v medzivojnovom období zaznamenané v dobovej tlači. In SKLABINSKÁ, Milina (ed.). *Slovenská hudba vo Vojvodine 2012. Zborník prác 8. konferencie muzikológov a hudobných odborníkov, Nový Sad 24. novembra 2012*. Nový Sad : Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov; Báčsky Petrovec : Kultúra, 2013, s. 51-58.

SPEVÁK, Samuel. Z dejín hasičského spolku. In BOLDOCKÝ, Samuel (ed.). *Petrovec. 250 rokov príchodu Slovákov do Petrovca 1745 – 1995*. Báčsky Petrovec : Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995, s. 775-786.

ŠIFEL ml., Jozef. Požiarnictvo. In CICKA, Ján (ed.). *Kovačica 1802 – 2002. Zborník prác pri dvestročnici mesta*. Kovačica : Miestne spoločenstvo Kovačica, 2002, s. 379-384.

Štarke, S. In AUGUSTÍNOVA, Eva – MAŤOVČÍK, Augustín (eds.). *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) V. zväzok R – Š*. Martin : Matica slovenská, 1992.

Záznamy o najstarších muzikantoch – hudobníkoch v Selenči. In *Miestne spoločenstvo Selenča*. Dostupné online: <<https://selenca.rs/sk/selenca/kultura/zaznamy-o-najstarsich-muzikantoch-hudobnikoch-v-selenci>>.

PhDr. Ján Tkáč, PhD.
Univerzitná knižnica v Bratislave
Ventúrska 11
811 01 Bratislava, Slovakia
tkac1985@gmail.com

František Hrušovský v exile (1945 – 1956)

Beáta Katrebová Blehová

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. František Hrušovský in Exile (1945–1956). In *Historický zborník*, Vol. 32, 2022, No. 2, pp. 88-122.

Abstract: The study deals with the work of the historian František Hrušovský in exile after the Second World War. For the first two years, he lived in Rome, where he studied in both the Vatican Apostolic Library and Vatican archives. In July 1947, he arrived in Cleveland, where he settled permanently. He cooperated with the Slovak League of America and was elected as a registrar and Vice-Chairman of the League in March 1949. Being in the lead, he significantly influenced the organization's program anchoring favouring the state independence of Slovakia. He taught at the Benedictine High School at the St. Andrew Abbey. After the establishment of the Slovak Institute in Cleveland in September 1952, he became its director. He also co-operated closely with the Slovak National Council Abroad and became its chairman in the autumn of 1955. In September 1956, he died suddenly and prematurely. He was also active as a journalist and historian; published several monographs in his exile. It was of interest to the Czechoslovak State Security secret police, which perceived the Slovak exile and its program of fundamental anti-communism and Slovak statehood as the main ideological enemy and did not hesitate to use all available means to eliminate them. Keywords: Cold War; anti-communism; Slovak political exile; Slovak League of America; Slovak Institute in Cleveland; Slovak National Council Abroad.

*„My sme len tlmočníkmi vôle umlčaného slovenského národa
a v tejto úlohe chceme pracovať tak,
ako nám to naše svedomie káže a naše sily dovoľujú.“¹*

Odchod Františka Hrušovského do exilu sa udial v kontexte prvej vlny slovenskej politickej povojnovej emigrácie. Hrušovský odišiel zo Slovenska spolu s funkcionármi Matice slovenskej na jar 1945, pár týždňov sa zdržal v hornorakúskom Bad Halle, odkiaľ sa pre blížiaci front už koncom apríla presťahoval spolu s rodinami Jozefa Cígera-Hronského, Stanislava Mečiara a ďalšími matičiarimi do bavorského mestečka Stein na Traune. Ubytoval sa na sedliackom dvore v Günzingu, kde v dôverných rozhovoroch so správcom Matice slovenskej Hronským, s ktorým ho viazalo úzke priateľstvo, prežil až do odchodu do Talianska na jeseň 1945 prvé povojnové leto.² Hrušovský pricestoval

¹ Slovenská národná knižnica (SNK), Literárny archív (LA), f. František Hrušovský, príř. č. 362/2006, 3619/2006. Hrušovský Kvietkovi a členom predsedníctva SNRvZ, 16. 5. 1956.

² Pozri bližšie OKÁL, Ján. *Výpredaj ľudskosti*. 2. krátené vydanie. Martin : Matica slovenská, 2002, s. 49-52; POLAKOVIČ, Štefan. Jozef Cíger Hronský v spomienkach. In *Biografické štúdie*, roč. 19, 1994, s.

do Ríma začiatkom novembra 1945 spolu so skupinou matičiarov na čele s Hronským, umenovedcom Jozefom Cincíkom, básnikom a františkánskym mníchom Rudolfom Dilongom, spisovateľom Jánom Okálom, jazykovedcom Henrichom Bartkom, filozofom Štefanom Polakovičom, literárnym kritikom Stanislavom Mečiarom, literárnym vedcom Jánom Žatkom-Borom a básnikom a prekladateľom Kolomanom Geraldinim z nemeckého Ulmu vlakom, určeným pre repatriovaných talianskych vojakov.³ Medzi prvými, s ktorými sa Hrušovský na pôde Večného mesta stretol, bol Karol Sidor, bývalý slovenský vyslanec pri Svätej stolici, ktorému Svätá stolica udelila politický azyl, naďalej ho uznávala ako neformálneho zástupcu slovenských záujmov a očakávala od neho, že vytvorí exilovú vládu v zahraničí.⁴ Vďaka dobrým kontaktom Sidora na čelných kresťanskodemokratických politikov v Taliansku, ktorí po skončení vojny kontinuálne tvorili vládne kabinety a mali tak značný politický vplyv, Sidor zabezpečil pre skupinu matičiarov vstupné víza, čo vzhľadom na ťažkú hospodársku situáciu, nedostatku potravín a obrovského množstva utečencov nebolo samozrejmosťou. Pri získaní vstupných víz mu pomohol osobný priateľ Guido Gonella, poslanec a neskorší minister, ako aj šéfredaktor tlačového orgánu Kresťansko-demokratickej strany *Il popolo*, ktorý víza vybavil cez talianske ministerstvo zahraničných vecí.⁵

Prvé rozhovory Hrušovského a Hronského so Sidorom prispeli k definitívnemu vytriezveniu diplomata ohľadom jeho iluzórnych predstáv o povojnovom pôsobení na Slovensku v čelných radoch katolíckeho krídla Demokratickej strany.⁶ Hrušovský sa vďaka finančnej pomoci zo strany Sidora a Slovenskej ligy v Amerike (SlvA) mohol v Ríme ubytovať vo vlastnom byte, smel navštevovať a bádať vo vatikánskych archívoch a Vatikánskej apoštolskej knižnici, čo malo zásadný vplyv aj na jeho povojnovú publikačnú činnosť.⁷ Pri dlhých a častých potulkách Rímom svojich priateľov udivoval presnými znalosťami o rímskych stavbách a dokázal veľmi zaujato prednášať o ich histórii.⁸ Menej

144; KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945 – 1950*. Bratislava – Roma : Slovenský historický ústav v Ríme, 2019, s. 124.

³ Podrobnosti odchodu z Bavarska do Talianska pozri OKÁL, Ján. *Leto na Traune*. Martin : Matica slovenská, 2002, s. 152-155, 165-171.

⁴ HRABOVEC, Emília. Slovenský exil a cesta k nezávislosti Slovenska/The Slovak Exile and the Way to the Independence of Slovakia. In *Studia Carphatico-Adriatica*, vol. I., Bratislava, 2020, s. 28.

⁵ Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Europea (ASMAECI), Rím, Ministero degli Affari esteri, f. Gabinetto del Ministro 1944-1946, k. 47. Gonella Canalimu, 10. 9. 1945; Appunto per il Gabinetto di s.E. Ministro; ned. Canali Gonellovi, 10. 10. 1945. Pozri tiež KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku*, s. 108-109.

⁶ K rozhovoru pozri bližšie OKÁL, Ján. Zo života J. C. Hronského v Ríme. In *Katolícky Kalendár Jednota 1986*, roč. 89, s. 122-124.

⁷ Z rímskeho pobytu Hrušovského od jesene 1945 do jesene 1947 sú známe najmä jeho dve historiografické publikácie: Styky slovenských kniežat so Svätou stolicou. In ŠPRINC, Mikuláš (ed.). *Nádej víťazná*, 1947, s. 119-182, a *Slovenskí vladári*. Scranton : Obrana Press, 1948, 263 s. Pozri tiež POLLA, Belo. František Hrušovský ako exilový historik. In *Verbum*, roč. 5, 1994, č. 4, s. 238-241; STOLARIK, M. Mark. Slovak historians in exile in North America 1945 - 1992. In *Human Affairs*, roč. 6, 1996, č. 1, s. 34-35.

⁸ ČULEN, Konštantín. Dr. Francis Hrušovský – The man. In *Slovakia*, roč. 6, september – december 1956, č. 3-4, s. 9.

známe sú jeho nepublikované popularizačné články, pričom len v mesiacoch január-marec 1946 ich napísal štyri.⁹ V poslednom článku pod názvom *Ako sa pripravovalo oslobodenie Slovenska* autor analyzoval situáciu na Slovensku po roku 1945. Konštatoval, že nebolo možné hovoriť o „oslobodení“, keď vládna Demokratická strana spolu s komunistami začala „v mene pokroku“ otvorene likvidovať katolícke elity a tento postup označila za „očisťovanie spoločnosti od reakcionárstva“. Hrušovský ostro kritizoval aj otvorený boj povojnového ľudovodemokratického režimu proti myšlienke štátnej samostatnosti Slovenska, ktorý vnímal ako súčasť politického programu nielen českých politických strán, ale aj Demokratickej strany.¹⁰

Na jar 1946 nahlásil Sidor na americkom generálnom konzuláte v Neapole Hrušovského s manželkou na vstupné víza do USA udeľované podľa kvót utečencov z Československa. Keďže však československé kvóty boli prinízke a navyše systém kvót sa do prijatia príslušného zákona v roku 1948 v USA uplatňoval nejasne, nebolo isté, či vstupné víza v dohľadnej dobe dostanú.¹¹ Do Spojených štátov amerických sa podľa amerických imigračných predpisov dostal prednostne ten žiadateľ, ktorý sa na americkom generálnom konzuláte mohol preukázať záručnou listinou, tzv. *affidavit of support*, buď od významného občana USA, alebo inštitúcie, ktorá dokázala zabezpečiť pracovné miesto. V prípade Hrušovského sa angažoval opäť slovenských benediktínov v benediktínskom Opátstve sv. Andreja-Svorada v Clevelande Teodor Juraj Kojiš (za opáta bol zvolený v roku 1946). Záležitosti okolo získania vycestovacích víz pre Hrušovského sa sprostredkovane cez predsedu Slovenskej ligy v Amerike Petra Jurčáka ujal aj kongresman Daniel J. Flood, ktorý prejavil o slovenskú otázku patričný záujem aj v neskoršom období a pred Kongresom USA obhajoval právo Slovákov na samostatnosť. V októbri 1946 kontaktoval kongresman Flood amerického generálneho konzula v Neapole Georga L. Brandta, od ktorého dostal odpoveď v tom zmysle, že na americkom veľvyslanectve v Ríme bol vykonaný neoficiálny pohovor s Hrušovským.¹² Kongresman Flood celú záležitosť posunul na spojenecké okupačné úrady v Taliansku a Jurčákovi navrhol, aby cez jeho osobu poslal žiadosť na subkomisiu pre *displaced persons* (*Subcommission for Displaced Persons*) v Ríme.¹³ Nevedno však, ako táto iniciatíva skončila, keďže slovenským utečencom štatút *displaced persons* v povojnovom období až do vzniku International Refugee Organisation (IRO) v roku 1947 udeľovaný nebol.¹⁴ Františkovi Hrušovskému sa spolu s Karolom Strmeňom a ich manželkami podarilo

⁹ SNK, LA, f. František Hrušovský, prírastkové čísla 3627/2006, 3619/2006. František Hrušovský: Prečo sa dnes na Slovensku nespomína Andrej Hlinka, 9. 1. 1946, 5 s.; Slovenská republika na lavici obžalovaných, 24. 2. 1946, 11 s.; Nový slovenský človek, 10. 2. 1946, 5 s.; Ako sa pripravovalo „oslobodenie“ Slovenska, 18. 3. 1946, 7 s.

¹⁰ F. Hrušovský: Ako sa pripravovalo oslobodenie Slovenska, s. 5-6.

¹¹ Slovenský národný archív, Bratislava (SNA), f. Slovenská liga v Amerike (SlvA), šk. č. 9, korešpondencia Jurčák. Sidor Jurčákovi (nedatované, pravdepodobne leto 1946).

¹² SNA, f. SlvA, šk. č. 9, korešpondencia Jurčák. George L. Brandt (American General Consul) Danielovi J. Floodovi, 31. 10. 1946. Pozri tiež KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku*, s. 130-132.

¹³ SNA, f. SlvA, šk. č. 9, korešpondencia Jurčák. Flood Jurčákovi, 7. 1. 1947.

¹⁴ K problematike *displaced persons*, ako aj postavenia slovenských povojnových utečencov v rámci UNRRA pozri bližšie HRABOVEC, Emília. Die III. Päpstliche Mission für die Flüchtlinge und die Slowaken (1945

do USA vycestovať na migračné víza pomerne skoro, už na jar 1947.¹⁵ Dňa 12. júna nastúpili v neapolskom prístave na zaoceánsku loď Saturnia, na ktorej odplávali do USA. Spolu s manželkou sa usadili v Clevelande – v jednom z najvýznamnejších a najživších centier americko-slovenského krajanstva, v ktorom bola v roku 1907 založená Slovenská liga v Amerike. Do USA pricestoval pravdepodobne koncom júla a koncom októbra 1947 sa zúčastnil na 29. kongrese Slovenskej ligy v Amerike v Clevelande.¹⁶

František Hrušovský a Slovenská liga v Amerike

V marci 1949 bol Hrušovský zvolený za hlavného zapisovateľa (tajomníka) Slovenskej ligy v Amerike. Slovenská liga v Amerike sa po vstupe USA do druhej svetovej vojny v decembri 1941 nachádzala v ťažkej situácii, keďže USA sa *de facto* nachádzali vo vojnovom stave so Slovenskou republikou a americko-slovenské krajanstvá a jej čelní predstavitelia sa nachádzali pod drobnohľadom bezpečnostných zložiek USA. Liga preto nemohla zohrať kľúčovú rolu podobnú jej pôsobeniu počas prvej svetovej vojny, keď významnou mierou prispela k vzniku Česko-Slovenska. Bezprostredne pred koncom druhej svetovej vojny a krátko po nej jej vedenie nedokázalo zaujať jasný postoj v otázke obnovenia Československa, resp. zachovania štátnej samostatnosti Slovenska, o čom svedčí Washingtonská rezolúcia prijatá na schôdzi Ústrednej správy a výkonného výboru ligy vo Washingtone v apríli 1945, v ktorej sa vedenie ligy stotožnilo s programom Slovenskej národnej rady a vyjadrilo podporu ľudovodemokratickému režimu na Slovensku.¹⁷ Bezprostredne po jej zverejnení sa spustila ostrá vlna kritiky, v dôsledku čoho predseda SlvA Mons. František Duboš vyhlásil rezolúciu v októbri 1945 za neplatnú.¹⁸ V máji 1945 vyslala Liga na zakladajúcu Konferenciu Spojených národov v San Franciscu vlastného delegáta reverenda Jána Lacha, člena výkonného výboru a organizátora vojnovej pôžičky pre vládu USA. Liga chcela predostrieť vládnym

– 1951). In *Slovak Studies. Rivista dell'Istituto storico slovacco di Roma*, roč. 7, 2021, č. 1-2, s. 11-12.

¹⁵ SNA, f. SlvA, šk. č. 9, korešpondencia Jurčák. Hletko Kocúrovi, 1. 5. 1947.

¹⁶ Na 29. kongrese SlvA sa po prvýkrát od skončenia druhej svetovej vojny zúčastnili slovenskí povojnoví exulanti vo väčšom množstve. Išlo predovšetkým o Jána Kaššovica, Mikuláša Šprinca, Jozefa Kappalu, Jozefa Cincíka, Karola Strmeňa a pravdepodobne aj Jozefa Papina. SNA, f. Jozef M. Kirschbaum, korešpondencia H, šk. č. 19 Hrobák Kirschbaumovi, 1. 10. 1947.

¹⁷ Text Washingtonskej rezolúcie pozri SNA, f. SlvA, šk. č. 11 (Washingtonská rezolúcia, apríl 1945), Rezolúcia Ústrednej správy a Výkonného výboru Slovenskej ligy v Amerike vzhľadom na ochotu kooperácie so Slovenskou národnou radou na Slovensku, 6. 4. 1945. K činnosti Slovenskej ligy v Amerike v rokoch 1939 – 1950 pozri bližšie ŠPRINC, Mikuláš. Slovenská Liga v Amerike od 1939 – 1947. In *Slovenská Liga v Amerike štyridsaťročná*. Scranton, 1947, s. 25-33; BOBÁK, Ján. Za tú našu slovenčinu (1907 – 2007). Sto rokov od založenia Slovenskej ligy v Amerike. In *Historický zborník*, roč. 19, 2009, č. 1, s. 13-17; PAUČO, Jozef. *Slováci a komunizmus*. Middletown, 1957, s. 295-307; LETZ, Róbert. Aktivity Slovenskej ligy v Amerike v rokoch 1945 – 1950. In *Slováci v zahraničí 34*. Martin 2017, s. 37-80; KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Počiatky slovenskej politickej emigrácie po roku 1945 a medzinárodno-politické súvislosti. In MULÍK, Peter a kol. *Prelom dejín. Rok 1945 v slovenských a európskych dejinách*. Martin : Matica slovenská, 2016, s. 106-127, s. 126.

¹⁸ Duboš oduznanie platnosti Washingtonskej rezolúcie odôvodnil tým, že SNR nepredstavila program, s ktorým by Liga mohla súhlasiť. SNA, f. SlvA, šk. č. 11. Novinový článok z bližšie neidentifikovateľného zdroja.

delegáciám zúčastnených zakladajúcich štátov Organizácie spojených národov (OSN) požiadavku, aby bola na Slovensko vyslaná medzinárodná komisia s úmyslom vykonania plebiscitu, na základe ktorého by bolo možné zistiť skutočnú vôľu Slovákov ohľadom budúceho postavenia Slovenska.¹⁹

V čase, keď sa Hrušovský stal jedným z vedúcich funkcionárov, Slovenská liga v Amerike už mala ujasnený svoj postoj k obnoveniu Československa, ktoré odmietala. Obhajovala právo Slovákov na samourčenie a požadovala od veľmocí, aby toto právo uplatnili aj v prípade slovenského národa.²⁰ Na spomínanom 29. kongrese Ligy v Clevelande v októbri 1947 bol Hrušovský poverený zostaviť text memoranda, ktorý vošiel do histórie ako Clevelandské memorandum. V troch častiach programový dokument, ktorý niesol Hrušovského rukopis, vyjadril podporu „slovenskej štátnosti ako jedinej forme slovenského života“, podporil myšlienku stredo európskej federácie ako zväzku štátov „vybudovanom na kresťanských princípoch pravej demokracie, vzájomnej úcty a solidarity“, v historickom exkurze dokázal autochtónnosť Slovákov a ich kultúry a napokon odmietol ideológiu komunizmu.²¹

30. kongres Slovenskej ligy v Amerike, ktorý sa začiatkom marca 1949 konal v Chicagu a na ktorom bol Hrušovský zvolený do funkcie hlavného zapisovateľa a podpredsedu, sa po náhlej smrti predsedu Ligy Petra Jurčáka koncom roka 1948 konal v intenciách príprav, na ktoré mal Hrušovský zásadný vplyv. V deviatich rezolúciách Liga odsúdila komunizmus, odmietla existenciu Československa, čím sa jednoznačne postavila za myšlienku štátnej samostatnosti Slovenska, vyhlásila Slovenskú národnú radu v zahraničí (SNRvZ) za „ústredný orgán slovenského oslobodzovacieho hnutia“ a vyjadrila jej plnú podporu a legitimitu hovoriť v záujme Slovákov doma aj v zahraničí. Protestovala proti československej komunistickej propagande, pripomenula desiate výročie vzniku Slovenského štátu, vyjadrila solidaritu s utláčaným národom na Slovensku

¹⁹ ŠPRINC, Mikuláš. Slovenská Liga v Amerike, s. 89-90; pozri tiež SNA, f. SlvA, šk. č. 9, korešpondencia. Dubosh Lachovi, 22. 5. 1945, Slovenská liga na konferencii v San Franciscu (správy Lacha z 19. a 22. 5. 1945). Kanadská slovenská liga (KSL), konkrétne jej reprezentatívny výbor, na čele ktorého stál Štefan B. Roman, zaslala na konferenciu prostredníctvom kanadskej vládnej delegácie vlastnú rezolúciu, v ktorej sa KSL vyslovila za zachovanie štátnej samostatnosti Slovenska. KSL bola tiež jednou z prvých krajských organizácií, ktorá podporila program Slovenskej národnej rady v Londýne založenej v januári 1944 Petrom Prídavkom ako súčasť protinacistického a protibenešovského odboja. Aj pod vplyvom KSL bola napokon Washingtonská rezolúcia v októbri 1945 odvolaná. Pozri SNA, f. SlvA, šk. č. 9, korešpondencia. Roman Lachovi, 29. 5. 1945; POLAKOVIČ, Štefan – VNUK, František. *Zahraníčné akcie na záchranu a obnovenie slovenskej samostatnosti (1943 – 1948)*. Lakewood, Hamilton : Slovak Research Institute of America, 1988, s. 16-17, 21.

²⁰ V programe SlvA prijatom na 28. kongrese koncom októbra 1946, ktorý sa konal v Detroite a považuje sa za prelomový, sa v tomto zmysle písalo: „Slovenský štát je vrcholom a splnením najväčších a najšľachetnejších túžob a ambícií národa. Vracat' sa dnes k obmedzeným právam alebo dokonca k zaznávaným právam v novej, nespravodlivej a proti vôli Slovákov natisutej Česko-Slovenskej republike by bolo krokom naspäť. Slovenská liga bezpodmienečne urguje na svetové mocnosti, aby Slovenská republika bola znovu ustálená, lebo v nej slovenský národ našiel svojho šťastia, svojej slobody a svojho nehateného vývinu.“ Cit. podľa LETZ, Róbert. *Aktivita Slovenskej ligy v Amerike*, s. 53.

²¹ LETZ, Róbert. *Aktivita Slovenskej ligy v Amerike*, s. 63-64.

a napokon žiadala americké úrady o navýšenie počtu slovenských žiadateľov o imigračné víza do USA.²² Hrušovský sa v roku 1949 stal redaktorom nezávislého týždenníka pre Cleveland a okolie vydávaného Slovenskou tlačovou spoločnosťou (Slovak News Association), ktoré sídlilo v slovenskom Opátstve sv. Andreja Svorada v Clevelande s názvom *Slovenské noviny*. Týždenník vychádzal v rokoch 1949 – 1959 a Hrušovský bol jeho redaktorom od roku 1949 až 1952. *Slovenské noviny* boli založené na zabezpečenie lepšej informovanosti mohutnej slovenskej krajanskej komunity v Clevelande, ktorá patrila medzi najvýznamnejšie strediská slovenského života v USA. Hrušovský mal eminentný záujem, aby sa noviny udržali a šírili tak tlačené slovenské slovo.²³

Ďalší, v poradí 31. kongres Slovenskej ligy v Amerike, ktorý sa v máji 1950 konal v Clevelande, bol výnimočný tým, že sa na ňom osobne zúčastnil predseda Slovenskej národnej rady v zahraničí Karol Sidor. Sidor po príchode do Kanady vo februári 1950 absolvoval v máji až auguste prednáškové turné po Spojených štátoch amerických organizované a finančne zabezpečené Ligou. Príznačne bol prvou zastávkou na jeho programovo mimoriadne bohatej okružnej ceste práve 31. kongres Ligy, na ktorom sa Liga manifestačne opätovne vyslovila v prospech boja proti medzinárodnému komunizmu, oslobodenia Slovenska spod ľudovodemokratického režimu a obnovenia slovenskej štátnosti.²⁴ Sidor, ktorý si v kontexte studenej vojny, bipolárneho konfliktu a protisovietskych pozícií vlády USA uviedomoval nevyhnutnosť zásadného antikomunizmu slovenského exilu, vo svojom príhovore na slávnostnom bankete zdôraznil nezlučiteľnosť komunistickej ideológie s dejinami Slovákov.²⁵ V Clevelande sa po viac ako dvoch rokoch stretol aj s Hrušovským, ktorý bol na kongrese opätovne zvolený do funkcie hlavného zapisovateľa. Bližšie okolnosti tohto stretnutia však nie sú známe.

Povinnosti zapisovateľa boli presne vymedzené v stanovách SlvA. Podľa nich mal zapisovateľ viesť všetky zápisnice, opatrovať písomnosti, viesť korešpondenciu, pripravovať úradné vyhlásenia, propagovať program Ligy a starať sa o také akcie, aké mu výkonný výbor zverí.²⁶ Hrušovský sa *ex officio* zúčastňoval aj na schôdzach výkonného výboru Ligy a iných schôdzach z podnetu vedenia Ligy, na ktorých takisto vyhotovoval zápisnice. Schôdze výkonného výboru sa konali približne každé dva mesiace. Zápisnice predstavujú cenný historiografický materiál, ktorý podrobne dokumentuje činnosť Ligy

²² LETZ, Róbert. *Aktivity Slovenskej ligy v Amerike*, s. 72-73. K uznaniu SNRvZ Slovenskou ligou v Amerike pozri tiež KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku*, s. 141-142.

²³ V liste Karolovi Sidorovi z 8. decembra 1950 Hrušovský písal: „Najviac času mi zaberajú Slovenské noviny, ale za každú cenu chceme ich držať, lebo ich tu potrebujeme. Také veľké stredisko slovenského života, ako je v Clevelande, musí mať časopis, ktorý by bol hybnou silou.“ Slovenský ústav v Clevelande, f. Karol Sidor, korešpondencia. Hrušovský Sidorovi, 8. 12. 1950. Za poskytnutie korešpondencie vďačím Danielovi Černému, PhD.

²⁴ Manifest Slovenskej Ligy v Amerike vydaný na 31. kongrese 24. mája 1950 v Clevelande. In *Jednota*, roč. 60, 31. 5. 1950, č. 3071, s.1, 2. Bližšie k turné Sidora po USA pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku*, s. 56-62.

²⁵ LETZ, Róbert. *Aktivity Slovenskej ligy v Amerike*, s. 76.

²⁶ Pozri SNA, f. SlvA, šk. č. 13, Správa hlavného zapisovateľa Slovenskej ligy v Amerike F. Hrušovského, podaná na XXXIII. kongrese v Milwaukee 27. 4. 1953, s. 1.

v danom období. Hrušovský zápisnice vyhotovoval s veľkou pedantnosťou. Uvedomoval si ich historiografický význam pre budúci výskum dejín Ligy. V správe pre 33. kongres Ligy, ktorý sa konal v apríli 1953 v Milwaukee, sa zmienil, že ak by sa mali všetky ním zostavené zápisnice v rokoch 1951 – 1953 vydať, bola by to publikácia s počtom 300 strán. K ich významu sa vyjadril nasledovne: „Podľa mojej mienky úradná zápisnica má dvojaký význam. Na jednej strane má s presnou dôkladnosťou zachytiť a vyjadriť všetky uznesenia kongresu a schôdzi výkonného výboru, aby takto zapísané rozhodnutia mohli usmerňovať činnosť Slovenskej ligy. To je praktický cieľ zápisnice. Na druhej strane zápisnica má byť verným obrazom rokovania každej schôdze, aby tieto záznamy mohli byť spoľahlivým prameňom pre historika, ktorý bude študovať dejiny Slovenskej ligy. Usiloval som sa písať zápisnice podľa týchto hľadísk i vtedy, keď mi niektorí členovia výkonného výboru vyčítali podrobnosť týchto záznamov.“²⁷

Činnosť Hrušovského sa však neobmedzovala len na zapisovanie priebehu schôdzi či kongresov. Na pôde Ligy poukazoval na dôležité výročia, ktoré si americkí Slováci mali pripomínať. Na 32. kongrese SlvA koncom mája 1951 v New Yorku spomenul 90. výročie slovenského národného zhromaždenia v Turčianskom Sv. Martine v roku 1861, ktoré prijalo Memorandum národa slovenského. V súvislosti s výročím Memoranda poznamenal, že vtedajšie požiadavky boli „dnes už nedostatočné, lebo slov. národ chce mať úplnú slobodu vo vlastnom samostatnom štáte, za ktorý pracuje a bojuje Slovenská liga v Amerike.“²⁸ V rokoch 1951 – 1953 bol zodpovedný za kampaň premietania dobových propagačných filmov z obdobia prvej Slovenskej republiky a zorganizoval ich premietanie v jednotlivých zboroch Ligy na území USA. Cieľom kampane bolo oživenie krajanskej činnosti a rozprúdenie zbierky na Fond slovenskej slobody, ako aj prehĺbenie slovenského povedomia. Kampaňou bol poverený na zasadnutí výkonného výboru Ligy v januári 1951.²⁹ Filmy sa premietali v 26 zboroch v rôznych mestách USA, najmä v Clevelande, Whitingu, Pittsburghu, Lakewoode či Scrantone. Celkovo šlo o vyše šesťdesiat filmových predstavení, na základe čoho bola vyzbieraná značná suma peňazí. Vedenie Ligy filmovú akciu vyhodnotilo pozitívne. Samotný Hrušovský to komentoval ako „hlboký zásah do slovenského života v Amerike“ a konštatoval oživenie činnosti Ligy v jej jednotlivých zboroch.³⁰

Hrušovský sa významne angažoval aj v rámci publikačnej a prednáškovej činnosti. Len v samotnom roku 1952 uverejnil v krajanskej tlači vyše päťdesiat článkov o Lige³¹,

²⁷ Pozri SNA, f. SlvA, šk. č. 13, Správa hlavného zapisovateľa Slovenskej ligy v Amerike F. Hrušovského, podaná na XXXIII. kongrese v Milwaukee 27. 4. 1953, s. 1-2.

²⁸ SNA, f. SlvA, šk. č. 12. Zápisnica XXXII. kongresu Slovenskej ligy v Amerike, ktorý bol v dňoch 21. a 22. mája 1951 v hoteli New Yorker v New Yorku, s. 6. Originál zápisnice. (Zápisnicu spísal F. Hrušovský).

²⁹ SNA, f. SlvA, šk. č. 12. Zápisnica schôdze Výkonného výboru Slovenskej ligy, ktorá bola 17. januára 1951 v hoteli Hollenden v Cleveland, Ohio, s. 2.

³⁰ Na úspešnom priebehu filmovej akcie sa zúčastnili miestni funkcionári SlvA Ján Holý, František Gurčák, Ján Sirotnák, Martin Cigán atď. Pozri podrobnú správu SNA, f. SlvA, šk. č. 13. Správa hlavného zapisovateľa Slovenskej ligy v Amerike Dr. Františka Hrušovského, podaná na XXXIII. Kongrese v Milwaukee, Wisconsin, 27. apríl 1953, s. 3-6.

³¹ Hrušovského publikačná činnosť vo forme kratších novinových článkov je mimoriadne obsiahla. Existuje zoznam, ktorý pravdepodobne vyhotovil na žiadosť vedenia SlvA samotný Hrušovský, v ktorom sa za roky

krátke reportáže posielal aj slovenským redakciám v rámci zahraničného vysielania v niektorých západných štátoch. Je známe, že vo Veľkej Británii od roku 1952 vysielalo Zahraničné vysielanie BBC (World Service of the British Broadcasting Corporation) v nepravidelných intervaloch aj po slovensky,³² od roku 1945 v slovenčine vysielal Kanadský zahraničný rozhlas (Radio Canada International, RCI),³³ v Ríme pôsobilo slovenské vysielanie v talianskom štátnom rozhlase (Radio Audizione Italia, od roku 1954 Radiotelevisione Italiana, RAI), ktoré začalo v roku 1949³⁴, z Madridu vysielal po slovensky Španielsky štátny rozhlas (Emisión Eslovaca, Radio nacional de España).³⁵ Možnosti slovenských rozhlasových výstupov v západnom svete boli teda pomerne veľké. Dlhšie články uverejňoval v časopise *Most*, ktorý pod vedením Mikuláša Šprinca začal vychádzať v roku 1954. Anglické príspevky posielal do štvrtročníka *Slovakia*, ktorý od roku 1951 vydával predseda Ligy Filip Hrobák.³⁶ Hrušovský sa v článkoch zaoberal otázkami slovenského vystaňovalectva do Severnej Ameriky, jeho príčinami a dôsledkami, či vplyvom americkej demokracie na slovenskú identitu a demokratické zmýšľanie.³⁷ Pri spracovávaní problematiky slovenského vystaňovalectva postupoval systematicky a tieto – i keď obsahovo kratšie štúdie – možno považovať za významný príspevok k historiografickému bádaniu *sui generis*.

V neposlednom rade sa Hrušovský zaslúžil aj o vybudovanie archívu Slovenskej ligy v Amerike. Keďže Liga nevlastnila vlastnú úradovňu, zväčša sa písomnosti hromadili v súkromných priestoroch tajomníkov. Tak to bolo aj v prípade dlhoročného tajomníka Jána Kocúra, ktorý v roku 1948 nečakane zomrel, zanechajúc bohatú pozostalosť. Hrušovský výkonnému výboru Ligy navrhol jej premiestnenie a uloženie v Slovenskom ústave, ktorý sídlil v benediktínskom Opátstve sv. Andreja-Svorada v Clevelande, pričom pri prevoze pozostalosti vážili písomnosti a knihy niekoľko ton. Hrušovský tiež navrhol usporiadanie archívu, ako aj sústredenie všetkých pozostalostí po bývalých funkcionároch

1947 – 1949 uvádza 241 titulov. SNK, LA, f. František Hrušovský, príř. č. 3627/2006, 3619/2006. Zápisnice schôdzí Výkonného výboru SlvA 1955, Články v amerických slovenských novinách, 6 s.

³² Jedinou doteraz publikovanou sondou k problematike slovenského vysielania BBC je článok z pera dlhoročného redaktora BBC Ivana Štípalu. (Redaktorom BBC bol v rokoch 1968 – 1998). Pozri bližšie ŠTÍPALA, Ivan. Slovenské vysielanie BBC: Stručná história. In RYDLO, Jozef M. (ed). *Fidei et Patriae. Zborník na počesť 80. narodenín Františka Vnuka*. Bratislava : Libri historiae, 2008, s. 834-845.

³³ Pozri MIRGA, Vojtech. Kanadský zahraničný rozhlas – vysielanie v slovenčine v rokoch 1945 – 1991. In CHOVAN-REHÁK, Juraj – GRÁCOVÁ, Genovéva – MARUNIAK, Peter (ed.). *Slovenský povojnový exil*. Martin : Matica slovenská, 1998, s. 347-352.

³⁴ K problematike *gruppo slovacco* RAI pozri bližšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku*, s. 160-162.

³⁵ Pozri bližšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Zahraničné vysielanie na Slovensko v období nástupu komunistickej totality. Jozef Cieker a počiatky slovenského vysielania Španielskeho štátneho rozhlasu. In *Pamäť národa*, roč. 16, 2020, č. 3, s. 20-41.

³⁶ Pozri napríklad HRUŠOVSKÝ, František. Slovakia – the oldest state in Central Europe. In *Slovakia*, roč. 1, 1951, č. 1, s. 1-3; HRUŠOVSKÝ, František. The Influence of American democracy on Slovak life. In *Slovakia*, roč. 3, 1953, č. 4, s. 1-15; HRUŠOVSKÝ, František. Medzi Amerikou a Slovenskom. In *Most*, roč. 1, 1954, č. 1, s. 4-10.

³⁷ Pozri najmä HRUŠOVSKÝ, František. Medzi Amerikou a Slovenskom, s. 4-10.

Ligy v ústave.³⁸ Celkovo možno Hrušovského pôsobenie v Slovenskej lige v Amerike označiť za mimoriadne prínosné. Aj pod jeho vplyvom Liga v napätom období studenej vojny prijala program nekompromisného antikomunizmu a nezávislosti Slovenska. Nemalou mierou prispel k uznaniu Slovenskej národnej rady v zahraničí vedením Ligy ako jedinej reprezentácie slovenského exilu, o čom ešte bude reč.

Slovenský ústav v Clevelande

Ďalšiu dôležitú kapitolu v šestnásťročnom exile Hrušovského tvorí jeho pôsobenie na pôde Slovenského ústavu v Clevelande. Korene Slovenského ústavu je potrebné hľadať ešte v medzivojnovom období, keď v polovici tridsiatych rokov zavítala do Spojených štátov amerických delegácia Matice slovenskej, ktorú viedol Jozef Cíger-Hronský. Úspešná a dobre zorganizovaná misia Matice slovenskej v USA zanechala v slovenskom krajanstve trvalú a nezmazateľnú stopu, musela však kvôli zviditeľneniu slovenskej otázky čeliť tvrdým útokom a obvineniam z protištátnej činnosti jednak zo strany americkej čechoslovakistickej tlače, československého vyslanectva a generálneho konzulátu vo Washingtone, jednak zo strany vtedajšej pražskej vlády.³⁹ Jedným z trvalých pozitívnych dôsledkov matičnej návštevy bolo niekoľko bohatých knižničných zbierok, ktoré delegácia zanechala v USA, pričom jedna z týchto knižníc sa dostala do Kláštora sv. Andreja-Svorada v Clevelande.⁴⁰ Knižničné zbierky slovenských kníh v USA majú pôvod aj v iniciatívach Spolku svätého Vojtecha, ktorý od založenia budoval vzťahy s americkými Slovákami a počas troch svätovoježdských výprav do zámoria v rokoch 1923, 1926 a 1937 priviezol aj ním vydané knihy.⁴¹

Slovenský benediktínsky kláštor bol z iniciatívy Združenia slovenských katolíkov v Amerike a slovenských benediktínov v USA, najmä Gregora Vaniščáka a Stanislava Gmuca a s podporou clevelandského biskupa Josefa Schrembsa, pôvodom z Bavorska, založený v roku 1922 v jednej z najpočetnejších slovenských farností sv. Andreja-Svorada v Clevelande.⁴² Od roku 1927 pri kláštore pôsobila vyššia benediktínska škola. Kláštor bol dokumentom Svätej stolice z 13. júla 1934 podpísaným štátnym sekretárom, kardinálom Eugeniom Pacellim, povýšený na samostatné benediktínske opátstvo – v tom čase jediné slovenské benediktínske opátstvo vo svete, keďže benediktínske kláštory na Slovensku v dôsledku tureckej expanzie a protestantskej reformácie v 16. storočí zanikli.⁴³ V čase, keď bol v júni 1946 za opáta zvolený Teodor Kojiš ako celosvetovo najmladší benediktínsky

³⁸ Pozri SNA, f. SlvA, šk. č. 13. Správa, ktorú na kongrese Slovenskej ligy v Amerike 23. mája 1955 vo Washingtone, D.C., podal hlavný zapisovateľ Dr. František Hrušovský, časť: Archív Slovenskej ligy, s. 2-3.

³⁹ K misii Matice slovenskej pozri bližšie ROLKOVÁ, Natália. Misia Matice slovenskej medzi krajanmi v USA (1935 – 1936). In RYDLO, Jozef M. (ed). *Fidei et Patriae*, s. 608-639.

⁴⁰ HRUŠOVSKÝ, František. Slovenský ústav v Clevelande. In *Most*, roč. 2, 1955, č. 2, s. 5.

⁴¹ Cf. DOBROTKOVÁ, Marta. Vydavateľská činnosť Spolku svätého Vojtecha do roku 1939 a jej vplyv na vzťahy a kontakty so Slovákami v Spojených štátoch amerických. In *Slovenský časopis historický*, roč. 1, 2021, č. 1, s. 86-93.

⁴² Táto, čo do počtu slovenských farníkov významná farnosť, bola založená v roku 1906 Štefanom Furdekom.

⁴³ Viac k vzniku Opátstva sv. Andreja-Svorada v Clevelande pozri HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské rehole v Amerike*. Cleveland : Slovenský ústav pri Opátstve sv. Andreja-Svorada, 1955, s. 16-39.

predstavený kláštora a zároveň najvyšší slovenský cirkevný hodnosťár v USA, malo opátstvo vyše 60 rehoľníkov a vyššiu benediktínsku školu navštevovalo okolo tisíc žiakov. V lete a na jeseň 1947 navštívil opát Kojiš Rím a Slovensko. Vo Večnom meste sa stretol so Sidorom, Hronským, ktorého poznal z jeho medzivojnovej matičnej návštevy v USA, Hrušovským a inými slovenskými exulantmi. Zúčastnil sa na súkromnej audiencii u pápeža Pia XII. a s jeho apoštolským požehnaním odcestoval na Slovensko, kde navštívil spišského biskupa Jána Vojtaššáka.⁴⁴ Pravdepodobne aj táto cesta, o ktorej zatiaľ nemáme podrobnejšie poznatky, prispela k jeho osobnému angažovaniu sa v prospech príchodu niekoľkých slovenských katolíkov do Clevelandu, predovšetkým Hrušovského, Karola Strmeňa a Jozefa Cincíka – Mikuláš Šprinc sa dostal do USA už v lete 1946 a na vyššej benediktínskej škole vyučoval cudzie jazyky.⁴⁵

Bohatá knižničná zbierka slovenských kníh sa postupne dopĺňala ďalšími exemplármi zo Spolku sv. Vojtecha, ako aj americko-slovenskej knižnej produkcie. K nárastu významu kláštornej knižnice dopomohla katalogizácia študentmi z Western Reserve univerzity v Clevelande, ale aj zriadenie samostatnej miestnosti pre knižnicu, ktorá sa po stavbe novej budovy opátstva a jej vysviacke v auguste 1952 stala realitou. Je možné sa domnievať, že práve dokončenie novej priestrannej budovy bolo bezprostredným podnetom na založenie Slovenského ústavu, o ktorom slovenskí benediktíni už dlhšie uvažovali a ku ktorému došlo 15. septembra 1952. Slovenský ústav bol zriadený zakladajúcou listinou podpísanou opátom Kojišom. Argumentovalo sa v nej nadväznosťou na tradíciu sv. Benedikta a významu benediktínov pri budovaní kresťanskej civilizácie. Popri duchovnej funkcii kláštora a výchovno-vzdelávacej úlohe školy mal ústav dopĺňať „kultúrny program slovenských benediktínov“.⁴⁶ V osobitnom štatúte sa v niekoľkých bodoch definovalo základné poslanie ústavu, medzi ktoré patrili zhromažďovanie písomností a iného dokumentačného materiálu (fotografie, hudobné nahrávky, mapy) dotýkajúceho sa života amerických Slovákov, postupné budovanie archívu a muzeálnej zbierky a napokon sprístupnenie knižnice a zbierok záujemcom o slovenský život či už z radov amerických krajanov, alebo študentov a vedeckých pracovníkov zaujímajúcich sa o slovenské reálie.⁴⁷ Slovenský ústav mal teda suplovať to, čo na Slovensku v období komunistickej totality chýbalo: slobodný vedecký výskum a slobodnú kultúru. Okrem toho sa ústav zameriaval aj na prednáškovú a publikačnú činnosť, pričom jeho členovia⁴⁸ mali študovať a spracovávať jednotlivé kapitoly slovenského krajanového života v Amerike

⁴⁴ Bližšie k návšteve opáta Kojiša v Taliansku a na Slovensku pozri HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské rehole v Amerike*, s. 61-63.

⁴⁵ ŠPRINC, Mikuláš. *K slobodným pobrežiam*. Scranton : Obrana Press, 1949, s. 250-252. Pozri tiež KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku*, s. 110.

⁴⁶ Text zakladajúcej listiny je súčasťou článku Hrušovského o Slovenskom ústave. HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenský ústav v Clevelande*, s. 5.

⁴⁷ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenský ústav v Clevelande*, s. 6.

⁴⁸ Medzi zakladajúcimi členmi Slovenského ústavu sa nachádzali: Andrej Pír, tajomník ústavu, ďalej F. Hrušovský, J. Cincík, K. Strmeň a M. Šprinc. Dňa 10. novembra 1954 opát Kojiš vymenoval 16 nových členov: Henrich Bartek, Jozef Cieker, Jozef Ciger-Hronský, Konštantín Čulen, Filip Hrobák, Oľga Hušková, Michal Lacko, Marienka Michnová, Mons. Miloš Mlynarovič, Jozef Mikuš, Štefan Náhalka, Štefan Paličkář,

a *vice versa* sprostredkovať americkým Slovákom dejiny a kultúru slovenského národa. Slovenský ústav sa teda programovo neorientoval výlučne na americko-slovenské realie, ale mal celoslovenskú dimenziu.

Ohlas v slovenskej krajskej a exilovej tlači síce nebol veľký a všeobecne sa redukoval na krátky oznam⁴⁹, jeho založenie však vzbudilo záujem v neposlednom rade aj v regionálnej tlači. Slovenská liga v Amerike na 33. kongrese v apríli 1953 v Milwaukee osobným pozdravom ocenila zásluhy opáta Kojiša aj v súvislosti so založením ústavu: „Pri kláštore sv. Andreja-Svorada bol minulého roku zásluhou osv. pána opáta Teodora Kojiša, O.S.B., založený Slovenský kultúrny ústav, ktorý rozvíja čulú činnosť. Tento ústav, jediný v celej Amerike, má pravidelné prednášky o slovenskej reči, histórii, kultúre a umení na vyššej benediktínskej škole a našiel dôstojné prístrešie v novej budove kláštora slovenských otcov benediktínov. Tento ústav zhromažďuje a opatruje vzácne pamiatky našej národnej minulosti, nášho slovenského života v Amerike a ukážky slovenského ľudového umenia. Pripravuje aj výstavky, ktoré majú slovenskej i širokej americkej verejnosti ukázať našu kultúrnu vyspelosť.“⁵⁰

Hrušovského pracovné nasadenie v ústave bolo mimoriadne vysoké. Zahŕňalo široký okruh úloh, ktoré sa zameriavali na prednáškovú činnosť, keď spolu s Jozefom Cincíkom a Mikulášom Šprincom organizovali prednáškový cyklus o slovenskom jazyku, dejinách a umení. Ako redaktor bol činný nielen v tlačенých médiách, ale aj v rozhlasovom programe slovenského vysielania clevelandského miestneho rozhlasu. Pracoval aj ako knihovník, keď sa angažoval v kontaktoch s verejnými knižnicami v USA, napríklad spolupracoval s kongresovou knižnicou vo Washingtone a s verejnou knižnicou v Clevelande aj v otázke zapožičiavania kníh.⁵¹ Na jeseň 1954 vypracoval zoznam a zostavil zásielku vyše stovky kníh pre oddelenie slovanských štúdií na Univerzite v Montreale (Department of Slavic Studies, Université de Montréal/University of Montreal), o ktoré ho požiadal Jozef M. Kirschbaum ako začínajúci profesor na spomínanom oddelení. Hrušovský tak nemalou mierou pomohol pri vybudovaní slovenskej knižnice Montrealskej univerzity. Zásielky kníh, ktoré sa museli rozložiť do niekoľkých menších balíkov, aby ľahšie prešli cez kanadské colné úrady, obsahovali nielen náučnú literatúru, ale aj beletriu či zbrané diela Kukučina, Hviezdoslava a Vajanského.⁵² Zásielky kníh sa posielali aj do Ríma na Pápežský orientálny ústav, kde v tom čase pôsobil jezuita Michal Lacko. Hrušovský zostavoval bibliografie a podieľal sa aj na príprave miestopisnej mapy Slovenska, ktorá

Jozef Papin, Rudolf Petrák, František Šubík, Ernest Žatko-Bor. HRUŠOVSKÝ, František. Slovenský ústav v Clevelande, s. 11.

⁴⁹ Napr. zriadenie Slovenského kultúrneho ústavu. In *Slobodné Slovensko*, roč. 7, 1. 10. 1952, s. 3.

⁵⁰ SNA, f. SlvA, šk. č. 12. Slovenská liga v Amerike Opátstvu sv. Andreja-Svorada v Clevelande, v Milwaukee, Wisc., 27. apríla 1953, s. 1-2.

⁵¹ HRUŠOVSKÝ, František. Slovenský ústav v Clevelande, s. 8.

⁵² SNA, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 19, korešpondencia H. Hrušovský Kirschbaumovi, 9. 10. 1954; Kirschbaum Hrušovskému 18. 10. 1954; Hrušovský Kirschbaumovi, 11. 11. 1954. V korešpondencii sa nachádza aj neúplný zoznam kníh. Obsahuje diela Ivana Kramoriša, Henricha Bartka, Milana Hodžu, Karola Sidora, Jozefa Škultétyho, Františka Hrušovského a ďalších. Hrušovský Kirschbaumovi, 11. 11. 1954, Soznam kníh, ktoré Slovenský ústav v Clevelande, Ohio, posielala slovenskému oddeleniu University of Montreal.

vzbudila veľký záujem u amerických Slovákov. Ako už bolo spomenuté, pracoval aj ako archivár, keďže zhromažďoval archívnu pozostalosť Ligy. Napokon treba spomenúť Hrušovského rozsiahlu publikačnú činnosť, o ktorej už čiastočne bola reč. Vo vydavateľstve Slovenského ústavu mu vyšlo vlastne len jedno dielo, aj keď rozsahom patrilo medzi najväčšie Hrušovského diela v exile. Z hľadiska historiografie išlo o vyčerpávajúcu monografiu *Slovenské rehole v Amerike*, v ktorej autor podrobne spracoval dejiny dvoch mužských (benediktíni a františkáni) a siedmich ženských slovenských reholí v USA: Kongregácia sestier svätého Cyrila a Metoda v Danville, Kongregácia milosrdných sestier svätého Vincenta v Perrysville a Bedforde, Provincia školských sestier III. rádu svätého Františka v Bellevue, Kongregácia sestier III. rádu svätého Dominika v Oxforde, Priorát sedembolestnej Panny Márie sestier benediktínok v Tinley Park a Dcéry svätého Františka Assiského v Lacone.⁵³ Z bibliografie, ktorú autor pre napísanie diela použil a z ktorej čerpal, je zrejmé, že bez možnosti štúdia knižničných zbierok a písomností uložených v Slovenskom ústave by vedecká publikácia nevznikla. Samotný autor to v úvodníku knihy komentuje nasledovne: „Kniha ‚Slovenské rehole v Amerike‘ je jedným z prvých literárnych plodov, ktoré sa zrodili a dozreli v knižnici Slovenského ústavu pri Opátstve sv. Andreja-Svorada v Clevelande. Osv. pán opát Teodor Kojiš, O.S.B., ktorý túto slovenskú kultúrnu ustanovizeň podľa príkladu a v duchu tradície benediktínskych kláštorov založil, nech prijme vrúcne poďakovanie, že založením Slovenského ústavu stvoril prostredie, kde pokojne možno sa venovať i štúdiu minulosti amerických Slovákov. Osobitné poďakovanie patrí osv. p. opátovi nielen za to, že mi túto prácu umožnil a že ju s trpezlivosťou pozornosťou od začiatku až do konca sledoval, ale i za to, že našiel spôsob, aby toto dielo neostalo v rukopise.“⁵⁴

Hrušovský v úvodníku vyjadril poďakovanie aj tlačiarňi Obrana Press, ktorá knižku vytlačila a ktorá pod vedením Michala Bosáka ml. patrila medzi najkvalitnejšie americko-slovenské tlačiarne. Význam Hrušovského dejín slovenských reholí v USA umocňuje aj skutočnosť, že v čase vzniku boli na Slovensku všetky katolícke rehole a kongregácie násilným zásahom československého komunistického režimu zrušené. Popri mapovaní slovenských reholí v USA Hrušovský zbieral materiál pre ďalšiu veľkú tému dejín amerických Slovákov. Chcel spracovať dejiny slovenských osád (farností), kostolov a škôl. Pre predčasnú smrť dielo nestihol napísať.

Práca v ústave bola náročná a vyčerpávajúca. V listoch Jozefovi Kirschbaumovi sa preto musel ospravedlňovať za meškanie s odpoveďou, ako to bolo napríklad v septembri 1953, krátko po oslave päťdesiatich narodenín: „Nevysvetľujte si po zlom, že som tak dlho mlčal. Ponajprv, chcel som sa naozaj dožiť svojej päťdesiatky, ktorá pripadla na 7. septembra. Potom po krátkej dovolenke a na začiatku šk.[olského] roka navalilo sa mi

⁵³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské rehole v Amerike*. Pozri tiež POLLA, Belo. František Hrušovský ako exilový historik, s. 240-241.

⁵⁴ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské rehole v Amerike*, predslov, s. XII. Vo vydavateľstve Obrana Press vyšli Hrušovskému ďalšie tituly: *Slovenskí vládatári*. Scranton : Obrana Press, 1948, 263 s.; *This is Slovakia. A country You do not know*. Scranton : Obrana Press 1953, 110 s.

toľko roboty, že som nestihol vybavovať svoju korešpondenciu.“⁵⁵ Na inom mieste sa mu zasa sťažoval, že musí nadmerne veľa publikovať, pričom je nútený používať už vydané práce: „Pokúsím sa napísať nejaký prehľad o slovenskej minulosti, hoci je mi to už trochu protivné, lebo už by som na to potreboval nejaký mlynček, ktorý by to za mňa odomlel. Písal som o tom už toľkorakým spôsobom a v toľkých variáciách, že ma to už unavuje.“⁵⁶

Hrušovský, ktorý pred odchodom do exilu patril medzi najpopulárnejších a aj najviac vydávaných slovenských historikov, sa popularite evidentne tešil aj v zahraničí, čoho dôkazom sú jeho početné publikácie a vydania. Knižka *This is Slovakia. A country you do not know*,⁵⁷ v ktorej popularizačným spôsobom prerozprával slovenské dejiny, sa rozposlala americkým kongresmanom a senátorom, dôležitým politickým činiteľom a stovkám knižníc v USA a na Západe. Celkovo sa rozposlalo okolo dvetisíc kusov.⁵⁸

Slovenský ústav v Clevelande vznikol celé jedno desaťročie pred oveľa známejším Slovenským ústavom sv. Cyrila a Metoda v Ríme a po vzniku tohto excelentného slovenského katolíckeho centra vo Večnom meste s ním úzko spolupracoval najmä v oblasti vydávania kníh, ktoré sa cez železnú oponu pašovali na Slovensko. Ako dokumentačné a informačné stredisko amerických Slovákov existuje dodnes.

František Hrušovský a Slovenská národná rada v zahraničí

Slovenská národná rada v zahraničí (SNRvZ) vznikla na jeseň 1948 v Ríme reorganizáciou už existujúcej Slovenskej národnej rady v Londýne, ktorá od roku 1943 ako súčasť slovenského protinacistického a protibenešovského odboja hájila právo Slovákov na štátnu samostatnosť.⁵⁹ SNRvZ sa hlásila k myšlienke nezávislého demokratického Slovenska vo federalizovanej Európe a bojovala za jeho oslobodenie spod komunizmu. V jej radoch účinkovala elita slovenského politického života, ktorá sa v rokoch 1945 – 1948 rozhodla pre exil: bývalí slovenskí diplomati (Jozef Cieker, Fraňo Tiso, Bohdan Galvánek, Jozef Mikuš, Jozef Kirschbaum), bývalí poslanci, povereníci a predstavitelia Demokratickej strany⁶⁰ (Emanuel Böhm, Štefan Blaško, Imrich Kružliak) a Strany slobody

⁵⁵ SNA, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 19, korešpondencia H. Hrušovský Kirschbaumovi, 11. 9. 1956.

⁵⁶ SNA, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 19, korešpondencia H. Hrušovský Kirschbaumovi, 24. 8. 1949.

⁵⁷ HRUŠOVSKÝ, František. *This is Slovakia*. V roku 1978 vyšla v reedícii HRUŠOVSKÝ, František. *This is Slovakia. A country You do not know*, Cambridge (Ontario) : Friends of good books, 1978.

⁵⁸ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 25. Súhrnná správa o činnosti užšieho predsedníctva SNRvZ za prvý rok na pôde Spojených štátov amerických, nedatované (zrejme koniec roka 1953), s. 4.

⁵⁹ K Slovenskej národnej rade v Londýne pozri POLAKOVIČ, Štefan – VNUK, František. *Zahraničné akcie na záchranu a obnovenie slovenskej samostatnosti*.

⁶⁰ Povereník zdravotníctva Emanuel Böhm a poslanec Ústavodarného národného zhromaždenia Štefan Blaško, obidvaja za Demokratickú stranu, prišli do exilu na jar 1948 spolu s vedúcimi predstaviteľmi Demokratickej strany Jozefom Lettrichom, Rudolfom Fraštickým a ďalšími. Počas prvého verejného vystúpenia československých nekomunistických politikov Národného frontu na zhromaždení v Londýne v máji 1948 sa dištancovali od programu československého exilu, ktorý znamenal návrat k „masarykovsko-benešovským koncepciám“ predmnichovskej ČSR. Pozri Prehlásenie z 1. 6. 1948 pre Czechoslovak Relief Committee. SYRNÝ, Marek. Slovenskí demokrati v exile. In SYRNÝ, Marek a kol. *Politický exil zo Slovenska po februári 1948 v československom a východoeurópskom kontexte studenej vojny*. Turany, 2021, s. 132-172, 152-153.

(Jozef Hanzel), ako aj novinári, spisovatelia, historici či matičiari (Konštantín Čulen, Jozef Cíger-Hronský, František Hrušovský). Bola uznaná Slovenskou ligou v Amerike, ktorá jej poskytla zázemie a finančnú podporu a v roku 1952 zriadila jej pobočku vo Washingtone.

Program SNRvZ nevychádzal z kontinuity prvej Slovenskej republiky, pretože Karol Sidor, ktorý organizáciu založil a až do svojej predčasnej smrti v októbri 1953 ako predseda viedol, bol presvedčený, že podpísaním posledného „kapituláčného“ aktu slovenskej vlády 8. mája 1945 v Kremsmünstri prestala existovať.⁶¹ Národná a štátna suverenita sa odvodzovala od samourčovacieho práva národov v zmysle medzinárodnoprávných dokumentov.⁶² Za hlavné ciele svojej činnosti si určila: *po prvé* po boku západných demokracií pracovať za oslobodenie Slovenska spod komunizmu a za vytvorenie demokratického štátu ako rovnoprávneho člena medzinárodného spoločenstva; *po druhé* reprezentovať slovenské oslobodzovacie hnutie pred svetovou verejnosťou; *po tretie* organizovať sociálnu prácu a pomoc pre slovenských utečencov a *po štvrté* ustanoviť vo vhodnom čase všetky také orgány, ktoré zabezpečia plnosť slovenského štátneho života.⁶³ Od založenia disponovala pobočkami v Londýne, kde pôsobil zakladateľ jej predchodkyne Peter Prídavok, ktorý zastával funkciu generálneho tajomníka SNRvZ. V Paríži pôsobili Jozef Mikuš, Jozef Mikula a bývalý podpredseda Strany slobody Jozef Hanzel;⁶⁴ prvý z nich po presídlení do Washingtonu od začiatku roka 1952 viedol kanceláriu Slovenskej ligy v Amerike v hlavnom meste USA, patril však tiež medzi vedúcich funkcionárov SNRvZ (od roku 1955 ako predseda zahraničnej komisie SNRvZ). Jozef Mikula, jeden zo zakladateľov Slovenského revolučného odboja, po príchode do USA nadviazal kontakty s kongresmanom Charlesom J. Kerstenom a spolupracoval s ním pri prípravách Výboru pre vyšetrovanie komunistickej agresie.⁶⁵ Odbočku SNRvZ v Západnom Nemecku viedol Matúš Černák, bývalý slovenský vyslanec v Berlíne, ktorý si počas vojny vybudoval vzťahy s protihitlerovskou opozíciou z radov kresťanských politikov v okolí budúceho spolkového kancelára Konrada Adenauera. Po jeho príchode do Mníchova koncom októbra 1950 mohol tieto kontakty zúročiť v prospech vybudovania silnej slovenskej exilovej

⁶¹ SIDOR, Karol. *Šesť rokov pri Vatikáne*. 2. vydanie. Bratislava : Libri historiae, 2012, s. 219-220.

⁶² Šlo predovšetkým o Atlantickú Chartu a Chartu OSN. Slovenská národná rada v zahraničí utvorená. In *Slovenský národ/La Nation Slovaquie*, roč. 1, 15. 1. 1949, č. 1, s. 1.

⁶³ Slovenská národná rada v zahraničí utvorená, s. 1. Pozri tiež SNK, LA, f. František Hrušovský, prír. č. 3627/2006. List Prídavka a Sidora Hrušovskému, 1. 1. 1949.

⁶⁴ Jozef Hanzel sa po príchode do francúzskeho exilu rozišiel s bývalými straníckymi kolegami naďalej zotrúvajúcimi na platforme československej štátnosti. Od januára 1949 začal s podporou francúzskej vlády vydávať dvojjazyčný slovensko-francúzsky tlačový orgán SNRvZ *Slovenský Národ/La nation slovaque*. Neúspešne sa usiloval sa aj o vstup SNRvZ do medzinárodnej Únie roľníkov (tzv. zelenej internacionály). HANZEL, Jozef. *Za slobodu národa v exile*. Bratislava : Výtvarná agentúra A1, 2002, s. 26-30.

⁶⁵ KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Kongresman Charles J. Kersten a výbor Kongresu Spojených štátov amerických pre vyšetrovanie komunistickej agresie. In *Historický zborník. Vedecký časopis o slovenských národných dejinách*, roč. 29, 2019, č. 2, s. 66-79; KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Congressman Charles J. Kersten and the United States of America Congress' Select committee on Communist Aggression. In *Slovak Studies. Rivista dell'Istituto Storico Slovacco di Roma*, roč. 5, 2019, č. 1-2, s. 124-137.

reprezentácie s podporou západonemeckých vládnych miest.⁶⁶ V Madride zostal po vojne vyslanec Jozef Cieker, ktorý od jesene 1949 viedol slovenské vysielanie Španielskeho národného rozhlasu (Radio nacional de España), bol riaditeľom univerzitného kolégia pre východoeurópskych študentov (Kolégium svätého Jakuba apoštola) a celkovo bol jedným z adresátov podpory frankistického Španielska, ktoré po skončení vojny s veľkou razantnosťou podporovalo antikomunistický exil zo štátov sovietskeho bloku.⁶⁷ Okrem pobočiek existovali v niektorých štátoch aj tzv. reprezentácie SNRvZ, a to v Rakúsku, Argentíne, Čile a Belgicku, v roku 1953 sa založili pobočky v Austrálii a Švédsku.⁶⁸ SNRvZ bola organizáciou pôsobiacou takpovediac v celom slobodnom svete, všade tak, kde po roku 1945 vznikli centrá slovenskej diaspóry.

V kontexte povojnového *status quo* a veľmocenského rozdelenia sfér vplyvu medzi Spojenými štátmi a Sovietskym zväzom bola pozícia slovenského exilu s programom štátnej samostatnosti najzložitejšia práve v centre diania svetovej politiky, USA. Postoj Spojených štátov amerických tradične považujúcich Československo, ktoré vzniklo v roku 1918 v systéme parížskeho mierového poriadku, za vlastné dieťa liberálnej demokracie a formálne síce uznávajúc právo národov na samourčenie, bol vo vzťahu k štátoprávnenému usporiadaniu strednej Európy nemenný. Vláda USA otvorene podporovala a financovala československý exil združený v Rade slobodného Československa (RSČ), založenej vo februári 1949 vo Washingtone, ktorej hlavným programovým cieľom bolo jednotné Československo. Dominovali v nej českí národní socialisti, zväčša blízki spolupracovníci prezidenta Edvarda Beneša, ako aj politické strany predfebruárového Národného frontu, pričom je otázne, do akej miery bola politika týchto zväčša ľavicovo orientovaných strán zásadne antikomunistická a do akej miery boli spoluzodpovední za prevzatie moci komunistami. Slovenských demokratov, ktorí v posledných poloslobodných voľbách v máji 1946 získali prevažnú väčšinu hlasov slovenských voličov, zastupoval bývalý predseda Slovenskej národnej rady Jozef Lettrich, ktorý v RSČ nedokázal presadiť ani princíp federácie, ba ani princíp rovnoprávnosti a napokon z nej vystúpil.⁶⁹ SNRvZ pokladala

⁶⁶ K pôsobeniu Matúša Černáka v Západnom Nemecku v rokoch 1950 – 1955 pozri HRABOVEC, Emília. Politické aktivity Matúša Černáka v slovenskom exile v kontexte medzinárodného vývoja (1948-1955). In *Slovenský časopis historický*, roč. 1, 2021, č. 1, s. 95-150.

⁶⁷ Viac k téme: EIROA, Matilde. From the Iron Curtain to Franco's Spain: Right-Wing Central Europeans in Exile. *Central Europe*, s. 1-16. Dostupné online: <https://www.academia.edu/37280473/From_The_Iron_Curtain_to_Francos_Spain_Right-Wing_Central_Europeans_in_Exile> [1. 6. 2020].

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Zahraničné vysielanie na Slovensko v období nástupu komunistickej totality, s. 20-41.

⁶⁸ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 25 (1953). Súhrnná správa o činnosti užšieho predsedníctva SNRvZ za prvý rok na pôde Spojených štátov amerických, nedatované (zrejme koniec roka 1953), s. 4.

⁶⁹ Viac k snahám Jozefa Lettricha o presadenie federalizačného princípu a rovnocenného postavenia Slovákov v štruktúrach Rady slobodného Československa pozri SYRNÝ, Marek. Slovenskí demokrati v exile, s. 150-172. Proti RSČ ostro vystupovali predstavitelia sudetských a karpatských Nemcov v Západnom Nemecku, ktorí českých národných socialistov v okolí Beneša vinili z násilného vyhnanie Nemcov z Československa. Pozri napríklad vystúpenie Rudolfa Lodgmana von Auena, predsedu Zväzu krajanských spolkov (*Verband der Landsmannschaften*), počas Dňa sudetských Nemcov v máji 1953 vo Frankfurte nad Mohanom, v ktorom

za nevyhnutné protestovať proti nárokom Rady slobodného Československa vystupovať v mene slovenského národa pred svetovou verejnosťou.⁷⁰ V októbri 1949 jej vedenie vydalo pamätný spis o politických cieľoch Rady slobodného Československa (*Aide-Memoire concernant les visées politiques du soi-distant Conseil de la Tchécoslovaquie libre*), v ktorom sa odmietli nároky RSC reprezentovať slovenskú otázku. Pamätný spis bol doručený všetkým západoeurópskym vládam a považuje sa za jeden z najvýznamnejších počínov exilovej organizácie v prvých rokoch jej účinkovania.⁷¹

Na prahu studenej vojny slovenský politický exil v okolí Sidora rýchlo pochopil váhu amerického faktora a z tohto dôvodu, ako aj z dôvodu silnej americko-slovenskej komunity sa začiatkom päťdesiatych rokov prenieslo hlavné sídlo SNRvZ do USA. Sidorovi sa síce pre silný odpor pražskej vlády a československého vyslanectva v USA nepodarilo emigrovať do USA,⁷² podarilo sa mu však usadiť v susednej Kanade. V roku 1950 sa zúčastnil na prednáškovom turné po USA, počas ktorého osobne navštívil Štátny department. Hlavným zmyslom prednáškového turné a návštevy na Štátnom departmente nebola len samotná slovenská otázka, ale predovšetkým zdôrazňovanie zásadného antikomunizmu slovenského exilu, ktorý s nastupujúcou studenou vojnou veľmi rýchlo pochopil, že antikomunistické postoje sú pre ciele slovenskej politiky na pôde USA kľúčové. S programom antikomunizmu SNRvZ súhlasili aj americké vládne miesta, ktoré nebránili v jej ďalšom pôsobení v Spojených štátoch amerických.⁷³ Sidorovo prednáškové turné v USA sa považuje za vyvrcholenie jeho exilovej kariéry, po ktorom

označil RSC za „zločinnú inštitúciu“, pretože jej členovia „plánovali a previedli vyhnanie sudetských Nemcov a ich olúpenie, čím zavinili smrť státisícov ľudí.“ Manifestácia za spravodlivosť v Európe. In *Slobodné Slovensko. Noviny Slovákov v cudzine*, roč. 8, jún 1953, č. 11-12, s. 1.

⁷⁰ Vo *Vyhlasení SNRvZ o takzvanej Rade slobodného Československa* z 15. júna 1949 bola RSC označená za „neslovenskú organizáciu“, ktorá „za pomoci nepatrnej slovenskej menšiny“ čini vyhlásenia alebo prijíma záväzky v mene slovenského národa. Pozri *Vyhlasenie SNRvZ o takzvanej Rade slobodného Československa*. In *Slovenský národ/La nation slovaquie*, roč. 1, 15. jún 1949, č. 11, s. 1.

⁷¹ Text memoranda uverejnený KIRSCHBAUM, Joseph M. *Slovakia – Nation at the crossroads of Central Europe*. New York : Robert Spellers and Sons, 1960, s. 327-330, dok. 55. Pozri tiež *Aide-Memoire*. In *Slovenský národ/La Nation slovaque*, roč. 1, 1. – 15. december 1949, č. 23, s. 4; SNK, LA, f. Jozef Mikuš (korešpondencia Mikuš Sidor). Mikuš Sidorovi, 26. 10. 1949.

⁷² Sidorovi sa napriek affidavitom od rodinných príbuzných, pozvánke opáta Kojiša a dokonca intervenciám Zahraničného výboru Snemovne reprezentantov Kongresu USA imigračné vízum získať nepodarilo. Cf. HRABOVEC, Emília. „Boj o Slovensko neprebíha medzi Prahou a Bratislavou, ale medzi Prahou a Rímom.“ Slovenská otázka vo vzťahoch medzi Svätou stolicou a „ľudovo-demokratickým“ Československom 1945 – 1948. In *Slovenský časopis historický*, roč. 2, 2022, č. 1, s. 83-84.

⁷³ Počas rozhovorov medzi Sidorom, predsedom SlvA Filipom Hrobákom, zástupcom Prvej katolíckej slovenskej jednoty Jánom J. Sirotniakom a zástupcami Štátneho departmentu USA v osobe riaditeľa Úradu pre východoeurópske záležitosti Charlesa W. Yosta a Harolda C. Vedelera, krátkodobého chargé d'affaires na veľvyslanectve USA v Prahe, sa zdôrazňoval Sidorov antikomunistický postoj a vyzdvihoval sa zápas za oslobodenie spod komunizmu ako zásadný bod programu SNRvZ. Sidor hovoril tiež o slovenskej štátnosti v rámci kresťanskej „dunajskej federácie“. Zo strany amerických úradníkov zaznel súhlas s pôsobením SNRvZ v USA. Pozri Department of State (Confidential). Memorandum of Conversation, June 14, 1950. Subject: Activities and Views of Karol Sidor, s. 1-3. (Za poskytnutie dokumentu ďakujem Ing. Igorovi Uhríkovi.) K Sidorovej ceste po USA pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku*, s. 56-62.

nasledoval vzhľadom na jeho zlý zdravotný stav, problémy súvisiace s rozpoltenosťou exilu a nemalé finančné ťažkosti útlm.

Hlavným kapitálom slovenskej exilovej politiky v čase vyvrcholenia studenej vojny v prvej polovici päťdesiatych rokov bol predovšetkým jej antikomunistický postoj. V tomto zmysle sa SNRvZ mohla oprieť o podporu niektorých amerických kongresmanov a senátorov, ktorí kritizovali prílišnú ústretovosť USA voči Sovietskom a uvedomovali si, že slovenský antikomunizmus má hlboké korene. V prvom rade treba spomenúť republikánskeho kongresmana Charlesa Josepha Kerstena, katolíka zásadného antikomunistického zmýšľania, ktorý bol v rokoch 1947 – 1949 a 1951 – 1955 členom snemovne reprezentantov Kongresu USA za Republikánsku stranu a bol iniciátorom kongresových výborov pre vyšetrovanie komunistickej agresie. So slovenským exilom a slovensko-americkými krajauskými organizáciami v USA dlhodobo spolupracoval a bol častým hosťom na ich snemovaní. Bol presvedčený, že zachovanie Slovenskej republiky po skončení vojny by viac poslúžilo protikomunistickým cieľom USA v strednej Európe, než ako to bolo v prípade obnoveného Československa s ľavicovo orientovanou a prosovetskou vládnu garnitúrou na čele s prezidentom Benešom. Začiatkom júla 1951 pred Zahraničným výborom Kongresu USA predniesol rezolúciu, v ktorej požadoval uplatnenie samourčovacieho práva a uskutočnenie slobodných volieb na Slovensku: „Rezolúcia preto vyzýva prezidenta Spojených štátov amerických dať pokyn svojim zástupcom v Organizácii spojených národov, aby požadovali, aby sa na Slovensku konali slobodné voľby pod dohľadom OSN, čím by sa Slováci mohli slobodne rozhodnúť o svojej národnej budúcnosti bez akéhokoľvek vonkajšieho nátlaku.“⁷⁴

V máji 1952 na snemovaní Slovenskej ligy v Amerike vyslovil pozoruhodnú vetu, ktorou verejne priznal, že Slovensko nemalo byť pozbavené vlastnej štátnosti: „Nezávislé Slovensko nemalo byť zničené.“ („Independent Slovakia should not have been destroyed.“)⁷⁵ Kersten bol presvedčený o význame protikomunistického hnutia Biela légia a o existencii podzemného hnutia na Slovensku. V júli 1953 sprostredkoval návštevu delegácie SNRvZ v Štátnom departemente. Delegácia odovzdala riaditeľovi Odboru pre východoeurópske záležitosti Walworthovi Barbourovi memorandum SNRvZ určené pre štátneho tajomníka Johna Fostera Dullesa.⁷⁶ Zmyslom memoranda a návštevy na Štátnom departemente bolo v súvislosti s nástupom nového prezidenta Dwighta Eisenhowera a novej vlády USA

⁷⁴ The Kersten Resolution for the Freedom of the Slovaks (No. 139). In *Congressional Record*, 17. 7. 1951, č. 959126 – 39804.

⁷⁵ Kerstenov prejav publikovala *Jednota* (Middletown), 28. 5. 1952. K účinkovaniu Charlesa J. Kerstena v súvislosti so slovenskou otázkou pozri bližšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Kongresman Charles J. Kersten, s. 124-137; KERSTEN, Charles J. *Communist Takeover and Occupation of Czechoslovakia. Special Report No. 8 of the Select Committee on Communist Aggression*. House of Representatives, Eighty-Third Congress, Washington, 1955.

⁷⁶ University of Ottawa, Special Collections Archives, f. Jozef Mikuš X20-01, šk. č. 15, fascikel 25 (1953). Zápisnica zo zasadnutia užšieho predsedníctva SNRvZ v hoteli Congressional vo Washingtone 2. júla 1953; Barbour Kerstenovi, 22. 7. 1953. Na návšteve Štátneho departementu USA sa zúčastnili Emanuel Böhm vo funkcii úradujúceho predsedu SNRvZ, Štefan Blaško, Jozef Paučo, Štefan Magura a Jozef Mikuš, riaditeľ kancelárie SlVA vo Washingtone. Členom delegácie SNRvZ mal byť aj F. Hrušovský, čo sa napokon

informovať o slovenskej otázke, prezentovať vôľu Slovákov po samostatnom štáte, zdôrazniť účasť na protikomunistickom zápase Slovákov doma a v zahraničí a vyžiadať si od amerických vládnych miest takú podporu pre slovenský exil, akú v USA požívali ostatné exily spoza železnej opony.⁷⁷ Súčasťou memoranda bola aj požiadavka na zriadenie samostatnej slovenskej redakcie v rámci vysielania Hlasu Ameriky a Rádia Slobodná Európa (RFE), čím by bol zabezpečený „samostatný slovenský hlas v psychologickvej vojne proti komunizmu“⁷⁸.

Odpoveď Štátneho departmentu na memorandum SNRvZ prišla takmer okamžite vo forme listu Barboura kongresmanovi Kerstenovi koncom júla 1953. V liste Barbour potvrdil zásadný postoj vlády USA o nemennosti statusu quo v strednej Európe a o princípe „nepredurčovania“ (*non-predetermination*) budúceho politického vývoja. To znamenalo, že sa vláda USA nemienila nechať zatahnuť do diskusií o budúcnosti zotročených národov: „Pokiaľ ide o slovenskú otázku, vláda Spojených štátov zastáva názor, že Česi a Slováci by si mali sami určiť svoj vzájomný vzťah, ako aj vzťah k ostatným národom Európy za slobodných podmienok a že medzitým by sme nemali predbiehať takéto rozhodnutie. Ak by Spojené štáty v tom čase uprednostňovali rozbitie Československa a vytvorenie samostatného slovenského štátu, aj vzhľadom na to, že väčšina Slovákov v slobodných voľbách nikdy nevyjadrila podporu takémuto vývoju, slúžilo by to – podľa nášho názoru – len na odvrátenie pozornosti Čechov a Slovákov od hlavného cieľa, ktorým je oslobodenie sa od sovietskej nadvlády.“⁷⁹

Inými slovami, vláda USA vnímala otázku štátoprávneho pomeru Slovákov a Čechov ako vnútropolitickú záležitosť Československa a do popredia kladla protikomunistický odboj pred otázkou samourčenia Slovákov, ktorú vnímala ako druhoradú. Politika „nepredurčovania“ sa ako zásadný postoj vlády USA vzťahovala na celé obdobie existencie Československa.

Vedenie SNRvZ si dôležitosť amerického faktora pre slovenský exil uvedomovalo. Z tohto dôvodu sa ústredné predsedníctvo na schôdzi v Montreale v novembri 1952 rozhodlo preniesť tzv. direktórium, neskôr premenované na užšie predsedníctvo, na pôdu USA, konkrétne do New Yorku. V newyorskej kancelárii užšieho predsedníctva sa v polovici februára 1953 konala jeho prvá schôdza.⁸⁰ Úradujúcim podpredsedom bol z poverenia

nezrealizovalo. Delegáciu prijal okrem Walwortha Barboura aj úradník poverený agendou Československa Harold Vedeler.

⁷⁷ University of Ottawa, Special Collections Archives, f. Jozef Mikuš X20-01, šk. č. 15, fascikel 17. *Memorandum of the Slovak National Council Abroad to His Excellency John Foster Dulles, Secretary of States of the United States of America regarding the Policy of the former American Administration toward Slovakia*, 28. 5. 1953.

⁷⁸ University of Ottawa, Special Collections Archives, f. Jozef Mikuš X20-01, šk. č. 15, fascikel 17. *Memorandum of the Slovak National Council Abroad to His Excellency John Foster Dulles, Secretary of States of the United States of America regarding the Policy of the former American Administration toward Slovakia*, 28. 5. 1953, s. 1.

⁷⁹ University of Ottawa, Special Collections Archives, f. Jozef Mikuš X20-01, šk. č. 15, fasc. 25. Barbour Kerstenovi, 22. 7. 1953.

⁸⁰ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 25. Súhrnná správa o činnosti užšieho predsedníctva SNRvZ za prvý rok

Karola Sidora Emanuel Böhm, ktorý schôdze užšieho predsedníctva viedol.⁸¹ Kancelária SNRvZ v New Yorku bola oficiálne otvorená 1. apríla 1953.

Rok 1953 – šiesty rok v existencii SNRvZ – bol celkovo bohatý na udalosti. Uskutočnila sa reorganizácia, v septembri vstúpili do platnosti nové stanovy, vypracovalo sa memorandum pre štátneho sekretára Dullesa, ako už bolo spomenuté, viedli sa rokovania so Slovenským oslobodzovacím výborom (SOV) za účelom zjednotenia exilu, uskutočnilo sa viacero pokusov o prijatie do medzinárodných exilových federácií. Intenzívne pokusy o prijatie smerovali predovšetkým ku Kresťanskodemokratickej únii strednej Európy (Christian Democratic Union of Central Europe, CDUCE), ktorá bola založená v júni 1950 v New Yorku z kresťansky orientovaných exilov zo stredovýchodnej Európy.⁸² Úsilie SNRvZ o prijatie sa vzťahovalo aj na Zhromaždenie podmanených európskych národov (Assembly of Captive European Nations, ACEN), ktoré vzniklo v septembri 1954 pod záštitou Výboru pre slobodnú Európu (Free Europe Committee) ako strešná organizácia politických exilov zo stredovýchodnej Európy a slúžilo ako dôležitá tribúna protikomunistického zápasu exilových reprezentácií národov za železnou oponou na svetovej scéne.⁸³ Napriek mnohým pokusom o prijatie, najmä zo strany Jozefa Mikuša, sa však SNRvZ nepodarilo vstúpiť ani do jednej zo spomenutých exilových federácií.⁸⁴

Hrušovský patril od založenia SNRvZ medzi vysokých funkcionárov, keďže bol podpredsedom a zároveň členom predsedníctva.⁸⁵ Od príchodu do exilu sa pridal spolu s Hronským k Sidorovej skupine, udržiaval s ním korešpondenciu⁸⁶ a radil sa s ním v politických otázkach exilu. SNRvZ si predstavoval ako celonárodnú reprezentatívnu organizáciu, nie ako politickú stranu. Svoje predstavy zhrnul v jednom z listov Sidorovi v decembri 1950: „Čo sa týka SNRvZ, som za to, aby to bola ustanovizeň reprezentatívna, totiž aby bola kvázi akousi vládou, snemom a všetkým a aby bola podľa toho aj

na pôde Spojených štátov amerických, nedatované (zrejme koniec roka 1953), s. 1.

⁸¹ *Bulletin SNRvZ*, č. 1, september 1952, s. 1.

⁸² Bližšie k CDUCE pozri NEKOLA, Martin. „Exilové internacionály“ ve studené válce jako nástroj boje proti komunismu. In *Soudobé dějiny*, roč. 22, 2015, č. 1-2, s. 120-124.

⁸³ MAZURKIEWICZ, Anna. *Voice of the Silenced Peoples in the Global Cold War. Assembly of Captive European Nations, 1954 – 1972*. Oldenburg, 2021; MAZURKIEWICZ, Anna. Východoeurópske kooperácie – politický exil ako nadnárodný fenomén na začiatku studenej vojny, 1947 – 1955. In SYRNÝ, Marek a kol. *Politický exil zo Slovenska po februári 1948*, s. 8-26, tu 21-25. ACEN od roku 1959 organizovalo za veľkej pozornosti médií Týždeň zotročených národov (Captive Nations Week), ktorý prezident USA Eisenhower stanovil každoročne na tretí júlový týždeň. NEKOLA, Martin. K úloze Čechů a Slováků v exilových internacionálách v prvých letech studené války. In SYRNÝ, Marek a kol. *Politický exil zo Slovenska po februári 1948*, s. 65-82, tu s. 81.

⁸⁴ KIRSCHBAUM, Jozef M. Prečo nie sme v Únii kresťanských demokracií? In *Bulletin SNRvZ*, roč. 5, marec 1957, č. 3, s. 3. V CDUCE boli zastúpení českí ľudovci pod vedením Adolfa Procházkou, ktorý prijatie SNRvZ bojkotoval. V ACENE zastupovala Československo RŠČ, čo bol hlavný dôvod, prečo SNRvZ členstvo nezískala.

⁸⁵ Cf. University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 24 (1952). Odbočka Slovenskej národnej rady v zahraničí pre Spojené štáty americké, Middletown 22. 2. 1952 (správa J. Pauču).

⁸⁶ Časť korešpondencie sa nachádza v archíve Slovenského ústavu v Clevelande vo fonde Karola Sidora.

organizovaná. Nesúhlasím s tým, aby sa zo SNRvZ robila akási organizácia, podobná politickej strane, aké sme mali na Slovensku, a aby sa budoval nejaký zložitý aparát s mnohými úlohami, členmi a celou sieťou všelijakých menších i väčších telies, lebo potom budeme len korešpondovať, plány robiť, schôdze pripravovať a slamu mlátiť. Ale som za to, aby SNRvZ mala evidenciu o všetkých emigrantoch, aby ich držala nie ako svojich členov, ale ako ľudí, ktorí s ňou súhlasia a ju podporujú. Všetci emigranti dobrej vôle mali by vedieť, že SNRvZ má o nich záujem a počíta na ich dôveru a pomoc.⁸⁷

V exile stál Hrušovský v opozícii voči Ďurčanskému a nebol nevyhnutne za zjednotenie so Slovenským oslobodzovacím výborom. Vedel, že Ďurčanský bol ako politický exulant vzhľadom na jeho minulosť vo vládných kruhoch vo Washingtone neprijateľný.⁸⁸ Je možné sa domnievať, že Hrušovského negatívne vnímanie Ďurčanského exilovej činnosti⁸⁹ ovplyvnilo vedenie Slovenskej ligy v Amerike a jej predsedu Hrobáka, ktorý rokovania medzi Sidorom a Ďurčanským v Niagara Falls koncom februára 1951 napokon odmietol, čo nakoniec viedlo k prerušeniu úsilí o zjednotenie slovenského politického exilu s programom štátnej samostatnosti Slovenska v danom období.⁹⁰

Na schôdzi užšieho predsedníctva SNRvZ sa Hrušovský po prvýkrát osobne zúčastnil koncom septembra 1953, keď sa zasadnutie z jeho iniciatívy konalo v miestnosti Slovenského ústavu v Clevelande v prítomnosti opáta Kojiša a predsedu SlvA Hrobáka. Zasadnutie otvoril podpredseda SNRvZ Emanuel Böhm. Privítal prítomných členov užšieho predsedníctva (Jozefa Mikuša, Jozefa Pauča, Štefana Maguru, Štefana Blaška), tajomníka užšieho predsedníctva Jána Holého a ďalších hostí – už spomenutého predsedu SlvA reverenda Andreja Píra, Mikuláša Šprinca, Karola Strmeňa a Jozefa Mikulu. Na schôdzi sa preberali otázky vonkajších vzťahov medzi SNRvZ, Štátnym departmentom a ministerstvom spravodlivosti USA, ktorému sa vznik novej organizačnej štruktúry SNRvZ mal dať na vedomie. Pertraktovali sa vnútorné záležitosti, predovšetkým otázky reorganizácie alebo činnosť pobočiek v iných štátoch. Predseda kultúrnej komisie Blaško referoval o výsledkoch akcie kultúrnych večierkov a premietania slovenských filmov. Slávnostný okamih nastal, keď Böhm odovzdal predsedovi Ligy originál memoranda SNRvZ určený pre štátneho tajomníka Dullesa a poďakoval sa mu za všestrannú podporu. Napokon sa účastníci schôdze presunuli do budovy kláštora, kde Hrušovský

⁸⁷ Slovenský ústav v Clevelande, f. Karol Sidor, korešpondencia. Hrušovský Sidorovi, 8. 12. 1950.

⁸⁸ Slovenský ústav v Clevelande, f. Karol Sidor, korešpondencia. Hrušovský Sidorovi, 8. 12. 1950.

⁸⁹ V liste Sidorovi 8. 12. 1950 napríklad písal: „Správy o ceste dr. Ďurčanského [Ďurčanský koncom roka 1950 pricestoval do Kanady, kde viedol rozhovory ohľadom zjednotenia SNRvZ a SOV] a o jeho nestatočnom postupe ma ani trochu neprekvapili. Dal som ich prečítať tým, pre ktorých boli určené. To všetko len potvrdzuje moje stanovisko, ktoré som mal k týmto ľuďom už v Ríme a ktoré som vyjadril aj na zasadnutí predsedníctva SNRvZ v Montreale.“ Slovenský ústav v Clevelande, f. Karol Sidor, korešpondencia. Hrušovský Sidorovi, 8. 12. 1950, s. 1.

⁹⁰ K neúspešným rokovaniam medzi SNRvZ, SOV-om a SlvA, ktoré sa mali uskutočniť 28. 2. 1951 v Niagara Falls v Kanade a ktoré neboli zatiaľ historiograficky spracované, pozri napr. LACH, Ján. Spoločná túžba všetkých Slovákov vo svete: Jednota. In *Slovák v Amerike*, 26. 4. 1951. Článok bol publikovaný: TRUBINSKÝ, Jozef C. *Slovenský exil za suverenitu a štátnosť slovenského národa. (Výber z dokumentov)*. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 80-82.

opátovi Kojišovi predstavil všetkých prítomných.⁹¹ Ďalšie zasadnutie predsedníctva sa konalo v deň pohrebu Karola Sidora 24. októbra 1953 v Montreale. Z úcty k zosnulému sa rozhodlo, že predsednícke kreslo sa na dobu jedného roka nebude obsadzovať.⁹²

Slovenská národná rada v zahraničí sa po Sidorovej smrti ocitla v zložitej situácii. Predovšetkým jej chýbalo vedenie, ktoré by dokázalo účinným spôsobom zjednotiť rôzne politické prúdy a z nich vyplývajúce rozpory ohľadom predstáv o jej budúcom fungovaní. Rozpory sa týkali najmä odlišných predstáv skupiny okolo Emanuela Böhma o zastúpení tzv. neľudákov vo vedúcich funkciách voči bývalým členom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS) v exile. Böhm sa pritom odvolával na kroky podniknuté Sidorom v posledných rokoch jeho života týkajúce sa pluralitnejšieho zastúpenia vo vedení organizácie. Sidor sa snažil získať podporu od predstaviteľov Demokratickej strany, Rady Martina Rázusa (slovenských evanjelikov v exile) a Strany práce a dosiahnuť tak vyvážený pomer relevantných politických prúdov. Po jeho predčasnej smrti nadobudol Böhm presvedčenie, že vyvážený pomer síl sa začal narúšať a meniť v prospech ľudákov.⁹³ Böhmovi však šlo aj o posilnenie newyorsko-washingtonskej frakcie na úkor montrealskej skupiny okolo Jozefa Kirschbauma, Ferdinanda Mondoka, Karola Murína a iných a v neposlednom rade aj o vyhranenie sa voči nemeckej odbočke na čele s Matúšom Černákom, ktorého konzervatívno-kresťanské postoje nekorespondovali s liberálnym prostredím v USA.⁹⁴

V roku 1954 prebiehala tiež rozsiahla reorganizácia, boli prijaté nové stanovy a odsúhlasené nové štatúty jednotlivých pobočiek SNRvZ. Konali sa zakladajúce valné zhromaždenia pobočiek Rady vo Francúzsku (za predsedu bol zvolený Karol Moza), v Madride (predsedom pobočky sa stal Pavol Cablk), Argentíne na čele s Arvédrom Grébertom a napokon vo Švédsku (predsedom sa stal Jozef Pettko).⁹⁵ Podľa nových stanov vznikla Politická rada so 70 členmi, ktorá nahradila dovtedajší Ústredný politický výbor. Politická rada mala právomoc voliť predsedu a predsedníctvo SNRvZ. Približne každý mesiac sa konali zasadnutia užšieho predsedníctva, na ktorom sa pripravovali voľby do orgánov SNRvZ, rokovalo sa o programe a činnosti organizácie, predsedovia jednotlivých komisií podávali správy o svojej činnosti, diskutovalo sa o spolupráci s inonárodným exilmi, o kontaktoch Rady na americké vládne miesta, o listoch, ktoré sa zasielali na vedenie Národného výboru pre Slobodnú Európu, Rádio Slobodná Európa,

⁹¹ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 25 Zápisnica zo zasadnutia U.P. dňa 26. sept. 1953 v miestnosti Slovenského ústavu v Clevelande.

⁹² University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 25. Zápisnica zo zasadnutia predsedníctva SNRvZ v Montreali dňa 24. 10. 1953.

⁹³ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 27. Emanuel Böhm členom Politickej rady SNRvZ, 10. 8. 1955.

⁹⁴ K vnútorným rozporom v SNRvZ po Sidorovej smrti pozri tiež HRABOVEC, Emília. Andrej Žarnov v exile. In *Slovenský časopis historický*, roč. 2, 2022, č. 2, s. 204-232.

⁹⁵ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 26. Správa predsedu organizačnej komisie na zasadnutí UP SNRvZ 21. februára 1954 v kancelárii SNRvZ, New York.

Radu slobodného Československa atď.⁹⁶ Hrušovský sa osobne zúčastnil na zasadnutí užšieho predsedníctva, ktoré sa konalo 23. mája 1954 vo Washingtone, keďže v tom istom období sa v hlavnom meste USA konala aj konferencia Ligy.⁹⁷ Na schôdzi bolo prijaté dôležité rozhodnutie o prenesení oficiálneho sídla Rady do Spojených štátov amerických, čo sa odrazilo aj v nových stanovách organizácie.

Za medzník v diani SNRvZ v roku 1954 možno považovať zasadnutie predsedníctva a užšieho predsedníctva začiatkom júla v Niagara Falls, na ktorom bol František Hrušovský oficiálne navrhnutý na funkciu predsedu. Oba výkonné orgány zároveň predložili Politickej rade kandidátne listiny do funkcií v predsedníctve a Politickej rade, pričom voliť sa mali aj predsedovia deviatich komisií SNRvZ (zahraničná, organizačná, vojenská, sociálna, kultúrna, hospodárska, administratívno-právna, informačná a technická). Bola tiež prijatá kandidátka na obsadenie Politickej rady a schválený postup, podľa ktorého mali voľby prebiehať.⁹⁸ Všeobecne sa očakávalo, že Hrušovský jednohlasne odsúhlasenú kandidatúru prijme, čo sa napokon stalo.⁹⁹ K definitívnemu zvoleniu došlo však až o rok, čo bolo dôsledkom neutíchajúcich rozporov vo vnútri organizácie. Zmieňuje sa o tom Jozef Kirschbaum, predseda zahraničnej komisie a člen predsedníctva SNRvZ, v jednom z listov Hrušovskému: „Preťahuje sa, podľa mňa zbytočne a z neseriózných dôvodov, dokončenie reorganizácie SNRvZ. Do Niagara Falls, ako zaiste viete, prišli naši priatelia z Dem.[okratickej] strany s tým, že sú osobitnou skupinou a žiadajú ako takí zastúpenie. Nikto z nás nešiel na skupinové rokovania, ale na zasadnutie predsedníctva, ktoré bolo, aspoň tak sme mysleli, homogénne. Osobne som preto nechcel sprvu ani rokovať na tejto báze, ale keď som videl neústupnosť a zlú náladu, nuž my ‚ľudáci‘ sme sa podvolili a po dlhých, zbytočných debatách dali sme pod strechu úradnú kandidátku.“¹⁰⁰ Podstatou sporu bolo, že Böhmová skupina¹⁰¹ odmietla prijať kandidátku z Niagara Falls a nesúhlasila so spôsobom, akým boli voľby vykonané. Namietala totiž, že voliči si nemohli vybrať medzi viacerými kandidátmi a podobne nemali právo vpisovať do volebných lístkov mená

⁹⁶ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 26. Zápisnica zo zasadnutia UP 24. januára 1954 v kancelárii UP v New Yorku; Zápisnica zo zasadnutia UP 12. februára 1954 v kancelárii UP v New Yorku; Zápisnica zo zasadnutia UP 24. marca 1954 v kancelárii UP v New Yorku.

⁹⁷ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 26. Zápisnica zo zasadnutia užšieho predsedníctva, ktoré sa konalo 23. mája 1954 v hotely Hay-Adams vo Washingtone.

⁹⁸ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 26. Zápisnica zo zasadnutia predsedníctva a užšieho predsedníctva sNRvZ v Niagara Falls, Ont., v dňoch 3. a 4. júla 1954.

⁹⁹ Hrušovský kandidatúru prijal na zasadnutí užšieho predsedníctva v New Yorku v októbri 1954. University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 26. Zápisnica zo zasadnutia U.P. SNRvZ dňa 31. októbra v kancelárii U.P. v New Yorku na 34 Park Row.

¹⁰⁰ SNA, f. Jozef M. Kirschbaum, šk. č. 19, korešpondencia H. Kirschbaum Hrušovskému, 1. 12. 1954.

¹⁰¹ Šlo zväčša o bývalých členov Demokratickej strany, alebo luteránov, spolupracujúcich s E. Böhmom, najmä Štefan Blaško, Ľudovít Kandra (známy aj pod spisovateľským pseudonymom Peter Klas), Štefan Magura, Jozef Barboriak, Ján Holý, Juraj Lupjan. Do skupiny patrili aj Jozef Mikuš.

vlastných kandidátov. Jeden z členov Böhmovej skupiny Anton Moravčík spôsob voľby do orgánov SNRvZ prirovnal k volebnému systému zaužívanému v štátoch za železnou oponou. Argumentoval tiež tým, že väčšina rádových členov SNRvZ sa s navrhovanými kandidátmi nestotožňovala.¹⁰²

V snahe urovnať spory a dotiahnuť voľby do úspešného konca zvolal Hrušovský v druhej polovici februára 1955 predsedníctvo, na ktorom sa malo rokovať o návrhoch Böhmovej skupiny. Böhm na rokovania prišiel osobne a predstrel svoje predstavy o pomere, v akom mali byť volení ľudáci verzus tzv. neľudáci. Odvolával sa na Sidorovu líniu o tzv. koalícii umiernených síl v exile, ktoré mali podľa Böhma predstavovať „stredný výsek slovenskej emigrácie“ so zastúpením približne štyroch politických prúdov: ľudákov, demokratov, národniarov a evolučných socialistov.¹⁰³ V súvislosti s voľbami do Politickej rady presadzoval, aby bol pomer stanovený jedna k jednej, čiže 50 percent funkcionárov malo byť volených z radov bývalých ľudákov a 50 percent z radov tzv. neľudákov. Zostavil zoznam kandidátov a odovzdal ho Hrušovskému s tým, že predsedníctvo SNRvZ určí ďalší postup.

Hrušovský s členením slovenského exilu na politické prúdy zásadne nesúhlasil, pretože chcel SNRvZ budovať – ako už bolo naznačené – ako reprezentatívnu organizáciu celého slovenského exilu bez ohľadu na politickú minulosť jej jednotlivých členov. Svoje stanovisko odôvodnil v liste z konca februára 1955 nasledovne: „Príslušnosť k politickým stranám, ktoré nejestvujú, nemala by prichodiť do úvahy. O tom, že náboženské vyznanie alebo príslušnosť k cirkvi nemôže mať vplyv ani na členstvo v SNRvZ, ani na funkciu v jej orgánoch, ani nehovorím. Z toho, pravda, plynie i to, že SNRvZ nie je a nemôže byť nijakou ‚ľudáckou‘ organizáciou a že jej funkcionári majú byť ľudia bez ohľadu na to, do akej politickej strany kedysi patrili alebo k akému politickému smeru sa hlásili.“¹⁰⁴

Hrušovského postoj všeobecne zohľadňoval zásadu povojnového exilu, že zakladanie politických strán v zahraničí a ich existencia v rámci exilových organizácií sú kontraproduktívne. V tomto zmysle možno vnímať určitú apolitizáciu a zameranie sa na dva podstatné ciele, ktorými boli antikomunizmus a presadzovanie samourčovacieho práva ako dve základné línie v existencii slovenského exilu v období studenej vojny. Hrušovský síce nesúhlasil s delením exilu na politické skupiny, Böhmove názory na zostavenie kandidátky však prijal. Nechal však predsa len vypracovať aj vlastnú kandidátku. Podstatným rozdielom medzi oboma kandidátkami boli návrhy na predsedu Politickej rady: kým Böhm navrhoval Štefana Maguru, Hrušovský chcel mať na jej čele Kirschbauma.

¹⁰² University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 26. Anton Moravčík: Predsedníctvu Slovenskej národnej rady v zahraničí k rukám užšieho predsedníctva, New York 25. 7. 1954.

¹⁰³ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 27. E. Böhm: Stanovisko k terajšej situácii v Slovenskej národnej rade v zahraničí, nedatované.

¹⁰⁴ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 27. Hrušovský jednému z podpredsedov SNRvZ (pravdepodobne Mondokovi), 28. 2. 1955.

Po spoločnom stretnutí členov predsedníctva, ktoré sa z iniciatívy Hrušovského konalo vo februári 1955, napísal Böhm ostro formulovaný list. V liste pranieroval „ostrý postup mladoľudákov“, ktorí po Sidorovej smrti porušili princíp hľadania konsenzu vo všetkých zásadných otázkach v činnosti SNRvZ.¹⁰⁵ Namiesto hľadania dohody sa malo o dôležitých problémoch hlasovať, čo Böhmova skupina začala vnímať ako „majorizáciu ľudákov voči neľudákom“. Autor listu ďalej tvrdil, že voľbami do Politickej rady bola rovnováha medzi týmito dvoma zoskupeniami narušená, keďže jej členmi sa stali zväčša príslušníci bývalej HSLS. Böhm Hrušovskému vyčítal, že na spoločnom stretnutí vo Washingtone 19. februára 1955 po jeho odchode Hrušovského skupina spísala svoju vlastnú kandidátku a predložila ju predsedníctvu, s čím zásadne nesúhlasil. Navyše odmietol už dohodnutý princíp päťdesiat k päťdesiatim a vrátil sa k princípu hľadania konsenzu, čím vznikla pre celé vedenie SNRvZ nová situácia. Voľby do orgánov sa pretiahli a podobná situácia nastala aj v súvislosti s voľbou nového predsedu. Noviny *Slovák v Amerike* dokonca písali o „ťažkej vnútornej kríze“ a tento stav pripisovali rozporom medzi predstaviteľmi povojnovej a pofebruárovej emigrácie.¹⁰⁶ Krehká jednota medzi predstaviteľmi bývalej Demokratickej strany a ľudákmi v exile sa po smrti Sidora začala rozpadat' a Hrušovský zjavne nemal dostatočnú autoritu, aby tomuto procesu dokázal zabrániť.

Po neúspešných rokovaní medzi Hrušovským a Böhmom sa iniciatívy chopil Ferdinand Mondok, ktorý ako úradujúci podpredseda SNRvZ po rezignácii Böhma na funkciu predsedu užšieho predsedníctva prevzal volebnú agendu. Koncom júla 1955 rozposlal členom Politickej rady štyri kandidátne listiny, pričom jednu kandidátku zostavil Matúš Černák, predseda nemeckej pobočky SNRvZ, deň pred atentátom československej rozviedky, ktorému podľahol.¹⁰⁷ Z obežníka, ktorý reverend Mondok zaslal členom Politickej rady, je zjavné, že mu šlo o transparentné voľby, pretože nie všetky kandidátne listiny mali rovnakú podporu, za dve z nich sa dokonca vyslovili len dvaja členovia predsedníctva. Podobne umožnil voliť dvoch kandidátov do funkcií predsedov jednotlivých komisií a to aj vpísaním vlastného kandidáta. Termín odovzdania kandidačných listín sa stanovil na koniec augusta 1955.¹⁰⁸ Böhm s volebnou iniciatívou Mondoka vyjadril nesúhlas. Mondokovi vyčítal, že konal jednostranne bez konzultácií

¹⁰⁵ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 27. E. Böhm: Doplnok k prípisu pána podpredsedu SNRvZ dr. Františka Hrušovského rozoslaného členom predsedníctva SNRvZ dňa 28. februára 1955.

¹⁰⁶ Príčiny krízy v SNRvZ. In *Slovák v Amerike*, 28. 5. 1955.

¹⁰⁷ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 27. Obežník Slovenskej národnej rady v zahraničí (reorganizácia, voľba Predsedníctva Pol. Rady a SNRvZ), 25. 7. 1955. Matúš Černák bol zavraždený agentom československej rozviedky 5. 7. 1955. K prípadu pozri bližšie TOMEK, Prokop. Kdo zabil Matúše Černáka? In *Pamät' národa*, roč. 5, 2009, č. 1, s. 42-47. CIA minimálne od roku 1959 s istotou tvrdila, že Černáka zavraždili československé tajné služby. Cfr. CIA FOIA special collection NWCD, specialCollection/PEKELSKY, VLADIMIR VOL. 2_0028.pdf.pdf. Cit. podľa HRABOVEC, Emília. Politické aktivity Matúša Černáka, s. 148.

¹⁰⁸ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 27. Obežník Slovenskej národnej rady v zahraničí (reorganizácia, voľba Predsedníctva Pol. Rady a SNRvZ), 25. 7. 1955.

s jeho skupinou, ako aj skupinou slovenských evanjelikov pod vedením Ľudovíta Kandru. Böhmová skupina sa na voľbách odmietla zúčastniť.¹⁰⁹ Výsledkom sporu bol odchod skupiny zo SNRvZ a založenie Slovenského demokratického bloku 11. novembra 1955 v New Yorku.¹¹⁰ Böhm svoje rozhodnutie argumentoval tým, že voľbami do orgánov SNRvZ pod vedením Mondoka sa „narušila demokratická štruktúra SNRvZ a vedenie tejto organizácie sa dostalo do rúk jednej politickej skupiny“.¹¹¹ Jozef Mikuš, ktorý sa na založení Slovenského demokratického bloku osobne zúčastnil, prijal napokon funkciu predsedu zahraničnej komisie SNRvZ, zároveň však požadoval, aby sa pri koordinácii zahraničnej politiky SNRvZ brali do úvahy názory Böhmovej skupiny.¹¹²

I keď voľby do orgánov Rady prebehli s určitými problémami, o obsadení predsedníckeho postu Františkom Hrušovským existoval široký konsenzus. Predsedom Politickej rady sa stal Jozef Kirschbaum a za členov predsedníctva boli zvolení Jozef Cíger-Hronský, Jozef Paučo, Jozef Cieker, Jozef Mikuš, Otto Klement, Karol Piaček, Štefan Magura, František Orlický, Fraňo Tiso, Ladislav Jankovič, Štefan Kaďa a Koloman Murgaš. Generálnym tajomníkom sa stal Jozef Paučo.¹¹³ Prvé zasadnutie predsedníctva pod vedením Hrušovského sa konalo 10. decembra 1955 v Pittsburghu, nezachovala sa však zápisnica, preto nie je možné pribež zasadnutia a schválené závery rekonštruovať. Z korešpondencie, ktorá po zasadnutí prebehla, však vysvitá, že na miesto Černáka ako predsedu pobočky SNRvZ v Západnom Nemecku bol poverený Fraňo Tiso, ktorý úrad prijal.¹¹⁴ Bol tiež dohodnutý termín voľby užšieho predsedníctva, ktoré podľa stanov SNRvZ nahrádzalo predsedníctvo v čase, keď nemohlo z vážnych dôvodov zasadať, čo vzhľadom na rozptýlenosť jeho členov takpovediac po celom západnom svete bolo viac než pravdepodobné.¹¹⁵ Vo funkcii novozvoleného predsedu sa Hrušovský pokúsil podať zmierlivú ruku smerom k Böhmovi, pretože veril, že „nie sme natoľko rozbití, aby sme sa nevedeli stretnúť a dohodnúť sa na spoločnom

¹⁰⁹ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 27. Böhm členom Politickej rady SNRvZ, 10. 8. 1955.

¹¹⁰ Založenie Slovenského demokratického bloku sa udialo v prítomnosti E. Böhma, J. Mikuša, Š. Blaška, Jozefa Barboriaka, Jána Holého a Juraja Lupjana. Cf. University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 27. Zápisnica z porady Slov. demokratického bloku dňa 11. novembra 1955 v New Yorku.

¹¹¹ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 27. Zápisnica z porady Slov. demokratického bloku dňa 11. novembra 1955 v New Yorku.

¹¹² Mikuš v liste Hrušovskému písal, že „nevidí rozpor medzi ‚demokratizmom a ľudáctvom‘. Argumentoval súhlasom slovenských biskupov pred voľbami v máji 1946, aby slovenskí katolíci, zväčša bývalí voliči HSLS, odovzdali hlasy Democratickej strane. University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 27. Mikuš Hrušovskému, 24. 8. 1955.

¹¹³ New Officers of the Slovak National Council Abroad. In *Bulletin of the Slovak National Council Abroad*, december 1955, s. 1.

¹¹⁴ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 27. Hrušovský Tisovi, 13. 12. 1955.

¹¹⁵ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 27. Predsedníctvo Slovenskej národnej rady v zahraničí, 20. 12. 1955.

postupe“.¹¹⁶ Hrušovský volal po vnútornej konsolidácii SNRvZ a veril, že organizácia bude reprezentovať všetkých Slovákov v exile, ktorí sa stotožňujú s jej programom. Zároveň Böhma uistil, že vo veciach smerovania zahraničnej politiky sa chcel s ním radiť a hľadať vzájomnú dohodu.

František Hrušovský na čele Slovenskej národnej rady v zahraničí

Novozvolený predseda SNRvZ mal od začiatku jasno, v ktorých oblastiach chcel rozvíjať činnosť. Na poli zahraničnopolitickom mu šlo o trvalú prezentáciu slovenskej otázky pred západnými vládami a svetovou verejnosťou, oboznamovanie o situácii národa za želenou oponou a obhajobu práva na samostatný politický život. Druhá línia sa týkala prehĺbenia spolupráce s inonárodnými exilmi, jednak na úrovni obojstranných vzťahov, jednak na pôde exilových federácií. V tejto súvislosti v prvej polovici roka 1956 vyvinul spolu s predsedom zahraničnej komisie SNRvZ Mikušom značné úsilie o prijatie do Zhromaždenia podmanených európskych národov a v auguste poslal vedeniu ACEN-u prihlášku vo forme memoranda. V memorande sa konštatovalo počudovanie, že napriek jasnému protikomunistickému zameraniu Zhromaždenia a podpore komunistickou ideológiou ohrozených národov, Slovensko v ňom nemalo zastúpenie. Autori memoranda protestovali proti zastupovaniu slovenského protikomunistického exilu Radou slobodného Československa.¹¹⁷ Hrušovskému tiež záležalo na dobudovaní a stálej podpore pobočiek SNRvZ v západných štátoch.¹¹⁸ V neposlednom rade mu záležalo na spájaní všetkých tých síl v slobodnom svete, ktoré stáli za programom slobodného a suverénneho Slovenska. Od svojich najbližších spolupracovníkov vyžadoval „obetavú prácu za spoločný cieľ“ a v liste členom predsedníctva prízvukoval: „Nepokladáme sa za hrdinov a nechceme byť ani mučeníkmi. Hrdinami a mučeníkmi sú tí, čo v jarme cudzej nadvlády a v putách komunistickej tyranie vyznávajú právo slovenského národa na slobodu a štátnu samostatnosť. My sme len tlmočníkmi vôle umlčaného slovenského národa a v tejto úlohe chceme pracovať tak, ako nám to naše svedomie káže a naše sily dovoľujú.“¹¹⁹ Vedel sa povzniesť nad osobné spory a želal si, aby „jednotlivé skupiny vzájomným osočovaním nekompromitovali slovenskú vec“.¹²⁰ Vo svojom úrade nadväzoval na štúrovskú tradíciu „služby ducha“ a prijatie predsedníckeho kresla argumentoval slovami: „Stal som sa predsedom SNRvZ, hoci som po tomto ‚úrade‘ nikdy netúžil. Prijal som ho preto, aby som podľa svojich skromných

¹¹⁶ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 27. Hrušovský Böhmovi, 12. 12. 1955.

¹¹⁷ *Application of the Slovak National Council Abroad for admission into the Assembly of Captive European Nations*, 28. 8. 1956, 4 s.

¹¹⁸ Pozri napr. poverovaciu listinu pre Fraňa Tisa do funkcie predsedu pobočky SNRvZ pre Nemecko. SNK, LA, f. František Hrušovský, prír. č. 362/2006, 3619/2006. Oficiálny prípis predsedníctva SNRvZ Fraňovi Tisovi, 10. 2. 1956.

¹¹⁹ SNK, LA, f. František Hrušovský, prír. č. 362/2006, 3619/2006. Hrušovský Dominikovi Kvietkovi (a členom predsedníctva SNRvZ), 16. 5. 1956.

¹²⁰ SNK, LA, f. František Hrušovský, prír. č. 362/2006, 3619/2006. Hrušovský Holému, 24. 2. 1956.

síl urobil, čo vykonať treba. Nemýli ma, že niektorí ma za predsedu neuznávajú. Sú situácie, keď človek musí poslúchať iba hlas vlastného svedomia a plniť rozkaz svojho srdca. Spravodlivý súd histórie vynesie výrok nad našimi počinmi a pred týmto súdom nechcem vyzerat' smiešnym.¹²¹

Všeobecne po zvolení Hrušovského nastalo oživenie SNRvZ. Toto konštatovanie zaznelo už na prvej schôdzi predsedníctva pod jeho vedením, ktorá sa konala v Slovenskom ústave v Clevelande v prvej polovici februára 1956.¹²² Na zasadnutí bolo schválené nové užšie predsedníctvo a do Západného Nemecka bol vyslaný stály delegát SNRvZ, ktorým bol – ako už bolo spomenuté – Fraňo Tiso. Tisova misia sa vnímala v duchu dôležitosti nemeckej politiky v Európe, ako aj nutnosti budovania slovensko-nemeckých vzťahov a to nielen v súvislosti s osemstoročnou prítomnosťou karpatských Nemcov na Slovensku, ale všeobecného kontextu studenej vojny. Po evakuácii v rokoch 1944 a 1945 a nútenom vysídlení len malá časť karpatských Nemcov zostala na Slovensku. Veľká väčšina (približne 100 000) z nich sa po povojnových deportáciách do sovietskej okupačnej zóny, z ktorej sa neskôr presídlila alebo ušla do americkej okupačnej zóny, trvalo usadila v Západnom Nemecku. Matúš Černák ako zástupca SNRvZ uzavrel s Pracovnou skupinou karpatských Nemcov zo Slovenska (Arbeitsgemeinschaft der Karpatendeutschen aus der Slowakei) v roku 1951 predbežnú dohodu ohľadom vzájomného pomeru Slovákov a Nemcov v oslobodenej vlasti.¹²³ Hrušovský nemecký rozmer zahraničnopolitickej línie SNRvZ komentoval slovami: „Bez Nemecka niet Európy. Ak niekto vie pochopiť význam Nemecka v Európe, sú to Slováci.“¹²⁴ V kontexte politiky uvoľňovania napätia, ktorá sa po nástupe sovietskeho generálneho tajomníka Nikitu Chruščova začalo rysovať a ktorá sa prejavila aj zvýšením záujmu o bilaterálne vzťahy medzi Bonnom a štátmi sovietskeho bloku, sa vedenie SNRvZ stávalo proti obnoveniu vzťahov Západného Nemecka s komunistickým Československom. V tomto zmysle bol delegát Tiso ako stály zástupca v Západnom Nemecku poverený predsedníctvom, aby kontaktoval a prehlboval spoluprácu so spolkovými vládnymi miestami, diplomatickými zastupiteľstvami, exilovými organizáciami, krajanskými spolkami karpatských Nemcov, ako aj inými slovenskými organizáciami.¹²⁵ Hrušovský si bol tiež vedomý dôležitosti presných informácií o situácii na Slovensku, preto navrhol, aby sa na základe komunistickej

¹²¹ SNK, LA, f. František Hrušovský, prír. č. 362/2006, 3619/2006. Hrušovský Holému, 24. 2. 1956.

¹²² University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 28. Zápisnica zo zasadnutia predsedníctva SNRvZ dňa 11. februára 1956 v Clevelande, Ohio, USA.

¹²³ K osudom Karpatských Nemcov po skončení druhej svetovej vojny pozri bližšie KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Karpatskí Nemci a Štátna bezpečnosť v období stalinizmu a poststalinizmu. In *Pamät' národa*, roč. 17, 2021, č. 4, s. 24-40. K podpísaniu dohody medzi karpatskými Nemcami a SNRvZ pozri bližšie HRABOVEC, Emília. Politické aktivity Matúša Černáka, s. 95-150.

¹²⁴ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 28. Zápisnica zo zasadnutia predsedníctva SNRvZ dňa 11. februára 1956 v Clevelande, Ohio, USA, s. 5.

¹²⁵ SNK, LA, f. František Hrušovský, prír. č. 362/2006, 3619/2006. Oficiálny prípis predsedníctva SNRvZ F. Tisovi, 10. 2. 1956.

tlače robili pravidelné prehľady. Úlohou bola poverená západonemecká pobočka SNRvZ v Mníchove, konkrétne je tlačový referát.¹²⁶

Na májovom zasadnutí užšieho predsedníctva, ktoré sa konalo v krásnych priestoroch vily Panónia v Dunbare, sa rokovalo o vzťahu SNRvZ k Slovenskému demokratickému bloku. Konštatovali sa pretrvávajúce útoky zo strany predstaviteľov Slovenského oslobodzovacieho hnutia. Predseda SOV-u Ferdinand Ďurčanský sa v roku 1952 presťahoval z ďalekej Argentíny na európsku pôdu, konkrétne do Mníchova, kde sa snažil politicky ukotviť, k zjednoteniu medzi SOV-om a nemeckou odbočkou SNRvZ však nedošlo. V dôsledku útokov zo strany SOV-u odišli z Ďurčanského organizácie Henrich Bartek, Arvéd Grébert, Jozef Antala-Bačov a Ján Dafčík a vstúpili do SNRvZ.¹²⁷ V SNRvZ pod vedením Hrušovského sa veľký dôraz kládol aj na zintenzívnenie získavania správ o pomeroch na Slovensku pomocou zahraničných návštevníkov z prostredia vysídlených karpatských Nemcov, ktorí na Slovensku navštevovali svojich príbuzných.

Rok 1956 sa niesol v znamení destalinizácie, ktoré vyvrcholilo známymi udalosťami v Poľsku a Maďarsku ozbrojeným protikomunistickým povstaním. Na Slovensku sa na jar aktivizovalo študentské hnutie, ktoré vyústilo do protirežimného vystúpenia študentov bratislavských vysokých škôl.¹²⁸ Boli to zlomové udalosti, na ktoré SNRvZ patrične reagovala.¹²⁹ Správy utečencov zo Slovenska potvrdzovali počúvanosť slovenského vysielania Španielskeho štátneho rozhlasu a podobne Talianskeho štátneho rozhlasu. Týkali sa aj odkazov politických väzňov, z ktorých niektorým sa podarilo ujsť z Česko-slovenska a odkazy prepašovať. Medzi najznámejšie odkazy patril Odkaz slovenských politických väzňov (z Leopoldova), ktorý sa začiatkom roka 1957 podarilo prepašovať cez železnú oponu. SNRvZ vydala anglickú verziu, ktorá mala v USA mimoriadny ohlas

¹²⁶ Prehľad komunistickej tlače. In *Bulletin Slovenskej národnej rady v zahraničí*, roč. 4, január 1956, č. 1, s. 3.

¹²⁷ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 28. Zápisnica zo zasadnutia užšieho predsedníctva SNRvZ dňa 12. mája, 1956 vo vile Panónia, Dunbar, Pa., USA., s. 1-2.

¹²⁸ Najznámejší bol majáles v máji 1956. Študenti svojimi karnevalovými maskami ostro kritizovali zideologizovanie školstva, nízku úroveň vzdelávania, kasárenský režim na internátoch, zlú stravu atď. MARUŠIAK, Juraj. *Príliš skoré predjanie... Slovenskí študenti v roku 1956*. Bratislava : Veda, 2020, s. 111-133, 156-161. Združenie slovenského katolíckeho študentstva v zahraničí v súvislosti so študentskými nepokojmi na Slovensku vypracovalo ohlas, ktorý odvysielala slovenská redakcia Španielskeho štátneho rozhlasu. Cf. KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Združenie slovenského katolíckeho študentstva v zahraničí v kontexte povojnového kresťanského hnutia v Európe. In *Slovenský časopis historický*, roč. 1, 2021, č. 2, 2021, s. 76-77.

¹²⁹ SNRvZ spolu so SlvA vypracovala pre Valné zhromaždenie OSN *Memorandum concerning the Czech-Communist military intervention in Slovakia*, v ktorom odsúdila „českú vojenskú intervenciu na Slovensku“ na jeseň 1956, poukázala na protikomunistické vystúpenia na Slovensku a od OSN požadovala vyslať na Slovensko nezávislú komisiu s cieľom vyšetrenia zásahov režimu, neuznať československého zástupcu pri OSN a odhlasovať rezolúciu s cieľom uskutočnenia slobodných volieb na Slovensku. SNA, f. SlvA, šk. č. 18. Memorandum concerning the Czech-Communist military intervention in Slovakia presented to the United Nations General Assembly by the Slovak League of America and the Slovak National Council Abroad, Middletown, 22. 12. 1956.

a bola publikovaná v *Congressional records*.¹³⁰ Odkazy politických väzňov zneli v tom zmysle, aby sa „Slováci v slobodnom svete slovenskej štátnosti nikdy nezriekli“.¹³¹ Ovocie prinieslo aj niekoľkoročné pôsobenie predsedu zahraničnej komisie SNRvZ Mikuša vo Washingtone, kde vybuďoval kontakty na amerických kongresmanov a senátorov. Aj na základe jeho iniciatív bolo v prvej polovici roka 1956 v Snemovni reprezentantov Kongresu USA podaných päť rezolúcií od kongresmanov Melvina Pricea, Raya Maddena, Jamesa Roosevelta, Thomasa Dodda a Everetta Dirksena, v ktorých sa požadovala nezávislosť Slovenska a uskutočnenie slobodných volieb. SNRvZ požadovala, aby sa otázka nezávislosti Slovenska dostala na rokovanie počas najbližšieho zasadnutia OSN.¹³² Mikuš sa tiež usiloval o nadviazanie kontaktov so Svetovým židovským kongresom sídliacim v New Yorku a v tomto zmysle absolvoval stretnutie s diplomatom izraelskej ambasády v USA, ako aj s predstaviteľom Jewish Telegraphic Agency. Na stretnutiach informoval o záujme slovenského exilu o vybudovanie dobrých vzťahov a upozornil ich na dodávky zbraní z Československa arabským štátom. Mikuš mal dobré kontakty aj na nemecké a španielske veľvyslanectvo, stretával sa s predstaviteľmi maďarského exilu, pravidelne chodil na Štátny department, kde odovzdával rôzne protesty SNRvZ týkajúce sa aj vysielania jednotnej československej redakcie RFE.¹³³

Ďalšie mimoriadne zasadnutie užšieho predsedníctva sa konalo 13. septembra 1956 už bez Hrušovského, ktorý pár dní predtým, 9. septembra náhle a nečakane zomrel. Hrušovského predčasná smrť bola vskutku nečakaná, pretože jeho zdravotný stav bol dobrý a nič z posledných týždňov jeho života nenaznačovalo jeho skorý odchod. V jednom z posledných dochovaných listov z 10. augusta adresovaný generálnemu tajomníkovi SNRvZ Jozefovi Paučovi sa síce sťažoval na únavu, chorý však nebol. V liste písal: „Posledné dva dni, čo som zastupoval všetkých dovolenkárov, zastavil sa tu ešte Dr. Botek z Ríma, takže teraz som už naozaj unavený a musím ísť na nejaký krátky oddych. Idem na výlet zboru Slov. ligy do Owosso, Mich. a tam sa trochu zdržím.“¹³⁴

Jedným z posledných aktov Hrušovského v kresle predsedu SNRvZ bolo schválenie a vydanie memoranda pre Zhromaždenie podmanených európskych národov, ktoré vyšlo

¹³⁰ University of Ottawa, Special Collections Archives, f. Jozef Mikuš X20-01, šk. č. 15, fascikel 29. Slovak Political Prisoners Calling the Free World.

¹³¹ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 28. Zápisnica zo zasadnutia užšieho predsedníctva SNRvZ dňa 12. mája 1956 vo vile Panónia, Dunbar, Pa., USA, s. 7.

¹³² University of Ottawa, Special Collections Archives, f. Jozef Mikuš X20-01, šk. č. 15, fascikel 28. List vedenia SNRvZ veľvyslancovi USA pri OSN Henrymu Cabotovi Lodgovi, 10. 7. 1956, s. 3.

¹³³ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 28. Zápisnica zo zasadnutia užšieho predsedníctva SNRvZ dňa 12. mája 1956 vo vile Panónia, Dunbar, Pa., USA, s. 8-10. Úspechy Mikuša začali byť pre československý komunistický režim nebezpečné. V rámci akcie „SEPARATISTA“ mu pracovníci rozvedky zaslali v roku 1958 výhražný list, v ktorom sa predstavili ako „gabčikovci“ majúci na svedomí Černáka a Hrušovského a vyzvali ho, aby sa vzdal funkcií v SNRvZ a utiahol sa do úzadia. Cf. MEDVECKÝ, Matej – SIVOŠ, Jerguš – JAŠEK, Peter. *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2012, s. 74.

¹³⁴ SNK, LA, f. František Hrušovský, prír. č. 362/2006, 3619/2006. Hrušovský Paučovi, 10. 8. 1956.

tlačou 28. augusta 1956.¹³⁵ Hrušovský, známy svojou pedantnosťou, text pamätného spisu, ktorý pripravil Mikuš, niekoľkokrát prečítal a následne schválil. Ako poslednú nepríjemnú udalosť, ktorú v liste Paučovi spomenul, bolo vystáňovanie zo Slovenského ústavu v Clevelande, zjavne však len na krátku dobu, pretože miestnosť, v ktorej mal zariadenú kanceláriu, bolo treba vymaľovať.¹³⁶

Posledným článkom, ktorý Hrušovský stihol napísať deň pred smrťou, bol tzv. Redaktorov stĺpec uverejnený v Slovenských novinách v deň jeho pohrebu. V článku poukazuje na paralelu dvoch nezlučiteľných svetov: na jednej strane komunistické Československo, ktoré síce propagandisticky vívalo zahraničných turistov kvetmi a hudbou, okázalými fanfárami však nedokázalo prekryť krutú realitu pôdy pozbavených roľníkov, tvrdo pracujúcich robotníkov, ktorých chabé mzdy nestačili ani na základné živobytie, či zle oblečené a živé ženy a deti, na každom kroku terorizované komunistickými úradmi. Na strane druhej Spojené štáty americké, ktoré síce žiadneho z návštevníkov okázalo nevíтали, nebránili mu však v osobnej slobode, prejave či možnosti cestovania, kamkoľvek sa mu zachcelo. Úvahu končí slovami, ktoré možno považovať za politický odkaz a ktorý sa stal aj súčasťou Vianočného posolstva SNRvZ na Vianoce v roku 1956: „Slováci komunizmus nikdy neprijali, nikdy sa s ním nezmieria a čakajú len na príležitosť, aby sa tohto jarma striasli. A keď sa ho strasú, strasú sa aj českej nadvlády a Slovensko znova bude samostatnou Slovenskou republikou.“¹³⁷

Nad jeho predčasnou smrťou sa vynorilo množstvo otázok a nemožno úplne vylúčiť ani snahy československého komunistického režimu o jeho odstránenie. Hrušovský sa ako vysoký funkcionár SNRvZ ocitol v hľadáčiku rezidentúry hlavnej správy československej rozviedky v New Yorku, ktorá bola súčasťou Stálej misie Československej republiky pri OSN. Náčelníkom newyorskej rezidentúry bol od roku 1956 podplukovník Milouš Vejvoda (evidovaný pod krycím menom „Bartoš“) a známe sú aj neúspešné pokusy rezidentúry o získanie Františka Šubíka (umeleckým menom Andrej Žarnov) na spoluprácu.¹³⁸ V jednej zo správ pracovníka rozviedky pod krycím menom „Cífk“ sa uvádza podrobný životopis Hrušovského s krátkou charakteristikou jeho osobnosti. Analyzuje sa program a postavenie SNRvZ, jej vplyv na Slovenskú ligu v Amerike, ako aj vzťahy s Radou slobodného Československa a Rádiom Slobodná Európa. SNRvZ sa celkovo charakterizuje ako „separatistická organizácia“, ktorá mala byť spolu s Ligou „zuřivými nepřáteli nejen lidově demokratického režimu v Československu, ale také

¹³⁵ SNK, LA, f. František Hrušovský, príř. č. 362/2006, 3619/2006. Application of the Slovak National Council Abroad for admission into the Assembly of Captive European Nations, 28. 8. 1956, 4 s.

¹³⁶ SNK, LA, f. František Hrušovský, príř. č. 362/2006, 3619/2006. Application of the Slovak National Council Abroad for admission into the Assembly of Captive European Nations, 28. 8. 1956, 4 s.

¹³⁷ Vianočný ohlas Slovenskej národnej rady v zahraničí. Jozef Cíger-Hronský, Jozef Paučo. In *Bulletin Slovenskej rady v zahraničí*, roč. 5, január 1957, č. 1, s. 2. Redaktorov stĺpec pôvodne uverejnený v *Slovenských novinách* vyšiel tiež ako: Dr. Hrušovský's last column. In *Slovakia*, roč. 6, september-december 1956, č. 3-4, s. 12-14.

¹³⁸ Viac k téme pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. František Šubík (Andrej Žarnov) v osídľach československej štátnej bezpečnosti. In *Pamäť národa*, roč. 17, 2021, č. 1, s. 18-28.

RSC a všech emigrantských skupin propagujících utvoření společného státu Čechů a Slováků“.¹³⁹ Z celkového hodnotenia rozviedčika newyorskej rezidentúry vyplýva, že SNRvZ predstavovala pre režim oveľa závažnejší „ideologický problém“, akým bol československý exil: „SNRvZ je nebezpečnejší, pretože oproti SE [Rádio Slobodná Európa] a RSC majú podporu značné časti slovenských krajanů (také materiální), mají podporu v katolických kruzích na Slovensku a také mají plnou podporu Vatikánu.“¹⁴⁰

Na možnú angažovanosť československej Štátnej bezpečnosti poukazovali aj výhražné listy tzv. gabčíkovcov, ktoré sa začali šíriť po atentáte na Matúša Černáka 5. júla 1955. V listoch určených čelným predstaviteľom SNRvZ sa „gabčíkovci“ vyhrážali, že ich stihne podobný osud ako Černáka, ak sa neprestanú angažovať v prospech slobodného a samostatného Slovenska. Hrušovský mal byť tiež adresátom výhražného listu. Po jeho smrti podobný list dostal predseda Politickej rady Kirschbaum s nasledovným obsahom: „Deň účtovania s Vami sa blíži, Hrušovský zomrel. Božie mlyny melú pomaly, ale isto.“¹⁴¹ Výhražné listy „gabčíkovcov“ boli súčasťou akcie ŠtB s krycím názvom „SEPARATISTA“.¹⁴²

Pohreb Hrušovského sa konal 13. septembra v Clevelande. V ten istý deň sa uskutočnilo v budove opátstva zasadnutie užšieho predsedníctva ako pietne zhromaždenie jeho členov, ktorí sa na pohrebe zúčastnili. Zhromaždeniu predsedal podpredseda Politickej rady Konštantín Čulen, ktorý smútiacim prítomným predniesol zhodnotenie osoby a diela zomrelého predsedu.¹⁴³ Po Čulenovi vystúpil generálny tajomník Jozef Paučo, ktorý skonštatoval, že v zmysle stanov sa úradujúcim predsedom SNRvZ stal Jozef Cíger-Hronský – osobne neprítomný, pretože mu veľká vzdialenosť medzi Argentínou a USA a vysoké cestovné náklady neumožňovali pricestovať. V blízkej budúcnosti sa očakávalo, že Hronský sa trvalo presťahuje do USA a v tejto veci boli podniknuté všetky náležité kroky. Hronský však – ako je známe – až do predčasnej smrti zostal žiť v argentínskom Lujane, pričom zlyhanie snáh o jeho presídlenie nie je zatiaľ dostatočne osvetlené. Na smútočnom zhromaždení sa tiež zúčastnil Karol Strmeň, ktorý prečítal Ohlas SNRvZ k Slovákom na Slovensko. Po ňom sa ujal slova predseda Ligy Hrobák, ktorý vyzdvihol obetavosť Hrušovského a jeho záslužnú prácu pre slovenskú Ameriku. Na pohrebe sa zúčastnil aj František Šubík a Jozef Mikuš.¹⁴⁴ Hrušovského pamiatku si slávnostne uctil aj slovenský katolícky exil v Ríme

¹³⁹ Archív Ústavu pamäti národa, Bratislava, (A ÚPN), f. , I. Správa Zboru národnej bezpečnosti, mikrofiš č. 10210 (Slovenská národná rada v USA a Slovenská liga v USA). Správa od Cífy, 26. 1. 1956, s. 10.

¹⁴⁰ A ÚPN, f. , I. Správa Zboru národnej bezpečnosti, mikrofiš č. 10210 (Slovenská národná rada v USA a Slovenská liga v USA). Správa od Cífy, 26. 1. 1956, s. 11.

¹⁴¹ Atentátnici strašia. In. *Bulletin Slovenskej národnej rady v zahraničí*, roč. 5, január 1957, č. 1, s. 1.

¹⁴² MEDVECKÝ, Matej – SIVOŠ, Jerguš – JAŠEK, Peter. *V stopách železného Felixa*, s. 74. Pozri tiež poznámku 128 v tomto texte.

¹⁴³ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 28. Zápisnica z mimoriadneho zasadnutia užšieho predsedníctva SNRvZ dňa 3. septembra 1956 v Opátstve sv. Andreja-Svorada, Cleveland, Ohio, USA.

¹⁴⁴ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 28. Zápisnica z mimoriadneho zasadnutia užšieho predsedníctva SNRvZ dňa

zádušnou svätou omšou v Bazilike sv. Klementa na sviatok Sedembolestnej Panny Márie.¹⁴⁵ V krajanskej, exilovej, ale aj zahraničnej tlači vyšlo množstvo spomienkových článkov, SNRvZ dostala kondolenčné telegramy od kongresmanov a senátorov, ako aj od predstaviteľov inonárodných exilov.¹⁴⁶

* * *

Dva dni pred smrťou Hrušovský v jednej z mnohých diskusií v jeho kancelárii v Slovenskom ústave povedal pozoruhodnú vetu: „Ak Slovensko bude opäť slobodné a nezávislé, nik z vedúcich činiteľov v exile si nesmie robiť nároky na obsadenie akejkolvek politickej pozície. Je našou povinnosťou v našej novej domovine, ktorá nám dala slobodu a možnosť žiť bez strachu pred terorom vládnucim na Slovensku, obetovať sa za prácu pre náš národ.“¹⁴⁷ Hrušovský túto obeť preukázal až do poslednej chvíle svojho života.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Archív Ústavu pamäti národa, Bratislava, f. I. Správa Zboru národnej bezpečnosti.

Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Europea, Rím, Ministerio degli Affari esteri, f. Gabinetto del Ministro 1944-1946.

Slovenská národná knižnica, Literárny archív, Martin, f. František Hrušovský.

Slovenský národný archív, Bratislava, f. Slovenská liga v Amerike; f. Jozef M. Kirschbaum.

University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš.

Dobové periodiká

Most. Štvrťročník pre slovenskú kultúru. Quarterly for Slovak Culture (Cleveland – Rím), 1954 – 1956

Slovakia (Middletown), 1953, 1956

Katolícky Kalendár Jednota, 1986

Literatúra

BOBÁK, Ján. Za tú našu slovenčinu (1907 – 2007). Sto rokov od založenia Slovenskej ligy v Amerike. In *Historický zborník*, roč. 19, 2009, č. 1, s. 13-17.

ČULEN, Konštantín. Dr. Francis Hrušovský – The man. In *Slovakia*, roč. 6, september – december 1956, č. 3-4, s. 5-11.

3. septembra 1956 v Opátstve sv. Andreja-Svorada, Cleveland, Ohio, USA, s. 2.

¹⁴⁵ Zomrel Dr. František Hrušovský. In *Hlasy z Ríma*, roč. 5, október 1956, č. 10, s. 2.

¹⁴⁶ University of Ottawa, Special Collection Archives, f. Jozef Mikuš, X20-01 (Slovenská národná rada v zahraničí), šk. č. 15, fascikel 28. Zápisnica z riadneho zasadnutia užšieho predsedníctva SNRvZ 17. novembra 1956 v Clevelande.

¹⁴⁷ ČULEN, Konštantín. Dr. Francis Hrušovský, s. 8.

DOBROTKOVÁ, Marta. Vydavateľská činnosť Spolku svätého Vojtecha do roku 1939 a jej vplyv na vzťahy a kontakty so Slovákami v Spojených štátoch amerických. In *Slovenský časopis historický*, roč. 1, 2021, č. 1, s. 71-94.

EIROA, Matilde. From the Iron Curtain to Franco's Spain: Right-Wing Central Europeans in Exile. *Central Europe*, s. 1-16. Dostupné online: <https://www.academia.edu/37280473/From_The_Iron_Curtain_to_Francos_Spain_Right-Wing_Central_Europeans_in_Exile>. [1. 6. 2020].

HANZEL, Jozef. *Za slobodu národa v exile*. Bratislava : Výtvarná agentúra A1, 2002.

HRABOVEC, Emília. Andrej Žarnov v exile. In *Slovenský časopis historický*, roč. 2, 2022, č. 2, s. 204-232.

HRABOVEC, Emília. „Boj o Slovensko neprebieha medzi Prahou a Bratislavou, ale medzi Prahou a Rímom.“ Slovenská otázka vo vzťahoch medzi Svätou stolicou a „ľudovo-demokratickým“ Československom 1945–1948. In *Slovenský časopis historický*, roč. 2, 2022, č. 1, s. 48-107.

HRABOVEC, Emília. Die III. Päpstliche Mission für die Flüchtlinge und die Slowaken (1945 – 1951). In *Slovak Studies. Rivista dell'Istituto storico slovacco di Roma*, roč. 7, 2021, č. 1-2, s. 7-79.

HRABOVEC, Emília. Politické aktivity Matúša Černáka v slovenskom exile v kontexte medzinárodného vývoja (1948 – 1955). In *Slovenský časopis historický*, roč. 1, 2021, č. 1, s. 95-150.

HRABOVEC, Emília. Slovenský exil a cesta k nezávislosti Slovenska/The Slovak Exile and the Way to the Independence of Slovakia. In *Studia Carphatico-Adriatica*, vol. I., Bratislava, 2020, s. 25-54.

HRUŠOVSKÝ, František. Slovakia – the oldest state in Central Europe. In *Slovakia*, roč. 1, 1951, č. 1, s. 1-3.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské rehole v Amerike*. Cleveland : Slovenský ústav pri Opátstve sv. Andreja-Svorada, 1955.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*. Scranton : Obrana Press, 1948.

HRUŠOVSKÝ, František. Slovenský ústav v Clevelande. In *Most*, roč. 2, 1955, č. 2, s. 3-11.

HRUŠOVSKÝ, František. Styky slovenských kniežat so Svätou stolicou. In ŠPRINC, Mikuláš (ed.). *Nádej víťazná*, 1947, s. 119-182.

HRUŠOVSKÝ, František. The Influence of American democracy on Slovak life. In *Slovakia*, roč. 3, 1953, č. 4, s. 1-15.

HRUŠOVSKÝ, František. *This is Slovakia. A country You do not know*. Scranton : Obrana Press, 1953.

HRUŠOVSKÝ, František. Medzi Amerikou a Slovenskom. In *Most*, roč. 1, 1954, č. 1, s. 4-10.

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Congressman Charles J. Kersten and the United States of America Congress' Select committee on Communist Aggression. In *Slovak Studies. Rivista dell'Istituto Storico Slovacco di Roma*, roč. 5, 2019, č. 1-2, s. 124-137.

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. František Šubík (Andrej Žarnov) v osídľach československej Štátnej bezpečnosti. In *Pamäť národa*, roč. 17, 2021, č. 1, s. 18-28.

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Karpatskí Nemci a Štátna bezpečnosť v období stalinizmu a poststalinizmu. In *Pamäť národa*, roč. 17, 2021, č. 4, s. 24-40.

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Kongresman Charles J. Kersten a výbor Kongresu Spojených štátov amerických pre vyšetrovanie komunistickej agresie. In *Historický zborník. Vedecký časopis o slovenských národných dejinách*, roč. 29, 2019, č. 2, s. 66-79.

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Počiatky slovenskej politickej emigrácie po roku 1945 a medzinárodno-politické súvislosti. In MULÍK, Peter a kol. *Prelom dejín. Rok 1945 v slovenských a európskych dejinách*. Martin : Matica slovenská, 2016, s. 106-127.

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945 – 1950*, Bratislava – Roma : Slovenský historický ústav v Ríme, 2019.

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Zahraničné vysielanie na Slovensku v období nástupu komunistickej totality. Jozef Cieker a počiatky slovenského vysielania Španielskeho štátneho rozhlasu. In *Pamäť národa*, roč. 16, 2020, č. 3, s. 20-41.

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Združenie slovenského katolíckeho študentstva v zahraničí v kontexte povojnového kresťanského hnutia v Európe. In *Slovenský časopis historický*, roč. 1, 2021, č. 2, 2021, s. 48-81.

KIRSCHBAUM, Joseph M. *Slovakia – Nation at the crossroads of Central Europe*. New York : Robert Spellers and Sons, 1960.

LETZ, Róbert. Aktivity Slovenskej ligy v Amerike v rokoch 1945 – 1950. In *Slováci v zahraničí 34*. Martin, 2017, s. 37-80.

MARUŠIAK, Juraj. *Príliš skoré predjarie... Slovenskí študenti v roku 1956*. Bratislava : Veda, 2020.

MAZURKIEWICZ, Anna. *Voice of the Silenced Peoples in the Global Cold War. Assembly of Captive European Nations, 1954 – 1972*. Oldenburg, 2021.

MEDVECKÝ, Matej – SIVOŠ, Jerguš – JAŠEK, Peter. *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2012.

MIRGA, Vojtech. Kanadský zahraničný rozhlas – vysielanie v slovenčine v rokoch 1945 – 1991. In CHOVAN-REHÁK, Juraj – GRÁCOVÁ, Genovéva – MARUNIAK, Peter (ed.). *Slovenský povojnový exil*. Martin : Matica slovenská, 1998, s. 347-352.

NEKOLA, Martin. „Exilové internacionály“ ve studené válce jako nástroj boje proti komunismu. In *Soudobé dějiny*, roč. 22, 2015, č. 1-2, s. 120-124.

NEKOLA, Martin. K úloze Čechů a Slováků v exilových internacionálách v prvních letech studené války. In SYRNÝ, Marek a kol. *Politický exil zo Slovenska po februári 1948 v československom a východoeurópskom kontexte studenej vojny*. Turany, 2021, s. 65-82.

OKÁL, Ján. *Leto na Traune*. Martin : Matica slovenská, 2002.

OKÁL, Ján. *Výpredaj ľudskosti*. 2. krátené vydanie. Martin : Matica slovenská, 2002.

OKÁL, Ján. Zo života J. C. Hronského v Ríme. In *Katolícky Kalendár Jednota 1986*, roč. 89, s. 122-124.

PAUČO, Jozef. *Slováci a komunizmus*. Middletown, 1957.

POLAKOVIČ, Štefan. Jozef Cíger-Hronský v spomienkach. In *Biografické štúdie*, roč. 19, 1994, s. 142-147.

POLAKOVIČ, Štefan – VNUK, František. *Zahraničné akcie na záchranu a obnovenie slovenskej samostatnosti (1943 – 1948)*. Lakewood, Hamilton : Slovak Research Institute of America, 1988.

POLLA, Belo. František Hrušovský ako exilový historik. In *Verbum*, roč. 5, 1994, č. 4, s. 238-241.

ROLKOVÁ, Natália. Misia Matice slovenskej medzi krajanmi v USA (1935 – 1936). In RYDLO, Jozef M. (ed). *Fidei et Patriae. Jubilejník na počesť 80. narodenín Františka Vnuka*. Bratislava : Libri historiae, 2008, s. 608-639.

SIDOR, Karol. *Šesť rokov pri Vatikáne*. 2. vydanie. Bratislava : Libri historiae, 2012.

STOLARIK, M. Mark. Slovak historians in exile in North America 1945 – 1992. In *Human Affaires*, roč. 6, 1996, č. 1, s. 34-41.

SYRNÝ, Marek. Slovenskí demokrati v exile. In SYRNÝ, Marek a kol. *Politický exil zo Slovenska po februári 1948 v československom a východoeurópskom kontexte studenej vojny*. Turany, 2021, s. 132-172.

ŠPRINC, Mikuláš. *K slobodným pobrežiam*. Scranton : Obrana Press, 1949.

ŠPRINC, Mikuláš. Slovenská Liga v Amerike od 1939 – 1947. In *Slovenská Liga v Amerike štyridsaťročná*. Scranton, 1947, s. 25-33.

ŠTÍPALA, Ivan. Slovenské vysielanie BBC: Stručná história. In RYDLO, Jozef M. (ed). *Fidei et Patriae. Zborník na počesť 80. narodenín Františka Vnuka*. Bratislava : Libri historiae, 2008, s. 834-845.

TOMEK, Prokop. Kdo zabil Matúše Černáka? In *Pamäť národa*, roč. 5, 2009, č. 1, s. 42-47.

TRUBINSKÝ, Jozef C. *Slovenský exil za suverenitu a štátnosť slovenského národa. (Výber z dokumentov)*. Martin : Matica slovenská, 2003.

Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová
Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava, Slovakia
katrebova@upn.gov.sk

MATERIÁLŸ

Domobrana v Armáde Slovenskej republiky 1995 – 2002

Pavel Mičianik

MIČIANIK, Pavel. Militia in the Army of the Slovak Republic, 1995–2002. In *Historický zborník*, Vol. 32, 2022, No. 2, pp. 125-160.

Abstract: The study deals with the creation and functioning of the militia as a kind of army in the Army of the Slovak Republic in 1995–2002. The first political proposals for the creation of a militia after 1989 appeared in Slovakia in 1991 during the existence of the Czecho-Slovak state. The militia, however, was not to be a part of the army, but an independent armed service. That is why this proposal failed. After the establishment of the Slovak Republic in 1993, the command of the Slovak army returned to the idea of militia. In the new conditions, it was necessary to defend Slovakia from all directions, and the regular army was not large enough for such a task. A militia was therefore established in 1995. Organizational elements of six militia brigades and the militia training centre in Žilina were created. This training centre was operational until 2001 and was the longest existing militia unit. In 2000, the Militia Command in Topoľčany and four mobilization bases, which were to build 10 infantry brigades for militia in case of mobilization, were created. It was a new concept of militia, different from the 1995 concept. However, these units including the entire militia were abolished as soon as 2002.

Keywords: militia; Army of the Slovak Republic; training centre; defence; security.

Domobrana ako druh vojska v Armáde Slovenskej republiky

Prvé návrhy na vytvorenie domobrany na Slovensku sa objavili v roku 1991, keď prebiehala rozsiahla reorganizácia a redislokácia česko-slovenskej armády. Politickú hladinu na Slovensku rozvíril podpredseda Slovenskej národnej rady (SNR) Ján Klepáč z Kresťanskodemokratického hnutia (KDH). Ten počas 16. schôdze SNR 11. júla navrhol vytvoriť legislatívno-právne predpoklady pre vytvorenie domobrany. Svoju iniciatívu konzultoval s ministrom vnútra Slovenskej republiky (SR) Ladislavom Pittnerom (KDH), ktorý Klepáčovu iniciatívu priamo v pléne podporil. Pittner upozornil, že už aj v minulosti prebiehala diskusia, ako sa pripraviť na situácie, ktoré by neboli zvládnuteľné políciou: „Fakt je, že to nemusia byť situácie, ktoré by boli pokryté v rámci vojenskej doktríny a v takom prípade predpokladám, že tak ako v ostatných demokratických krajinách domobrana má význam.“ Predseda SNR František Mikloško (KDH) však upozornil, že „zaviesť takýto nový moment do nášho života jednou faktickou poznámkou bez toho, aby sa to nejakým spôsobom prediskutovalo, sa mi zdá byť už trochu silné“. Mikloškove slová podporil aj poslanec Ján Chmelo, ktorý poukázal na vojnový konflikt na Balkáne, kde sa v Slovinsku vytvoril podobný ozbrojený útvar bojujúci za nezávislosť. Táto skutočnosť nevdajak evokovala pocit strachu z možnosti uskutočnenia rovnakého scenára aj na Slovensku. Klepáčov návrh

v hlasovaní neprešiel len o pár hlasov. Za návrh hlasovalo až 47 poslancov, proti bolo 53 a hlasovania sa zdržalo 17 poslancov. Klepáčova iniciatíva vzbudila veľký záujem médií. Viacerí novinári i politici však v návrhu videli analógiu s Hlinkovou gardou z rokov 1938 – 1945, Domobranou z rokov 1944 – 1945 alebo s Ľudovými milíciami pred 17. novembrom 1989. Návrh o domobrane sa preto vo viacerých médiách prezentoval ako akýsi predobraz hroziacej totality.¹

Navrhovatelia vytvorenia domobrany nepredpokladali, že bude súčasťou česko-slovenskej armády. Išlo totiž viac-menej o vytvorenie mocenskej zložky na Slovensku, ktorá by pôsobila mimo dosahu pražských federálnych orgánov. V čase zostrovania česko-slovenského napätia však vládla obava z využitia domobrany ako pomocného nátlakového prostriedku v neprospech záujmov vtedajšej federálnej vlády. O týchto obavách svedčili aj reakcie federálnych orgánov štátu. Minister obrany Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (ČSFR) Ľuboš Dobrovský 24. júla 1991 usporiadal v Prahe tlačovú konferenciu, na ktorej rezolútne odmietol myšlienku vytvorenia akejkoľvek alternatívnej ozbrojenej organizácie na území ktorejkoľvek z republík. Dobrovský pritom myšlienku domobrany dal do spojitosti s vyhláseniami predsedu KDĽ Jána Čarnogurského o postupnom budovaní slovenskej štátnosti a o dočasnej funkcii ČSFR. Spochybnil aj tvrdenia, že domobrana by predstavovala pomocnú policajnú silu. Nevidel jej využiteľnosť ani pri živelných pohromách (túto funkciu plnila civilná obrana). Zároveň pripomenul, že v rámci reorganizácie a redislokácie sa na Slovensku rozmiestňuje 39 % vojsk. Pre Dobrovského, ako federálneho ministra národnej obrany, bolo nemysliteľné, aby v jednej z republík existovala popri spoločných ozbrojených silách ďalšia vojenská zložka. Tým by sa potenciálne mohol narušiť jeden zo základných atribútov federácie – spoločná armáda. Otázka obrany totiž patrila výlučne do kompetencie federácie. Vyhlásenia niektorých slovenských politikov o domobrane chápal v kontexte snáh o čo najväčšie oklieštenie federácie, respektíve postupné budovanie slovenskej štátnosti.²

Počas krátkeho trvania ČSFR sa tak domobrana nezriadila. Po rozdelení spoločného štátu a vzniku druhej Slovenskej republiky 1. januára 1993 sa politické aj vojenské podmienky zmenili. Zároveň so vznikom nového slovenského štátu vznikala aj slovenská armáda. Podľa zákona o delení majetku ČSFR schválenom v novembri 1992 sa mal hnutelný majetok armády rozdeliť podľa pomeru počtu obyvateľstva, teda v pomere 2 : 1 v prospech českej strany. Nehnutelný majetok prechádzal do vlastníctva tej republiky, na ktorej území sa nachádzal. Dňa 27. novembra 1992 slovenská vláda informovala, že ozbrojená zložka na území Slovenska budú od 1. januára 1993 súčasťou Armády Slovenskej republiky, ktorú bude organizovať a riadiť Ministerstvo obrany Slovenskej republiky (MO SR) so sídlom v Bratislave a Veliteľstvo Armády Slovenskej republiky v Trenčíne. To malo na Slovensku prevziať kompetencie dovtedajšieho Generálneho štábu čs. armády.³

¹ BAKA, Igor. K návrhom na vytvorenie domobrany na Slovensku v roku 1991. In *Vojenská história*, 2013, č. 2, s. 174-175.

² BAKA, Igor. K návrhom na vytvorenie domobrany, s. 178-179.

³ BAKA, Igor. K návrhom na vytvorenie domobrany, s. 184.

V súvislosti s formovaním novej slovenskej armády sa oprášila aj myšlienka domobrany. Armáda totiž mohla pokryť len niektoré smery ohrozenia Slovenska, ale tých smerov bolo v nových podmienkach viac. Na MO SR sa touto problematikou zaoberal riaditeľ sekcie výstavby a ekonomiky genmjr. Ján Pančík: „Tie prvé myšlienky o domobrane, alebo viac-menej vtedy sa tomu hovorilo ‚teritoriálne vojsko‘, vznikali, jak sa robela nová koncepcia armády Slovenskej republiky. Vtedy ja som bol riaditeľ sekcie výstavby a ekonomiky na ministerstve obrany od mája 1993. Čiže všetky tie nové koncepcie, ako bude vyzerat' armáda, jak sme sa rozdelili... tak to šlo cezo mňa. Hovorilo sa o teritoriálnych vojskách. Niektoré veci som bol dokladať aj na branne-bezpečnostnom výbore.“⁴ Domobrana oficiálne vznikla na základe uznesenia Rady obrany štátu č. 060003/2 z 2. júna 1994, prijatej koncepcie výstavby Armády Slovenskej republiky (ASR) do roku 2000 a rozkazu ministra obrany č. 012 z 30. augusta 1994.⁵

Do výstavby armády však zasiahli politické turbulencie. Prvým ministrom obrany bol od 16. marca 1993 Imrich Andrejčák, generál Československej ľudovej armády vo výslužbe a posledný česko-slovenský minister obrany. Po zmene vlády ho na poste ministra obrany vystriedal Pavol Kanis, ktorý 15. marca 1994 gen. Pančíka odvolal z funkcie. Sekciu následne rozdelili na dve časti. Po predčasných parlamentných voľbách 30. septembra 1994 došlo opäť k zmene na poste ministra obrany. Ministrom sa 13. decembra 1994 stal nominant Slovenskej národnej strany (SNS) Ján Sitek. Generál Pančík následne nastúpil do vedenia sekcie brannej politiky a rozvoja armády MO SR. V súlade s prijatou koncepciou budovania ASR sa začali vytvárať armádne zbory. V rámci ASR boli sformované dva armádne zbory: 1. AZ s veliteľstvom v Topoľčanoch a 2. AZ s veliteľstvom v Prešove.⁶ Pracovalo sa aj na vytvorení domobrany. Gen. Pančík sa však nestotožnil s vedením rezortu J. Sitekom, preto v novembri 1995 z funkcie odišiel.⁷ Riaditeľom sekcie sa stal jeho zástupca plk. Ing. Milan Stráňava, ktorý pokračoval v práci na vytvorení domobrany v rámci ASR. Plk. Stráňava bol v tom čase jediný dôstojník v slovenskej armáde, ktorý učil stratégiu vo Vojenskej akadémii v Brne. Bol hlavným tvorcom koncepcie domobrany.⁸

Napriek politickým turbulenciám sa na legislatívnych a organizačných prípravách sformovania domobrany stále pracovalo. Zámer vytvoriť domobranu v rámci ASR sa dostal aj do Programového vyhlásenia vlády SR z 12. januára 1995: „V nadväznosti

⁴ Archív autora. Rozhovor s Jánom Pančíkom, Topoľčany 15. 7. 2021.

⁵ Vojenský archív – centrálna registratúra MO SR Trnava (VA-CR MO SR), f. Výcvikové stredisko domobrany Žilina (VSD), šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 3.

⁶ Zbory existovali od 1. 11. 1994 do 31. 3. 2000. *Armáda Slovenskej republiky 1999*. Bratislava : MO SR, 2000, s. 34.

⁷ Archív autora. Rozhovor s Jánom Pančíkom, Topoľčany 15. 7. 2021.

⁸ Archív autora. Rozhovor s Jánom Pančíkom, Topoľčany 15. 7. 2021. Plk. Milan Stráňava pôsobil od roku 1989 ako zástupca náčelníka a neskôr ako náčelník Katedry stratégie, operačného umenia, dejín vojen a vojenského umenia Vojenskej akadémie AZ v Brne. Po zániku federácie prevzal funkciu náčelníka operačnej správy hlavného štábu Veliteľstva ASR v Trenčíne. Riaditeľom sekcie brannej politiky a rozvoja armády MO SR bol v rokoch 1994 – 1996. Dostupné online: <<https://www.kgsr.sk/clenovia-klubu-generalov-sr/genmjr-ing-milan-stranava-2/>>.

na mieru získaných bezpečnostných garancií a stabilnú politickú orientáciu na transatlantické a európske bezpečnostné štruktúry, ako aj ekonomické možnosti štátu vláda bude iniciovať rozpracovanie dlhodobého plánu rozvoja armády a riadenia jej ľudských zdrojov s cieľom vybudovať relatívne malú a primerane vyzbrojenú armádu, ktorá úrovňou svojej pripravenosti bude garantom obrany štátu, jeho suverenity a územnej integrity. Považuje preto za potrebné pokračovať v transformácii Armády Slovenskej republiky bez zníženia jej bojaskopnosti, vrátane prehodnotenia funkčnosti systému jej mobilizačného dopĺňovania, v ktorom významné miesto bude patriť útvaram a zväzkom domobrany.⁹ Rámcovo sa k 1. októbru 1996 pripravilo sformovanie šiestich brigád a 37 rôt domobrany s úlohou „riešenia teritoriálnej obrany v stanovených zónach zodpovedností a na zabezpečenie stráženia objektov osobitnej dôležitosti (OOD) a ďalších dôležitých objektov (DDO)“. Brigády domobrany (bD) mali sídlieť v Bratislave (1. bD), na Tureckom vrchu (2. bD), v Žiline (3. bD), Martine (4. bD), Kežmarku (5. bD) a v Michalovciach (6. bD). Úlohy domobrany boli jasne a zrozumiteľne špecifikované:

„Domobrana je špecifickým druhom pozemného vojska, ktorý sa vytvára počas brannej pohotovosti štátu, v prípade výnimočného stavu a mimoriadnej situácie. Pôsobí v súčinnosti s poľným vojskom, silami rýchleho nasadenia a inými zložkami ozbrojených síl. Počas brannej pohotovosti štátu plní tieto úlohy:

- stráži dôležité vojenské a civilné objekty,
- bráni dôležité priestory a objekty v hĺbke územia,
- vedie boj s taktickými vzdušnými výsadbami a diverznými skupinami,
- v súčinnosti s poľným vojskom (silami rýchleho nasadenia), alebo samostatne, prikrýva štátnu hranicu, zvlášť na vedľajších a pasívnych smeroch,
- vedie obranu odkrytých bokov a medzier v zostave poľných vojsk,
- zabezpečuje manéver poľných vojsk (poriadkovú, regulačnú službu, ženijnú úpravu komunikácií, zriaďovanie prepravísk, stráženie komunikačných uzlov),
- v súčinnosti s políciou zabezpečuje poriadok na teritóriu,
- podieľa sa na evakuácii civilného obyvateľstva, zabezpečuje záchranné práce,
- vykonáva ďalšie činnosti, ako je ženijné budovanie priestorov, pásiem a čiar, zatarasovanie, klamná činnosť v rámci operačného maskovania, zabezpečovanie zásobovania, úhrada strát poľných vojsk, stráženie zajatcov a pod.¹⁰

Domobrana vznikla ako súčasť pozemných síl ASR, ale počas brannej pohotovosti štátu mala byť z tejto podriadenosti vyňatá a podriadená priamo náčelníkovi Generálneho štábu ASR.¹¹

Základné informácie o zrode domobrany v ASR a jej úlohách boli prezentované aj na verejnosti. Prvú správu o vytvorení domobrany poskytol 21. februára 1995 vedúci

⁹ Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky. Bratislava január 1995. Dostupné online: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/DsDocument?documentId=289948>>.

¹⁰ VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výchovné stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 4-5.

¹¹ VA-CR MO SR, f. 368, zv. 113, MO SR, Inšpekcia ministra, Č. p.: IMO-4010/20-113, 13. 6. 2001; Dostupné online: <<https://www.valka.cz/Velitelstvi-domobrany-2000-2002-t43165>>.

Úradu Ministerstva obrany SR Ing. Ján Repaský. Upozornil, že poslanci Národnej rady, ktorí domobranu v rokoch 1991 – 1992 veľmi tvrdo obhajovali, z politických dôvodov vystupujú proti nej: „Tí, ktorí sa dnes stavajú proti domobrane, stavajú sa prakticky proti kompatibilite, proti zapájaniu sa do európskych bezpečnostných štruktúr... Ide o jasné spolitizovanie tohto problému.“ Zapojenie Slovenska do NATO a európskych bezpečnostných štruktúr podľa Ing. Repaského predpokladalo prijať celoplošnú a spoľahlivú obranu slovenského územia. Príprava domobranu bola podriadená dôslednej analýze vojenskými odborníkmi. Tí čerpali skúsenosti z viacerých európskych armád, ktoré mali v zostavách aj zložky domobranu (Rakúsko, Nórsko, Švajčiarsko, Nemecko). Tento druh vojska zabezpečuje činnosť armád na svojom území, stráži objekty osobitnej dôležitosti, pomáha odstraňovať následky živelných pohrôm a vo vojnových podmienkach vykonáva v súčinnosti s poľnou armádou (ako súčasť pozemného vojska) bojovú činnosť. Zástupca riaditeľa sekcie brannej politiky a rozvoja armády MO SR plk. Stráňava uviedol, že práve týmito úlohami bude poverená domobrana aj v slovenskej armáde. Jej oficiálny zrod sa očakával 1. októbra 1995 a organizačné dovŕšenie v rokoch 1996 – 1997. J. Repaský napokon zdôraznil, že domobrana bude súčasťou ASR: „Nepôjde teda o žiadne stranícke, ani polovojenské organizácie, ale o vojensky organizované jednotky pod jednotným velením.“¹²

Médiá sa o domobranu začali opäť zaujímať na konci roka. Tlačový tajomník ministra obrany Mgr. František Kašický odpovedal 29. decembra 1995 na otázky denníka *SME* presne v zmysle prijatých rozhodnutí: „Vojsko domobranu SR bolo zriadené v rezorte obrany v súlade s programovým vyhlásením vlády SR. Podľa rozhodnutia Rady obrany štátu z 25. augusta 1995 bola ministrovi obrany uložená povinnosť vytvoriť organizačné jadrá brigád a rôť do 1. októbra 1995 a do 1. októbra 1996 ukončiť ich budovanie.“ Podľa jeho písomnej odpovede „domobrana je špecifickým druhom pozemného vojska Armády SR, ktorý sa vytvára počas brannej pohotovosti štátu. Domobranu tvorí 6 brigád a 37 rôť. Podlieha náčelníkovi Generálneho štábu ASR. Príslušníci domobranu budú vyzbrojení ľahkými ručnými zbraňami. V budúcnosti sa predpokladá doplnenie jednotiek domobranu protitankovou, protiletadlovou, ženijnou výzbrojou a technikou z Armády SR“.¹³ F. Kašický informoval, že organizačné prvky domobranu sú vytvorené už v čase mieru a rozmiestnené po celom území Slovenska, pričom na plné počty sa domobrana dopĺňa až za brannej pohotovosti štátu. Úlohou jednotiek domobranu bolo brániť dôležité priestory a objekty v hĺbke územia, viesť boj s taktickými vzdušnými výsadbami a diverznými skupinami a podieľať sa na evakuácii civilného obyvateľstva, ako aj na záchranných a uvoľňovacích prácach. Vzhľadom na voľné a vhodné ubytovacie a výcvikové priestory bolo v Žiline od 1. októbra 1995 zriadené Výcvikové stredisko domobranu, ktoré malo plánovaných 150 tabuľkových miest. Na otázku, či sa jednotky

¹² Slovenská domobrana má vzniknúť 1. októbra. Dostupné online: <<https://www.sme.sk/c/2116595/slovenska-domobrana-ma-vzniknut-1-oktobra.html>>.

¹³ Dostupné online: <<https://www.sme.sk/c/2138217/domobrana-je-v-sulade-s-programovym-vyhlasenim-slovenskej-vlady.html>>.

domobrany započítavajú do stavu ASR, ktorý je limitovaný viedenskými dohovormi, F. Kašický odpovedal, že do tohto stavu sa „započítavajú vojaci v činnnej službe, ktorí v čase mieru vykonávajú funkcie v organizačných jadrách domobrany“.¹⁴

Obsiahlejší rozhovor pre denník *SME* poskytol k problematike domobrany jeden z duchovných otcov tejto špecifickej zložky v Armáde Slovenskej republiky plk. Ing. Milan Stráňava. Bol uverejnený 17. januára 1996. Okrem iného v ňom objasnil pôvod celej myšlienky: „O vytvorení domobrany ako druhu pozemného vojska sa začalo u nás po prvýkrát uvažovať v roku 1990 ešte v rámci bývalej federálnej armády. Vo svete to nie je nič nové. Domobrana jestvuje vo všetkých demokratických štátoch a ich moderných armádach. Po vzniku Armády Slovenskej republiky sme prebrali skúsenosti získané v ČSFR, konkrétne z vojska územnej obrany.“ Politické pozadie vzniku domobrany (spájané so SNS) jednoznačne odmietol a spojil ju predovšetkým s náročnosťou obrany územia Slovenska: „Politika s tým naozaj nemá nič spoločné. Motív treba hľadať inde. Vyše 80 percent územia Slovenska pokrývajú lesy a ťažko prístupný terén. Činnosť poľných vojsk – tankových a mechanizovaných – je v týchto podmienkach veľmi zložitá, v niektorých prípadoch nemožná. Okrem toho je treba šetriť poľnú armádu na vedenie rozhodujúcich obranných operácií v konkrétnom priestore a na vytypovaných taktických smeroch, ktoré môžu byť protivníkom proti Slovensku použité. Armáda SR nie je veľká, preto ju treba šetriť na najdôležitejšie priestory. Z toho zákonite vyplýva nutnosť brániť a chrániť aj ostatnú časť SR, pričom najvýhodnejšie na tieto účely je vojsko domobrany.“¹⁵

V rámci domobrany mali vzniknúť statické a mobilné útvary. Statické malo tvoriť 37 rôt. Každý okres na Slovensku mal mať jednu rotu domobrany, pričom jej veľkosť by závisela od veľkosti okresu. Predpokladalo sa, že budú mať stav 100 – 180 mužov. Veliteľ roty mal už v čase mieru pracovať na okresnej vojenskej správe, pričom v prípade vojnového konfliktu sa mal automaticky stať veliteľom roty domobrany v okrese. Okrem vojsk domobrany mali v okresoch pôsobiť strážne jednotky, vojská ministerstva vnútra a policajného zboru. V prípade potreby by ich podporili ďalšie jednotky, predovšetkým mobilné útvary domobrany. Išlo o 6 brigád domobrany (v Bratislave, na Tureckom vrchu, v Žiline, Martine, Kežmarku a v Michalovciach), ktoré mali „podľa vývoja operačnej situácie, pokrývať celé priľahlé územie“. Mobilnosť im mali zabezpečiť nákladné vozidlá doplnené z civilného sektora. Velitelia brigád už boli určení (veliteľ, náčelník štábu a jeden príslušník). V čase mieru pôsobili v útvaroch, v ktorých pôsobnosti mali brigády domobrany neskôr vzniknúť. Dobudovali sa aj organizačné jadrá rôt a brigád, plánovalo sa doplniť ich v priebehu roka materiálom a zbraňami tak, že od 1. októbra 1996 mali tieto roty a brigády fyzicky jestvovať a fungovať. Následne sa malo začať s výcvikom. Spôčiatku mali mať útvary domobrany len ľahké pechotné zbrane, keďže ťažké zbrane neboli k dispozícii. Do budúcnosti sa predpokladalo, že keď sa v poľnej

¹⁴ Dostupné online: <<https://www.sme.sk/c/2138217/domobrana-je-v-sulade-s-programovym-vyhlasenim-slovenskej-vlady.html>>.

¹⁵ Vojsko domobrany nikdy nevyhrá žiadnu vojnu. Dostupné online: <<https://www.sme.sk/c/2101430/vojsko-domobrany-nikdy-nevyhra-ziadnu-vojnu.html>>.

armáde budú nahrádzať protitankové a protiletadlové prostriedky za účinnejšie, staršie typy ťažších zbraní dostane domobrana. S nasadením domobrany pri živelných pohromách sa nepočítalo, pretože na to boli určené pluky civilnej ochrany ministerstva vnútra. Pri obzvlášť nebezpečných situáciách a značných materiálnych škodách a ohrození ľudských životov by však na požiadanie mohla pomôcť i ASR.¹⁶

Plk. Stráňava načrtnol aj možný spôsob dopĺňania domobrany staršími bojaschopnými záložníkmi: „Vojak skončí základnú vojenskú službu, no máloktoľý bude v čase mieru predurčený, že v prípade potreby zakotví v domobrane. Prečo? My musíme dopĺňať poľnú armádu najlepšimi špecialistami a najlepšie pripravenými vojakmi s novodobým výcvikom. Nechcem tým povedať, že lepších vojakov zaradíme do poľnej armády a horší zostanú v domobrane. Kritériom je predurčenosť i na základe kvalifikácie. A nezabúdajme ani na vekovú hranicu – do 40 rokov, keď sa muži povolávajú zo zálohy. My však máme i šesťdesiatročných, ktorí môžu kvalitne obstáť v domobrane. Spomeňme si na Čechensko, na bývalú Juhosláviu či Irak...“ Výhodou príslušníkov domobrany, najmä statických rôt, bola znalosť miestnych pomerov: „Nesmieme pritom zabúdať, že pôjde o ľudí, ktorí dôverne poznajú teritórium, ktoré budú brániť, majú k nemu citový vzťah. Domobranec bude vedieť: bránim môj dom, moju ulicu, moju dedinu, moju fabriku... Efekt by preto mal byť o to vyšší.“ Stráňava však ani nepreceňoval sily vojska domobrany: „Vojsko domobrany nikdy nevyhrá žiadnu vojnu, ale svojou aktívnou činnosťou v tyle, pôsobením proti rôznym elementom môže vytvoriť podmienky na veľmi úspešnú činnosť poľnej armády. Tak chápeme poslanie vojsk domobrany.“¹⁷

Výcvikové stredisko domobrany v Žiline

Prvým útvarom domobrany, ktorý vznikol v rámci ASR, bolo Výcvikové stredisko domobrany (VSD) v Žiline. Podliehalo priamo Generálnemu štábu Armády Slovenskej republiky. Stredisko oficiálne vzniklo 1. októbra 1995 na základe rokovania Kolégia ministra obrany SR z 19. apríla 1995. Vytvorené bolo v priestoroch zrušenej Vojenskej strednej školy tyla v kasárňach na Rajeckej ceste, od ktorej prevzalo časť personálu, materiálneho a technického zabezpečenia. Okrem toho malo k dispozícii výcvikový priestor Hradisko a posádkovú strelnicu pri obci Kamenná Poruba neďaleko Rajca. Bolo určené na prípravu veliteľov družstiev a čiat strážnych jednotiek určených pre brigády a roty domobrany ASR. Povereným veliteľom strediska bol náčelník materiállovej skupiny pplk. Ing. Štefan Palaj a povereným náčelníkom štábu bol pplk. Július Bubán (v decembri 1995 ho vystriedal npor. Ing. Lubomír Maťaťa). Pri vzniku VSD bolo vytvorených 38 plánovaných funkcií, z ktorých len 16 bolo obsadených.¹⁸ Umiestnenie strediska do Žiliny

¹⁶ Vojsko domobrany nikdy nevyhrá žiadnu vojnu. Dostupné online: <<https://www.sme.sk/c/2101430/vojsko-domobrany-nykdy-nevyhra-ziadnu-vojnu.html>>.

¹⁷ Vojsko domobrany nikdy nevyhrá žiadnu vojnu. Dostupné online: <<https://www.sme.sk/c/2101430/vojsko-domobrany-nykdy-nevyhra-ziadnu-vojnu.html>>.

¹⁸ VA-CR MO SR, VSD, Z 03065. Rozkaz číslo 5, veliteľa Výcvikového strediska domobrany v Žiline, Žilina 6. 10. 1996; Rozkaz číslo 61, veliteľa Výcvikového strediska domobrany v Žiline, Žilina 28. 12. 1996; VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená

bolo médiami spájané s predsedom SNS Jánom Slotom, čo plk. Stráňava jednoznačne odmietol: „V Žiline sa uvoľnili ubytovacie priestory po bývalých vojenských školách a je tam k dispozícii i kvalitný výcvikový areál. Môžem vám povedať, že toto sme pripravovali my a ani raz sa nestalo, že by prišiel pán Slota za nami.“¹⁹

VSD malo dve hlavné úlohy: „Jeho úlohou bolo zabezpečiť výcvik veliteľov družstiev v rámci poddôstojníckej školy a výcvik veliteľov čiat školy dôstojníkov v zálohe. Obe kategórie veliteľov boli zamerané na strážne jednotky vzhľadom na to, že téma domobrany bola najbližšie spájaná s ochranou objektov. Dňom vzniku bolo stredisko jediným špecializovaným zariadením, ktoré pripravovalo vojakov na zvládanie úloh stráženia objektov.“²⁰ V rámci poddôstojníckej školy (PŠ) bol výcvik naplánovaný na tri mesiace. Prvý mesiac vojaci absolvovali základný výcvik (tzv. „prijímač“), v priebehu ktorého si osvojili základné zručnosti vojaka a pripravili sa na bežný život vojaka základnej vojenskej služby (ZVS). Výcvik bol zavŕšený slávnostnou vojenskou prisahou. Nasledovali dva mesiace odbornej prípravy zamerané na profilové predmety taktickej a streleckej prípravy, doplnené o základné poriadky, radiačnú, chemickú a biologickú ochranu, ženijnú, poradovú prípravu atď. V rámci taktickej prípravy si budúci poddôstojníci osvojovali spôsoby vedenia boja jednotlivca a družstva. V streleckej časti sa učili zručnostiam obsluhy samopalů vz. 58 a vo vedení strelby podľa určených cvičení. Strelecký výcvik zahŕňal tiež strelbu z pištole vz. 52, univerzálneho guľometu vz. 59, pancierovky RPG-7 s vložnou hlavňou a hádzania útočného granátu. Budúci veliteľia družstiev si jednotlivé oblasti výcviku museli osvojiť do takej miery, aby boli schopní riadiť svoju jednotku a odovzdávať svoje vedomosti ďalej. Výcvik v poddôstojníckej škole končil záverečnými skúškami, ktoré overili vedomosti a zručnosti frekventantov. V rámci školy dôstojníkov v zálohe (ŠDZ) bol základný výcvik obdobný ako v poddôstojníckej škole. V zvyšnej časti boli mnohé z uvedených predmetov rozvinuté do stupňa čata, keďže budúci dôstojníci museli pochopiť a zvládnuť úlohy v rozšírenej forme veliteľa čaty. Výcvik záložných dôstojníkov trval 5 – 6 mesiacov a končil sa vykonaním dôstojníckych skúšok pred komisiou. Obsah skúšok bol z hľadiska predmetov obdobný ako v poddôstojníckej škole, avšak na úrovni riadenia veliteľa čaty. Rota výcviku záloh bola určená na prípravu vojakov zo zálohy, avšak počas existencie výcvikového strediska neboli jej kapacity využité pre žiaden výcvik.²¹

Prví vojaci ZVS nastúpili do VSD už 1. októbra 1995. Do poddôstojníckej školy nastúpilo 45, do školy dôstojníkov v zálohe 12 a do zabezpečovacej čaty (ZČ) 28 vojakov základnej služby. Tento stav bol 12. októbra doplnený o troch vojakov v PŠ, dvoch v ŠDZ a jedného v ZČ. Po absolvovaní základného vojenského výcviku mali 27. októbra 1997 o 9.00 h všetci slávnostnú vojenskú prisahu na nástupišti útvaru. Vykonali ju spolu

od 1. 6. 1996), s. 3, 6-7; Dostupné online: <<https://www.valka.cz/5-vycvikove-stredisko-domobrany-1995-2001-t83858>>.

¹⁹ Vojsko domobrany nikdy nevyhrá žiadnu vojnu. Dostupné online: <<https://www.sme.sk/c/2101430/vojsko-domobrany-nikdy-nevyhra-ziadnu-vojnu.html>>.

²⁰ Archív autora. JASENOVEC, Ján. *Poslanie a úlohy Výcvikového strediska domobrany Žilina*.

²¹ Archív autora. JASENOVEC, Ján. *Poslanie a úlohy Výcvikového strediska domobrany Žilina*.

s odvedencami 5. pluku špeciálneho určenia, 5. pluku civilnej obrany a ďalších vojenských útvarov dislokovaných v Žiline. Záverečné skúšky prvých absolventov poddôstojníckej školy sa uskutočnili v dňoch 17. – 18. decembra 1995.²² Prví frekventanti ŠDZ končili výcvik v marci 1996. Mgr. Zdeno Mahút bol jedným z dvoch aspirantov, ktorí prišli do ŠDZ zhruba po dvoch týždňoch. Narukoval k 5. pluku špeciálneho určenia, no keďže mal problémy s kolenom a nemohol skákať padákom (nemal zdravotnú kategóriu A), preložili ho do VSD. Výcvik bol napriek tomu na solídnej úrovni: „My sme boli asi nultý prijímač, ak si dobre pamätám. Vlastne všetko sa iba rozbiehalo, takže sa robili aj nejaké tie plány za pochodu... Každý deň sme niekoľko hodín... mali sme nejakú tú výučbu, mali sme aj samoštúdium a pamätám si, že sme chodili veľa na strelnicu strieľať. Jedenkrát, dvakrát za týždeň... To sa strieľalo vkuse: samopal, pištoľ a aj guľomet sme strieľali... A práve v tom roku bola strašne tuhá zima. To boli okolo -20, -30 a sme chodili na Kamennú Porubu na streľby v tých vétrieskach. No oblečené sme mali všetko hádam, čo sa dalo obliecť, napriek tomu sme premrzli, kým sme tam prišli.“²³ Výcvik sa ukončil skúškami pred komisiou: „Ani tie skúšky neboli také, že nám to dali. Jednoducho som sa niečo musel naučiť, som niečo musel vedieť na tých skúškach.“ „Nebolo to len aby... vykazovali nejakú činnosť, pretože sme tie skúšky spraviť museli. Nevravím, že to bolo ako maturita, pretože to také nebolo ani také ťažké, ani nič, ale jednoducho museli sme mať nejakú prípravu za sebou... Keď nás vyškolili a dostali sme hodnotu, myslím podporučíka sme dostali, takže potom hneď nás prerozdělili v rámci celého Slovenska.“²⁴

V roku 1996 dostalo VSD svojho prvého (a jediného) veliteľa. Rozkazom náčelníka Generálneho štábu ASR č. 44 z 9. apríla 1996 bol do funkcie veliteľa VSD vymenovaný pplk. Ing. Jozef Síkel. Funkciu začal vykonávať od 1. mája 1996.²⁵ Pplk. Síkel nastúpil k domobrane po návrate z misie v ženíjnom prápore UNPROFOR v bývalej Juhoslávii. Počas personálneho pohovoru v rámci ukončenia misie mu ponúkli funkciu náčelníka štábu veliteľstva 3. brigády domobrany. Ponúknutú funkciu prijal, keďže tak mohol ostať v blízkosti domova. K VSD nastúpil hneď po dovolenke v januári 1996, no podmienky v útvaru boli takmer bojové: „Nastúpil som v deväťdesiatom šiestom do Žiliny. Prišiel som na útvar a vidím, pozostatky, ktoré po škole zostali, boli ešte horšie ako pred tým. Rozvrat, hotový rozvrat... Robili sme tabuľky, také veci, papierová robota sa robila... My keď sme tam prišli, tak tam nebolo nič. Tam bol akurát neporiadok riaden... Ja som bol na funkcii náčelníka štábu brigády, ktorá neexistovala. A to velenie bolo vytvorené z veliteľstva pozemných síl.“²⁶ Výcvikové stredisko malo v prípade vojny rozvinúť brigádu z ľudí, ktorých pripravilo. V roku 1996 sa to malo organizačne pripraviť. Personalista však bol bývalý politruk a problematiku neovládal. Robili sa doslova náborové ľudia, aby

²² VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 9.

²³ Archív autora. Rozhovor so Zdenom Mahútom, Dobroč 19. 4. 2022.

²⁴ Archív autora. Rozhovor so Zdenom Mahútom, Dobroč 19. 4. 2022.

²⁵ VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 12.

²⁶ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

sa naplnili pripravené tabuľkové počty: „My sme potrebovali dostať ľudí tam, ktorí boli u vojska, ktorí niečo vedeli, aby domobrana... Chceli sme tam vytvoriť skutočné vojsko, ktoré bude... nebudeme sa zaňho hanbiť.“²⁷

Dňa 19. apríla 1996 navštívil Žilinu minister obrany Ján Sitek, ktorý spolu s podpredsedom branno-bezpečnostného výboru Národnej rady Slovenskej republiky, predsedom SNS a zároveň primátorom Žiliny Jánom Slotom na základe rozkazu náčelníka Generálneho štábu ASR genplk. Jozefa Tuchyňa slávnostne uviedol do funkcie veliteľa Výcvikového strediska domobranskej pplk. Ing. Jozefa Síkela.²⁸ Pre pplk. Síkela to bolo zbytočne pompézne: „Urobili veľké haló vtedy. Urobili tam divadlo také obrovské, až sa mi to nepáčilo kvôli tomu, že informácie nedali žiadne... Ja som nemal žiadne informácie o tom jako, čo bude ďalej. Oni sami nevedeli...“²⁹ Pplk. Síkel nebol vo funkcii ani mesiac, keď ho aj s náčelníkom generálneho štábu genplk. Jozefom Tuchyňom poslali na služobnú cestu do Spojených štátov amerických. V dňoch 13. – 20. mája 1996 absolvovali návštevu veliteľstva americkej Národnej gardy v štáte Indiana.³⁰

Pompézne uvedenie veliteľa do funkcie však ostro kontrastovalo s každodennou realitou budovania VSD. Síkel nečakal na splnenie sľubov a spolu s podriadenými improvizoval, ako vedel, aby sa z VSD stal plne funkčný vojenský útvar: „Nasľubovali milióny, všetko, čo budem chcieť... Ja som bol na nohách stále, pevne so zemou spojený. Pán generál Vestenický mi, keď som sa ho pýtal, ...to si zabezpeč, to si urob. Ja hovorím, ale niekto mi... aspoň nejaký materiál na to, aby som mohol začať ten výcvik robiť. Ja tu nemám nič. My sme všetko robili na kolene. A zháňali sme, kde sa dalo, dovážali od útvarov. Z Martina, tam, kde som niekedy pôsobil... Dole boli sklady pripravené, zamrežované miestnosti, ale v tých skladoch neboli ani regály, nič, to bolo všetko prázdne, nič označené... Vtedy sa už riešila otázka likvidácie nadpočetného materiálu. Už sa v tom čase Nemecká zabezpečovala a pripravovala na to, že sa tam bude dovážať materiál, pri Banskej Bystrici... A ten materiál, ktorý bol navyše v týchto skladoch, sme dovážali v podstate ku nám. Oni nám dávali také veci, ktoré v podstate dneska kúpите kdekoľvek na trhu. My sme ich skutočne uskladnili, zabezpečili, boli ošetrené. Všetko, ako má byť. Boli tam skladníci, vedeli sme presne, kde čo máme. A presne sme vedeli, na čo budú určené a pre koho. My sme boli bojový útvar, takže tam sa vždycky všetko robilo tak, aby sme boli schopní tento materiál vždycky vyskladniť čím najskôr... a doviezť ho tam, kde bol určený.“³¹

O zverenú techniku a materiál sa velenie strediska snažilo starať čo najlepšie. Nešlo len o ich uskladnenie, ale aj o dôkladné ošetrenie. Veliteľ VSD vydal 13. mája 1997 rozkaz vykonať prekonzerváciu výzbroje, techniky a materiálu v období od 1. júna

²⁷ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

²⁸ *Kronika mesta Žilina (Záznam udalostí za rok 1996)*, s. 13, 16. Dostupné online: <https://www.zilina.sk/userfiles/2015/co_sa_v_ziline_urobilo/Kronika_mesta_Zilina/Kronika_mesta_Zilina_1996.pdf>.

²⁹ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

³⁰ VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobranskej v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 12.

³¹ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom. Rajec 28. 7. 2021.

do 30. októbra 1997. Prekonzervovať sa mali aj náhradné diely uložené v nedotknuteľných zásobách, pričom sa mala prekontrolovať úplnosť materiálu a jeho technický stav. Rovnako sa malo postupovať so ženijným, spojovacím, chemickým, výbrojovým, zdravotným a všeobecným materiálom, ako aj s proviantom a pohonnými hmotami. Po ukončení prekonzervovania mali velitelia jednotiek spracovať písomné hlásenie s počtami a stavom kompletnosti výbroje, techniky a materiálu a jeho pripravenosti na použitie.³² Po prekonzervovaní bolo potrebné pripraviť výbroj i techniku na zimnú prevádzku. Plk. Síkel ju 12. augusta 1997 nariadil uskutočniť v priebehu septembra – októbra a ukončiť ju k 31. októbru 1997. Okrem výbroje a techniky sa na zimnú prevádzku mali pripraviť aj osoby a parky. Plán prípravy na zimnú prevádzku mali spracovať odborní náčelníci a veliteľ zabezpečovacej čaty.³³ Podobne sa riešila príprava na zimnú prevádzku aj v nasledujúcich rokoch.

Keď materiál získali, roztriedili a uskladnili, chodili do strediska kontroly a návštevy. Prišlo aj 24 dôstojníkov a „kontrolovali od hora až dole úplne všetko“.³⁴ Dňa 21. januára 1998 navštívil VSD minister obrany Ján Sítek v sprievode náčelníka pozemného vojska genmjr. Emila Vestenického a poradcu ministra plk. Ing. Jozefa Tučeka. Krátko po parlamentných voľbách navštívil 11. decembra 1998 stredisko aj nový minister obrany Pavol Kanis. Dňa 1. augusta 1999 navštívil VSD náčelník GŠ ASR genpor. Ing. Milan Cerovský.³⁵ Veliteľ strediska sa snažil vytvoriť útvar na vysokej úrovni, aby nadriadeným preukázal zmysluplnosť jeho existencie. Dbal preto na poriadok a prísnu disciplínu vo všetkých ohľadoch: „Útvar sa rozbehol, bol skutočne bojaschopný. Na vysokej úrovni sme robili... rozvod do zamestnania bol s profesionálnymi vojakmi, to isté s vojakmi základnej služby si robili po jednotkách a jedenkrát do týždňa bolo urobené bojové rozdelenie vždycky v piatok na nástupišti útvaru, kde sme počítali vojakov... Každý deň sme mali nástup. Ráno o siedmej začínalo rozdelenie profesionálnych vojakov. Všetkých, lebo nás bolo málo v tom čase a rozdeľovali sa úlohy. My sme museli takto robiť. Inak by sme nikdy neboli tú robotu urobili. Niekomu sa to nepáčilo, ono je to také direktívne, ale ináč to nešlo. Niektorí ľudia museli robiť. Tam boli ľudia na funkciách dotiahnutí, ktorí nemali ani šajnu o robote. Z civilu myslím. Sa porušovali predpisy o tom, že tajné veci sa písali niekde tam, kde sa nemali písať...“³⁶

Prípravu a organizáciu výcviku zabezpečoval zástupca veliteľa VSD, ktorým bol od roku 1997 kpt. Ján Jasenovce. Mal na starosti výcvik, metodiku, plánovanie a zabezpečenie výcviku poddôstojníckej školy a školy dôstojníkov v zálohe: „Domobrana sa dosť podobala taktike boja mechanizovaných jednotiek. Nie tankových, pretože z tanku sa nezosadá... Ja som pôvodne ani nemyslel, že dostanem tú funkciu zástupcu veliteľa útvaru. Ja som pôvodne myslel, že pôjdem robiť náčelníka alebo šéfa učebnej skupiny.

³² VA-CR MO SR, VSD, 1995 – 2000, Z 03065. Vnútorý rozkaz veliteľa VSD v Žiline, Číslo: 8, 13. 5. 1997.

³³ VA-CR MO SR, VSD, 1995 – 2000, Z 03065. Vnútorý rozkaz veliteľa VSD v Žiline, Číslo: 18, 12. 8. 1997.

³⁴ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

³⁵ VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 23, 39, 47.

³⁶ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

A pán Síkel, v tom čase veliteľ, mi ponúkol, aby som išiel robiť zástupcu.³⁷ Sformovanie domobrany v rámci ASR mjr. Jasenovec považoval za rozumný spôsob udržať vojsko schopné brániť Slovensko, ako to fungovalo aj v iných krajinách: „Myslím si, že aj logickým takým nejakým rozhodnutím bolo, že domobrana bol nový druh vojska, ktorý v tom čase za lacné peniaze doslova a do písmena... Bolo možné nachystať im zbrane, muníciu, výstroj kompletne. Zabezpečiť to hlavne z pohľadu z toho územia. Mne sa páčil ten princíp, či to boli Švajčiari, či sú to Rakúšania, Dáni, alebo v Amerike...“³⁸ Vypracovával plány výcviku, pričom sa snažil do nich zaraďovať aj pútavé a zaujímavé prvky. Zriadil učebný blok, ktorý sa využíval na teoretickú prípravu. Improvizoval, ako vedel, aj s pomocou vojakov ZVS. Okrem prípravy strážnych však nebolo ani v ohľade výcviku nič pripravené. Ďalší výcvik museli doslova vymýšľať, keďže nedostali žiadne pokyny, ako cvičiť domobranu: „My sme vychádzali aj z takeého predpokladu..., že my sme pre tie zálohy, ktoré sme pripravili, museli mať nachystanú prípravu komplet celú. To znamená po jednotlivých predmetoch: taktickej, streleckej, a tak ďalej... Dostať to znovu do nich a špecializovať sa na obranu územia, obranu infraštruktúry, v tom čase také tie dôležité veci ako napríklad železničné, cestné uzly, mosty, ďalej potom rôzne budovy, vysielacie, priemyselné podniky (strategické pokiaľ boli). Tak toto bol taký hlavný dôraz.“³⁹

Na tieto úlohy sa snažili v PŠ pripravovať poddôstojníkov v zálohe tak, aby dostali maximum vedomostí. V roku 1998 sa výcvik rozšíril o vrhanie ostrých ručných granátov. Dňa 24. februára 1998 príslušníci výcvikovej roty domobrany hádzali na posádkovej strelnici v Kamennej Porube ručné granáty RG-4. Dňa 23. apríla 1998 sa zasa v Kamennej Porube uskutočnilo kontrolné cvičenie vojakov základnej vojenskej služby VSD, „kde boli preskúšaní zo svojich praktických aj teoretických vedomostí“.⁴⁰ Úroveň výcviku sa každoročne vyhodnocovala, ako napr. v roku 1998: „V oblasti výcviku boli najlepšie výsledky dosiahnuté v streleckej príprave a základných poriadkoch najmä vo IV. výcvikovom období, kde boli dosiahnuté výborné výsledky... V logistike boli splnené všetky úlohy materiálneho a technického zabezpečenia výcviku a života telesa.“⁴¹ Nevyužil sa však potenciál rozvoja výcvikového strediska. Počítalo sa napríklad s krytím vzdušného priestoru, k takému výcviku už však nedošlo. Velitelia strediska však mohli byť so svojou prácou spokojní. Na úroveň nimi vycvičených poddôstojníkov mali pozitívne ohlasy: „Čo som bol veľmi rád, že sa nám tam podarilo rozvinúť tie zručnosti do takej miery,

³⁷ Archív autora. Rozhovor s Jánom Jasenovcom, Rajec 28. 7. 2021. Mjr. Jasenovec patril k tým dôstojníkom, ktorých pplk. Síkel aktívne získal z Martina pre svoj útvar: „Nepoznali sme sa. My sme sa nikdy nevideli. Doslova to bolo o tom, že sa preťahovali dôstojníci z útvarov.“ Archív autora. Rozhovor s Jánom Jasenovcom, Rajec 28. 7. 2021.

³⁸ Archív autora. Rozhovor s Jánom Jasenovcom, Rajec 28. 7. 2021.

³⁹ Archív autora. Rozhovor s Jánom Jasenovcom, Rajec 28. 7. 2021.

⁴⁰ VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 23, 27.

⁴¹ VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 43.

že tí vojaci, či už to boli tí velitelia, ktorí to riadili, ako aj tí ostatní, že sme na konci sa nemuseli hanbiť... Potom som zistil, že tie roky a tá snaha nebola zbytočná.“⁴²

Po ukončení základného výcviku sa každý štvrtrok konala slávnostná prisaha vojakov základnej služby. Väčšinou sa konala na nástupisku útvaru pred budovou č. 2 v kasárňach na Rajeckej ceste spolu s odvedencami celej žilinskej posádky. Napríklad 3. mája 1996 zložilo prisahu vyše 400 brancov. Na konci októbra 1996 však branci skladali slávnostnú vojenskú prisahu na Námestí Ľudovíta Štúra. Prvá (januárová) prisaha v roku 1997 bola z dôvodu chrípkovej epidémie vykonaná v priestoroch klubovne výcvikovej roty VSD s vylúčením verejnosti. Ostatné tri prisahy sa vykonali v súlade s nástupnými termínmi odvedencov na nástupisku útvaru. Prvá slávnostná prisaha v roku 1998 bola opäť výnimočná, pretože sa konala 30. januára na Námestí Andreja Hlinku v Žiline. Na vojenskej prisaha konanej 30. októbra 1998 v kasárňach bol medzi dôstojníkmi na tribúne prítomný aj vojenský pridelenec Spolkovej republiky Nemecko na Slovensku. V nasledujúcom roku sa prisahy konali v kasárňach, pričom prvá sa konala 29. januára 1999.⁴³

Rozkazom ministra obrany SR č. 56 o zmenách vo vyzbrojení vojakov ASR bolo od 1. júla 1997 zavedených 9 nových rozlišovacích znakov. Osobitný rozlišovací odznak bol zavedený aj pre domobranu. Tvorili ho dva skrížené dvojsečné rímske meče s hladkou čepeľou prekryté okrúhlym štítom. Čepeľ mečov mala symetrický tupý hrot a v reze bola kosoštvorcová. Záštit mečov bola hladká, rukoväť kanelovaná v tvare výpletu, hlavica kruhová. Odznak mal rozmery 24 x 23 mm a nosil sa na výložkách rovnošiat.⁴⁴ Vo februári 1998 poradca ministra obrany pre vojenské otázky Jozef Tuček oznámil, že je vytvorených šesť brigád po 2 261 osôb a 37 rôt domobrany. Pre prípad mobilizácie bolo k dispozícii materiálne zabezpečenie pre 25 000 domobrancov. Organizačné prvky domobrany mali byť rozmiestnené po celej SR. Do plného počtu by sa domobrana doplnila počas brannej pohotovosti. Jej úlohou bola ochrana dôležitých objektov v SR, boj s taktickými vzdušnými výsadbami a diverznými skupinami, pomoc pri evakuácii, záchranných a uvoľňovacích prácach. J. Tuček apeloval na vládu, aby legislatívne upravila ciele, úlohy a štruktúru domobrany, systém jej velenia, požiadavky na jej členov, ako aj

⁴² Archív autora. Rozhovor s Jánom Jasenovcom, Rajec 28. 7. 2021.

⁴³ VA-CR MO SR, VSDo, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 14, 19, 23, 46; *Kronika mesta Žilina (Záznam udalostí za rok 1996)*, s. 13, 16. Dostupné online: <https://www.zilina.sk/userfiles/2015/co_sa_v_ziline_urobilo/Kronika_mesta_Zilina/Kronika_mesta_Zilina_1996.pdf>.

⁴⁴ *Hodnostné označenia v Armáde Slovenskej republiky*. Generálny štáb Armády SR – Správa výchovy a kultúry, 1998; PROKEŠ, Jakub. Nové hodnostné označenia a rozlišovacie znaky. In *Obrana*, 23. augusta 1997, s. 6; Hodnostní označení ozbrojených sil (Ozbrojené síly Slovenské republiky). In *atm*, 2003, č. 2, s. 20. V reprezentatívnej publikácii o slovenskej vojenskej symbolike po roku 1993 však autori mylne prisúdili domobrane odznak so skríženými puškami a okrúhlym štítom a odznak so skríženými rímskymi mečmi a okrúhlym štítom zasa naopak prisúdili pešiemu vojsku. PURDEK, Imrich – ZELIŽŇÁK, Peter a kol. *Vojenská symbolika Slovenskej republiky (Vojenské zástavy, rovnošaty, hodnosti, vyznamenania, znaky a odznaky)*. Bratislava : Magnet Press, 2006, s. 149.

ich finančné ohodnotenie: „Ku konkrétnemu budovaniu vojsk domobrany je potrebné politické rozhodnutie. Sme pred voľbami, preto je ťažko predpovedať ďalšie kroky.“⁴⁵

V roku 1998 fungoval v ASR jediný útvar domobrany – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline. Velil mu pplk. Jozef Síkel, zástupcom veliteľa bol mjr. Ján Jasenovec. Výcvikovej rote domobrany velil npor. Peter Bodorik, veliteľmi čiat boli por. Tomáš Hudec (1. čata) a ppor. Peter Tabak (2. čata). Výzbroj výcvikovej roty VSD tvorili pištole vz. 52, samopaly vz. 58, guľomety vz. 59, pancierovky RPG-7 a RPG-75. Vozový park tvoril UAZ-469, Praga V3S a Tatra 148.⁴⁶ Dôležitou časťou výcvikového strediska bol Organizačný prvok 3. brigády domobrany, ktorý mal zabezpečiť všetky logistické, personálne a technické úlohy potrebné na sformovanie tejto brigády. Pre celý personál brigády bol pripravený materiál na jeho vystrojenie a vyzbrojenie. Brigáda sa mala rozvinúť na území, ktoré jej bolo určené, s cieľom zabezpečenia funkčnosti systémov riadenia štátu a územnej správy v rámci ochrany dôležitých objektov, úsekov komunikačných uzlov, ciest a pod.⁴⁷ Materiál organizačného prvku bol uložený v rámci vystrojovacieho strediska vo veľkých paletách. Na skladoch boli väčšinou maskáče vz. 60, menej vz. 85. Zbrane a munícia boli zvlášť v osobitných skladoch. V prípade jeho rozvinutia by VSD bolo schopné kompletne vystrojiť 2 500 vojakov v priebehu 24 hodín (odev aj so zimnými doplnkami, obuv, veľká a malá poľná).⁴⁸

V priebehu roku 1998 došlo aj k pokusu uskutočniť spoločný výcvik s 5. plukom špeciálneho určenia, s ktorým VSD zdieľalo jedny kasárne. Jednou z úloh domobrany bol totiž boj proti nepriateľským výsadbom a záškodníkom. Išlo o iniciatívu veliteľov VSD: „My sme improvizovali, kde sa dalo... My sme spoluprácu robili s 5. plukom špeciálneho určenia. Robili sme cvičenia na Hájiku... Prežitie sme robili.“ Prebehlo jedno spoločné cvičenie, no pre zlyhanie spojenia bolo neúspešné. Výsadbári a domobranci sa vôbec nenašli. Zo strany špeciálnych síl potom nebol záujem zorganizovať spoločné cvičenia.⁴⁹ Ešte jedno sa však v roku 1998 predsa len uskutočnilo: „Raz nás pluk vyzval, 5. pluk, že či by nemohli ich jednotky robiť skryté pozorovanie a tie úlohy, ktoré takticky robili v takej väčšej jednotke. A my sme využili situáciu, keď sa vojaci presúvali peši z Kamennej Poruby dvadsať kilometrov do Žiliny. A ich úlohou bolo teraz, že kto koho skôr zistí... A myslím, že my sme boli celkom úspešní.“⁵⁰

Plk. Síkel rozbehol aj plodnú spoluprácu s miestnymi samosprávami. Prednosta Okresného úradu v Žiline ho telefonicky požiadal urobiť prednášku o domobrane pre všetkých starostov obcí Žilinského okresu. Musel si pripraviť hodinovú prednášku, pretože nestačilo povedať, že VSD cvičí veliteľov stráží. Pripravil si ju sám, keďže nemal konkrétne inštrukcie. Spolupráca sa nadviazala aj s krajským úradom, na čele ktorého

⁴⁵ Dostupné online: <<https://slovensko.hnonline.sk/221391-slota-chce-domobranu-tri-kraje-a-ochranu-republiky-zakonom-video>>.

⁴⁶ Dostupné online: < <https://www.valka.cz/5-vycvikove-stredisko-domobrany-1995-2001-t83858>>.

⁴⁷ JASENOVEC, Ján. *Poslanie a úlohy Výcvikového strediska domobrany Žilina*.

⁴⁸ Archív autora. Rozhovor s Jánom Jasenovcom, Rajec 28. 7. 2021.

⁴⁹ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

⁵⁰ Archív autora. Rozhovor s Jánom Jasenovcom, Rajec 28. 7. 2021.

v tom čase bol spisovateľ Mgr. Anton Straka: „My sme mali spoluprácu s Krajským úradom v Žiline. Organizovali sme pre nich také branné cvičenia... My sme mali takú spoluprácu s nimi ako málokto.“⁵¹ Rok 1998 bol na spoluprácu so samosprávami plodný: „Darilo sa nám veľmi krásne. Našli sme si spoluprácu s mestom... Výraznou mierou sme sa podieľali na spolupráci so samosprávami miest a obcí kraja Žilina a Krajským úradom Žilina organizovaním spoločných akcií, streleckých súťaží a propagácie Výcvikového strediska domobrany na verejnosti v rámci akcií Domobrana deťom a spoluprácou so Slovenským zväzom vojakov v zálohe.“⁵² V júni 1999 napríklad VSD zabezpečovalo na posádkovej strelnici v Kamennej Porube streleckú súťaž, ktorú organizovala Rada obrany Žilinského kraja. V priebehu toho istého mesiaca príslušníci VSD propagovali svoj útvar aj ukázkami výcviku domobrany v obciach Katlina, Lietavská Lúčka a Turie. Dňa 3. augusta 1999 sa konalo spoločné zamestnanie veliteľstva a štábu VSD s civilnou obranou Žilinského kraja z odbornej prípravy. Akcia sa uskutočnila v priestore Kamennej Poruby a riadil ju mjr. Jasenovc.⁵³

Velenie VSD pripravovalo rôzne športové akcie aj pre vojakov ZVS. Dňa 1. októbra 1996 vo VSD vznikol futbalový a turistický oddiel. Turistický oddiel viedol mjr. Pavol Lajčiak. Turistické pochody v rámci tzv. Domobraneckej 100 – Po stopách slovenských dobrovoľníkov mali štyri etapy: dve Malofatranské, Kysuckú a Strážovskú. Vojaci mali možnosť spoznať prírodné a kultúrne krásy regiónu, preverili si fyzickú zdatnosť, prírodné a zemepisné poznatky. Tieto pochody sa pod vedením mjr. Lajčika uskutočňovali aj v nasledujúcich rokoch. V roku 1997 sa osvedčené etapy uskutočnili v každom výcvikovom štvrtroku. Bol o ne pomerne veľký záujem a u zúčastnených vojakov mali pozitívny ohlas. Toho roku sa 12. decembra, ktorý bol pamätným dňom VSD, uskutočnila aj jedna výnimočná akcia. Vojaci mali najprv prednášku o zimnej výprave slovenských dobrovoľníkov a bitke pri Budatíne z 11. decembra 1848. Potom nasledoval pochod po stopách slovenských dobrovoľníkov. Domobranecká 100 pokračovala aj v novom roku. Malofatranská etapa sa pod vedením mjr. Lajčika a kpt. Mariána Urbánka (nastúpil k VSD v roku 1997) uskutočnila už 11. januára 1998. Zúčastnilo sa na nej 19 vojakov ZVS. Dňa 21. januára nasledovala Strážovská etapa, ktorej cieľom bol Lietavský hrad, a 15. februára Kysucká etapa, na ktorej sa zúčastnilo 20 vojakov. Strážovská etapa Domobraneckej 100 sa konala aj 5. apríla 1998. Mjr. Lajčiak a 20 vojakov toho dňa vyrazili do Súľovských skál. V roku 1999 sa 11. a 18. apríla uskutočnili dve Malofatranské etapy Domobraneckej 100 s účasťou 48 vojakov. V dňoch 13. – 15. augusta 1999 sa príslušníci VSD-o pod vedením por. Tomáša Hudeca zúčastnili aj na Národnom výstupe na Kriváň.⁵⁴

⁵¹ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

⁵² VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 43.

⁵³ VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 49-50.

⁵⁴ VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 12, 17, 19, 23, 27, 49.

Okrem výcviku a zlepšovania fyzickej prípravy velenie VSD venovalo pozornosť aj ideovej príprave a výchove vojakov. Výcvikové stredisko domobrany ideovo ukotvili na tradícii slovenských dobrovoľníckych výprav z rokov 1848/49. Okrem prednášok a Domobraneckej 100, inšpirovanej udalosťami meruôsmych rokov, sa to na začiatku roku 1999 prejavilo aj snahou premenovať VSD na Budatínske výcvikové stredisko domobrany. Velenie VSD si okrem toho každoročne pripomínalo výročia vypuknutia Slovenského národného povstania a oslobodenia Slovenska Červenou armádou. Táto tradícia sa začala 30. apríla 1996 kladením vencov pri príležitosti 51. výročia oslobodenia k pomníku na cintoríne Červenej armády na Bôriku pri Žiline, kde je pochovaných 1 907 sovietskych vojakov, a 5. mája účasťou na oslavách oslobodenia na vrchu Javorina neďaleko obce Stráňavy položením vencov k pamätníku 1. čs. armádneho zboru. Dňa 28. augusta 1996 vojaci VSD zabezpečovali dôstojný priebeh osláv 52. výročia vypuknutia SNP pri pomníku francúzskych partizánov na vŕšku Zvonica pri obci Strečno. Na rovnakých pamätných miestach sa konali oslavy 52. výročia oslobodenia 30. apríla a 4. mája 1997 a 53. výročia SNP 29. augusta 1997, 30. apríla a 10. mája 1998 i 54. výročia oslobodenia v roku 1999. Pri príležitosti 55. výročia SNP sa 27. augusta 1999 konal aj slávnostný nástup celého útvaru (celkom 148 vojakov a 9 občianskych zamestnancov). Následne sa delegácia VSD zúčastnila na krajských oslavách SNP pri pomníku francúzskych partizánov pri Strečne a jedna čata pod velením npor. Huleja zároveň zabezpečovala oslavy Povstania v obci Makov.⁵⁵

Osobitnou kapitolou je spolupráca s cudzími armádami. Iniciatívne ju nadväzovalo najmä velenie VSD. Po prvej návšteve pplk. Síkela v USA nasledovalo ďalšie nadväzovanie kontaktov v zahraničí. V dňoch 2. – 7. novembra 1996 bol na služobnej ceste v Dánsku náčelník štábu VSD mjr. Ing. František Kelemen.⁵⁶ Najužšiu spoluprácu stredisko nadviazalo s Národnou gardou USA, pričom sídlo jej velenia – štát Indiana – bol partnerským štátom Slovenskej republiky. Došlo k vzájomným návštevám a odovzdávaniu si skúseností a poznatkov priamo vo výcvikovom stredisku a vo výcvikovom priestore Národnej gardy v štáte Indiana. Slovenská delegácia navštívila sídlo Národnej gardy v lete 1998. Američania slovenským dôstojníkom všetko platili. Dostali luxusné ubytovanie aj peňazí viac, ako mali oficiálne dostať. Na Dni slovenských ozbrojených síl Slovákom dokonca americká vojenská kapela na príkaz gen. Mitchella zahrála slovenskú hymnu.⁵⁷ Cesta do USA bola prínosom aj pre zástupcu veliteľa VSD mjr. Jasenovca: „Ja som to videl v Spojených štátoch, ale nie len tam... To bola cesta pre tento štát. Hasičov máme, ale málo. Veď to, čo majú v Národnej garde, vymyslieť to tuná, veď to nie je zložitá vec. Zároveň sa školia dôstojníci v zálohe.“⁵⁸ Slovenskí velitelia si uvedomili, že „tento druh vojska mal svoje opodstatnenie, pričom s minimálnymi nákladmi potrebnými

⁵⁵ VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 12, 16-17, 27, 49-50.

⁵⁶ VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 13.

⁵⁷ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

⁵⁸ Archív autora. Rozhovor s Jánom Jasenovcom, Rajec 28. 7. 2021.

na vystrojenie a vyzbrojenie takto pripravení vojaci dokázali zabezpečiť mnohé z úloh, ktoré ostatné druhy vojsk bežne neposkytovali“.⁵⁹

Študijné cesty do zahraničia v nasledujúcom období oplatili zahraničné delegácie návštevami vo VSD. Pplk. Síkela táto spolupráca tešila: „Našli sme si spoluprácu s ďalšími útvarmi. Dokonca začali k nám chodiť návštevy zo zahraničia. Prišli k nám Dáni, boli sme pozvaní do Rakúska. Rakušáci boli u nás, rakúska domobrana. Tam tá spolupráca, to šlo jedno za druhým.“⁶⁰ Pomerne bohatý bol na zahraničné návštevy rok 1998. V októbri 1998 prišli do VSD dve zahraničné návštevy. Dňa 1. októbra to bola delegácia z Maďarska a 30. októbra 1998 navštívil stredisko vojenský pridelenec Spolkovej republiky Nemecko pplk. gšt. Frölich, ktorý sa zúčastnil aj na slávnostnej vojenskej prísahe vojakov narukovaných 1. októbra. V dňoch 10. – 13. novembra 1998 navštívila VSD delegácia teritoriálneho vojska z Rakúska (plk. Bruno, mjr. Novak, mjr. Hulak, mjr. Piebek, kpt. Wallner). Napokon 15. – 19. novembra 1998 zavítala do Žiliny aj delegácia americkej Národnej gardy zo štátu Indiana, kde bol pplk. Síkel na návšteve v roku 1996 a s ďalšími kolegami aj v lete 1998. Delegáciu tvorili plk. Horac Hopkins, plk. David Thorton, pplk. Rodney Merrell, pplk. Eddy Autley, pplk. Shorter a čat. Mia Dias. Delegácia prišla na Slovensko za účelom výmeny skúseností, pričom jej členovia vyjadrili nádej, že vzájomné partnerstvo sa posilní a bude pokračovať. Od 21. do 23. júna 1999 navštívila VSD aj delegácia Armády Dánskeho kráľovstva na čele s náčelníkom generálneho štábu a veliacim generálom dánskej domobrany. Poslednou zaznamenanou zahraničnou návštevou vo VSD bola návšteva nemeckej delegácie 15. februára 2000.⁶¹

Spolupráca s Národnou gardou Spojených štátov amerických vyústila do iniciatívy veliteľa VSD preložiť do slovenského jazyka príručku pre výcvik vojakov a dôstojníkov americkej Národnej gardy. Išlo o *Vojenskú poľnú príručku, časť IV – výcvik a Inštrukcie Národnej armádnej dôstojníckej školy* vydané v júni 1993. Prekladom boli na začiatku roka 1999 poverení traja vojaci ovládajúci anglický jazyk: Milan Belica, Milan Matejka a Pavel Mičianik. Príručky boli preložené, prepísané do počítačov, vytlačené a zviazané. Pplk. Síkel ich následne odoslal na MO SR a GŠ ASR.⁶² Ani na ministerstve obrany, ani na generálnom štábe však neprejavili o tieto materiály záujem: „My sme sa vrátili zo Spojených štátov amerických a nikto od nás nič nechcel.“⁶³ V tom čase bol zavedený aj rukávový znak VSD. Navrhol ho pplk. Jozef Síkel, graficky ho spracovali des. Róbert Hvorečný a des. ašp. Ján Březík. Išlo o zelený čierno olemovaný kruhový štít s modifikovaným rozlišovacím znakom domobrany z roku 1997 v centre. Na zlatých prekrížených dvojsečných rímskych mečoch bol umiestnený ranogotický trojuholníkový štít s erbom mesta Žilina. Po obvode znaku v jeho hornej časti bol umiestnený zlatý nápis VÝCVIKOVÉ STREDISKO DOMOBRANY a v jeho spodnej časti bol zlatý nápis ŽILINA. Nášivku

⁵⁹ JASENOVEC, Ján. *Poslanie a úlohy Výcvikového strediska domobrany Žilina*.

⁶⁰ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

⁶¹ VA-CR MO SR, VSDo, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 31, 33, 35, 37, 43, 48-49, 55.

⁶² Archív autora. Rukopisy prekladov vojenských príručiek Národnej gardy.

⁶³ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

s týmto znakom dostali príslušníci VSD na konci roku 1998, hoci oficiálne schválený nebol.⁶⁴ Vo februári 1999 bol znak VSD upravený. Štít mal oválny tvar čiernej farby zlato olemovaný. V strede bol zlatý rozlišovací znak vojska domobrany s kruhovým štítom. V štíte bol zelený dvojkříž so štyrmi koreňmi prevzatý z mestského erbu Žiliny. Zlaté nápisy ostali zachované s tým, že horný nápis bol rozšírený do podoby BUDATÍNSKE VÝCVIKOVÉ STREDISKO DOMOBRANY. Návrh pre Armádne výtvarné štúdio v Bratislave spracoval rovnaký tím ako prvú podobu znaku.⁶⁵

Organizačná štruktúra domobrany bola v roku 1999 pomerne jednoduchá. Priamo pod GŠ SR spadalo Výcvikové stredisko domobrany, šesť brigád a 37 samostatných rôt domobrany. Brigáda domobrany mala byť zložená z veliteľstva brigády, piatich peších práporov, práporu vel. a bojového zabezpečenia, roty technického zabezpečenia, roty materiálneho zabezpečenia, obväziska a protiletadlovej čaty. Samostatnú rotu domobrany tvorilo veliteľstvo roty, štyri pešie čaty a mtez. VSD bolo zložené z veliteľstva výcvikového strediska, zabezpečovacej čaty, výcvikovej roty a roty prípravy záloh. Jeho úlohou bolo vykonávať „výcvik veliteľov družstiev a čiat pre strážne jednotky“ a tiež „odborné školenia veliteľov brigád a rôt domobrany z okresných vojenských správ“.⁶⁶ Stredisko malo k 15. februáru a k 31. decembru 2000 rovnaký početný stav 79 vojakov a 10 občianskych zamestnancov. K 31. decembru 2002 sa však už VSD v Žiline v štruktúre ASR nepočítalo.⁶⁷

Vláda totiž prijala nový strategický dokument *Dlhodobý plán rozvoja štruktúry Ozbrojených síl Slovenskej republiky – Model 2010*, ktorý bol založený na individuálnej obrane a zároveň vytváral priestor pre integráciu Slovenska do Severoatlantickej aliancie (NATO). Malo ísť o prvú komplexnú reformu slovenskej armády.⁶⁸ Tento projekt predpokladal standardizáciu individuálneho výcviku, ktorá prebiehala vo výcvikových základniach a bojových jednotkách na 32 rôznych miestach. Táto prax prinášala viacero problémov. V bojových jednotkách sa na výcvik vytvárali dočasné štruktúry, čo narušalo ich stálu organizačnú štruktúru. Velitelia družstiev tak boli využívaní na individuálny výcvik, čo narušalo spoločný výcvik bojových jednotiek. Velitelia týchto jednotiek sa nemohli sústrediť na výcvik celých útvarov. Napriek jednotným výcvikovým programom sa ťažko zabezpečovala standardizácia výcviku. Kvalita výcvikových zariadení bola rôzna, a teda

⁶⁴ Tento znak nebol predložený na prerokovanie Komisii pre vojenskú symboliku, čo bol poradný orgán ministra obrany, preto ani nebol oficiálne povolený alebo zamietnutý. V tom čase však ešte do vytvárania a nosenia vojenskej symboliky na rovnošatách nebol zavedený poriadok. List Imricha Purdeka autorovi, 7. 4. 2022.

⁶⁵ Archív autora. Armádne výtvarné štúdio Bratislava, Budatínske výcvikové stredisko domobrany. Pplk. Síkel bol naň hrdý: „Toto bola naša iniciatíva... To sme si vymysleli my sami, ale keď sa už dával návrh oficiálny... tam už musel byť presný návrh, muselo byť rozkreslené všetko na milimetre. Doslova na milimetre. A presne všetko, čo v tom znaku je, museli sme si zdôvodniť.“ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

⁶⁶ *Armáda Slovenskej republiky 1999*, s. 36-37, 41.

⁶⁷ Archív autora, Vel. pozemných síl ASR, K. č.: 061/1-2. Mierová organizačná štruktúra pozemných síl – cieľový model, Tajné!, príloha 1.

⁶⁸ Model 2015 (Dlhodobý plán rozvoja ministerstva obrany s výhľadom do roku 2015). Dostupné online: <<https://www.mosr.sk/data/files/834.pdf>>.

rozdielna bola aj úroveň výcviku. Prevádzkovanie a udržiavanie takého veľkého počtu výcvikových zariadení sa považovalo za neefektívne. V roku 2002 sa predpokladalo sústrediť výcvik do 9 – 15 miest v rámci pozemných síl. Konceptcia *Model 2010* však predpokladala, že do roku 2006 ostane len jediná výcviková základňa v rámci celej ASR. Tá mala mať 1 prápor pre základný výcvik, 1 prápor pre odborný výcvik špecialistov a 1 prápor pre výcvik profesionálnych dôstojníkov.⁶⁹ V tejto koncepcii nebolo pre VSD miesto. Jeden z tvorcov *Modelu 2010* (vtedajší veliteľ pozemných síl) genmjr. Jozef Blizman zdôvodnil zrušenie VSD jeho nepotrebnosťou: „Lebo to výcvikové stredisko nemalo zmysel, keďže sa necvičilo. Tam nebolo koho cvičiť. My sme zálohy necvičili niekoľko rokov. Niekoľko, môžem povedať viac ako desať rokov... Nám nešlo v tej dobe o to, aby my sme cvičili jednotlivcov alebo malé skupiny ľudí, pretože to nám nepomohlo.“⁷⁰

VSD v Žiline sa tak stalo obeťou tejto novej koncepcie armády. Jediná výcviková základňa pre celú armádu je v prípade akéhokoľvek konfliktu mimoriadne zraniteľná a určite by ani nebola schopná kapacitne naplniť potreby armády. Likvidácia veľmi dobre fungujúceho špecializovaného výcvikového strediska pre domobranu, ktoré navyše nevyčerpalo svoj potenciál rozvoja, bolo z tohto hľadiska chybou. Gen. Blizman informoval o zrušení VSD jeho veliteľa pplk. Síkela osobne: „To bolo tak niekedy v lete, lebo bolo veľmi teplo, keď som čakal na veliteľa pozemných síl aj s plukovníkom Krištofiakom, veliteľom 5. pluku špeciálneho určenia. V lete nejak to bolo, v auguste, v júli. Prešiel si celý útvar, sedeli sme... Pýtam sa priamo... A vtedy tá informácia prišla, že určite nemáme pomoci. Skončíme. Mí to povedal do očí.“ Pre veliteľa VSD to bol úder: „Ľudí ste naťahali, dôstojníkov, civilov z celého možného okolia. Teraz my, ja som im musel oznámiť, že končíme. Viete, čo to je!? Pohovory s nima robiť. Dávať ich vtedy ešte na okresný úrad...“ Informáciu sa rozhodol nerozširovať medzi podriadenými okrem najvyššieho kruhu velenia strediska: „My sme to neoznamovali. My sme to všetko držali v tajnosti. My sme to držali v tajnosti, lebo sme si mysleli, že zachránime ešte tých domobrancov. Oni o tom už vedeli, moji najbližší. Ale povedzte ľuďom, že končíme. To by sa vám boli rozprchli všetci preč. To by bol koniec. Ale tu sa jednalo o to, že byty boli sľúbené. Teraz čakali na byty niektorí...“⁷¹

Veliteľ a zástupca veliteľa VSD sa všemožne snažili zvrátiť rozhodnutie o zrušení strediska. Stretli sa s veliteľom domobrany gen. Jánom Pančíkom na pracovnom obede v Žiline a snažili sa získať jeho podporu pre zachovanie strediska.⁷² Gen. Pančík navštívil VSD 11. februára 2000 „s cieľom zoznámenia sa s domobranou, výmenou skúseností z výcviku“. Do kroniky útvaru na záver svojej návštevy napísal: „Želáme Vám, aby Vás nezrušili!“⁷³ Pplk. Síkel a mjr. Jasenovc boli aj na ministerstve obrany u gen. Milana

⁶⁹ VA-CR MO SR, f. 368, zv. S 130, 2001. Porada veliteľa poz. síl ASR, Č.: 6004/190, Trenčín 24. 10. 2001.

⁷⁰ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Blizmanom, Prešov 8. 2. 2022.

⁷¹ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

⁷² Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021; Rozhovor s Jánom Jasenovcom, Rajec 28. 7. 2021.

⁷³ VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 55.

Stráňavu. Pplk. Síkel ho poznal osobne: „Stráňavu som ja osobne poznal, tak som k nemu mohol kedykoľvek prísť. Pán generál Stráňava opäť nemal nejakú takú snahu, lebo myslím, že on vedel, že skončí takisto... Ani nemal snahu potom už s nami jednať.“⁷⁴ Jedine veliteľ pozemných síl gen. Blizman nedával veliteľom VSD falošné nádeje: „Veliteľ pozemných síl nám povedal akurát to, že končíme, že on nie je schopný tomu zabrániť. A ho to mrzelo kvôli tomu, že to videl. Videl tie priestory výcvikové.“⁷⁵ VSD 6. apríla 2001 navštívil aj nový minister obrany Peter Stank a 7. mája premiér Mikuláš Dzurinda. Ani tieto návštevy však nepomohli zachovať existenciu Výcvikového strediska domobrany. Príznačný je zápis M. Dzurindu v kronike útvaru, ktorý je symbolicky aj posledným zápisom kroniky, kde uviedol len naučené a dookola opakované frázy o euroatlantických štruktúrach: „S vďakou za dobrú službu a so želaním, aby aj Armáda SR, jej zložky a útvary naďalej prispievali k nádejnému smerovaniu našej vlasti do euro-atlantických štruktúr. Mikuláš Dzurinda.“⁷⁶

Napriek všetkému vynaloženému úsiliu o zachovanie funkčného útvaru, napokon prišiel rozkaz o zrušení VSD k 1. októbru 2001: „No, skončila aj táto etapa. Prišiel oficiálne rozkaz, že sa rušíme. Mali sme vypracovaný plán na likvidáciu útvaru... Tam jako supi sa na nás pustili tí veliteľia ostatných útvarov. Všetky chceli zaujať naše miesto... Ja som počul, že to je politické rozhodnutie. Priamo z úst svojho šéfa, že on to nemôže zmeniť.“⁷⁷ Namiesto VSD v Žiline sa v Martine vytvorila Výcviková základňa mechanizovaného a tankového vojska, prieskumu a domobrany (1. októbra 2001 – 1. októbra 2004). Táto základňa mala zabezpečovať výcvik pre všetky druhy pozemných vojsk. V nasledujúcich rokoch až do súčasnosti bola viackrát zreorganizovaná, pričom samotný názov domobrany sa z jej názvu postupne vytratil.⁷⁸ Od 2. 10. 1995 do 31. 12. 1999 prešlo Výcvikovým strediskom domobrany v Žiline celkom 1 557 vojakov základnej vojenskej služby. Z tohto počtu 1 296 mužov absolvovalo poddôstojnícku školu, 128 školu dôstojníkov v zálohe a 133 absolvovalo ZVS v zabezpečovacej čate. Za celé obdobie existencie VSD v ňom prešlo asi 2 000 vojakov ZVS (PŠ ročne absolvovalo v priemere 300 a ŠDZ asi 30 vojakov, spolu ročne okolo 330 mužov). Priemerný početný stav útvaru bol do rozhodnutia o jeho zrušení zhruba 190 ľudí (v roku 1998 to bolo 192 a v roku 1999 v priemere 189 ľudí). Veliteľia strediska mali od iných útvarov pozitívne ohlasy na úroveň nimi vycvičených poddôstojníkov.⁷⁹ Pplk. Síkel bol preto s fungovaním svojho útvaru spokojný: „Darilo sa nám skutočne vo všetkom... V rámci hodnotení, čo sme boli, vždycky sme boli dobrí.

⁷⁴ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021; Rozhovor s Jánom Jasenovcom, Rajec 28. 7. 2021.

⁷⁵ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

⁷⁶ VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 66, 69.

⁷⁷ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

⁷⁸ Dostupné online: <<https://www.valka.cz/topic/view/83825/Vycvikova-zakladna-mechanizovaneho-a-tankoveho-vojska-pruzkumu-a-domobrany-2001-2004>>.

⁷⁹ VA-CR MO SR, VSD, šk. č. 14, Z 03065. KRONIKA – Výcvikové stredisko domobrany v Žiline (vedená od 1. 6. 1996), s. 9, 19, 43, 46, 49, 50-51.

Zabehali sme sa veľmi rýchlo... Tam boli takí ľudia... Zapálení ľudia, ktorí chceli urobiť všetko preto, aby sme prežili.⁸⁰ Nebolo však všetko len úspešné a všetci zapálení. Pplk. Síkel sa chtiac-nechtiac musel zmieriť vo svojom útvare aj s ľuďmi, ktorých by tam najradšej nevidel: „Viete, koľko sme mali tam ľudí, ktorí tam boli dosadení z funkcie zhora? Priamo dosadení. Lebo to bol útvar, kde sa nemuseli báť, kde mohli bez problémov žiť. Na nejaké cvičenia sme nechodili... Takže oni ich tam chceli zažiť, doslova jak sa to hovorí po vojensky.“⁸¹

Pre zástupcu veliteľa mjr. Jasenovca bolo VSD, keďže stredisko riadil priamo Trenčín a nebol tam žiadny medzistupeň velenia, neštandardný útvar: „Trošku mi to prišlo také nechcené dieťa.“ Napriek tomu pristupoval k organizovaniu výcviku zodpovedne a spolu s kolegami pripravoval aj nové, moderné formy výcviku: „Ja som už v tom čase, keď sme my boli, tak sme chystali také veci... ako to urobiť, aby tá logika obrany mosta bola zabezpečená alebo logika nejakého iného objektu – výrobného podniku a podobne. Takže my sme to už mali takto pripravené. A do tohto sa mohlo ísť. No, bohužiaľ, tento model je zatiaľ spiaci.“⁸² Aj mjr. Jasenovec bol náročný na podriadených, čo mu popularitu neprineslo: „Keď niekto vyžaduje, nie vždycky je populárny. Ktokoľvek nevyžaduje, tak je múdry, super, perfektné... A vidím to aj dneska, aj v celej tej spoločnosti. Ale už v tom čase bolo cítiť takú apatiu. Kto jednoducho nechcel, iba prežíval...“⁸³ Na prelome tisícročí sa v armáde naozaj rozšírila apatia a demoralizácia, ktorá zasiahla predovšetkým profesionálnych vojakov a z nich sa prenášala na vojakov základnej vojenskej služby. Jej odrazom bol otvorený list ôsmich vysokoškolákov (absolventov ZVS v 13. mechanizovanej brigáde Komárno a Bratislava) publikovaný v roku 2001, v ktorom verejne pranierovali v tom čase všeobecne rozšírené pomery v armáde. Po podrobnom opísaní rôznych neduhov, podvodov, klamstiev, krádeží a apatie dospeli k nasledovnému pohľadu na ASR: „Je inštitúcia chorá, jej systém a organizácia je prežitá, ak nepovieme rovno prehnitá... Armáda je spoločnosť uzavretá, ktorá si svoje tajomstvá bedlivo stráži. Bežný človek do nej nevidí, nemôže ju kontrolovať. Niektorí jej zamestnanci sa často správajú ako mafiáni: jeden na druhého nič neprezradí, i keď vie, že onen práve pácha nekalú činnosť... A vojaci? Tým je to jedno, veď ,oni sú tu nasilu‘, povie vám každý z nich.“⁸⁴ O to cennejší bol v takejto situácii prístup bývalého veliteľa a zástupcu veliteľa VSD k svojej práci.

Veliteľstvo domobrany v Topoľčanoch

Dlhodobý plán rozvoja štruktúry Ozbrojených síl Slovenskej republiky – Model 2010 počítal aj s domobranou, no v inej podobe, ako to bolo v roku 1995. Tvorbu koncepcie ozbrojených síl v dlhodobom horizonte mal na starosti náčelník operačnej správy GŠ

⁸⁰ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

⁸¹ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

⁸² Archív autora. Rozhovor s Jánom Jasenovcom, Rajec 28. 7. 2021.

⁸³ Archív autora. Rozhovor s Jánom Jasenovcom, Rajec 28. 7. 2021.

⁸⁴ So Švejkom do NATO? (Neoficiálna správa o neoficiálnom stave v armáde SR – otvorený list). In *dominofórum*, 2001, č. 7, s. 6.

ASR (1997 – 2000) gen. Jozef Blizman spolu s náčelníkom štábu operačného plánovania. Snažili sa nájsť nový a efektívny spôsob, ako zabezpečiť obranyschopnosť Slovenska: „Ako zabezpečiť, v tej dobe samostatne, obranu Slovenskej republiky v prípade konfliktu? Čiže základná myšlienka bola tá: sme samostatní a potrebujeme sa vedieť ubrániť z rôznych možných, teoreticky možných, strategických a operačných smerov. Čiže v tomto smere, keď my sme robili strategické vyhodnotenie potrieb obranyschopnosti samostatného Slovenska, tak sme prišli k záveru, že v mierovej štruktúre tieto ozbrojené sily toho schopné nie sú. Preto sme hľadali, akým spôsobom po zmobilizovaní, prípadnom, vytvoriť takzvanú vojnovú operačnú štruktúru ozbrojených síl a vyšlo nám, že k tomu, aby sme túto úlohu mohli teoreticky zvládnuť v prípade konfliktu, potrebujeme okrem mierových síl ďalších 10 peších brigád. Len bola otázka, ako ich usporiadať, ako ich do tej organizačnej štruktúry vojrovej armády osadiť a aký tomu dať názov. No, po dlhých diskusiách aj s generálom Tuchyňom, v tej dobe náčelníkom generálneho štábu, sme prišli k záveru, že by bolo potrebné to zaradiť do kategórie domobrany s tým, že treba to organizačne nejakým spôsobom usporiadať.“⁸⁵ Nešlo tu už teda o vybudovanie domobrany ako čisto teritoriálneho vojska, ale predovšetkým o doplnenie vojrovej armády pravidelnými pešimi brigádami vyzbrojenými ťažkými zbraňami. To bol zásadný odklon od myšlienky domobrany, ako ju na začiatku roku 1996 sformuloval plk. Stráňava.

Kvôli zastrešeniu 10 záložných peších brigád sa autori *Modelu 2010* rozhodli vytvoriť veliteľstvo domobrany: „Keď generál Tuchyňa odišiel, generál Cerovský sa stal náčelníkom generálneho štábu v deväťdesiatom ôsmom, tak sme v tomto smere my dvaja dosť intenzívne spolupracovali a dopracoval som sa k tomu záveru, že by sme k 1. 1. 2000, vtedy, keď v podstate vzniklo veliteľstvo pozemných síl, vzdušných síl, čiže fundamentálna reorganizácia bývalej Armády Slovenskej republiky, tak v podstate sme riešili otázku: dobre, bude veliteľstvo pozemných síl, v mieri bude mať v podstate dve brigády (prešovskú, topolčiansku) a pridružené útvary. A čo teraz potrebujeme vytvoriť k tomu, aby sme tých takzvaných desať peších brigád zmobilizovaných mali pod nejakým veliteľstvom, ktoré by to riadilo. Samozrejme, nemôže to riadiť priamo veliteľstvo pozemných síl, lebo to by bolo nezvládnuteľné. No tak vtedy sme vymysleli, že teda urobíme tie brigády mierové tak, že Topolčany z toho vyberieme, vytvoríme z toho veliteľstvo domobrany a budeme mať štyri mobilizačné základne... Keď sme toto vymysleli, tak tieto štyri mobilizačné základne pod velením Veliteľstva domobrany v Topolčanoch mali za úlohu mobilizačne v prípade potreby zmobilizovať, vytvoriť, zladit', pripraviť na vedenie operácií týchto desať peších brigád. Materiál pre tieto brigády, vrátane techniky, bol uložený ešte z bývalých zásob federálnej armády... Čiže toto sa k 1. 1. 2000 vytvorilo a fungovalo to do roku 2002.“⁸⁶

Na základe týchto plánovaných štruktúrnych zmien boli k 31. marcu 2000 zrušené 1. a 2. armádny zbor. Dňa 1. apríla 2000 vzniklo na základe rozkazu ministra obrany č. 03/2000 v Topolčanoch z 1. armádneho zboru Veliteľstvo domobrany (VD). Sídlilo

⁸⁵ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Blizmanom, Prešov 8. 2. 2022.

⁸⁶ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Blizmanom, Prešov 8. 2. 2022.

v Jaselských kasárňach a bolo podriadené Veliteľstvu pozemných síl. Jeho veliteľom bol počas celej existencie generálmajor Ján Pančík. Náčelníkmi štábu boli plk. Ing. Marián Gürtler (od 1. októbra 2000 do 30. septembra 2001) a plk. Ing. Ján Kantárik (od 1. októbra 2001 do 30. septembra 2002).⁸⁷ Gen. Pančík sa tak po štyroch rokoch opäť vrátil k domobrane. Tri mesiace bol posledným veliteľom 1. AZ v Topoľčanoch. Veliteľstvo 1. AZ sa pod jeho velením transformovalo na Veliteľstvo domobrany. V tom čase sa už dokončovali organizačné práce na vytvorení domobrany: „Malo to byť také veľké, že malo podriaďiť prakticky všetky teritoriálne vojenské veci, čiže krajské správy vojenskej dopravy, krajské vojenské a okresné vojenské správy, potom ďalšie tie tylové veci... Bola myšlienka podriaďiť záchranné pluky CO. Aj tie mali byť pod domobranou. Lenže vnútro sa cuklo, nedovolili to. Nakoniec sa to okresalo...“⁸⁸ K 1. aprílu 2000 vznikol vo Vajnorochoch aj prieskumný prápor domobrany sformovaný na základe 1. prieskumného práporu. Sídlil vo vajnorochských kasárňach a bol priamo podriadený Veliteľstvu domobrany. Prápor tvorili veliteľstvo a štáb práporu, 2 prieskumné roty a výcviková rota.⁸⁹

Veliteľstvo domobrany malo po svojom vzniku podriadených 12 mierových útvarov, ktoré v prípade vojny vytvárali 48 doplnkov.⁹⁰ Veliteľstvu domobrany boli v roku 2000 podriadené: prápor zabezpečenia velenia domobrany (Topoľčany), prieskumný prápor domobrany (Bratislava), 1. základňa ženijnjej techniky a materiálu (Sereď), 2. základňa ženijnjej techniky a materiálu (Banská Bystrica), 13. mechanizovaná brigáda (Bratislava), 23. mechanizovaná brigáda (Kežmarok), 2. delostrelecká brigáda (Brezno), mobilizačná základňa Senica a 4. mobilizačná základňa (Mokrad').⁹¹ Zo štyroch plánovaných mobilizačných základní bola k 31. decembru 2000 personálne naplnená len 4. mobilizačná základňa v Mokradi. Ostatné tri základne existovali len rámcovo a personálne obsadené zatiaľ neboli. VSD v Žiline bolo stále podriadené priamo Veliteľstvu pozemných síl v Trenčíne. Celkovo bolo vo všetkých útvaroch domobrany na konci roku 2000 zaradených 4 232 vojakov a 389 občianskych zamestnancov. Všetky tri brigády sa mali postupne reorganizovať na mobilizačné základne domobrany. Reorganizácia čakala aj ostatné útvary. Z 1. základne ženijnjej techniky a materiálu mal vzniknúť 1. ženijný a záchranný prápor a z 2. základne ženijnjej techniky a materiálu zasa 2. ženijný a záchranný prápor. Mobilizačná základňa Senica mala zaniknúť, rovnako ako VSD v Žiline a prieskumný prápor domobrany. Nové útvary domobrany mali byť plne personálne obsadené do konca roka 2002. Boli naplánované aj tabuľkové stavy personálu týchto útvarov. Mierový stav útvarov domobrany mal dosiahnuť celkový počet 2 876 vojakov a 348 občianskych zamestnancov.⁹²

⁸⁷ VA-CR MO SR, f. 368, zv. 113, MO SR, Inšpekcia ministra, Č. p.: IMO-4010/20-113, 13. 6. 2001; Dostupné online: <<https://www.valka.cz/Velitelstvi-domobrany-2000-2002-t43165>>.

⁸⁸ Archív autora. Rozhovor s Jánom Pančíkom, Topoľčany 15. 7. 2021.

⁸⁹ Dostupné online: <<https://www.valka.cz/topic/view/43178>>.

⁹⁰ Archív autora. Príhovor veliteľa domobrany pri príležitosti ukončenia činnosti Veliteľstva domobrany, s. 2.

⁹¹ Archív autora, Vel. pozemných síl ASR, K. č.: 061/1-2. Mierová organizačná štruktúra pozemných síl (k 31. 12. 2000), Tajné!, príloha 5.

⁹² Archív autora, Vel. pozemných síl ASR, K. č.: 061/1-2. Programové prvky, Tajné!, príloha 1.

Hlavnou úlohou VD po jeho vzniku bolo realizovanie plánovaných organizačných zmien podriadených útvarov. Už na jeseň 2000 boli v Topoľčanoch zrušené 1. spojovací prápor, 1. zdravotný prápor a Vojenská hudba 1. armádneho zboru. Reorganizáciou prešli štábný prápor a prápor zabezpečenia velenia domobrany. K 1. novembru 2000 bola zrušená 1. delostrelecká brigáda, na základe ktorej sa vytvorila zberná základňa Senica. Zrušenie 2. základne ženijnej techniky a materiálu v Banskej Bystrici sa uskutočnilo k 31. marcu 2001. Dňa 1. júla 2001 bola 13. mechanizovaná brigáda reorganizovaná na 1. mobilizačnú základňu (MZ) Bratislava, 23. mechanizovaná brigáda na 2. MZ Kežmarok a 2. delostrelecká brigáda na 3. MZ Brezno. V prípade 4. MZ došlo k zníženiu počtov. K 30. septembru 2001 bola zrušená 1. základňa ženijnej techniky a materiálu Sereď a prieskumný prápor domobrany Bratislava.⁹³ V rámci plnenia úloh reorganizácie a redislokácie *Veliteľstvo domobrany* a jeho útvary odovzdali 8 976 kusov výzbroje a techniky, odovzdali a prevzali 2 869 ton vojenského materiálu a v 71 železničných prepravách previezli 9 143 ton vojenského materiálu.⁹⁴ Veľké prepravy zbraní a materiálu prebiehali od marca do decembra 2000 po celom Slovensku. Väčšinou sa presuny uskutočňovali po železnici. Nešlo však o celé vojenské transporty, ale o 1 až 6 vagónov, ktoré sa pripájali k nákladným vlakom. Tieto železničné transporty bolo treba zabezpečiť a strážiť. VD k nim zabezpečovalo sprievodné stráže v zložení 1 profesionálny vojak a traja vojaci ZVS.⁹⁵

Príkladom vzniku mobilizačnej základne je 23. motorizovaná brigáda v Kežmarku, ktorá sa skladala z veliteľstva, štábu, práporu velenia a bojového zabezpečenia, 1. mechanizovaného práporu, tankového práporu, delostreleckého oddielu a protiletadlového raketového oddielu.⁹⁶ Po reorganizácii sa z nej vytvorila 2. mobilizačná základňa v nasledovnom zložení:

Veliteľstvo – skupina vnútorného riadenia, finančná skupina, obväzisko.

Koordináčny štáb – oddelenie personálneho manažmentu, štáb, rota zabezpečenia velenia, rota materiálno-technického zabezpečenia.

Mechanizovaný prápor na OT-90 – s dvoma mech. rotami, čatou materiálno-technického zabezpečenia, veliteľským družstvom a obväziskom.

Organizačné prvky 23/0 – organizačné prvky pre vytvorenie dvoch peších brigád (3. a 4. pb), práporu domobrany a roty PP.⁹⁷

Mobilizačná základňa mala mať celkom 161 profesionálnych vojakov a 19 občianskych zamestnancov. 2. mobilizačnú základňu (veliteľ pplk. Marian Mlynček) napokon tvorili

⁹³ Archív autora. Príhovor veliteľa domobrany pri príležitosti ukončenia činnosti Veliteľstva domobrany, s. 2; VA-CR MO SR, f. 368, zv. 113, VÚ 1743 Banská Bystrica, likvidačná komisia, č.: 14/111-48, 20. 6. 2001.

⁹⁴ VA-CR MO SR, f. 368, zv. 113, MO SR, Inšpekcia ministra, Č. p.: IMO-4010/20-113, 13. 6. 2001.

⁹⁵ VA-CR MO SR, f. 368, čv. 104, Vel. 1. az, K č.: 2024/1, Príloha 1; Vel. 1. az, K č.: 1192/2, Príloha 1; Vel. domobrany, K č.: 1192/3, Príloha 1; K č.: 52/29-8, Príloha číslo 1; VÚ 5730 Nováky, K č.: 52/29-11, Príloha číslo 1; Vel. domobrany, K č.: 2024/7, Príloha 1; Vel. domobrany, K č.: 2024/8, Príloha 1; VD, Č.: 2024/9, 11. 9. 2000; Č.: 52/29-26, Dňa 8. 11. 2000; VD, Č.: 2024/10, 9. 11. 2000.

⁹⁶ Archív autora. Organizačná štruktúra 23. mb.

⁹⁷ Archív autora, 23. mb, VÚ 1038 Kežmarok. Micrová organizačná štruktúra 2. MZ Kežmarok (vojno 3. pb), Návrh (k 1. 7. 2001), Tajné!, Príloha.

veliteľstvo a štáb, rota zabezpečenia velenia a tri pešie prápory. Rovnaké zloženie mala aj 1. MZ, 3. MZ i 4. MZ.⁹⁸ Rozkazom ministra obrany SR č. 7/2002 zo 6. februára 2002 (Vestník č. 5/2002) bol 2. mobilizačnej základni Kežmarok priznaný oficiálny znak. Išlo o modrý sivo olemovaný ranogotický štít, na ktorom boli v jeho spodnej časti dva prekrížené strieborné meče s červenou a čiernou rukoväťou (z erbu mesta Kežmarok). Nad nimi bola strieborná hlava kamzíka. V hlave štítu, predelenej sivou niťou, bol sivý nápis 2. MZ KEŽMAROK. Znak vychádzal zo symbolu 23. tankovej brigády a rešpektoval zaužívané heraldické pravidlá.⁹⁹ Za veliteľa 3. mobilizačnej základne bol menovaný veliteľ zrušeného Výcvikového strediska domobrany v Žiline pplk. Ing. Jozef Síkel, ktorý bol s novým pridelením spokojný: „Vtedy mi bola ponúknutá nová funkcia, v 2001, že možnosť ísť do Brezna... Tam aj dôstojníci aj ten personál bol celkom na úrovni.“¹⁰⁰ Veliteľom 4. mobilizačnej základne sa stal plk. Ing. Ján Martinko.

Domobrana mala mať celkovo 4 mobilizačné základne a 2 ženijné záchranné prápory:

Veliteľstvo domobrany (Topoľčany),

1. mobilizačná základňa (Bratislava),

2. mobilizačná základňa (Kežmarok),

3. mobilizačná základňa (Brezno),

4. mobilizačná základňa (Mokrad'),

prápor zabezpečenia velenia domobrany (Topoľčany),

ženijný záchranný prápor domobrany (Sereď),

ženijný záchranný prápor domobrany (Košice).¹⁰¹

Po reorganizácii sa vytvárali mobilizačné plány. Predpokladalo sa, že výstroj budú mať domobranci neskôr doma a zbrane budú vo vojenských skladoch mobilizačných základní domobrany. Každá MZ mala v prípade mobilizácie vytvoriť niekoľko peších praporov s konkrétnymi úlohami. Hľadali sa miesta, ktoré by sa mali strážiť. Okrem toho mala domobrana vytvárať podmienky pre pozemné sily. Pripravili sa organizačné prvky, aby mobilizačné prápory boli materiálne plne zabezpečené pre prijatie nových vojakov: „My sme vojaka prijali, ostrihali, obliekli, nakrmili, vyzbrojili, odstrieľali základné cvičenie a boli pripravení nastúpiť. My sme mali pre nich priestory ubytovania zabezpečené. Minule som videl zmluvu so Slovenskou televíziou. My sme tam mali vyčlenený objekt, v ktorom budú tí vojaci bývať a strážiť. Čiže to bolo tak premyslené. A Jaslovské Bohunice, priehradý... Čiže my sme mali objekt a na ten objekt bola už konkrétna jednotka.“¹⁰²

V prípade vojnového konfliktu malo VD prostredníctvom svojich štyroch mobilizačných základní a ostatných útvarov sformovať 10 peších brigád (pb) a 21 praporov

⁹⁸ Dostupné online: <<https://www.valka.cz/topic/view/49127>>; <<https://www.valka.cz/topic/view/44921>>; <<https://www.valka.cz/topic/view/43169>>.

⁹⁹ PURDEK, Imrich – ZELIŽŇÁK, Peter a kol. *Vojenská symbolika Slovenskej republiky*, s. 127.

¹⁰⁰ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

¹⁰¹ Archív autora, Vel. pozemných síl ASR, K. č.: 061/1-2. Mierová organizačná štruktúra pozemných síl – cieľový model, Tajné!, príloha 3.

¹⁰² Archív autora. Rozhovor s Jánom Pančíkom, Topoľčany 15. 7. 2021.

domobrany. V Bratislave sa mali sformovať 1., 2. a 10. pb, v Kežmarku 3. a 4. pb, v Brezne 6. a 7. pb a v Mokradi 5., 8. a 9. pb. Brigády sa mali sformovať v troch typoch zloženia. Štyri pešie a jeden mechanizovaný prápor (vyzbrojený bojovými vozidlami pechoty BVP-1) mali mať 1., 2., 5. a 9. pb. Tieto brigády mali mať jednotný početný stav 3 582 ľudí. Po tri pešie prápory, jednom mechanizovanom (s obrnenými transportérmi OT-90) a jednom tankovom prápore (s tankami T-72) mali mať 3. a 4. pb. Tieto brigády mali mať po 3 283 ľudí. Päť peších práporov mali mať 6., 7. a 10. pb (každá mala mať 3 702 ľudí), a napokon 8. pešiu brigádu mali tvoriť tri pešie a 2 mechanizované prápory (jeden s BVP-1 a druhý s OT-90) s celkom 3 490 ľuďmi. Obidva ženijné záchranné prápory mali mať po 400 ľudí. Okrem toho sa mali sformovať prápor zabezpečenia veliteľstva domobrany v Mokradi (480 mužov), dva spojovacie (jeden s 256 a druhý s 352 mužmi), dva prieskumné prápory (v Mokradi a v Bratislave, každý so 400 mužmi), štyri delostrelecké oddiely (2 samohybné, každý so 462 mužmi, a 2 s ťahanými delami, každý so 496 mužmi) a štyri roty poľnej polície (každá s 50 mužmi). Celkový počet mužov v 21 práporoch domobrany mal dosiahnuť počet 11 137 ľudí. Vojsko domobrany tak malo v prípade vojny dosiahnuť po mobilizácii celkový počet 51 685 vojakov.¹⁰³

V júni 2001 malo VD podriadených 5 z celkového počtu 21 strážnych práporov. Po jednom v posádkach Bratislava, Topoľčany a Mokrad' a dva v Brezne. K 1. júlu sa malo VD podriaďiť aj zvyšných 16 strážnych práporov z dovtedajšej podriadenosti územných vojenských správ Bratislava, Banská Bystrica a Košice. Z toho 8 práporov sa malo vytvoriť v posádkach Sereď, Trenčín, Hlohovec, Ružomberok, Vojenský výcvikový priestor Leš' a Rimavská Sobota. Išlo o prvý krok k vzniku teritoriálnej obrany Slovenskej republiky. Napriek žiadosti gen. Pančíka však k tomu „neboli vydané potrebné odborné pokyny“. K 1. októbru 2001 sa mali všetky strážne prápory (501. – 506., 510. – 521. a 531. – 533. str) reorganizovať na 1. – 21. prápory domobrany. „Tieto prápory majú po transformácii na prápory domobrany plniť úlohu teritoriálnej obrany.“ „Okrem tejto úlohy domobrana mobilizuje a vytvára 10 peších brigád a útvary druhov vojsk a služieb (17), ktorých úlohou je doplniť pozemné sily Armády SR.“¹⁰⁴

Po ukončení reorganizácie a redislokácie prebehli kontroly splnenia ich úloh. V dňoch 23. – 24. apríla 2001 komisia Veliteľstva pozemných síl ASR naplánovala kontrolu realizácie organizačných zmien v 4. MZ Mokrad'. Kontrola bola zameraná na prevzatie a zabezpečenie mobilizačnej úlohy na vytvorenie 512. a 514. strážneho práporu od 1. júla 2001. Zároveň sa vykonala aj kontrola splnenia úloh vytvorenia 515. a 531. strážneho práporu.¹⁰⁵ V dňoch 24. apríla až 30. júna 2001 inšpekcia ministra obrany SR uskutočnila rozsiahlu kontrolu dodržiavania zákonnosti pri realizácii organizačných zmien na Veliteľstve domobrany. Personálnemu zabezpečeniu organizačných zmien bola podľa inšpekcie na VD venovaná patričná pozornosť. Inšpekcia vytkla akurát právnu

¹⁰³ Archív autora, Vel. pozemných síl ASR, K. č.: 061/1-2. Vojnová organizačná štruktúra pozemných síl (cieľový model), Tajné!, príloha 2.

¹⁰⁴ VA-CR MO SR, f. 368, zv. 113, MO SR, Inšpekcia ministra, Č. p.: IMO-4010/20-113, 13. 6. 2001.

¹⁰⁵ VA-CR MO SR, f. 368, zv. 113, VD, k č. 5039/35, 3. 4. 2001.

nejednoznačnosť postavenia VD: „V dobe kontroly velD nemalo interný administratívny akt, ktorým by bolo právne relevantne upravené miesto a úloha veliteľstva domobrany a domobrany. Na základe tohto nedostatku nie je možné vyšpecifikovať právne postavenie velD, nie je možné jednoznačne určiť, o aký stupeň velenia v prípade velD ide. Nie sú doriešené kompetencie veliteľa domobrany voči veliteľom brigád (základní) vo všetkých oblastiach vojenského života.“¹⁰⁶ Celkový záver kontroly však vyznel pozitívne. Ocenené bolo najmä úsilie veliteľstva pri realizácii úloh reorganizácie a redislokácie: „Kontrola realizácie reorganizácie velD a jemu podriadených útvarov bolo vynaložené veľké úsilie smerom k reorganizácii pri realizácii presunu munície, výzbroje, techniky a iného materiálu. Predložené materiály preukázateľne dokladujú snahu a orientáciu velD k splneniu cieľov reorganizačných zmien reformy Armády SR, čo komisia IMOSR hodnotí kladne. Jednoznačným stanovením miesta a úlohy domobrany, jej podriadenosť, organizačnú štruktúru so všetkými prvkami zabezpečenia mohla byť efektívnosť vynaloženého úsilia velD smerom k reorganizácii vyššia. Metódami kontroly nebolo zistené porušenie zákonov v činnosti velD. Nedostatky, ktoré boli zistené, nie sú zásadného charakteru, pričom poukazujú na možnosti, kde sa dá vylepšiť práca jednotlivých príslušníkov velD.“¹⁰⁷ Rozkazom ministra obrany č. 5/2001 dostalo VD v Topoľčanoch aj svoj oficiálny znak, čo mu dodalo primeranú vážnosť. Išlo o zelený zlato olemovaný ranogotický štít so skríženými zlatými puškami so striebornými bajonetmi. V hlave štítu, predelenom zlatou niťou, bol v dvoch riadkoch zlatý nápis VELITELSTVO DOMOBRANY TOPOĽČANY.¹⁰⁸ Je však zvláštne, že sa použili skrížené pušky, ktoré boli rozkazom ministra obrany SR č. 56 o zmenách vo vstrojení vojakov Armády SR z 1. júla 1997 určené za rozlišovací znak pešieho vojska, a nie skrížené meče s okrúhlym štítom, ktorý bol tým istým rozkazom zavedený ako rozlišovací znak domobrany v rámci ASR.¹⁰⁹ I to je zrejme náznak zmeny celkového zamerania domobrany oproti roku 1995.

Na rozdiel od pôvodného konceptu mala domobrana po ukončení reorganizácie a redislokácie pomerne veľa ťažkých zbraní. VD a jeho podriadené útvary mali k dispozícii 62 tankov T-72, 186 BVP, 96 OT-90, 48 samohybných húfníc ShH-122 a 5 661 kusov kolesovej techniky. Domobrana nemala útvar technického zabezpečenia, preto bola v tomto ohľade odkázaná na Veliteľstvo pozemných síl.¹¹⁰ Domobrana, ako súčasť pozemných síl ASR, bola určená na zabezpečenie bojovej a mobilizačnej pohotovosti v rámci daného teritória. V krízových situáciách mala zabezpečiť ochranu strategických objektov, dopravných trás, dôležitých administratívnych a hospodárskych centier a iných strategických objektov. V mierových časoch mali príslušníci domobrany zasahovať aj pri väčších katastrofách a nešťastiach. Veliteľstvo v Topoľčanoch navštívil 25. apríla

¹⁰⁶ VA-CR MO SR, f. 368, zv. 113, MO SR, Inšpekcia ministra, Č. p.: IMO-4010/20-113, 13. 6. 2001.

¹⁰⁷ VA-CR MO SR, f. 368, zv. 113, MO SR, Inšpekcia ministra, Č. p.: IMO-4010/20-113, 13. 6. 2001.

¹⁰⁸ PURDEK, Imrich – ZELIŽŇÁK, Peter a kol. *Vojenská symbolika Slovenskej republiky*, s. 126.

¹⁰⁹ *Hodnostné označenia v Armáde Slovenskej republiky*. Generálny štáb Armády SR – Správa výchovy a kultúry, 1998; PROKEŠ, Jakub. *Nové hodnostné označenia a rozlišovacie znaky*, s. 6; *Hodnostní označení ozbrojených síl (Ozbrojené síly Slovenské republiky)*, s. 20.

¹¹⁰ VA-CR MO SR, f. 368, zv. 113, MO SR, Inšpekcia ministra, Č. p.: IMO-4010/20-113, 13. 6. 2001.

2001 aj vtedajší prezident SR Rudolf Schuster. Prezident sa na VD oboznámil s poslaním a štruktúrou domobrany. O vzniku a úlohách veliteľstva ho informovali náčelník Generálneho štábu ASR gen. Milan Cerovský a veliteľ domobrany gen. Ján Pančík. M. Cerovský prezidenta informoval, že aktuálne sa VD intenzívne pripravuje na prípadné vypuknutie epidémie slintačky a krívačky na Slovensku. Náčelník GŠ ASR ubezpečil prezidenta SR, že domobrana bude v takomto prípade vedieť účinne zasiahnuť. R. Schuster na záver návštevy konštatoval, že „domobrana ide správnym smerom“. Podľa neho však treba doriešiť niektoré personálne a sociálne otázky vrátane zriadenia kuchyne na veliteľstve, ale aj zabezpečenia bytov pre vojakov z povolania.¹¹¹

Preventívne opatrenia súvisiace so šírením nákazy slintačky a krívačky v západnej Európe boli v čase návštevy prezidenta pripravené. Náčelník štábu VD plk. Marián Gürtler ešte 10. apríla 2001 hlásil do Trenčína materiálové vybavenie zásahovej jednotky zorganizovanej v rámci týchto opatrení. Zásahová jednotka bola vybavená jednou súpravou prenosného chemického laboratória PCHL-54, jedným kusom ARS-15M, jednou Tatrou 815VVN (8x8), jednou prenosnou krátkovlnnou rádiovou stanicou R 105D, jedným prívěsom na pitnú vodu C-180 (s objemom 1 000 l), 60 súpravami protichemických oblekov OPCH-70, 15 súpravami prenosných rozstrekovačov R 36/55, 14 20-litrovými kanistrami, 600 kg chlórnanu vápenatého a 600 kg NaOH.¹¹² V auguste 2001 sa príslušníci domobrany podieľali aj na odstraňovaní následkov povodní na Dunaji. Domobrana uspela aj na rôznych súťažiach. Z jej úspechov sa vyníma 1. miesto na medzinárodnej súťaži prieskumných hliadok v Rakúsku, ktoré získala hliadka prieskumného práporu domobrany. Po teroristických útokoch z 11. septembra 2001 prijalo VD mimoriadne opatrenia na ochranu dôležitých objektov v okruhu pôsobnosti podriadených útvarov. Na základe rozkazu MO SR sa v súčinnosti s ministerstvom vnútra vytvorili v 2. MZ, 3. MZ a 4. MZ mimoriadne strážne hliadky na ochranu štátnych hraníc s Ukrajinou.¹¹³

Popri reorganizácii a mimoriadnych opatreniach prebiehal v útvaroch domobrany aj výcvik. Okrem základného výcviku bola hlavná pozornosť zameraná na výcvik v mechanizovaných a peších práporoch. Z plánovaných 39 bojových strelieb čiat sa realizovalo 36, uskutočnilo sa 5 rotných taktických cvičení s bojovými strelbami a 2 rotné taktické cvičenia bez strelieb. Výcvik v streleckej príprave prebiehal aj na Veliteľstve domobrany. Nedostatky vo výcviku, organizácii zamestnaní, v pripravenosti riadiacich i v poradovej príprave sa priebežne podľa možností odstraňovali. V dňoch 22. – 25. októbra 2001 komisia GŠ ASR vykonala na VD v Topoľčanoch previerku bojovej a mobilizačnej pohotovosti. Komisia konštatovala, že VD splnilo úlohy v súlade so smernicou na uvádzanie ASR do bojovej pohotovosti na veľmi dobrej úrovni. VD navštívil aj minister obrany Jozef Stank.¹¹⁴ Na konci augusta 2001 prebehla aj v 1. prieskumnom prápore domobrany tematická kontrola stavu organizačných zmien – zrušenia útvaru. Kontroloval sa výcvik

¹¹¹ Dostupné online: <<https://domov.sme.sk/c/40394/prezident-rudolf-schuster-navstivil-velitelstvo-domobrany-v-topolcanoch.html>>.

¹¹² VA-CR MO SR, f. 368, S 130, 2001, VDO, Č.: 5051, 10. 4. 2001, Príloha 1.

¹¹³ Archív autora. Príhovor veliteľa domobrany pri príležitosti ukončenia činnosti Veliteľstva domobrany, s. 3-5.

¹¹⁴ Archív autora. Príhovor veliteľa domobrany pri príležitosti ukončenia činnosti Veliteľstva domobrany, s. 3.

deviatich frekventantov poddôstojníckej školy výcvikovej prieskumnej roty. Výcvik prebiehal od 6. do 31. augusta 2001, skúšky boli naplánované na 3. – 4. septembra 2001. Pre plánované zrušenie útvaru sa výcvik poddôstojníkov musel zredukovať z plánovaných 240 výcvikových hodín na 120 a taktická, odborná a technická príprava sa redukovala zo 120 na 90 hodín. Nebolo vykonané vyvedenie poddôstojníckej školy do vojenského výcvikového priestoru Turecký vrch „čo podstatne ovplyvnilo úroveň ich vycvičenosti“. Strelby zo Sa vz. 58 a Sa vz. 61 však vykonali v plnom rozsahu. Oproti predchádzajúcej PŠ sa zlepšil presun na 5 km. „Napriek nízkej fyzickej zdatnosti, ktorá bola zaznamenaná pred nástupom do PŠ, sa podarilo veliteľovi jednotky dosiahnuť dobré výsledky pri preskúšaní z telesnej prípravy.“¹¹⁵

Zahraničné aktivity VD boli zamerané na výmenu skúseností s domobranou Armády Nórskeho kráľovstva a silami územnej ochrany Armády Českej republiky. Gen. Pančík navštívil na konci augusta 2001 Nórsko: „Ja som bol v Nórsku. Tam nám to všetko ukázali... Ich bolo málo, ale super organizácia. Mali veliteľstvo v Oslo, a potom mali tie nejaké krajské alebo oblastné veliteľstvá a bolo to na tom systéme ako Švajčiari. Čiže tam podmienka bola, že keď chcel byť v tej domobrane... že musí mať odslúženú základnú vojenskú službu a bezúhonný. Len pár ich malo zbrane doma, a tie ťažšie zbrane mali vo vojenských objektoch strážené elektronicky. Okresný veliteľ mal právo zdvihnúť, zmobilizovať svoju časť... Napríklad stratil sa nejaký dedo. A štát to musel refundovať... Mali tú domobranu pozemnú, protivzdušnú, potom ochrana pobrežia, potom aj na mori mali tiež... A oni mali pravidelne aj vojenské cvičenia. Nevie, či nie každý rok dokonca. Tí velitelia boli o týždeň dlhšie ako tí ostatní a hovorili, že tí chlapi sa tešili na tie manévry.“¹¹⁶ V Nórsku navštívili aj výcvikový tábor domobrany. Po legislatívnej a technickej stránke bola domobrana na Slovensku podobná, len mala iné predurčenie. Nemala vykonávať pátracie akcie po stratených lodiach a ľuďoch. Gen. Pančík šiel do Nórska najprv s ministrom obrany P. Kanisom, aby nadviazal kontakt s veliteľom nórskej domobrany. Druhýkrát tam už šiel na jeho pozvanie. Potom prišla zasa nórska delegácia na Slovensko.¹¹⁷ Na Slovensko opäť prišla aj delegácia rakúskej domobrany. Rakúska domobrana v sprievode gen. Pančíka navštívila 3. MZ v Brezne. Vzťahy s Rakúšanmi nadviazal veliteľ 3. MZ pplk. Síkel ešte v čase, keď bol veliteľom VSD v Žiline.¹¹⁸

V priebehu roku 2001 pripravil veliteľ domobrany gen. Pančík pre velenie ASR návrh koncepcie domobrany v materiáli nazvanom *Návrh domobrany Armády SR*. Poslanie a hlavné úlohy domobrany boli definované odlišne, ako to bolo v roku 1995:

„Domobrana je nedeliteľnou súčasťou Armády SR. Je predurčená hlavne na plnenie úloh na teritóriu SR predovšetkým:

- ochrane a obrane významných objektov infraštruktúry na území celej SR,
- obrane dôležitých priestorov,

¹¹⁵ VA-CR MO SR, f. 368, zv. 97, 1999 – 2000, VÚ 1063 Topoľčany, Č.: 5122/2, 31. 8. 2001.

¹¹⁶ Archív autora. Rozhovor s Jánom Pančíkom, Topoľčany 15. 7. 2021.

¹¹⁷ Archív autora. Rozhovor s Jánom Pančíkom, Topoľčany 15. 7. 2021.

¹¹⁸ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

- k eliminácii vojenských a nevojenkých ohrození.

Domobrana plní úlohy v mieri, núdzovom stave, v stave ohrozenia štátu a vo vojnovom stave. Pri plnení týchto úloh je pripravená:

- podľa požiadaviek krízového manažmentu výberovo mobilizovať určené útvary podieľať sa na eliminácii rizík ohrozenia bezpečnosti štátu,
- zasadením ženijného záchranného útvaru a ďalších vyčlenených síl podieľať sa na realizácii záchranných a uvoľňovacích prác na teritóriu SR.

Plnenie ďalších úloh je podmienené mobilizačným rozvinutím, vo vojnovom stave sa v súčinnosti s ostatnými zložkami Armády SR podieľa na priamej vojenskej obrane SR.¹¹⁹

Domobranu mali v rámci ASR tvoriť:

Veliteľstvo domobranskej (Topoľčany),

1. mobilizačná základňa (Bratislava),

2. mobilizačná základňa (Kežmarok),

3. mobilizačná základňa (Brezno),

2 – 3 brigády civilnej obrany,

prápor zabezpečenia velenia domobranskej (Topoľčany),

ženijný záchranný prápor domobranskej (Sereď),

prápor logistickej podpory domobranskej (Topoľčany).

Veliteľstvo domobranskej malo vykonávať velenie a riadenie podriadených útvarov v čase mieru i brannej pohotovosti, koncepcnú a normotvornú činnosť, riadenie a kontrolu výcviku podriadených útvarov, koordináciu a spoluprácu s orgánmi štátnej správy pri zabezpečení prípravy obrannej infraštruktúry územia, plnenie úloh vyplývajúcich z medzinárodných zmluvných dokumentov i zahraničných aktivít, personálny manažment, osvetu, logistiku a finančné a ekonomické zabezpečenie podriadených útvarov. Pri plnení úloh sa malo riadiť Ústavou Slovenskej republiky, zákonmi a ďalšími všeobecne záväznými právnymi predpismi, uzneseniami vlády SR, Rady obrany štátu, štatútom, smernicou pre organizáciu a chod služby veliteľstva a internými normatívnymi predpismi. Veliteľa domobranskej do funkcie menoval a odvolať ho mohol minister obrany SR na návrh náčelníka generálneho štábu. Veliteľ domobranskej bol podriadený náčelníkovi GŠ ASR. Priamo velil všetkým útvarom a zložkám domobranskej, zodpovedal za hospodárenie s rozpočtovými prostriedkami.¹²⁰

Mobilizačné základne domobranskej boli predurčené na zabezpečenie rozvinutia vojnovy vytváraných útvarov (peších brigád a strážnych práporov domobranskej), zaistenie doplňovania a údržby výzbroje, techniky a iného materiálu, organizovanie výcviku záloh, vykonávanie prípravy veliteľov a štábov a plnenie ďalších úloh mierového života. Prápor zabezpečenia veliteľstva domobranskej mal ostať bez zmien v štruktúre, v akej vznikol 1. októbra 2000. Veleniu domobranskej sa mali podriaďovať aj 2 – 3 brigády civilnej obrany, pričom ich úlohy pomoci civilnému obyvateľstvu pri živelných pohromách

¹¹⁹ Archív autora. Návrh domobranskej Armády SR (kópia). Topoľčany 2001, s. 2.

¹²⁰ Archív autora. Návrh domobranskej Armády SR (kópia). Topoľčany 2001, s. 2-6.

a katastrofách mali ostať zachované. Do organizačnej štruktúry domobrany sa mal zaradiť aj ženijný záchranný prápor, ktorý mal poskytnúť masovú a všestrannú starostlivosť obyvateľstvu v mimoriadnych a krízových situáciách. Mal pri tom spolupracovať so ženijnými jednotkami mechanizovaných brigád, so záchranným systémom civilnej obrany a s prednostami krajských úradov. Úlohou práporu mal byť aj výber a výcvik záloh pre doplnenie vytváraných práporov pri príslušných krajských vojenských správach. Keďže domobrana nemala žiadnu logistickú jednotku, jej súčasťou sa mal stať aj prápor logistickej podpory domobrany. Mal ho tvoriť štáb, rota technického zabezpečenia a dopravná rota. Úlohou roty technického zabezpečenia bola konzervácia, uskladnenie a opravy výzbroje, techniky a materiálu v mobilizačných základniach. Dopravná rota mala na starosti zabezpečenie jednotiek pri ich vyvedení do vojenských výcvikových priestorov, riešenie havarijných situácií a zabezpečenie podpory podriadených útvarov. Veliteľstvu domobrany sa mali podriaďovať aj posádkové hudby v Bratislave, Trenčíne, Topoľčanoch, Zvolene a v Prešove.¹²¹

Gen. Pančík na záver svojho návrhu uviedol, že chcel „poukázať na problémy, ktoré vyplývajú zo súčasnej organizačnej štruktúry domobrany platnej k 1. 10. 2001, keď vyčlenenými silami a prostriedkami môžem plniť úlohy na teritóriu v obmedzenom rozsahu oproti podobným silám pôsobiacich v ostatných európskych krajinách“. V návrhu nerozpracoval možnosť podriaďovať domobrane aj správu vojenskej správy, „čo by tiež prispelo k možnosti komplexnejšieho zabezpečenia úloh na teritóriu SR“.¹²² Úsilie veliteľa domobrany a jeho podriadených však neprinieslo očakávané ovocie: „Žiaľ, už po roku existencie domobrany bolo zrejmé, že v štruktúrach nových ozbrojených síl nebude mať trvalé miesto. Ale aj napriek tejto skutočnosti, ktorá pre príslušníkov novozriadeného veliteľstva domobrany vytvorila silne demotivujúce prostredie, hlavným cieľom zostalo udržať dosiahnutý stupeň kvality plnenia úloh a nadviazať na dobré výsledky dosahované počas existencie 1. armádneho zboru.“¹²³

Medzitým došlo k politickému rozhodnutiu, že Slovensko sa bude snažiť o vstup do NATO. Podmienkou na vstup do NATO bolo splnenie tzv. „cieľov síl“ (bolo ich 64). Na veliteľstve pozemných síl sa to dôkladne analyzovalo: „V podstate tie ‚ciele síl‘ sme vyhodnocovali a medzi nimi bolo aj toto – udržateľnosť ozbrojených síl v tej podobe, v akej to bolo... Teraz o tom, či áno, alebo nie túto mobilizačnú potrebu udržať, čiže tie vojská domobrany, v podstate to malo strategický a ekonomický rozmer. Ten strategický rozmer bol v tom, že ak sa staneme členmi NATO, budeme potrebovať týchto desať brigád a túto domobranu na to, aby sme udržali a boli spôsobilí brániť územie Slovenskej republiky, keď podľa článku 5 Washingtonskej zmluvy by sme mali mať podporu takú, aby sme to udržali bez toho? Samozrejme, tá debata bola dlhá, ale pod tlakom, poviem to na rovinu, pod tlakom predstaviteľov Bruselu a medzitým vzniknutej americkej skupiny, ktorá tu prišla pomáhať tvoriť takzvaný Model 2010 ozbrojených síl... Cubic

¹²¹ Archív autora. Návrh domobrany Armády SR (kópia). Topoľčany 2001, s. 7-11.

¹²² Archív autora. Návrh domobrany Armády SR (kópia). Topoľčany 2001, s. 7-11.

¹²³ Archív autora. Príhovor veliteľa domobrany pri príležitosti ukončenia činnosti Veliteľstva domobrany, s. 1-2.

Applications, sme boli tlačení do kúta, a keď sme mali predložiť ekonomické prepočty, koľko bude stáť udržiavanie takejto armády pri vyčlenení takých a takých financií, tak sme došli k záveru: ak parlament schváli, že bude vyčleňovať ročne 2 % HDP, tak budeme spôsobilí udržať mierovú armádu v tej štruktúre, v akej sa vytvorila k 1. 1. 2000 s tým, že už nebude operačná potreba udržiavať tieto vojská domobrany a ani nebudeme mať spôsobilosť to financovať dlhodobo, pretože by nám to nevyšlo. Keď sme spočítali, koľko treba vymeniť starého materiálu, od výstroja, výzbroja, techniky, tak sme prišli k záveru, že je to dlhodobo neudržateľný stav. No a rozhodujúce slovo, samozrejme, v tomto smere prijala vláda.“¹²⁴

Cubic Applications bola „súkromná firma, americká, financovaná americkou vládou, ktorej členovia sú bývalí generáli, dôstojníci, vojaci, ktorí chodili do týchto štátov, vrátane Slovenska, a pomáhali pri realizácii modelu, ktorý by vyhovoval predstavám NATO.“ Za slovenskú stranu s nimi vyjednával zástupca náčelníka GŠ a šéf tímu na tvorbu Modelu 2010 gen. Ing. Ján Čmilanský: „On bol šéf tímu z našej strany na tvorbu 2010 modelu a on teda bezprostredne komunikoval s tým Cubic Applications... Objektívne my sme nedokázali argumentovať ekonomicky a finančne, aby sme obhájili to, čo sme si pôvodne predstavovali. To bol celý problém. Pes je zakopaný v peniazoch. Keby my sme mali na to také zdroje ako majú Švajčiari... tak ani nedebatujeme s nimi o tom, že či sme, alebo nie sme spôsobilí udržať domobranu... Ekonomická a finančná neschopnosť Slovenska financovať a udržať tieto jednotky domobrany v tej podobe, v akej boli, boli rozhodujúcim faktorom. Tu išlo o to, že keď sme pripravili tento model s jeho nákladmi na jeho bežnú prevádzku mierovej, ale aj rozvinovanej armády..., tak nám to vyšlo, že k tomu potrebujeme schváliť parlamentom 2 % HDP ročne. To bol základný predpoklad. Parlament v roku 2002 na jeseň túto podmienku schválil, ale nikdy ju nedodržel – dodneska. Čiže my sme prešli na realizáciu toho modelu v situácii, keď sme mali vyčlenených 1,18 % HDP. A čo môžeme s tým robiť? Čiže nemohli sme modernizovať ani terajšiu, existujúcu mierovú armádu a už nehovorím o financovaní a udržiavaní materiálu a prostriedkov pre mobilizované vojsko. ...a toto bol reálny dôvod, prečo sa zrušili: bývalá koncepcia a bývalá štruktúra Veliteľstva domobrany a týchto štyroch mobilizačných základní. ...v podstate hlavným dôvodom, prečo sa zrušila domobrana, bol vstup Slovenska do aliancie s podmienkou, že moderné ozbrojené sily po vstupe do aliancie budú mať vyčlenené prostriedky vo výške dvoch percent HDP na svoju existenciu v tej podobe, v akej sa vytvoril Model 2010.“¹²⁵

Vláda M. Dzurindu tak nedodržaním svojho záväzku odštartovala proces degradácie slovenskej armády na úroveň, keď po dvadsiatich rokoch vôbec nie je schopná brániť územnú celistvosť Slovenskej republiky. Od toho sa odvíjali ďalšie organizačné zmeny v domobrane vykonané k 1. aprílu 2002: 1. MZ bola reorganizovaná na 1. výcvikovú základňu VZS Bratislava a 2. MZ na 2. výcvikovú základňu VZS Kežmarok. Dňa 30. júna 2002 bola zrušená 4. MZ. Z 12 mierových útvarov a 48 vojnových doplnkov

¹²⁴ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Blizmanom, Prešov 8. 2. 2022.

¹²⁵ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Blizmanom, Prešov 8. 2. 2022.

v podriadenosti VD bolo zrušených 7 útvarov a 37 vojnových doplnkov, pre podriadených 5 útvarov a 9 vojnových doplnkov. V rámci logistického zabezpečenia týchto organizačných zmien bolo odovzdaných a prevzatých 1 326 kusov pásovej a kolesovej techniky. V jednotlivých materiálových triedach boli zmanipulované stovky ton materiálu. „Plnenie týchto reorganizačných úloh kládlo veľmi vysoké nároky na presuny, odovzdávanie a preberanie techniky a materiálu, spresňovanie mobilizačnej dokumentácie a spracovávanie základných kalkulačných dokumentov. Za toto obdobie boli Veliteľstvom domobrany predložené na Veliteľstvo pozemných síl súhrnné číselné hlásenia a Správa o dosiahnutí mobilizačnej pohotovosti, ktorého spracovanie bolo hodnotené ako najlepšie z podriadených útvarov Veliteľstva pozemných síl.“¹²⁶ Domobrana ako druh vojska v ASR spolu s Veliteľstvom domobrany zanikli o polnoci 30. septembra 2002 na základe nariadenia náčelníka generálneho štábu ASR o organizačných zmenách vo vojskách zo 17. decembra 2001. Prápor zabezpečenia velenia domobrany bol podriadený ľahkej brigáde, 1. a 2. výcviková základňa VZS prešli do podriadenosti Veliteľstva síl výcviku a podpory. V Ozbrojených silách Slovenskej republiky, ktoré oficiálne vznikli 1. júla 2002, sa už s domobranou nepočítalo.¹²⁷

Smutný bol aj osud vojenského materiálu mobilizačných základní. Zbrane a materiál, pripravený pre útvary domobrany, sa predal väčšinou do zahraničia, poľné rovnošaty skončili v súkromných obchodoch s vojenským materiálom (tzv. „army shopoch“). Pre gen. Pančíka to bol smutný koniec vojska, ktorému velil od jeho vzniku: „Na gen. štábe aj na ministerstve všetko len predať. Dopadlo to tak, že najlepšie veci z parku Veliteľstva domobrany, keď sa rušilo, sa popredali a črepy mi tu zostali. A to všade... Aj samopalové nové sa popredali...“¹²⁸ Predaj samopalov, pôvodne určených pre domobranu, realizoval minister obrany Ľubomír Galko (vo funkcii od 9. júla 2010 do 28. novembra 2011) v priebehu roku 2011. Podľa jeho údajov sa predalo celkom 90 183 kusov samopalov vz. 58. Predali sa za doslova smiešnu cenu 12,11 € za kus. „Niektoré zbrane sa dokonca ani za túto nízku cenu nedokázali predať a boli ako prebytočné komisionálne zlikvidované. Bolo ich ďalších cca 30 000 kusov.“ Ozbrojené sily tak prišli o 120 000 plne funkčných samopalov vz. 58.¹²⁹ Plk. Síkel nadobudol dojem, že vznik mobilizačných základní

¹²⁶ Archív autora. Príhovor veliteľa domobrany pri príležitosti ukončenia činnosti Veliteľstva domobrany, s. 2-4.

¹²⁷ Archív autora. Príhovor veliteľa domobrany pri príležitosti ukončenia činnosti Veliteľstva domobrany, s. 1-2.

¹²⁸ Archív autora. Rozhovor s Jánom Pančíkom, Topoľčany 15. 7. 2021.

¹²⁹ Galkova obhajoba tohto predaja vyznela neveriteľne hlúpo a trápne: „Nebudete skladovať cca 120 000 starých prebytočných šrotov len preto, lebo za 5 rokov budete možno potrebovať niekoľko sto náhradných dielov z nich. Náklady na stráženie a skladovanie takého množstva zbraní sú neúmerne vysoké. To radšej tie náhradné diely, keď ich budete potrebovať, kúpte nové.“ To, že absolútne nerozumel problematike a rezortu, ktorý riadil, svedčí aj jeho ďalší výrok: „Zbraň je komodita ako každá iná a ak nepredáme my, predá iný.“ Pritom vyslovene ľahkovážne reagoval na informácie, že tieto zbrane sa dostali aj do rúk teroristov v Sýrii: „Slovensko nie je nijako zodpovedné za prípady, ak sa naše zbrane dostanú z krajiny, kde ich legálne predáme, niekde ďalej, napríklad aj do Sýrie alebo Islamského štátu. Nevieme takýmto zlyhaniam zabrániť a nezabráňime im už vonkoncom tým, že zbrane daným krajinám nepredáme, lebo ich kúpia inde.“ GALKO, Ľubomír. Vysvetlenie k predaju samopalov v roku 2011. Dostupné online: <<https://www.demokratickastrana.sk/2016/12/15/vysvetlenie-k-predaju-samopalov-v-roku-2011/>>.

bol len krytie na sústredenie, ošetrovanie a následný rozpredaj vojenského materiálu: „To bolo stanovené podľa mňa už v 99-om roku pevne. A tie základne vznikli preto, aby ten materiál... aby aspoň dočasne ošetrili. Nakoniec to stále skončilo... Vagóny sa predávali... My sme dostávali pre našich vojakov opotrebovaný materiál a tam sa nový predával. Akvizičný úrad vtedy predával, na ministerstve obrany, predával tento materiál. Oficiálne.“¹³⁰ Takto smutne skončila v roku 2002 domobrana v slovenskej armáde.

Dvadsať rokov po zrušení domobrany sa ukázalo, že ozbrojené sily majú po skončení povinnej vojenskej služby v roku 2005 obrovský problém vybudovať si zálohy. Systém aktívnych záloh, rozbehnutý v roku 2016, sa na začiatku roku 2022 ukázal byť fiaskom. Kým v ozbrojených silách pôsobi zhruba 18-tisíc príslušníkov, vojakov v aktívnych zálohách nie je ani 200.¹³¹ Práve domobrana vytvorená v rámci armády, ako to bolo v rokoch 1995 – 2002, by tento problém mohla vyriešiť. Na to právom poukazujú bývalí velitelia tohto druhu vojska. Situáciu trefne zhodnotil Jozef Síkel: „Čo to je za armáda, keď si neškolí zálohy? Čo sme to za armáda? Toto by bolo zmiatnuté prvé – druhý deň a ďalej bude čo? Čo budeme ich školiť, pripravovať, ako nám tu niekto rozpráva, že máme na to 30 dní? Také myšlienky nech niekomu rozprávajú... a nie nám... My sme doopravdy mysleli, že tá domobrana bude aspoň troška sa podobáť tej Národnej garde. Veď tá domobrana bude slúžiť ľuďom. Dneska vidíme, aké sú situácie. Hasiči nestíhajú. Vojaci nemajú čím ísť robiť tú robotu a je ich málo.“¹³² Podobne to vidí aj Ján Jasenovec: „Je na škodu, že tento druh vojska v krátkej existencii postupne zanikol. Uvedené dôvody jeho využitia, či skúsenosti z iných štátov poukazujú na jeho existenčnú životaschopnosť. Takto vyprázdnený priestor dnes majú snahu využiť rôzne polovojenské skupiny, ktorých poslanie a ideológia je na hony vzdialená skutočnej domobrane... Ja verím, že sa to raz vráti.“¹³³ Akákoľvek vláda, ktorá bude chcieť zabezpečiť v budúcnosti obranyschopnosť Slovenska, sa nevyhnutne bude musieť vrátiť k sfornovaniu domobrany podľa vzoru rokov 1995 – 2002. V opačnom prípade sa veľmi ľahko môže stať to, čo sa stalo v časoch tureckých vojen – domobrana sa na Slovensku začne vytvárať spontánne zdola. Takýto proces je z historického hľadiska nevyhnutný v každej dobe, ktorá so sebou prináša politickú, sociálnu a vojenskú nestabilitu. Ak tento proces politická moc včas nepodchytí, môže sa napokon obrátiť proti nej.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Archív autora.

Vojenský archív – centrálna registratúra MO SR Trnava, f. Výcvikové stredisko domobrany Žilina; f. Veliteľstvo domobrany Topoľčany.

¹³⁰ Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

¹³¹ HUTKO, Dominik. Aktívne zálohy sú naďalej pasívne (Na dobrovoľnú vojnu sa ľudia nehrnú). Dostupné online: <https://spravy.praVDoa.sk/domace/clanok/615224-aktivne-zalohy-su-nadalej-pasivne-na-dobrovolnu-vojnu-sa-ludia-nehrnu/?utm_source=prVDoa&utm_medium=hp-box&utm_campaign=shp_3clanok_box>.

¹³² Archív autora. Rozhovor s Jozefom Síkelom, Rajec 28. 7. 2021.

¹³³ JASENOVEC, Ján. *Poslanie a úlohy Výcvikového strediska domobrany Žilina*.

Publikované dokumenty

Hodnostné označenia v Armáde Slovenskej republiky. Generálny štáb Armády SR – Správa výchovy a kultúry, 1998.

Hodnostní označení ozbrojených sil (Ozbrojené síly Slovenské republiky). In *atm*, 2003, č. 2.

Koncepcia reformy rezortu Ministerstva obrany SR do roku 2002 (s výhľadom do roku 2010). In *Obrana*, 7, 6. november 1999, č. 29.

Kronika mesta Žilina (Záznam udalostí za rok 1996). Dostupné online: <https://www.zilina.sk/userfiles/2015/co_sa_v_ziline_urobilo/Kronika_mesta_Zilina/Kronika_mesta_Zilina_1996.pdf>.

Model 2015 (Dlhodobý plán rozvoja ministerstva obrany s výhľadom do roku 2015). Dostupné online: <<https://www.mosr.sk/data/files/834.pdf>>.

Obec Lovinobaňa, Zápisnica č. 6/2018 zo zasadnutia obecného zastupiteľstva konaného dňa 1. augusta 2018 o 17.00 hod. Dostupné online: <https://www.lovinobana.sk/files/2018-08-15-121445-Zapisnica_OZ_6_2018.pdf>.

Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky. Bratislava január 1995. Dostupné online: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/DsDocument?documentId=289948>>.

So Švejkom do NATO? (Neoficiálna správa o neoficiálnom stave v armáde SR – otvorený list). In *dominofórum*, 2001, č. 7.

Štúdia reformy obrany Slovenskej republiky (Defense Reform Study The Slovak Republic). Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2000.

Uznesenie vlády Slovenskej republiky k návrhu základných cieľov a zásad národnej bezpečnosti Slovenskej republiky. Číslo uznesenia 282 z 23. apríla 1996. Dostupné online: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/DsDocumentVariant?documentVariantId=22424&fileName=nav_0424.pdf&ext=pdf>.

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky zo 16. decembra 1992 o zriadení Armády Slovenskej republiky, 3/1993 Z. z. Dostupné online: <<https://www.slov-lex.sk/pravnepredpisy/SK/ZZ/1993/3/19930101.html>>.

Literatúra

Armáda Slovenskej republiky 1999. Bratislava : MO SR, 2000.

BAKA, Igor. K návrhom na vytvorenie domobrany na Slovensku v roku 1991. In *Vojenská história*, 2013, č. 2, s. 174-184.

GALKO, Ľubomír. *Vysvetlenie k predaju samopalov v roku 2011*. Dostupné online: <<https://www.demokratickastrana.sk/2016/12/15/vysvetlenie-k-predaju-samopalov-v-roku-2011/>>.

JASENOVEC, Ján. *Poslanie a úlohy Výcvikového strediska domobrany Žilina*. Rukopis v archíve autora.

PROKEŠ, Jakub. Nové hodnostné označenia a rozlišovacie znaky. In *Obrana*, 23. 8. 1997, s. 6.

PURDEK, Imrich – ZELIZŇÁK, Peter a kol. *Vojenská symbolika Slovenskej republiky (Vojenské zástavy, rovnošaty, hodnosti, vyznamenania, znaky a odznaky)*. Bratislava : Magnet Press, 2006.

ZELIZŇÁK, Peter. *Vojenská symbolika – register znakov vojenských útvarov a zariadení Ozbrojených síl Slovenskej republiky (1997 – 2017)*. Bodružal : Zväz vojakov Slovenskej republiky, 2018.

PhDr. Pavel Mičianik, PhD., M. A.
Nezávislý výskumník/Independent researcher
Lovinobaňa, Slovakia
pavel.micianik@gmail.com

DOKUMENTY

Kráľ Matej Korvín vo vzťahu k Bratislave v Belovom podaní

Eva Frimmová

FRIMMOVÁ, Eva. King Matthias Corvinus and his Relation to Bratislava Interpreted by Bel. In *Historický zborník*, Vol. 32, 2022, No. 2, pp. 163-195.

Abstract: Matthias Bel (1684–1749), a native of Očová in central Slovakia, one of the greatest and last polymaths of Hungary published the monumental work *Notitia Hungariae novae* (Historical Geographical Knowledge of the Contemporary Hungary). This project is interesting from several perspectives, whether viewed historically, ethnographically, culturally, and socially, or geographically. Matthias Bel's great contribution lies in the fact he used copies of the documents that have not been preserved up to this day. The paper presents Matthias Bel's text from the work about the Bratislava County and Matthias Corvinus and his wife Beatrice of Naples (a.k.a. Aragon) in relation to Bratislava, in Latin original and translated into Slovak. The era of King Matthias Corvinus (1458–1490) is characterized by the overall stabilization of Hungary, embracing the Italian Renaissance and humanism. Bratislava became a frequently visited place of residence for the king, who led his military campaigns both to Bohemia and Austria from there. Corvinus' reforms had a major impact on the daily lives of the population. The Royal Palace became a place of formation of a new Renaissance lifestyle and court etiquette.

Keywords: 15th century; King Matthias Corvinus; Beatrice of Naples; relation of Matthias Corvinus to Bratislava; polymath Matthias Bel.

Matej Bel (1684 – 1749), rodák z Očovej vo Zvolenskej stolici na strednom Slovensku, učiteľ, evanjelický farár a teológ, ktorý pôsobil na školách najprv v Banskej Bystrici a potom ako rektor v Bratislave, kde bol zároveň predovšetkým duchovným predstaveným evanjelickej cirkvi a. v. Patril medzi najvýznamnejších vzdelancov obdobia novoveku. Ako jeden z najväčších a posledných polyhistorov v Uhorsku vykonal zásluhnú prácu – vydal monumentálne dielo *Notitia Hungariae novae (Historicko-zemepisné vedomosti o sívekom Uhorsku)*.¹ Tento projekt je veľkolepý a zaujímavý z viacerých hľadísk poňatých či už historicky, etnograficky, kultúrno-spoločensky, alebo geograficky. Aj keď sa jeho realizovanie nepodarilo naplniť v plnej miere, Matej Bel bol a je aj v súčasnosti považovaný za veľkú ozdobu Uhorska „magnum decus Hungariae“, keďže sa jeho dielo malo dotýkať dejín a opisu vtedajšieho stavu celého Uhorska. Svoje ambície vykresliť historický a geografický obraz celej krajiny zverejnil v *Prodrome*²

¹ BEL, Matthias. *Notitia Hungariae novae historico-geographica. I.-V.*, 1735-1737, 1742, [Sine anno]. 696 s.; 587 s.; 642 s.; 642 s.; 71 s.

² BEL, Matthias. *Hungariae antiquae et novae prodromus*, 1723.

(*Posol starého a súvekého Uhorska*). Systém jeho práce sa zakladal na spolupráci so vzdelancami, ktorých získaval najrozmanitejšími spôsobmi, predovšetkým ich však oslovoval na základe osobných kontaktov a odporúčaní. V konečnom dôsledku sa však nepodarilo celkom všetkých identifikovať. Údaje získané takouto formou podľa jednotného dotazníka dokázal Matej Bel vďaka svojej erudícii a kritickému úsudku redakčne spracovať, hodnoverne korigovať, ale tiež overiť do takej miery, ako mu to dovoľovali možnosti i podmienky. Treba oceniť, že urobil maximum a jednotlivé stolice boli starostlivo a odborne spracované na veľmi dobrej úrovni.

Pôvodne plánoval opísať 53 stolíc v štyroch veľkých celkoch, z ktorých niektoré by mali viac zväzkov. Tri zväzky prvého celku – Preddunajska (Hungaria Cis-Danubiana) mali obsahovať aj stolice na území dnešného Slovenska (Bratislavskú, Nitriansku, Trenčiansku, Turčiansku, Tekovskú, Komárňanskú, Novohradskú, Hontiansku, Zvolenskú, Liptovskú a Oravskú, okrem nich aj stolicu Pešť-Piliš-Šoltiansku). Druhý celok mal opísať Zadunajsko (Hungaria Trans-Danubiana) vrátane slavónskych stolíc. Všetky mali byť v jednom zväzku. Tretí, jednozväzkový celok Predtisie (Hungaria Cis-Tibiscana) by obsahoval okrem iných aj stolice Spišskú, Šarišskú, Zemplínsku, Užskú, Abovskú, Gemerskú a Turniansku – tým sa malo pokryť takmer celé územie dnešného Slovenska. Štvrtý celok Zátisie (Hungaria Trans-Tibiscana) nemal naplánovaný počet zväzkov. Nakoniec sa Matejovi Belovi podarilo vydať opisy stolíc: Spišskú vydal v rámci práce *Prodromus* v roku 1723 a ďalších desať (Bratislavská, Turčianska, Zvolenská, Liptovská, Pešť-Piliš-Šoltianska, Novohradská, Tekovská, Nitrianska, Hontianska, Mošonská) vyšlo v piatich zväzkoch v rokoch 1735 – 1749. Ostatné stolice zostali v rukopise, z rôznych dôvodov: či to boli problémy s vytlačením, alebo s Miestodržiteľskou radou či Uhorskou dvorskou kanceláriou alebo predstavenými stolíc, ktorí museli dielo schváliť...

Význam tohto Belovho diela spočíva v tom, že je predovšetkým nesmiernym zdrojom informácií – zachováva napr. opisy miest, budov i lokalít, ktoré už neexistujú, alebo odpisuje dnes stratené listiny. Zároveň je dielo bohaté na medirytinové ilustrácie – či ide o mapy a veduty miest vypracované vynikajúcim kartografom Samuelom Mikovínom, ale aj o ikonografický materiál kultúrno-historického charakteru s osobitnými výtvarnými hodnotami. Belove zväzky *Vedomostí (Notitia)* sú v kvalitnom typografickom prevedení a vyšli nákladom cisárskeho dvora vo Viedni. Patria k najrozsiahlejším a najpodrobnejším vedeckým historicko-geografickým prácam o území celého Uhorska, ktoré systematicky opisovali celú krajinu rozčlenenú na územné celky – stolice.

Matej Bel sa v slede spracovaných územných celkov zaoberal na prvom mieste Bratislavou a Bratislavskou stolicou. Vo výbere z histórie venoval v nej pomerne veľkú pozornosť významnému uhorskému kráľovi Matejovi Korvínovi,³ ktorý nastúpil na uhorský trón roku 1458 a roku 1469 získal aj českú korunu.⁴ Tento humanisticky vzdelaný

³ Matej Korvín (* 1443 – † 6. apríla 1490), syn Jána Huňadyho († 1456), gubernátora Uhorska. 24. januára 1458 zvolený uhorský kráľ, ale korunovaný až 29. marca 1464, od roku 1469 český (proti)kráľ, od roku 1468 moravský markgróf.

⁴ BEL, Matthias. *Notitia Hungariae novae historico-geographica. I.*, 1735, § XXXVII – § XLVII, s. 163-176.

panovník výrazne zasahoval do politického, ekonomického, duchovného a kultúrneho života krajiny. Vďaka rozsiahlym komplexným reformám a úspešným protitureckým ťaženiam prispel k jej celkovej stabilizácii. Bojoval aj proti českým bratríkom a cisárovi Fridrichovi III. Habsburskému. Rozvojom ekonomických i spoločenských vzťahov sa stále zvyšovala požiadavka na odbornosť a vzdelanie, čo sa markantne prejavovalo v Bratislave, ktorá bola po Budíne jedným z najvýznamnejších slobodných kráľovských miest v Uhorsku a aj častým kráľovským sídlom od čias Žigmunda Luxemburského. Udalosti, ktoré sa odohrávali v krajine za vlády Mateja Korvína týkajúce sa zachovania ochrany a budovania štátu, ako aj Korvínove reformy mali veľký vplyv na každodenný život obyvateľov celej krajiny. Bratislava mala v tomto smere osobitné postavenie, pretože si ho kráľ vybral za časté miesto svojho pobytu popri Budíne, i keď neskôr, po víťazstve nad cisárom Fridrichom v roku 1485, bola jeho sídelným mestom Viedeň.

Bel priblížil bližšie osobnosť Mateja Korvína, ale sústredil sa, podľa vlastných slov, na Korvínove úspechy a nie na chronologický výpočet udalostí. Jeho rozprávanie sa člení na štrnásť kapitol a v podstate sa dotýka celého Korvínovho profesionálneho života vo vzťahu k Bratislave. Začína sa rokom 1457, kedy po predčasnom úmrtí kráľa Ladislava Pohrobka⁵ na mor prišiel naspäť do Uhorska. Nepopísal tu okolnosti bratovej⁶ popravy pre nezhody medzi kráľovskou a huňadyovskou rodinou ani jeho väzenie v Prahe,⁷ ale jeho oslobodenie a výraznú pomoc, ktorú mu poskytol budúci český kráľ Juraj Podebradský.⁸ Na znak vďaky a priateľstva sa oženil s jeho dcérou Katarínou podľa rím. kat. obradu napriek tomu, že Podebradský bol utrakvista.⁹ Predsvadobná listina z 9. februára 1458 bola podpísaná hneď po jeho zvolení za kráľa. Obrad sa mal konať v Bratislave, ale napokon sa uskutočnil v roku 1461 v Budíne v čase dosiahnutia nevestinej dospelosti, t. j. dvanástich rokov.

Korvínove úsilie brzdili nepriaznivé vzťahy s českým panovníkom, ktoré vyústili v roku 1465 do otvorenej vojny. Príčinu videl Matej Bel v tom, že sa obaja králi museli zaoberať neustálymi susedskými krivdami a sťažnosťami, až napokon Matej povzbudený aj pápežom Pavlom II. vyhlásil v roku 1465 heretickým Čechám vojnu.¹⁰ Priebeh vojny opisoval Bel, hodnotiac hlavne Bonfiniho a Balbínov komentár, najmä v súvislosti s nebezpečným obklúčením Mateja, ktorý sa vďaka vyjednávaniam s Albertom Kostkom¹¹

⁵ Ladislav V. Pohrobok Habsburský (1440 – 1457), od rokov 1440/1453 uhorský kráľ, od roku 1457 český kráľ.

⁶ Ladislav Huňady (1453 – 1457), od roku 1452 bratislavský župan, od roku 1453 chorvátsko-slavónsky bán.

⁷ SAMBUCUS, Iohannes. *Antonii Bonfini Historia Pannonica, sive Hungaricarum rerum Decades IV et dimidia. Accedunt tractatus aliquot seu appendices variorum auctorum et rerum*. Coloniae Agrippinae : Sumptibus haeredum Johannis Widenfeldt et Godefridi de Berges, 1590, s. 356-359.

⁸ Juraj Podebradský (1420 – 22. marca 1471); správca Českého kráľovstva a od roku 1458 český kráľ.

⁹ Katarína/ Kuničunda Podebradská († 1464), dcéra Juraja Podebradského, od roku 1461 Korvínova manželka.

¹⁰ Pápež Pavol II. exkomunikoval Juraja Podebradského a zbavil ho trónu 31. marca 1468. *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997, s. 55; BONFINI, Antonius. *Rerum Hungaricarum decades libris XLV. Editio septima*. Ed. Carolus Andreas Bel. Lipsiae : Sumptu Iohannis Pauli Kraus, 1771, s. 561.

¹¹ Albert Kostka, člen českého utrakvistického šľachtického rodu, vyslanec kráľa Juraja z Poděbrad a českých stavov, v tom čase zástupca markgrófstva Lužice.

dostal z neho von. Medzitým premohol Korvín bratrícke vojsko vedené Jánom Švehlom¹² v januári 1467, ktoré v čase kráľovej neprítomnosti plienilo uhorské územie a istý čas obťažovalo aj Bratislavu; pomohol mu pritom Blažej Podmanický.¹³ Korvín získal v roku 1469 českú korunu, ale český stavovský snem uznal Vladislava Jagelovského ako nástupcu Juraja Podebradského a Vladislav sa po jeho smrti v roku 1471 skutočne stal zvoleným českým kráľom. Mocenské boje a nepokoje medzi nimi pretrvávali ešte niekoľko rokov, nakoniec sa obaja panovníci dohodli v Olomouci 21. júla 1479 a na základe mierovej zmluvy sa v podstate delili o českú korunu.¹⁴

V roku 1471 došlo k neúspešnému sprisahaniu uhorských magnátov proti kráľovi na čele s ostrihomským arcibiskupom Jánom Vitézom a päťkostolským biskupom Jánom Pannoniom, ktorí ponúkli uhorskú korunu poľskému kráľovičovi Kazimírovi Jagelovskému.

Nemožno nespomenúť vzťahy Mateja Korvína k cisárovi Fridrichovi III. Habsburskému, s ktorým viedol vojnu v rokoch 1477 – 1487. Cisár Fridrich mal v držbe uhorskú korunu od čias korunovácie mladého Ladislava Pohrobka a Korvínovi sa ju podarilo získať naspäť do Uhorska až po 25 rokoch¹⁵ aj vďaka veľkým ústupkom, napr. vyplatil cisárovi 60 000 zlatých.¹⁶ Cisárovi ašpirácie na uhorský trón pretrvávali už od smrti Ladislava V. Pohrobka, a preto sa uchádzal listom v marci 1459 u bratislavského senátu o podporu dôvodiac, že bol časťou uhorských magnátov zvolený za uhorského kráľa a pozýva ich na korunováciu.¹⁷ Matej reagoval o šesť dní z Budína a požadoval, aby mu zostali Bratislavčania verní, napriek tomu, že niektorí uhorskí „buriči“ dali svoj hlas vo voľbe kráľa Fridrichovi.¹⁸ Vtedy dali mešťania prednosť Korvínovi. Matejovou dôverou otriasli Fridrichove úklady v čase jeho návštevy vo Viedni, ktorá sa odohrávala s najväčšou kráľovskou pompou. Bel opísal, ako v noci varovali Mateja o tom, čo sa naňho chystá, a ako sa zachránil so svojimi najvernejšími, s Coborom¹⁹ a Bánfim.²⁰ Vojna s Fridrichom prebiehala vo viacerých etapách a nakoniec v júni 1485 získal Korvín Viedeň, kde sa aj

¹² Ján Švehla (popravený roku 1467 vo Veľkých Kostoľanoch pri Trnave), bratrícky veliteľ spočiatku v službách Mateja Korvína.

¹³ Blažej Podmanický (cca 1420 – 1480), zeman, do roku 1465 slúžil v Jiskrovom a bratríckom vojsku, v roku 1467 prešiel na Matejovu stranu, roku 1468 dostal donáciu na hrad a panstvo Hričov, roku 1469 mu potvrdili držbu rodových majetkov Prečín, Fačkov a Hliník.

¹⁴ Matej Korvín ako český kráľ mal v kompetencii Moravu, Sliezsko a Lužice, Vladislav II. Jagelovský spravoval Čechy.

¹⁵ RÉVAI, Peter. *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra DC clarissimae brevis commentarius*. Augustae Vindelicorum : Excudebat Christophorus Mangus, 1613, s. 41-43.

¹⁶ O tejto transakcii sa zachovala zmluva z roku 1463. KOLLAR, Adamus Franciscus. *Ursini Velii De bello Pannonico*. Viennae : Typis Joannis Thomae Trattner, 1762, s. 204-236.

¹⁷ Archív mesta Bratislavy (AMB), Listina cisára Fridricha, Viedenské Nové Mesto 6. 3. 1459 (sign. Lad. 19. No. 1806).

¹⁸ AMB, Listina kráľa Mateja, Budín 12. 3. 1459 (sign. Lad. 19. No. 1807).

¹⁹ Imrich Cobor, v rokoch 1488 – 1491 bratislavský župan.

²⁰ Mikuláš Bánfi z Dolnej Lindavy († 1500 alebo 1501), od roku 1464 v službách Mateja Korvína, krajinský hodnostár a diplomat, v rokoch 1467 – 1478 bratislavský župan

usadil. Definitívne sa ukončila v roku 1487.²¹ Po kráľovej náhlej smrti 5. apríla 1490 ho viezli v smútočnom sprievode po Dunaji. Zastavili sa aj v Bratislave, kde mu mešťanky vzdali poslednú úctu.

Matej Korvín bol vo veľmi úzkom vzťahu s bratislavským senátom, v Archíve mesta Bratislavy sa zachovali početné listiny riešiace rôznorodé problémy, ktoré sa týkali jeho vzťahu s cisárom Fridrichom a neskôr Maximiliánom, obrany mesta, rozličných poplatkov a ich odpustení, poskytnutia peňazí, zbraní, povozov alebo aj vojakov. O niektorých sa zmienil aj Matej Bel, ako o *Zlatej bule* z roku 1464 potvrdzujúcej predošlé privilégia Bratislavy, ale aj o listine o výbere poplatkov na vojnu proti Čechom, ktorú vydal 28. septembra 1468 v Bratislave. Problém s vojnami proti Čechom i Rakúsku a s protitureckými ťaženiami sa premietal aj do života Bratislavčanov. Kráľ Matej im znovu a znovu nariadil napr. vybudovať most cez Dunaj.²² V roku 1471 prikázal v Bratislave vyberať poplatky od prechádzajúcich osôb, pretože bol vybudovaný z kráľovských peňazí,²³ v roku 1473 príkaz zopakoval z Taty.²⁴ Ďalej prikázal opevniť mesto a prispieť na obranu proti Turkom koňmi, vojskom, zbraňami, ale aj veľkými sumami peňazí, požadoval 100 až 400 zlatých. V roku 1489 nariadil vyplatiť kráľovskému pokladníkovi pre potreby kráľovstva už 2 000 zlatých,²⁵ o pol roka zase 1 000 zlatých.²⁶ Za to mesto na určitú dobu oslobodzoval od mýta. V roku 1471 ich oslobodil od poplatkov na štyri roky zato, že si vybudovali a opevnili mesto,²⁷ ale v roku 1478 ho znovu nariadil opevniť²⁸ a pre zvýšené turecké nebezpečenstvo aj v roku 1480.²⁹ Tiež požadoval od mesta menšie služby, ako napr. poskytnúť povoz na odvezenie tovaru pre obchodníkov za účelom nákupu pre kráľovský dvor, alebo aby mu poslali lode do Budína. Tieto listy písal kráľ väčšinou z Budína, Viedne, ale aj z Hainburgu alebo zo Znojma, niekedy priamo z Bratislavy.

Bratislava bola pre Korvína dôležitým východným miestom predovšetkým pre jej strategicky výhodnú polohu, ale aj preto, že ho mesto podporovalo od začiatku jeho vlády. Častokrát sem premiestňovala svoj kráľovský dvor jeho druhá manželka neapolská Beatrix Aragónska, s ktorou sa zosobášil v decembri 1476. Od konca roku 1477, počas roku 1478 až do obsadenia Viedne v roku 1485 sa zdržiavali v meste kráľ, kráľovná, jeho matka Alžbeta Siládiová († 1483) a celý dvor. Beatrix vyrastala v „modernom a voľnomyšlienkarском“ prostredí v Neapole a po príchode do Uhorska sa usilovala všemožne ho napodobniť, čo sa nestretlo s veľkým pochopením. Niekedy považovala Bratislavu za svoje hlavné stanovište. Podľa nej v tomto peknom a veľkom meste, kde

²¹ Dňa 1. júna 1485 obsadil Matej Korvín po päťmesačnom obliehaní Viedeň, ktorá sa stala jeho sídlom. 16. decembra 1487 uzavrel s cisárom Fridrichom prímerie v rakúskom Sankt Pöltene. *Lexikón slovenských dejín*, s. 55.

²² AMB, Listina kráľa Mateja, Budín 1. 6. 1489 (sign. Lad. 21. No. 2072).

²³ AMB, Listina kráľa Mateja, Bratislava 16. 7. 1471 (sign. Lad. 20. No. 1941).

²⁴ AMB, Listina kráľa Mateja, Tata 6. 1. 1473 (sign. Lad. 20. No. 1954).

²⁵ AMB, Listina kráľa Mateja, Budín 1. 6. 1489 (sign. Lad. 21. No. 2072).

²⁶ AMB, Listina kráľa Mateja, Budín 15. 12. 1489 (sign. Lad. 21. No. 2078).

²⁷ AMB, Listina kráľa Mateja, Bratislava 16. 7. 1471 (sign. Lad. 33. No. 4785).

²⁸ AMB, Listina kráľa Mateja, Budín 6. 8. 1478 (sign. Lad. 21. No. 2007).

²⁹ AMB, Listina kráľa Mateja, Lindva 28. 8. 1480 (sign. Lad. 21. No. 2020).

žilo veľa Nemcov a Italov, mohla viesť pohodlný život a navyše tu bolo aj kráľovo útočisko neďaleko bojového poľa.³⁰ Keď sa zdržiavala od leta 1482 až do budúceho roku v Bratislave, posielala často listy Matejovi prostredníctvom prepošta Dómu sv. Martina Juraja Schomberga. Kráľovský pár obýval palác „Kunigs Haws“,³¹ ktorý sa nachádzal na Ventúrskej ulici.³² Jeho prepych a krásne záhrady siahajúce po hradby mesta spomenul v roku 1486 italský diplomat Caesar Valentini.³³ Avšak zhorel počas rokovania o kráľovských dvojitých zásnubách 30. apríla 1515.³⁴ Beatrix disponovala vlastným dvorom, kde mali svoje miesto zábava, hudba, tanec.³⁵ V roku 1483 si založila 13-členný zbor hudobníkov a spevákov, ktorý neustále dopĺňovala. V tom istom roku ho prepožičala z Bratislavy do Hainburgu spolu s organom. Jej cit pre krásu a prírodu sa uplatnil aj pri úprave spomenutého paláca a záhrad v Bratislave. O jej príchode do Uhorska na svadbu v decembri 1476 sa zachovali celkom presné záznamy – Beatrix cestovala na vozoch, lodiach i koňmo od 18. októbra, čiže dva a pol mesiaca, mala vo svojej suite 800 osôb, z toho 350 Neapolčanov a 529 Uhrov.³⁶ Rada si robila aj s dvorom a hudobníkmi výlety do Zvolena, Taty, Budína, Vyšehradu, ale aj do obsadených oblastí, akými bol Hainburg, Bruck na Lajte, Klosterneuburg. V kúpeľoch Baden pri Viedni si často liečila reumu získanú v drsnejšom uhorskom podnebí. Antonio Bonfini ju chválil ako ženu storočia, vyzdvihujúc jej inteligenciu a záľubu vo vedách. Pre Mateja Korvína bola rovnocennou partnerkou a oporou v každom jeho úsilí. Bel podrobne opisal, ako vtípne, vďaka melónom, nadviazala kontakt s cisárom v čase, keď jej muž s ním bojoval. Snažila sa zmierniť ich nevráživosť a nechcela, aby na jej muža padla zodpovednosť za hrôzy vojny.

Z ďalších dôležitých udalostí Bel veľmi krátko spomenul založenie univerzity, ktorá dostala grécky názov Istropolitana a ktorú organizačne zabezpečil arcibiskup Ján Vitéz.

³⁰ de BERZEVICZY, Albert. *Béatrice d'Aragon, reine de Hongrie (1457 – 1508). I – II.* Paris, 1911, s. 166-168, 204.

³¹ Kráľovská kúria slúžila v rozličných epochách na ubytovanie kráľom a ich dvoranom i hosťom. Matej Bel spomína, že na tomto mieste stál dom starobylého štýlu „Špindlerov dom“ s neobyčajne pôvabnou záhradou. *Bratislava Mateja Bela. (Výber z diela Notitia Hungariae novae historico-geographica I., II. zv., vydaného r. 1735 1736 vo Viedni.)* Bratislava : Obzor, 1984, s. 115, 126.

³² AMB, *Topografia historického jadra Bratislavy v 14. – 16. storočí* (pozostalosť Vendelína Jankoviča), s. 59; HORVÁTH, Vladimír. *Bratislavský topografický lexikon.* Bratislava : Tatran, 1990, s. 134-135.

³³ ORTVAY, Teodor. *Geschichte der Stadt Pressburg. II/I.* Pressburg : Commissionsverlag von Carl Stampfel, 1895, s. 40; ORTVAY, Teodor. *Geschichte der Stadt Pressburg. II/3.* Pressburg : Commissionsverlag von Carl Stampfel, 1900, s. 114.

³⁴ STRUVE, Burcard Gotthelf. *Johannis Cuspiniani Diarum, de congressu caesaris Maximiliani et trium regum, Vladislai Hungariae, Ludovici Bohemiae, et Sigismundi Poloniae, in urbe Viennensi facto, XVI. Julii, anno Christi M.D.XV.* In FREHER, Marquardus. *Rerum Germanicarum scriptores.* II. III. editio. Argentorati, 1717, s. 598; BARTHOLINUS, Riccardus. *Hodoeporicon, id est Itinerarium...* Viennae : Hieronymus Vietor, 1515, f. D^{3r} – D^{3v}; FRIMMOVÁ, Eva. *Riccardus Bartholinus: Odeporicon.* Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 106-107; FRIMMOVÁ, Eva. *Rok 1515 v premenách času (na pozadí Bartoliniho diela Odeporicon).* Bratislava : Post Scriptum, 2015, 285 s. V roku 1775 postavili na tomto mieste de Pauliho palác, ktorý je dnes súčasťou Univerzitnej knižnice.

³⁵ MACEK, Josef. *Tri ženy Vladislava Jagellonského.* Praha : Mladá fronta, 1991, s. 85.

³⁶ de BERZEVICZY, Albert. *Béatrice d'Aragon*, s. 103-104, 127, 168-170, 204-208.

Neuviedol, že o povolenie zriadiť univerzitu v Uhorsku požiadal Korvín pápeža Pavla II., ktorý 19. mája 1465 vyhotovil zakladajúcu listinu.³⁷ Spôsob života a vzdelávania sa malo zabezpečiť podľa vzoru Bolonskej univerzity. Neuviedol ani ďalšie okolnosti, ako napr. že bola pod vplyvom dominikánov³⁸ a že sa kráľ sám snažil o ich príchod do Bratislavy, o čom svedčí jeho korešpondencia s pápežom ohľadom odstúpenia klariského kláštora tomuto rádu.³⁹ Tento plán sa z viacerých dôvodov neuskutočnil. S uvedenými počinmi boli spojené aj iné kultúrne a vzdelanostné aktivity, ktoré viedli k duchovnému rozvoju v celej krajine, nielen v Bratislave. Možno uviesť vplyvy hnutia *Devotio moderna*,⁴⁰ pôsobenie významných humanistických vzdelancov z okruhu manželského kráľovského páru, krátkodobejšie pobyty zahraničných profesorov na univerzite alebo aj prvé začiatky kníhtlače.⁴¹ Na vykreslenie súdobej atmosféry v Uhorsku sa veľmi často odkazuje na Galeottiho jedinečný spis *De egregie sapienter et iocose dictis*, ktorý je vlastne zobrazením učeného rozhovoru pri kráľovskom obede vo Višegráde, z ktorých štyria stáli pri zrode univerzity Istropolitany: kráľ Matej Korvín, ostrihomský arcibiskup Ján Vítéz, dvaja prizvaní italskí profesori, dominikáni Ján Gatti a Marzio Galeotti a nakoniec záhrebský biskup Ján Thuzius.⁴² Je však veľmi pravdepodobné, že tieto skutočnosti boli neznáme pre Bela, ktorý inak veľmi starostlivo a dôsledne získaval i citoval čo najviac prameňov.

Belov prínos je veľmi zaujímavý aj pre dnešného čitateľa vzhľadom na podrobné detaily a hodnotenia osobnosti Mateja Korvína. Zaoberal sa ním výlučne tak, aby ho predstavil vo vzťahu k Bratislave a aby poukázal na jeho výnimočné činy. Vykreslil kráľovu osobnosť plasticky, čo sa mu podarilo tým, že niektoré okolnosti minuciózne

³⁷ Univerzita Istropolitana bola založená v Bratislave poverovacou listinou pápežom Pavlom II. 19. mája 1465 a fungovala v rokoch 1467 – 1490. CSÁSZÁR, Mihály. *Az Academia Istropolitana, Mátyás király Pozsonyi egyeteme. Oklevéltárral*. Bratislava : Eder István könyvnyomdájaból, 1914, s. 101-104.

³⁸ Biblioteca Apostolica Vaticana, *Codex Vaticanus Latinus Ottobianus*. [Memorandum Leonardi Huntovichler] (sign. N° 689, f. 132, 142 a nasl.); LACKO, Michal. Newly discovered sources regarding the first university of Bratislava „Academia Istropolitana“. In *Slovak Studies XIX*. Cleveland – Rome : Slovak Institute, 1979, s. 208-210; FRANK, Isnard Wilhelm. Das Gutachten eines Wiener Dominikaners für die Universität Preßburg aus dem Jahre 1467. In *Zeitschrift für Ostforschung. Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa*. Marburg : N. G. Elwert Verlag, 1967, 16. Jhrg, Heft 1, s. 418- 439; FRIMMOVÁ, Eva. Memorandum Leonardi Huntovichler (preklad v rámci štúdie Právo a poriadok na Istropolitane v Bratislave). In *Sociálna disciplinizácia*, 2013, s. 162-164.

³⁹ Archivio Apostolico Vaticano, VII. *Bullarum Domini Pauli papae II. Registri Vaticani* (sign. Reg. Supplic. 612, f. 97^v-98^r); vol. 636, f. 200^v.

⁴⁰ SOPKO, Július. *Devotio moderna a jej podoby na Slovensku v 15. storočí*. In ŠIMONČIČ, Jozef (ed.). *Trnavská univerzita 1635 – 1777*. Trnava : Trnavská univerzita, 1996, s. 281-294; KARDOS, Tibor. *Devotio moderna na Academii Istropolitane*. In HOLOTÍK, Eudovít – VANTUCH, Anton (eds.). *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 25-39.

⁴¹ FRIMMOVÁ, Eva. Kultúrno-duchovné a politické prostredie Bratislavy v dobe Mateja Korvína. In *Historický časopis*, roč. 57, 2009, č. 1, s. 43-65; FRIMMOVÁ, Eva. L'activité de l'imprimeur Andreas entre 1477 et 1480 à Presbourg. In *Magyar Könyvszemle*, roč. 129, 2013, č. 1, s. 424-447.

⁴² GALEOTTI, Marzio. *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae*. Ed. Ladislav Juhász. Leipzig : BGT, 1934; ÁCS, Pál – JANKOVICS, József – KÖSZEGHY, Péter. *Régi magyar irodalmi szöveggzűjtemény I. Humanizmus*. Budapest : Balassi kiadó, 1998, s. 377-382; ŠKOVIERA, Daniel a kol. *Latinský humanizmus*. Bratislava : Kalligram, 2008, s. 7-55.

opísal a doložil konkrétnymi dokumentmi. Na druhej strane sa nesnažil o komplexný obraz Mateja Korvína a sústredil sa na najzákladnejšie udalosti, nezaťažil text vysvetľovaním ani množstvom odbočiek. Zobrazil ho v jeho prirodzenom prostredí – s manželkou kráľovnou Beatrix, s familiárnymi alebo vo vzťahu k vojsku. Bel sa snažil odôvodniť nutnosť Korvínovho vypovedania vojny proti Čechom a cisárovi i jeho zásahu proti sprisahancom. Išlo mu o objektívne posúdenie vecí, ale nevyhol sa prejavu sympatií a uznania k tomuto kráľovi.

V uvedenej pasáži Bel vychádzal z dobových dokumentov, ktoré odpísal tak, ako boli zaznamenané v literatúre, ale opieral sa aj o archívne dokumenty. Podľa uváženia odcitoval celé významné listiny alebo ich časti, ktoré získal, podľa jeho slov, od rodiny Madáčovcov (o zajatí Viktorína počas českej vojny) alebo z archívu mesta. Zo súčasníkov Korvína citoval predovšetkým italského historika Antonia Bonfiniho (1427 – 1502/3), ktorý bol od roku 1486 v jeho službách v Budíne. Nepovažoval ho za veľmi dôveryhodného, napr. na margo jeho vyjadrení o Korvínovom priaznivom priebehu vojny v Čechách, konkrétne o jeho obkľúčení Podebradským, nezabudol pripomenúť: „... ak veríme horlivému Matejovmu lichotníkovi Bonfinimu“, k čomu hneď pridal Balbínov opis tej istej udalosti z iného aspektu; ten zodpovedal pravde aj podľa súčasných výskumov. Menej uvádzal Bel Jána Kuspiniána (Spiessheimer) (1473 – 1529), lekára, profesora na Viedenskej univerzite a najmä vynikajúceho diplomata u cisára Maximiliána I., ktorý bol najbližšie ku Korvínovmu obdobiu. Medzi uvádzanými autormi spomenieme trojicu jezuitských historikov – českého Bohuslava Balbína (1621 – 1688), o ktorom sa vyjadril, že je „nanajvýš dôsledný“ a ktorého často citoval. Okrem neho uvádzal Ladislava Turóciho (1682 – 1765) a Samuela Timona (1675 – 1736), ktorí boli profesormi na viacerých školách, aj na Trnavskej univerzite, dokonca Timon aj vo Viedni a Budíne. V tomto výpočte nechýbal rakúsky kronikár Gerhard Roo a nemecký vydavateľ cirkevných prameňov Marcus Hansizius.

O Matejovi Korvínovi sa zachovalo veľmi veľa prameňov aj druhotnej literatúry a jeho obdobie je v súčasnosti vynikajúco spracované, aj keď parciálne, najmä zahraničnými bádateľmi (Krištof Baczkowski, František Šmahel, Josef Macek, Josef Válka, Petr Čornej). Komplexnejší pohľad na dobu predstavil napr. v Maďarsku Andrej Kubíni⁴³ alebo v Čechách Antonín Kalous,⁴⁴ ale uvedieme aj katalóg z budapeštianskej výstavy,⁴⁵ ako aj rozsiahly súbor príspevkov z medzinárodnej konferencie v Kluži,⁴⁶ usporiadanej pri príležitosti 550. výročia jeho nástupu na trón. Na Slovensku sa tejto osobnosti venoval malý záujem a ak, iba sporadicky v štúdiách alebo prekladoch dobových dokumentov.

⁴³ KUBINYI, András. *Matthias Corvinus. Studien zur Geschichte Ungarns. II.* Herne : Verlag Tibor Schäfer, 1999. 245 s.

⁴⁴ KALOUS, Antonín. *Matyáš Korvín (1443 – 1490). Uhorský a český kráľ.* České Budějovice : Veduta, 2009, 512 s.

⁴⁵ *Matthias Corvinus, the King. Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458 – 1490.* Budapest : Budapest History Museum, 2008. 608 s.

⁴⁶ Worlds in Change II. Transforming East-Central Europe. In *Transylvanian review*. Cluj-Napoca, 2010, vol. 19, supplement N° 2, 1149 s.

Neexistuje žiadna monografia, ktorá by načrtla život a pôsobenie tohto kráľa so silnými väzbami k Slovensku a rovnako by zhodnotila dosah jeho reforiem i kultúrny vplyv, najmä vzhľadom na to, že svojou úrovňou z historického hľadiska výrazne presahoval predošlých aj nasledujúcich panovníkov. Čiastočne túto medzeru vyplňa novšia publikácia od Tomáša Hanuľu o zahraničnej politike Mateja Korvína.⁴⁷

Matej Bel. *Dejiny mesta Prešporka*, kapitola III. § XXXVII – XLV, s. 163-174.

§ XXXVII.

Kráľ Matej. Po Ladislavovi⁴⁸ nasledoval Matej, syn Jána Korvína,⁴⁹ ktorý prežil. Priviedli ho z českého väzenia po hanebnom zabíí⁵⁰ brata Ladislava.⁵¹ Na tomto mieste neprináleží vyrozprávať sled činov, pretože povaha začatej práce nabáda, aby sme sa venovali úpechom nášho mesta za najlepšieho kráľa.

Mieril do toho mesta pripravený prijať svoju snúbenicu. Matej, hoci bol ešte stále v Strážnici na Morave, zmluvne dohodol svadbu s dcérou⁵² Juraja Podebradského⁵³ a už-už ju mal na svojej hranici prijať od Uhrov, keď po vzájomnej dohode vybral naše mesto, aby tu snúbenicu od otca prijal. U nanajvýš dôsledného spisovateľa Balbína (z)⁵⁴ sa nachádza listina, podľa ktorej bol Prešporok označený na vykonanie ohláseného sobáša a odovzdanie nevesty za manželku. Listina znie takto: „*My Matej z Božej milosti zvolený kráľ Uhorska, Dalmácie a Chorvátska atď., dávame na známosť a túto listinu všetkým budúim čitateľom. Po onom zajatí,⁵⁵ v ktorom nás do posledného dňa svojho života neustále zadržoval najjasnejší pán Ladislav, kedysi uhorský kráľ, sme sa nakoniec dostali do rúk vznešeného pána Juraja z Kunštátu a Podebrad, správcu Českého kráľovstva. K nám sa pán Juraj osobne správal láskavo a priateľsky. V tejto našej tvrdzi a zlom rozpoložení s nami zaobchádzal veľmi láskavo, vyslobodil nás z onoho zajatia a navrátil slobodu, dokonca, nakoľko sa ukázalo, bol naším ochrancom a pomocníkom, kým nás nezvolili do kráľovskej hodnosti. Priali sme si odplatiť jeho láskavosť a odvdáčiť sa mu aj takým*

⁴⁷ HANUĽA, Tomáš. *Na vzostupe moci. Zahraničná politika Mateja Korvína v stredoeurópskom priestore v rokoch 1458 – 1471*. Bratislava : Veda, 2019, 192 s.

⁴⁸ Ladislav V. Pohrobok Habsburský (1440 – 1457); od r. 1440/1453 uhorský kráľ, od roku 1457 český kráľ.

⁴⁹ Ján Huňady († 1456); gubernátor Uhorska.

⁵⁰ V marci 1457 nechal kráľ Ladislav Pohrobok popraviť Ladislava Korvína a uväznil jeho brata Mateja odsúdeného na smrť. Takto sa ukončila nevraživosť medzi kráľovskou a huňadyovskou stranou, ktorá vyústila do zavraždenia Ulricha Cilskeho, kráľovho strýka.

⁵¹ Ladislav Huňady (1453 – 1457); od roku 1452 bratislavský župan, od roku 1453 chorvátsko-slavónsky bán.

⁵² Katarína/Kunikunda Poděbradská († 1464); dcéra českého gubernátora a kráľa Juraja Poděbradského, od roku 1461 prvá manželka uhorského kráľa Mateja Korvína.

⁵³ Juraj/Jiří z Poděbrad (1420 – 22. marca 1471); správca Českého kráľovstva a od roku 1458 český kráľ.

⁵⁴ Bohuslav Ludvík Alois Balbín (1621 – 1688); český cirkevný hodnostár, jezuita, historik.

⁵⁵ Kráľ Ladislav Pohrobok dal po poprave Ladislava Huňadyho, brata budúceho uhorského kráľa Mateja Korvína, uväzniť a potom ho držal vo väzení v Budíne, Prahe a neskôr vo Viedni. SAMBUCUS, Iohannes. *Antonii Bonfini*, s. 356-359.

dobrodením, že sme v tom čase sľúbili, že sa spriatelíme, až pokiaľ nás nepozdvihnú do kráľovskej hodnosti, a že vstúpime do nerozlučného bratského spolku a príbuzenstva atď., a že potvrdíme zasnúbenie s počestnou pannou Katarínou, iným menom zvanou Kunigunda, a podľa náboženského obradu a zákona svätej rímskej kresťanskej Cirkvi⁵⁶ uzatvoríme manželstvo. Tak nateraz atď. Dané v tábore Strážnica vo štvrtok 9. februára 1458.“ Listinu spečatili desiaty uhorskí šľachtici a na prvom mieste matka kráľa Mateja Alžbeta.⁵⁷ Matej sa tým zaviazal „na svoju kresťanskú česť zaplatiť stotisíc zlatých, ak by si nevezal Katarínu za manželku v budúcnosti v čase vhodnom na vydaj“ (t. j. po dosiahnutí veku dvanástich rokov). Rovnako správca Juraj – kráľom určite ešte nebol, hoci Bonfini ho tu už takto tituluje⁵⁸ – inou listinou spečatenou toho istého dňa a na tom istom mieste sám sebe uložil pokutu stotisíc zlatých, ak v priebehu roka neodovzdá nevestu v Prešporke do rúk kráľa. Sľuby potvrdili desiaty poprední českí šľachtici.

Odstúpenie od pocty. Tejto slávnosti sa však Prešporok neskôr zriekol. Keď kráľovskú nevestu priviedli do Uhorska, šľachtici ju (a) privítali v Trenčíne 1. mája 1461 a v čestnom sprievode odvedli do Budína, kde ju s kráľovskou okázalosťou odovzdali do rúk Mateja.

§ XXXVIII.

Matejova láska voči mestu. Potom, čo bola Matejovi potvrdená hodnosť kráľa, spravoval ríšu bez koruny sedem rokov. Ako veľmi múdry kráľ viedol vojny za hranicami a doma udržiaval mier. Za prvoradú považoval starostlivosť o mestá. Chápal to tak, že štátu veľmi záleží na tom, aby doprial mestským spoločenstvám rozkvet. Vynikajúce dôkazy rozvážneho rozhodovania poskytol nielen inde, ale najmä v našom Prešporke.

Predovšetkým Prešporok. Čo predchádzajúci králi povolili mestu, to všetko uznal alebo potvrdil, ba aj zavŕšil novými právami. Povedali sme, že výsady, ktoré po porážke⁵⁹ od Otakara⁶⁰ naozaj obnovil Ondrej III.,⁶¹ nielenže nechcel považovať za zneplatnené, ale dokonca dosiahol všeobecné uznanie *Zlatej buly*.⁶²

Zoznam jeho dobrodení. Potvrdil práva skladu a trhových dní, chránil priechod cez rieku a štedro to potvrdil osobitnými listinami, ako znázorňuje červená vosková pečať nesúca znak mesta udelený Žigmundom.⁶³

⁵⁶ Napriek tomu, že Poděbradský bol utrakvista a neskôr aj exkomunikovaný pápežom, plánoval vydať dcéru Katarínu podľa rím. kat. obradu.

⁵⁷ Alžbeta Siládiová († 1486); matka kráľa Mateja Korvína.

⁵⁸ Antonio Bonfini (1427 – 1502/3); italský historik, od roku 1486 v službách Mateja Korvína v Budíne.

⁵⁹ Zástupcovia českého kráľa Přemysla Otakara II. a uhorského kráľa Štefana V. podpísali 2. júna 1271 mierovú zmluvu, ktorou sa Štefan zriekol nárokov na Štajersko, Korutánsko, Kransko a Vindickú Marku.

⁶⁰ Přemysl Otakar II. (1233 – 1278); od roku 1253 český kráľ.

⁶¹ Ondrej III. (cca 1265 – 1301); od roku 1290 uhorský kráľ, v roku 1291 udelil výsady mestu Bratislava.

⁶² AMB, *Zlatá bula kráľa Mateja* (mestské privilegium pre Bratislavu); 27. 5. 1464 (sign. Lad. 33. N° 4698; Lad. 19. N°1862); *Zlatá bula bratislavská*, 1991. 18 s.

⁶³ Žigmund Luxemburský (1368 – 1437); od roku 1387 uhorský kráľ, v rokoch 1419 – 1420 a 1436 – 1437 český kráľ, od roku 1433 cisár.

§ XXXIX.

Radost' z prístrešia v Prešporku. Ako veľmi Mateja potešilo prístrešie v meste, možno usúdiť z toho, že vôbec neváhal venovať mestu väčšiu pozornosť a rovnako rád sa tu zdržiaval vo voľnom čase. Dôkazom sú nespočetné listiny, ktoré vydal v Prešporku a ktoré sme osobne čítali.⁶⁴

Príklad. Keď napokon vypukla vojna s Čechmi, Prešporok častejšie pozdravoval Mateja pri jeho odchode i príchode. Kráľ i jeho poprední šľachtici sa tu často stretávali na rokovaniach o spomenutej vojne.

Potvrdené listinou. Povedal by si, že v prvom rade išlo o rokovanie, ktorým vymohol poplatky nevyhnuté pre výpravu. Listina hovorí: „*My Matej z Božej milosti kráľ Uhorska, Dalmácie, Chorvátska atď. dávame na známosť znením tejto listiny všetkým, ktorým to osoží. Keď sme boli šťastlivo korunovaní v Stoličnom Belehrade podľa zvyku našich predchodcov,*⁶⁵ *tam sa vtedy na slávnosti zúčastnili preláti, baróni, šľachtici a poprední muži celého nášho kráľovstva a prosili nás, aby sme láskavo udržali kráľovstvo v starých slobodách a aby sme riešenie bremien rozličných vrstiev nachádzali v príklade rozličných platieb, ktorými bolo kráľovstvo zaťažené pred korunováciou v čase rozbrojov. V tejto veci sme ich síce vyslyšali a majú náš sľub, že aj my tento sľub uzavretý v takom veľkom nadšení budeme mať na mysli, ba že ho dodnes na mysli máme.*

*Predsa však v týchto dňoch, keď sme sa vracali z Moravy, potom ako nás po celé toto leto umárala ťažká vojna vedená na vlastné náklady a trovy na spomenutej Morave a Čechách proti heretikom,*⁶⁶ *záškodníkom nášho slávneho Uhorského kráľovstva, a keď sme sa vrátili, predkladáme príčinu začatej vojny proti spomenutým heretikom v tomto našom prešporskom meste prelátom a barónom tohto nášho kráľovstva jednotlivo na sneme zvoleným a na tom istom mieste zhromaždeným oznamujeme ešte aj navyše, že by bolo potrebné spacifickovať alebo vykoreniť tých, ktorí neprestajne dychtili po našej krvi. A akým spôsobom sa to môže uskutočniť, koľko výdavkov sa požaduje a aký zisk z toho vyplýva pre naše kráľovstvo, lebo podobne vidíme, že po skrotení týchto nepriateľov nášho kráľovstva môžu byť ľahšie hocakým iným spôsobom rozprášení iní vďaka Božej priazni voči nám.*

Uvedení preláti, baróni a vznešení predstavitelia celého kráľovstva dojatí na duši rozvažovali, že tento skutok je nielen taký nábožný a užitočný, ale aj nevyhnutný pre katolícku vieru, ba dokonca je výhodný pre nich a kráľovstvo. A preto, keď urýchlene

⁶⁴ Listiny vydané kráľom Matejom v Bratislave alebo v prospech tohto mesta; AMB, Listina kráľa Mateja, Bratislava 16. 7. 1471 (sign. Lad. 20. N° 1941); Listina kráľa Mateja, Bratislava 16. 7. 1471 (sign. Lad. 33. N° 4785); Listina kráľa Mateja, Tata 6. 1. 1473 (sign. Lad. 20. N° 1954); Listina kráľa Mateja, Budín 6. 8. 1478 (sign. Lad. 21. N° 2007); Listina kráľa Mateja, Lindva 28. 8. 1480 (sign. Lad. 21. N° 2020); Listina kráľa Mateja, Budín 1. 6. 1489 (sign. Lad. 21. N° 2072); Listina kráľa Mateja, Budín 15. 12. 1489 (sign. Lad. 21. No. 2078).

⁶⁵ Matej zvolený za kráľa 24. januára 1458, korunovaný 29. marca 1464, keď získal uhorskú korunu od Fridricha III. za 60 000 zlatých. KOLLAR, Adamus Franciscus. *Ursini Velii De bello Pannonico*, s. 204-236; RÉVAI, Peter. *De sacrae coronae regni Hungariae*, s. 41-43.

⁶⁶ Heretici v Čechách, t. j. kališnícki husiti, resp. staroutrákvisti.

ukončili vzájomnú poradu, dobrovoľne ponúkli určitú peňažnú pomoc na ďalšie ťaženie proti zmieneným heretikom. Aby teda tento vklad peňazi navzájom vyzbieraný neskôr nepoburoval kohokoľvek, alebo aby si niektorí nevysvetľovali zle náš nedávno daný sľub kráľovstvu, ale práve aby bola všeobecne známa naša vôľa v tejto veci, prajeme si vyhlásiť niektoré nezvyčajné opatrenia, prijať zbierky alebo zariadiť, aby boli prijaté. Chceme však, aby sa prijímanie podobných poplatkov nestalo zvykom, ani aby boli proti nim, pokiaľ to závisí od nás, či už v čase našej vlády, alebo v časoch nástupcov našich kráľov vzhľadom na obyčaj tých istých prelátov, barónov a šľachticov nášho kráľovstva a ich potomkov, takže sa nebude rozhodovať akýmkoľvek spôsobom o ich slobodách. Toto sľubujeme našim kráľovským slovom.

Platnosť a svedectvo sprostredkúva táto naša listina vydaná v Istropolise čiže Prešporku 28. septembra roku Pána 1468, jedenásteho roku nášho kraľovania a piateho roku od korunovácie.

Aj my kardinál Štefan, kaločský a báčsky arcibiskup;⁶⁷ ostrihomský Ján,⁶⁸ legát apoštolstej stolice; arcibiskupi jágerský Ján⁶⁹ a druhý päťkostolský Ján;⁷⁰ biskupi vesprímsky Albert,⁷¹ rábsky Demeter,⁷² vacovský Vincent,⁷³ čanadský Ján;⁷⁴ Michal Ország z Gúty, palatín Uhorského kráľovstva;⁷⁵ Mikuláš Ujlaki,⁷⁶ dedičný gróf z Čelchaku; Imrich Zápoľský⁷⁷ zo Spiša; Mikuláš Chupor toho času z Gonoszló, Žigmund, gróf z Pezinka,⁷⁸ Berthardus Eldenbach z Monyorókeréku⁷⁹ alias lusnický vojvoda; taverníci Ján Gorjanský⁸⁰ a Ján z Rozhanoviec;⁸¹ slavónsky bán Ján Tuz, jeden z dverníkov, druhý zasa Matej z Maróta; hlavní kráľovskí stajníci Pavol z Lendavy, František z Čáky a Pavol Henček zo Zeku podpisujeme pred prítomnými svedectvo

⁶⁷ Štefan Várdai; kardinál (1457 – 1471), kaločský a báčsky arcibiskup. Dostupné online: < <http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/>>.

⁶⁸ Ján Vitéz (1408 – 1472); roku 1453 kráľovský kancelár, roku 1465 ostrihomský arcibiskup, pápežský legát a zároveň kancelár univerzity Istropolitana.

⁶⁹ Ján Beckenschlager; v rokoch 1467 – 1474 jágerský arcibiskup, od roku 1474 ostrihomský arcibiskup. Dostupné online: <<http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/deger.html>>.

⁷⁰ Ján Pannonius z Čazmy (1434 – 1472); päťkostolský arcibiskup, synovec ostrihomského arcibiskupa Jána Vitéza, humanistický básnik.

⁷¹ Albert de Vettes; v rokoch 1459 – 1486 vesprímsky biskup. Por. Series...

⁷² Demetrius Csupor; v rokoch 1466 – 1479 (1480) rábsky biskup.

⁷³ Vincent; v rokoch 1450 – 1471 (1473) vacovský biskup.

⁷⁴ Ján V. de Zokol; v rokoch 1466 – 1492 čanadský biskup.

⁷⁵ Michal Ország z Gúty v Sabolčskej stolici († 1484); od roku 1458 palatín Uhorského kráľovstva.

⁷⁶ Mikuláš Ujlaki (1410 – 1477); príslušník slavónskeho šľachtického rodu, stoličný a krajinský hodnostár.

⁷⁷ Imrich Zápoľský (cca 1420 – pred 4. 9. 1487); vojenský veliteľ, stoličný a krajinský hodnostár.

⁷⁸ Žigmund zo Salmu, gróf z Pezinka († 1493); príslušník luxemburského rodu zo Salmu, ktorý mal v dŕžave Pezinok. V roku 1458 menovaný spolu s bratom za kapitána Skalice a Trnavy, zostal prívržencom cisára, ale od roku 1460 sa postavil na stranu kráľa Mateja; dostal aj hrad Devín; od roku 1466 sedmohradský spoluvovoda.

⁷⁹ Bertold Eldenbach/Ellerbach; od roku 1466 sedmohradský spoluvovoda.

⁸⁰ Ján Gorjanský/de Gary; príslušník chorvátskeho šľachtického rodu.

⁸¹ Ján Rozgoni z Rozhanoviec († pred 1474); krajinský hodnostár, v rokoch 1459 – 1470 hlavný kráľovský taverník.

označenej veci a zároveň pre tohto nášho kráľa ako sprostredkovateľa jeho záruky sľubujeme, že rovnakú hodnotu neprijme od nás proti našej vôli, ani neustanoví tu oznámené ako obyčaj alebo zvyk; ale uvážení užitocnosti vo všetkom dôsledne zachová záujem a zákony svojho kráľovstva a svoj sľub, ktorý dal jednak ústne, jednak písomne touto listinou. Dané ako vyššie.“

Prešporok dal názov Istropolis. Z toho sa môžeš dovŕtiť, že Matej ešte nebol takým mocným vládcom a ani nemal takú autoritu, aby mohol vysilovať krajinu (b) daňami tak, ako to robil neskoršie. V tejto listine je celkom osobitné to, že Prešporok sa výslovne nazýva Istropolis. Som však na pochybách, či to urobil zámerne, alebo je to výsledok pisárovho rozmaru.

Rovnaké pomenovanie akadémie. Tým istým menom Istropolitana sa mala pomenovať akadémia, ktorej založenie pripravoval ostrihomský arcibiskup Ján Vitéz. Ibaže ju osudy zakladateľa uviedli do zabudnutia skôr, ako dosiahla slávu. Spomenul ju nedávny dejepisec Ladislav Turóci (c):⁸² „*Na úpäti hôr stála Academia Istropolitana, založená v roku 1469⁸³ ostrihomským arcibiskupom Jánom Vitézom. Ale trvala krátky čas, pretože keď skonala jej pôvodca, zanikla aj ona sama.*“

§ XL.

Náhle obsadenie mesta Čechom Švehlom. Ešte nezačal kráľ vojnu proti Čechám, keď za jeho neprítomnosti počas vojenskej výpravy v Chorvátsku Čech Švehla,⁸⁴ muž činorodý a udatný, nedávno síce proti Matejovej vôli prepustený, usadil sa v meste, hodlajúc pustiť sa do zlých, keby v ňom túžba po plienení s lúpeživým vojskom dočasne neprebudila ničomného človeka. Dúfal, že preňho bude najvhodnejšia príležitosť na plienenie, keď bude kráľ vzdialený, a tak sa s väčšou skupinou žoldnierov pokúsil o zločinný krok. Vracajúc sa teda z Chorvátska do Uhorska s tými vojenskými oddielmi, ktoré si získal, obsadil kráľovskú pevnosť vo Veľkých Kostolnoch⁸⁵ so zámerom náhle sa vrhnúť za korisťou.

Porážka bratříkov. Okrem toho široko-dáľecko sa potľkal zločinný lúpežník so svojimi prívržencami a plienil okolitý kraj, keď sa dozvedel, že vojsko českých bratříkov rímskym cisárom vyhnané bude letovať na Morave. Hovorila, že ich bolo sedemtisíc. Bratříkov Švehla pozval, aby podnikali lúpežné prepady do Uhorska, a sľuboval im koristnícke plienenie a výhodné lúpežnícke výpravy, keďže kráľ nie je prítomný. Aby Česi neboli nútení túlať sa po nespoľahlivých táboroch, pristúpili na návrh a napadli Prešporok, hodlajúc vytvoriť tu útočisko a – ako plánovali – hlavné sídlo lúpežníkov.

⁸² Ladislav Turóci (1682 – 1765); jezuita, učiteľ filozofie, rétoriky a fyziky v Trnave a Košiciach, rektor seminára v Trnave, Páľkostolí a Jágrí, náboženský spisovateľ.

⁸³ Univerzita Istropolitana bola založená v Bratislave poverovacou listinou pápežom Pavlom II. 29. mája 1465 a fungovala v rokoch 1467 – 1490.

⁸⁴ Ján Švehla (popravený roku 1467 vo Veľkých Kostolnoch); bratřícky veliteľ spočiatku v službách Mateja Korvína.

⁸⁵ Veľké Kostolany severne od Trnavy.

Zásah Blažej Podmanického.⁸⁶ Ten bezbožný dav by ľahko úplne poškvŕnil mesto svojimi zločinmi, keby Blažej Podmanický, jeden zo stotníkov (d), pôvodom Uhor, nenarušil rozhodnutie bratříkov svojou rečou. Sotva si v Prešporoku odpočinuli, keď vážne uvažovali o obsadení Trnavy, ktorá leží bližšie k Veľkým Kostolanom ako k nášmu mestu. Bonfini (e) uvádza Podmanického reč: „*Kamaráti, kamkoľvek by mi naša spoločnosť prikázala ísť, hoci bol by som nútený ísť proti Poliakom, Čechom alebo Nemcom, vonkoncom sa nebudem zdráhať. Ale pozdvihnúť zbrane proti vlasti, keďže sa to pŕieči božskému zákonu, to nemôžem vykonať nijakým spôsobom. Bezbožnosť odstrašuje, náboženstvo hatí, láska k vlasti bráni a dávni domáci svätci predkladajú účinné tresty. Obráťte teda teraz zbrane inam, alebo ak chcete pokračovať, mňa vynechajte a vylúčte z vojenskej služby.*“ Aký je to vynikajúci príklad pre potomkov! Kiež by boli naši Uhri vždy toho názoru, aby sme mali menej rozvalín, ktoré prináša do vlasti vojna či zúrivosť ľudu.

Avšak Podmanický ešte tej istej noci, potom, čo prijal odôvodnené prepustenie, ihneď namieril do Trnavy rýchlym cvalom so spoločníkmi, ktorí ho chceli nasledovať ako vodcu, a upozornil občanov na hroziace nebezpečenstvo. Po rozchode, ktorý bol bratříkom nemilý, spôsoboval prekážky, aby sa nič nepodniklo proti nemu, alebo ich brzdil v rozhodnutiach, o ktorých vedel. Keď oni postavili vojsko, vyrútili sa z Prešporoka a zničili ohňom a mečom utešený kraj, ktorý sa rozprestiera až po Trnavu, ale vojsko sa vyhýbalo Trnave, lebo z jej hradieb sa Blažej dal vidieť a vyčítal zberbe bezprávie. Vojsko teda odišlo. S nazhromaždenou korisťou sa túlili k Švehlovi do Veľkých Kostolian (f).

Švehlov odchod do Veľkých Kostolian. Týmto spôsobom bol Prešporok náhle vyprázdnený od bezbožnej zberby bratříkov. Stalo sa to však bez ujmy? Sotva by som sa to odvážil tvrdiť. Len čo kráľ Matej prišiel do Prešporoka, aby potrestal najhorších lúpežníkov, v tábore v Pottendorfe zhromaždil 1 500 Rakúšanov vo vojsku (g) a vytiahol proti nim.

§ XLI.

Príčina vojny proti Čechom a jej vzrast. Domnievame sa, že sa to stalo v roku 1465. Vzájomné krivdy, ktorými sa susedné národy neprestávali dráždiť, (h) nakoniec vyburcovali aj mysle rozvážnych kráľov, na našej strane Mateja, na druhej Juraja. Lebo čím je ktokoľvek náchylný viacej veriť svojim občanom než aj tým najspravodlivejším sťažnostiam susedov, tým ľahšie sklízne k rozhorčeniu, hnevu, nenávisti a pomste. Matej, vydráždený najskôr týmito podnetmi a potom aj povzbudením rímskeho pápeža Pavla II.,⁸⁷ vyhlásil na jágerskom sneme vojnu proti Čechom. Stalo sa to iste viac pod vplyvom hnevu než vzhľadom na okolnosti.

Prešporok bojiskom. Vtedy sa Prešporok naozaj začal znovu meniť na Martovo pole. Bonfini hovorí (i): „*Kráľ vyrazil z Jágra a prišiel do Budína. Tam konal odvod a rozdelil brancov do plukov. Strávil tu necelých osem dní, keď ústami vyslanca vypovedal*

⁸⁶ Blažej Podmanický (cca 1420 – 1480); zeman, do roku 1465 slúžil v Jiskrovom a bratříckom vojsku, v roku 1467 prešiel na Matejovu stranu, v roku 1468 dostal donáciu na hrad a panstvo Hričov, v roku 1469 mu potvrdili držbu rodových majetkov Prečín, Fačkov a Hliník.

⁸⁷ Pavol II., vlastným menom Pietro Barbo (1464 – 1471); pápež.

vojnu kráľovi Jurajovi. Potom sa vydal na pochod a zamieril do Prešporka. Medzitým prikázal, aby ho nasledovali všetci biskupi a šľachtici so svojimi vojenskými zbormi. Niekoľko dní čakal v Prešporku, kým sa zišla šľachta a pomocné oddiely.“ Prv ako sa vstúpilo do vojny, Vavrinec Roborella, ferarský biskup, ktorý spravoval takú významnú záležitosť, dal v Prešporku vyhlásiť pápežský výnos, ktorým boli Česi a Moravia vylúčení zo sviatostných úkonov.

Priebeh vojny. Sama vojna potom pokračovala priaznivo, ak veríme horlivému Matejovmu lichotníkovi Bonfinimu. Bola hodná triumfu alebo aspoň osláv. Pravda, iné nachádzam u citovaného Balbína (k), ktorý píše, že keď Juraj prichádzal s vojskom, Korvín ustúpil a tam, kam Matej odviezol vojenské zbory, ho Juraj prenasledoval, a to do lesov, ktoré sa rozprestierajú v širokom okolí pod Železnými horami. Tu obkľúčil Mateja i celé jeho vojsko tak ako zviera na poľovačke, takže nemali kade uniknúť. Matej povolal z Jurajovho tábora Alberta Kostku,⁸⁸ vyslanca nedávno uňho slávnostne ustanoveného, a aby sa zachránil, ponúkol Čechovi mier a sľúbil večné priateľstvo, ktoré nemá byť v budúcnosti poškvrnené a znesvätené nijakou urážkou. Matej bol s vojskom prepustený z tejto pasce, no keďže bol prudkej povahy, sotva čo vyviazol z nebezpečenstva, ani len myšlienku na mier nemohol zniest’.

Návrat z výpravy. O ňom sa tam dočítaš toto a od toho ešte horšie veci. Z tejto výpravy sa údajne hodlal vrátiť cez viedenský chotár a mesto. Občania už hrdo vyzdobili hrad, aby ho dôstojne prijali, ale Matej sa vrátil do Budína cez bližšiu časť Uhorska, aby neposkytol cisárovi priestor na podozrenie, alebo pretože nedôveroval neistej záruke Viedenčanov voči nemu. Bonfini (l) pripomína, že kráľ tiahol priamym a neprerušovaným pochodom. Inak hovoria listiny, ktoré sme uviedli vyššie.

Príchod do Prešporka, prípravy na novú vojnu. Určite sa obrátil do Prešporka, kde bola vtedy zásobáreň zbraní pre celú vojnu. Sotva to urobil náhodne, skôr zámerne, aby sa tam dožadoval úhrady nákladov na vojnu u Uhrov, za ktoré sa šľachta zaručila.

§ XLII.

Pokračovanie vojny. Počas štyroch mesiacoch, keď kráľ doplnil zimujúce vojsko a pozháňal peniaze na vojnové výdavky, vydal sa 13. februára daného roku 1469 na cestu, aby vojnu dokončil. V nijakom Bonfiniho rozprávaní o jeho vojenskej výprave nie je zmienka o Prešporku, ale som náchylný sa domnievať, že sem kráľ opäť prišiel po výprave minulého roku. Niet pochybností, že tohtoročná výprava bola priaznivejšia ako tá vlašjšia.

Uvedenie za českého kráľa. Okrem toho, že sa nechal 3. mája ustanoviť za českého kráľa v Olomouci, kam bol zvolaný snem českých a moravských šľachticov, zmocnil sa aj staršieho Jurajovho syna Viktorína⁸⁹ a odviezol ho do Uhorska ako zajatca.

Zajatie Viktorína. Tento zločin spáchal Henrich z Lipé zradou, tak to Balbín (m) uvádza podľa mienky iných.

⁸⁸ Albert Kostka; člen českého utrakvistického šľachtického rodu, vyslanec kráľa Juraja z Poděbrad a českých stavov, v tom čase zástupca markgrófstva Lužice.

⁸⁹ Viktorín z Minsterberga (†1500); syn Juraja z Poděbrad, knieža minsterberský a opavský.

Pôvodcovia zločinu. Vlastným Matejov dekrét, ktorý som vlastnoručne odpísal zo zbierky listín rodu Mádachu, v ktorom to kráľ pripísal udatnosti Ladislava Madácha a Gašpara z rodu Jánossy. Bude na osoh, ak sem zaradím ono svedectvo, pretože je lepšie než akákoľvek námietka: „*My Matej z Božej milosti kráľ Uhorska a Čiech atď. na pamiatku zaznamenávame a dávame na známosť znením tohto listu všetkým, ktorým to osoží. Pri posúdení vernej služby našich oddaných šľachticov Ladislava z Mádachu a Gašpara z Jánossyov, ktoré boli preukázané predovšetkým svätej korune nášho Uhorského kráľovstva, a teda nášmu veličenstvu na rozličných miestach a v rozličnom čase, no hlavne v Čechách a na Morave tým, že bojovali po našom boku proti českým heretikom a zverili nám syna Juraja z Podebrad Viktorína ako zajatca atď. Dané v Prešporku v roku Pána 1470, v trinástom roku nášho kralovania, avšak siedmom od korunovácie.*“

Nech teda Česi prestanú obviňovať svojich krajanov zo zrady, lebo celá vina sa má pripísať udatnosti Uhrov. Ale toto iba pomimo! Záležitosť sa vykonala oveľa šťastnejšie, ako sme povedali, alebo aspoň omnoho priaznivejšie ako v prvom roku vojenskej výpravy. Lebo českí kronikári sa zmieňujú, že tento rok nebol pre Mateja všade úspešný a že sa koncom jesene vrátil na zimu k svojim do Uhorska. Bonfini to odbavuje pár slovami: „*Kráľ sa pred príchodom zimy uchýlil do Panónie s Imrichom, palatínom Michalom, niekoľkými biskupmi a veliteľmi.*“

Návšteva Prešporka pri návrate? Nemohol však obísť náš Prešporok, pretože v ňom rovnako rád pobýval v čase vojny i mieru.

Tretí rok vojny. Nadišiel tretí rok českej vojny v roku po narodení Krista 1470. Ešte sa ani neskončila zima, keď sa Matej podujal na vojenské ťaženie. Len čo dosiahol Ráb, dostal správu o smrti kráľa Juraja.⁹⁰ Aby po nedávno získanej kráľovskej hodnosti vylúčil súperov, nazdával sa, že sa má ponáhľať, a tak zamieril rýchlym pochodom do Jihlavy. Ako spomína Gerhardus Roo, (n) po ceste zamieril Matej k Fridrichovi do Viedne. Tam si ho štedro uctili vzhľadom na jeho hodnosť, ale on medzitým nadobudol podozrenie, že pôjde o úklady, a tak odišiel bez rozlúčky s hosťiteľom. Ťažko sa však dá uveriť, že to spravil napochytre, pretože Matej sa zvyčajne pohybovať rýchlymi pochodmi a vzrastajúca revnivosť medzi nimi oboma, medzi Fridrichom aj Matejom, mohla Uhra ľahko odradiť od tohto prejavy zaviazanosti.

Opätovná návšteva Prešporka. Či vtedy pri návrate videl Matej aj svoj Prešporok, niet dôvodu, aby sme o tom pochybovali. Ako sa vrátil a bol vylúčený z nádejí na České kráľovstvo, možno na zmiernenie bolesti, možno na prijatie rozhodnutí o zajatcoch, sa tu pri návratre na okamih zastavil. Tvrdí do otvorene listina, ktorej inú časť sme uviedli vyššie.

§ XLIII.

Vojna s Poľskom⁹¹ dosť dlho odvracia Mateja od nášho mesta. Lenže po vojne s Čechmi sa pre sprisahanie Uhrov pridala iná vojna, s Poľskom. Viacerí pozvali druhého

⁹⁰ Juraj Poděbradský zomrel v skutočnosti 22. marca 1471.

⁹¹ 2. októbra 1471 vtrhol poľský kráľovič Kazimír do Uhorska s 12 000 vojskom.

syna poľského kráľa Kazimíra,⁹² aby sa chopil uhorského vladárskeho žezla. Kým sa Matej zdržiaval v Čechách, lebo túžil po českom kráľovstve, bezmála stratil kráľovstvo uhorské. Nič nebráni porozprávať, ako sa vec odohrala. Obširne to vykladá Bonfini (o), ale nám stačí povedať, že si to Matej všimol, ale pretože ho tieto vojnové pomery odvolali inam, prichádzal do nášho mesta zriedkavejšie.

Útočisko pred Fridrichovým úkladným útokom. Stalo sa mu vynikajúcim útočiskom, keď naňho počas návštevy vo Viedni úkladne zaútočil Fridrich. Matej prišiel do Viedne, aby cisára pozdravil a vydal svedectvo o svojej zaviazanosti. O udalosti porozprávame podrobnejšie. Keď si Fridrich uvedomil, že sprisahanie šľachty vyvoláva doma nepokoje, vrátil sa z Itálie, kam odišiel po druhýkrát. Bonfini (p) nepopiera, že sa to udialo s Matejovým vedomím počas cisárovej neprítomnosti cisára, ale dôsledne popiera, že kráľ chcel obrátiť tieto pokusy vo svoj prospech. Keď boli potrestaní tí, ktorí sa odvážili vzbúriť (q), a keď sa Rakúsko upokojilo, cisár pozval Mateja do Viedne, aby ho navštívil ako otca. Matej bol tomu priaznivo naladený a po niekoľkých dňoch navštívil Viedeň s nádherným sprievodom. Uvádza sa, že Fridrich mal pri privítaní kráľa rozsiahly sprievod. Viaceré dni strávili na predstaveniach, konských dostihoch, hostinách a takisto tancoch, a tak Matej nič netušil, iba keď jednej nešťastnej noci ho viedenský občan varoval, aby sa čím skôr vyhol úkladom cisára. Nech vie, že ho sem nepozvali kvôli potvrdeniu, ale kvôli vykonaniu hrdelného trestu. Ak sa nebude mať včas na pozore, padne do záhuby. Keďže kráľ mal sklon k podozrievavosti, neblahému poslovi uveril, zavolať k sebe tých najvernejších priateľov (jeden bol Cobor⁹³ a druhý Mikuláš Bánffy),⁹⁴ aby sa s nimi poradil, čo majú robiť v takej chúlостivej situácii. Obaja menovaní poradili, nech sa v najväčšej tichosti pripraví na najskôr okamžitý útek, aby nestratili čas váhaním. Preto nemeškali ani minútu a odišli z mesta bez cisárovho vedomia. Ostatný sprievod nemal ani tušenie, čo osud priniesol. Z mesta odišli tajne na lodi a veslujúc po prúde rieky dorazili do Prešporka.

Matejova dôvera v Prešporčanov. Od tých čias Matej už vôbec neveril cisárovi. Nepatriilo sa, aby sme to zamlčali, nech je známe, koľko dôvery preukázal Matej Prešporčanom v neistote, keď hrozilo nebezpečenstvo. Napokon, je to práve ten Mikuláš Bánffy, ktorého nám predstavuje pekná zmienka o histórii hradu. Tá je však spojená s veľkým nešťastím statočného muža.

§ XLIV.

Začiatok vojny s Rakúskom. Neskôr, v roku 1477, vypukla vojna s Rakúskom. Dôvodom bola vzájomná nevraživosť, ktorá jestvovala už dávnejšie. Počas výprav do Čiech vpadol poľský Kazimír do Uhorska. Svoje protiprávne kroky prisrne tajil, hoci prenikol až sem. Kráľ Matej pokračoval vo vojenskej výprave, ktorá sa priaznivo začala

⁹² Kazimír IV. Jagelovský; tešínsky vojvoda, v rokoch 1447 – 1492 poľský kráľ; jeho druhý syn sv. Kazimír.

⁹³ Imrich (?) Cobor; v rokoch 1488 – 1491 bratislavský župan.

⁹⁴ Mikuláš Bánfi z Dolnej Lindavy († 1500 alebo 1501); od roku 1464 v službách Mateja Korvína, krajinský hodnostár a diplomat, v rokoch 1467 – 1478 bratislavský župan.

z rábskej roviny, a prenikol s mocným vojskom do Rakúska a kadiaľ tiahol s vojskom, naplňal kraj plienením, ohňom a krviprelieváním. Všetky dediny a mestá zaberá buď násilím, alebo kapituláciou. Viedeň obsadzuje bez boja, proti Kremse a Steinu nasadil obliehacie stroje, sám s osobnou strážou vyperia tábor pri Korneuburgu.

Beatrix zatiaľ sídli v Prešporke. Kým Matej bojoval v Rakúsku, kráľovná Beatrix sídlila v Prešporke s veľkým zástupom dvoranov, aby sledovala, aké bude mať manžel šťastie, a aby bola deň čo deň lepšie informovaná vďaka správam, ktoré dostávala a posielala.

Chvályhodný záujem o mier. Keď sa dopočula, že je takmer celé Rakúsko spustošené, prišlo jej ľúto krajiny a aby od manžela odvrátila obvinenie z ukrutnosti, jednak sa ho usilovala nasmerovať k mierovým rozhovorom, jednak sa pokúšala obmäkčiť cisára listami, ktoré mu často posielala. Jasne to píše Bonfini (r): *„Kráľovná Beatrix, pretože bola spätá s cisárom príbuzenským vzťahom, často ho prostredníctvom vyjednávateľov prosila, aby ustúpil od svojej zhubnej zaľatosti tým, že požiada jej manžela o mier za primeraných podmienok. Na druhej strane svojho manžela každodenne zo všetkých síl v listoch povzbudzovala a žiadala ho, aby si nepočínal tak zúrivo a aby svoje zmyšľanie znova na mier a blaho národov obrátil.“* Bol to skutok hodný múdrej ženy!

Matejov príchod do Prešporka po spečatení mieru. Keď sa mier za úplne rovnakých podmienok dohodol v Korneuburgu a keď bolo vojsko z Rakúska povolane späť do Uhorska, nasledujúceho roku – bol to rok 1478 – prišiel Matej do Prešporka. Beatrix tam trávila už desiaty mesiac, zatiaľ čo manžel chcel vojnou pokoriť Rakúsko. Strávil tam aj štyridsaťdňový pôst⁹⁵ a po sviatočných dňoch Kristovho vzkriesenia, ktoré strávil v meste, s veľkou skupinou dvoranov a so svojou Beatrix odišiel z Prešporka, aby sa zotavil z vojenských starostí. Uhorskom prechádzal pomaly. Navštívil Kremnicu, Banskú Bystricu a Košice, ukazoval Beatrix ľud a všade ho jeho vlastní prijali veľkolepo, ako to patrilo kráľovskému veličenstvu.

§ XLV.

Nová vojna proti Rakúsku. V nasledovných rokoch kráľa zamestnávali rozličné úlohy. Raz išlo o mier s Čechmi, inokedy to bola morová nákaza, inokedy zasa časté nájazdy Turkov. Preto viac-menej pretrvával mier, ktorý bol nedávno uzavretý s Fridrichom. Len čo sa však bezprávie obnovilo, znovu vypukla vojna, ktorá bola omnoho krutejšia než predošlá. Aj túto by Beatrix šikovne utišila, keby sa Fridrich naučil sebaovládaniu.

Beatricina vynaliezavosť na obnovenie mieru. Hovorí sa, že keď sa Beatrix dost' dlho snažila vplývať na Fridricha jednak ženským zaliečaním, jednak mužskou obratnosťou, horko-tažko dosiahla aspoň to, že premávajúcich poslov prijal zdvorilo ako zvyčajne, navyše keď prichádzali od ženy. Aby to však nevyzeralo tak, že v zvyčajnej ženskej nestálosti odťahuje ruku od začatého diela opätovného zmierenia, myslí si, že nemá prestať, skôr ako si Fridricha úplne podmaní. Zistila, že cisár neovládateľne rád jedáva melóny (s). Preto rozkázala, aby kočiari, v ktorom sa sama vozí, starostlivo naplnili najvyberanejším ovocím a opatrne ho odviezli do Rakúska k cisárovi. Zároveň mu

⁹⁵ Veľkonočné sviatky v roku 1478 pripadli na piatok 20. marca až pondelok 23. marca.

nechala oznámiť, aby prestal odmietat' s tvrdohlavou zaťatost'ou užitočné návrhy, hoci pochádza od ženy; poslala svoj štvorzáprah, aby z voza vyložil melóny a v ňom priviezol do Prešporka cisárskych poslov s poverením uzavrieť mier. Ovocia, ktoré posielala, je v tejto ročnej dobe dostatok, takže ak bude cisárovi milé, ona získa nepochybnú nádej na mier. Cisár prijal jej dar, veľmi sa potešil láskavosti ženy a seba i svojich priateľov dychtivo nasýtil tými uhorskými lahôdkami. Prikázal, aby sa v tom štvorzáprahu do Prešporka odviezli kráľovni poslovia, ktorí budú rokovať o mieri. Vtedy tu vraj spečatili mier za tých podmienok, že Matej vráti Fridrichovi to, čo obsadil vo vojne, Fridrich zasa čo najskôr vyplatí sľúbených 50 000 zlatých ako pomoc do najbližšej výpravy proti Čechom a že pre dobro mieru ostrihomský arcibiskup Ján, ktorý prebehol k cisárovi, že nezíska salzburské arcibiskupstvo, ktoré od neho dostal do daru. Pravda, mier, ktorý takto sprostredkovali len melóny, sa ukázal dosť vratký a ani neviem, že by Ján mier rešpektoval. O tomto zmierení hovorí aj kronika štajerských vojvodov (t): „*Jedine Beatrix Aragónska ako manželka mohla svojho manžela priviesť k tomu, aby sľúbil, že upustí od vojnových plánov, ak cisár zaplatí zvyšných päťdesiat tisíc a výsledok mieru sa nebude týkať prebhlíka Jána* (u). *Týmto spôsobom by sa iste dalo vyhnúť vojne, keby Ján prestal Fridricha upokojovať.*“ Kronika zaznamenáva, že to sa stalo predohrou vojny, ktorá sa začala v roku 1479. Vojna napokon prepukla s veľkou silou o rok potom, ako bol zrušený mier, ktorý Beatrix v roku 1481 dosiahla. Matej nariadil, že sa má výprava začať obliehaním Hainburgu. Mesto leží na dve míle od Prešporka a rozkladá sa na druhom brehu Dunaja. K nemu sa pripája vrch po oboch stranách zaoblený a s vysokými hradbami. Na jeho vrchole spočíva hrad, ktorý je neprístupný, pretože stojí na strmom kopci a chráni opevnenie. Matej sa domnieval, že ako prvé treba znovu získať mesto, ktoré bolo nedávno Uhrom násilne odobrané, aby nebol z tyla zdržiavaný, keď bude postupovať do vnútra Rakúska za väčšími cieľmi. Fridrich tam umiestnil silnú posádku, ktorá hodlala klásť odpor útočiacim Uhrom. Avšak ani cisár neprekazil Matejove zámery.

Prešporok ako zbrojnica. Len čo Korvín 28. júna prišiel s vojskom do Prešporka, základne vzniknutej vojny proti Rakúšanom, rozoslal niektoré vojenské jednotky s niekoľkými čatami jazdcov na obliehanie mesta. Vojsko viedol Štefan zo Spiša.⁹⁶ Bol to muž udatný, nepremožiteľný. Za ním postupoval Matej. Utáboril sa na druhom rovinatom brehu Dunaja, ktorý je oproti Prešporku. Sotva tam kráľ postavil, utečenci mu oznámili, že Štefan si počínal nešťastne a že jazdecké oddiely boli porazené a vodca zajatý.

Útočisko kráľa aj vojska. Tábor naplnilo zdesenie. Dokonca sám kráľ, aby sa nezдалo, že nevie čeliť osudu, uchýlil sa do najbližšieho mesta Prešporka (v), aby tam mohol žiť bezpečnejšie, kým nedostane lepšie správy o svojich od vojenských utečencov a od spišského vojvodu, ktorý utiekol zo zajatia a vracia sa. Napadol mesto v riadnej vojenskej bitke a napokon ho 30. septembra dobyl po prácnom obliehaní.

Beatrix znovu v Prešporku. Isté je, že pokiaľ sa vojna ťahala, Beatrix znovu bývala v Prešporku, odkiaľ posmelená nedávnou dôverou v príbuzenstvo čoraz častejšie

⁹⁶ Štefan Zápoľský (1425 – 1499); vojenský veliteľ, stoličný a krajinský hodnostár, jeden z najbohatších magnátov Uhorska.

povzbudzovala cisára (x) raz listami, inokedy cez poslov, aby s manželom uzavrel mier. Od neoblomného vládcu nedostala žiadnu odpoveď, iba zdvorilé slová.

Matejove návštevy mesta počas vojny. Viacero rokov potom zabrala vojna s Rakúskom. Matej naozaj nikdy neprišiel bez vojska alebo bez osobného sprievodu, ani sa nevrátil bez toho, aby sa nezastavil v Prešporoku. Bonfini (y) vraví: „*Kráľ dohonil vojsko pri Prešporoku a na niekoľko dní sa tam usadil.*“ A znovu (z) píše o tej istej vojenskej výprave v roku 1484: „*Keď kráľ prišiel za studeného zimného slnovratu do Prešporoku, kam krátko predtým poslal vojsko, gróf Štefan ho povzbudzoval, aby využili treskúcu zimu na obsadenie viedenských mostov a ich posádok. Z toho dôvodu ho tí, ktorí obliehali Korneuburg, povzbudzovali, aby mesto obsadil. Ved' v tom istom čase zvládol obidve veci. Preto 18. januára vyťahol s vojskom z Prešporoku. Potom (a) opisuje situáciu po obsadení Viedne: Keď doplnil vojsko, vydal sa čo najskôr spoločne so synom a kráľovnou Beatrix na cestu, aby si podrobil vzdialenejšiu časť Rakúska. Najprv prišli do Prešporoku a strávili tam niekoľko dní.*“ Nepovažovali sme za zbytočné zaznamenať kráľove časté pobyty v Prešporoku, pretože nikto nepochybuje o tom, že prispievali k sláve mesta. Jedno sa však javí čudné, že hoci Matej trávil čas aj v ostatných hradoch a mestách a tešil sa zo zátiší ich budov, ani v našom meste, ani na hrade už nemožno vidieť nijaké jeho dielo.

Prešporčanky na jeho pohrebe. Keď Matej nakoniec 5. apríla 1490 vo Viedni umrel, čo pripadlo na utorok, jeho mŕtvolu viezli po prúde do Budína, Prešporčanky mu preukázali poslednú poctu. Tak to píše Bonfini (b): „*Keď pristálo v Prešporoku päťdesiat smútočných lodí, ktoré viezli mŕtvolu a kráľovnú so zarmúteným sprievodom, všetky ženy mesta šli v smútočnom odeve kráľovnej oproti a verejne trúchlili nad nepremožiteľným vládcom a najlepším kráľom.*“

Poznámky

⁽²⁾ Na tom istom mieste sa pridrižujeme Balbína, V. kniha, 4. kapitola, s. 513.

^(a) Anton Bonfini, III. dekáda, IX. kniha, s. 524, 25; Bohuslav Balbín, V. kniha, 5. kapitola, s. 521.

^(b) Čítaj, prosím, u Bonfiniho, ktorý medzi príčiny sprisahania proti Matejovi zaradil neúmerne dane. Bonfini, IV. dekáda, III. kniha, s. 561, 50.

^(c) V diel *Hungaria Septentrionalis*, s. 195. Pridaj Timona pri tomto roku, s. 26.

^(d) O sťažnostiach českého kráľa Juraja z Poděbrad na Podmanického žoldniersku službu čítaj u Balbína, V. kniha, VII. kapitola, s. 538, poznámky.

^(e) Bonfini, IV. dekáda, I. kniha, s. 539. Tam nájdeš celý príbeh.

^(f) O nešťastnom konci Švehlu a zločincov sme písali v histórii Nitrianskej stolice.

^(g) Gerard Roo, VIII. kniha, s. 290.

^(h) Matejove sťažnosti pozri u Bonfiniho, IV. dekáda, I. kniha, s. 594, 14, a II. kniha, s. 552, 10. O Jurajovi Podebradskom čítaj, prosím, u Balbína na tomto citovanom mieste. Určite sa z oboch strán postupovalo svojvoľnejšie, než ako si to vyžadovali práva susedov alebo príbuzných.

⁽ⁱ⁾ Tamže, s. 553, 42.

^(k) Rozhodne si prečítaj Balbína, V. knihu, celú jej IX. kapitolu, predovšetkým s. 553 a nasledujúcu.

^(l) Bonfini, IV. dekáda, II. kniha, s. 557, 32.

^(m) Na citovanom mieste v X. kapitole, s. 556, a v poznámkach k tej istej kapitole, s. 560.

⁽ⁿ⁾ Roo, VIII. kniha, s. 297. Nič také nebudeš čítať u Bonfiniho v tom istom čase; on vec pripísal inému obdobiu, čo by sme sotva povedali.

^(o) Bonfini, IV. dekáda, III. kniha.

^(p) Bonfini, IV. kniha, s. 586, 34 a riadok 45.

^(q) Ono nebezpečenstvo sa mohlo stať skutočnosťou po roku 1471, keď bol Paumkircher popravený. O tom sa dočítaš v dejinách štajerských vojvodcov *Historia Ducum Styriae*, II. časť, s. 89. Bonfinius hovorí, že Matej bol pozvaný až po poprave sprisahancov.

^(r) Na tom istom mieste s. 599, 32. Takmer to isté môžeš čítať u rakúskeho autora Gerharda Rooa na citovanom mieste, s. 314. Beatrix Matejovi: „*Manželka, ktorá bola v Prešporku, prostredníctvom častých vzájomných posolstiev a listov opätovne dohovárala manželovi kráľovi, aby konal miernejšie, i cisárovi ako svojmu príbuznému, aby sa priklonil k primeraným mierovým podmienkam.*“

^(s) Kronikári zaznamenávajú, že chamtivo zjedol osem melónov a ocitol sa na prahu smrti. Pozri Ján Cuspinianus, *Cisári*, s. 512, 39, a Gerhard Roo, X. kniha, s. m. 389.

^(t) II. časť, s. 92.

^(u) Celý životopis tohto Jána si prečítaš u Marka Hanszia zo Spoločnosti Ježišovej, súčasného a pritom skúseného spisovateľa, autora diela *Germania Sacra*, II. diel, od s. 532 po 539. My sa zmieňujeme o časti *Archiepiscopes Strigonienses*. Pozri *Historia Comitatus Strigoniensis*, všeobecnú časť, oddiel o politike.

^(v) Bonfini, IV. dekáda, VI. kniha, s. 618 a nasledujúce.

^(x) Dosvedčuje Bonfini na citovanom mieste, 3. riadok.

^(y) Tamže, 48. riadok.

^(z) Na tom istom mieste, s. 623 a 624.

^(a) Bonfini, IV. dekáda, VII. kniha, s. 634.

^(b) Bonfini, IV. dekáda, VIII. kniha, s. 652, 7.

Matthias Bel. *Historia urbis Posoniensis*, caput III, § XXXVII – XLV (p. 163-174).

§ XXXVII.

Matthias rex. Successit Ladislao protractus e Bohemico carcere Matthias, Iohannis Corvini post indignissimam fratris Ladislai caedem superstes filius. Non est huius loci rei gestae ordinem enarrare: urbis nostrae sub optimo rege felicitatem, ut prosequamur, instituti ratio suadet.

In urbem propensus, accipiendae eam sponsae destinatus. Adhuc Strazniczii in Moravia iam iam ab Hungaris intra suos limites accipiendus nuptias Podiebradii filiae Matthias paciscebatur, cum urbem nostram mutuo consilio deligeret, ubi sponsam a patre esset recepturus. Exstant apud Balbinum,⁽²⁾ scriptorem diligentissimum, tabulae, quibus nuptiae perscriptae et designatum sponsae tradendae Pisonium est, quae ita habent: „*Nos Matthias, Dei gratia electus rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc., notum facimus universis praesentes litteras inspecturis, quod cum nos post illam captivitatem, in qua per serenissimum dominum Ladislaum, quondam regem Hungariae, usque ad ultimum diem vitae suae tenti fuimus, demum ad manus magnifici domini Georgii de Cunstat et Podiebrad, regni Bohemiae gubernatoris, devenissemus, ipse dominus Georgius nobiscum amice et fraternaliter egit. Nos in huiusmodi necessitate nostra et turbatione cum omni benevolentia tractavit et ex huiusmodi captivitate liberavit et libertati restituit, immo etiam quantum in eo extitit fautor noster fuit et adiutor, ut ad dignitatem regalem eligeremur; nos, volentes huiusmodi benevolentiae suae vicem reddere et etiam de tali beneficio grati esse promiseramus eo tempore, dum adhuc ad regalem dignitatem*

evecti non fuimus, cum eo amicitiam et individuam fraternitatem et affinitatem inire, contrahere, confirmare etc. ac cum egregia virgine Catharina, alio nomine Cunigunda appellata, secundum ritum et legem s. Romanae et Christianae Ecclesiae sponsalia et matrimonium contrahere, ita nunc etc. Datum in castro Straznicz, feria V. post festum s. Dorotheae anno 1458.“ Impressere diplomati sigilla proceres Hungari decem et ante omnes Elisabetha, Matthiae regis mater, quo „*nisi Catharinam in coniugem adveniente recto nubendi tempore* (i. e. completis duodecim integris annis) *accipiat, centum aureorum millia sub fide sua Christiana persolendi*“, Matthias reum se constituit. Georgius item gubernator (rex certe nondum fuit, uti eum iam tum Bonfinius appellat) aliis litteris die locoque eodem signatis, si intra anni spatium sponsam Ponium in manus regis haud sit traditurus, multam centum millium aureorum sibi ipsi irrogavit; promissa decem Bohemiae proceres rata habuere.

Eo tamen honore postea excidit. Sed Ponium postea, cum regia sponsa in Hungariam adduceretur, ea celebritate excidit, quippe quam (a) Trentschinii anno MCCCCLXI. Calendis Maii acceptam honestissimo comitatu Budam proceres deduxere, regia pompa Matthiae in manus traditam.

§ XXXVIII.

Eiusdem in urbes amor. Regno, quod septennio sine diademate Matthias administrabat, prorsus confirmato sicuti bella foris, domi pacem aluit rex sagacissimus. Ita urbium imprimis curam suscipiendam existimabat, quod intellexeret multum interesse rei publicae, si possit urbanis societatibus efflorescere. Sapientissimi consilii cum alibi, tum in Ponio nostro egregia dedit documenta.

Ponium imprimis. Quidquid enim urbi ab antecessis regibus indultum cognovit, id omne aut ratum habuit, aut novis iuribus cumulavit. Enimvero privilegia, quae post cladem ab Ottocaro acceptam Andream tertium redintegrasse diximus, non intemerate modo haberi voluit, sed etiam *Bulla aurea* cohonestanda duxit.

Beneficiorum eius syllabus. Emporii iura et nundinas confirmavit, traiectum amnis asservit atque, ut sigillum urbis insignia a Sigismundo collata referens cera rubra exprimatur, peculiaribus tabulis munificentissime indulsit.

§ XXXIX.

Hospitio Poniensi delectatur Matthias. Urbis hospitio quantopere sit delectatus Matthias, inde potest existimari, quod nihil dubitarit frequentius severissimas curas otibundo similis istic concoquere. Documento sunt innumera diplomata, quae Ponii ab eo sunt edita et quae nos ipsi legimus.

Eius rei exemplum. Coorto demum bello Bohemico abeuntem redeuntemque saepius Matthiam Ponium accepit. Frequentes ei cum proceribus institutae istic de eodem bello consultationes fuere.

Diplomate firmatum. Praecipuam dixeris, qua tributum expeditioni necessarium impetraverat. Tabulae sic habent: „*Nos, Matthias, Dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc., notificamus tenore praesentium, quibus expedit universis, quod cum*

coronaremur Albae feliciter secundum morem praedecessorum nostrorum regum, praelati, barones, nobiles et proceres regni nostri universi, qui tunc in sollemnitate illinc aderant, supplicaverant nobis, ut regnum in antiquis libertatibus tenere atque de oneribus diversarum solutionum, quibus temporibus discordiarum ante coronationem gravabatur, de cetero exemplum habere dignaremur. In qua quidem re licet exaudita a nobis promissionem habuerint nosque eam velut in tanta exaltatione nostra factam mente habuerimus habeamusque etiam nunc.

Tamen his diebus, dum reverteremur ex Moravia, per totam hanc aestatem in eadem Moravia et Bohemia contra haereticos veteres et gravissimos, dicti regni nostri Hungariae infestatores, gravi bello propriis sumptibus et expensis fatigati et rediissemus in hanc civitatem nostram Poseniensem et exponeremus causam suscepti belli contra ipsos haereticos praelatis et baronibus eiusdem regni nostri ac de uno quoque comitatu electis nobilibus ibidem convenientibus declararemus etiam insuper, quod necessarium esset eos compescere vel exstirpare, qui etiam sanguinem nostrum sine intermissione sitiabant. Et id, quomodo fieri possit, quantas requireret expensas et quanta ex hinc utilitas sequeretur regno nostro similiter cerneremus, utpote quandoquidem iisdem domitis alii inimici eiusdem regni etiam quomodocumque magni facilius, Deo nobis propitio confundi possent.

Idem praelati, barones et nobiles totum regnum repraesentantes in animo moti non tantum pium atque salubre hoc opus et pro fide catholica necessarium, quin immo sibi et regno utile praemeditantes, matura inter se deliberatione praehabita certum subsidium pecuniae ad proseguendum ulterius hoc contra dictos haereticos negotium ultrone obtulerant. Ut igitur quemquam hic hac vice facta impositio pecuniae non moveat, vel apud aliquos nostra regno dudum facta promissio peiorem in partem non interpretetur, sed et omnibus constet nostra super inde voluntas, volumus decernere aliquas inconsuetas collectas recipere aut recipi facere nec similibus taxarum receptionem in usum venire neque contra eos, quantum in nobis est, sive nostro sive successorum nostrorum regum temporibus pro consuetudine eorundem praelatorum, baronum et nobilium regni nostri et suorum successorum habere, nec libertatibus eorum quoquomodo praeiudicari; et hoc promittimus in verbo nostro regio.

Harum nostrarum litterarum vigore et testimonio mediante datum Histropoli sive Posenii vigesima octava die Septembris, anno Domini MCCCCLXVIII, regni nostri anno undecimo, coronationis vero quinto.

Et nos Stephanus, cardinalis Ecclesiarum Colocensis et Báchiensis; Iohannes Strigoniensis, Apostolicae Sedis legatus natus; archiepiscopi Iohannes Agriensis, alter Iohannes Quinqueecclesiensis; Albertus Veszprimiensis, Demetrius Iauriensis, Vincentius Vácziensis, Iohannes Chanadiensis, ecclesiarum episcopi; Michael Ország de Guth, regni Hungariae palatinus; Nicolaus de Ujlak, comes perpetuus de Tchelchak; Emericus de Zápolya Terrae Scepusiensis; Nicolaus Chupor de Gonoszló ad praesens et Sigismundus, grof de Bozin, ac Berthardus Eldenbach de Monyorókerék, alias vajvoda Luszniensis; Iohannes de Gára, Iohannes de Rozgony tavernicorum; alter Iohannes Tuz, Sclavoniae banus, ianitorum, Matthias de Maróth; agasonum regalium magistri:

Paulus de Lindua, Franciscus de Chák et Paulus Henchek de Zeku in testimonium rei praenotatae praesentibus subscribimus et similiter pro eodem domino nostro rege et cum eodem fide mediante promittimus, quod similem taxam nobis invitis non recipiet et praemissa in usum seu consuetudinem non ponet, sed considerando in omnibus rebus utilitatem ac iura regni sui, promissionem suam tam per vocem quam per praesentes firmiter observabit. Datum ut supra.“

Pisonio nomen Histropolis indit. Colligas hinc nondum ea sive potentia sive auctoritate Matthiam fuisse, ut potuerit, sicuti fecit postea, tributis regionem (b) enervare. Istud in diplomate prorsus peculiare est, quod Histropolim appellet Pisonium: consultone? an scribae affectatione? ambigo.

Eiusdem nominis academia huius. Eodem nomine academia, quam Iohannes Vitez, archiepiscopus Strigoniensis, parabat instituere, Istropolitana appellari debuerat, nisi eam fata conditoris ante obliteravissent, quam celebritatem assequeretur. Meminit eius Ladislaus Turóczy, (c) nuperus scriptor: „*Ad radices montis stabat Academia Istropolitana a Iohanne Vitezio, archiepiscopo Strigoniensi, anno MCCCCLXIX. instituta. Sed breve illi aevum elato quippe auctore ipsa quoque extincta est.*“

§ XL.

Urbs a Svehla Bohemo subito insessa. Nondum bellum inierat Bohemicum, dum absente ob expeditionem Croaticam rege Svehla Bohemus, vir impiger ac strenuus, a Matthia invito quidem nuper missione donatus urbem insederat, malis omnino implicaturus, nisi praedandi libido cum latrocinante exercitu tempestive iniquissimum hominem hinc elicuisset. Sperabat ille absente procul rege praedandi eo proclivorem sibi fore occasionem, quo maiore latronum manu facinus adoriretur. Ergo, ex Croatia redux in Hungariam cum iis, quos adduxerat manipulis, Costolanum, regium castellum occupat, ut esset quorsum et se et praedam re trepida coniceret.

Fratrum exercitus tam subit. Iam late cum suis divagabatur maleficientissimus praedo evastabatque circum fusam regionem, cum exactum ab imperatore Romano fratrum Bohemorum exercitum in Moravia aestivare comperit, septem millium fuisse memorant. Hunc ille ad praedas in Hungaria agendas invitat opulentas populationes et commoda per regis absentiam latrocinia ostentans. Accepere condicionem Bohemi ac ne incertis castris vagari cogerentur Pisonium subeunt, perfugium hic, uti confidebant, et latrociniorum arcem habituri.

Prohibetur inde Blasii Podmaniczki intercessione. Et facile omnino urbem suis facinoribus contaminavisset scelerata multitudo, nisi Blasii Podmaniczki, (d) gente Hungari, unius e centurionibus, oratio destinationes fratrum perturbavisset. Vix illi Pisonii conquieverant, cum de occupanda Tyrnavia, quae Costolano quam urbi nostrae propius adiacet, serio consultant. Recitat Bonfinius (e) orationem Podmaniczki: „*Quocumque me,*“ inquit, „*socii, nostra societas ire iusserit, sive in Polonos ire cogor sive in Bohemos Allemanosve, nulla umquam erit in me mora. Sed in patriam arma sumere, quando praeter fas et aequum est, id nullo modo praestare possum. Deterret impietas, religio interminatur, patriae caritas inhihet et praesentanea supplicia dii penates patriique*

proponunt. Proinde, aut alio nunc arma vertite, aut si pergitis, me ultro dimittite et exauctorate.“ Haec ille egregio ad posteritatem exemplo! Atque utinam ea mens Hungaris nostris semper fuisset, minus iam rudерum, quae bella an furor popularium in patriam dedit, haberemus.

Sed Podmaniczkius causaria extemplo missione accepta cum contubernalibus, qui se ducem sequi volebant, citato cursu eadem illa nocte Tyrnaviam contendit docuitque cives de periculo. Eius discessione adversa fratres, ne quid in se moliretur aut consiliis, quorum erat conscius, sufflamen iniceret, factis agminibus Pisonio prouunt, agrum, qui Tyrnaviam usque amoenissimus, interiacet, igne ferroque evastant. Sed a Tyrnavia, in cuius se moenibus Blasius iniquitatem colluvionis increpans ostendebat, manus abstinent Costolanumque (f) ad Svehlam cum praeda quam coegerant palantes abeunt.

Costolanum praedabundus abit. Ad eum modum Pisonium nefaria colluvione fratrum subito exinanitum est, sed an indemne? Vix ausim affirmare. Rex certe Matthias consceleratissimos praedones ulturus Pisonium mox advenit collectoque exercitu (g) atque Pottendorffio, in castra cum DC Austriacis recepto in eos movit.

§ XLI.

Belli Bohemici causa et incrementa. Haec anno MCCCCLXV. gesta fuisse credimus. Mutuae demum iniuriae, quibus se vicini populi non desinebant lacessere, (h) regum quoque animos Matthiae hinc, illinc Georgii percelluerant. Nam cum suis quisque civibus proclivius credit quam vicinorum iustissimis etiam querelis, facilis inde fit ad indignationem, iram, odium atque vindictam prolapsio. His ergo rebus primum, postea Pauli II., Romani pontificis hortatu accensus Matthias in Agriensi comitio bellum in Bohemos excelsiore sane animo quam fortuna decernit.

Pisonium fit campus Martius. Tunc vero demum Pisonium campus iterum Martius fieri coepit. Rex, inquit Bonfinius, (i) „*Agria movens Budam venit, delectum ibi habuit, legionum supplementa disposuit. Vix octo dies hic exegerat, cum Georgio regi per fetialem bellum indixit et motis castris Pisonium contendit; interea pontifices omnes ac proceres cum suis copiis obsequi iubet. Pisonii dies aliquot praestolabatur, dum optimates et auxiliares copiae convenirent.*“ Antequam in bellum iretur, edictum pontificalis, quo Bohemis et Moravis sacris interdicebatur, Pisonii promulgatur Laurentio Roborella, Ferrariensi episcopo, tantae rei administro.

Belli fortuna. Hinc bellum ipsum consecutum est, si Bonfinio, strenuo Matthiae assentatori, credimus, felix illud atque triumpho saltem ovatione dignissimum. Verum aliter apud laudatum Balbinum (k) reperio, qui et retrocessisse scribit Corvinum adventante cum exercitu Georgio et, ubi is copias retraxisset, insequentem Matthiam in silvis, quae sub ferreis montibus late diffunduntur, cum toto exercitu tamquam indagine conclusum, cum qua evaderet non suppeteret, evocato ex Georgii castris Alberto Kostka, nuper apud se legati munere magna approbatione functo pacem Bohemo obtulisse promissisque perpetuam amicitiam nulla in posterum offensa, temerandam violandamque. Dimissus cum exercitu ex istis cassibus Matthias, ut erat feroci ingenio, simul ac defunctus periculo est, ne pacis quidem mentionem ferre potuit.

Ab expeditione in Hungariam redux Matthias. Haec et his deteriora illic legas. Ab ea expeditione per Viennensem agrum urbemque rediturus credebatur iamque cives arcem ei pro dignitate accipiendo superbe instruxerant, cum Matthias, ne caesari suspicandi locum faceret, aut se ipsum fluxae Viennensium fidei crederet, per citeriorem Hungariam Budam reversus est. Recto id perpetuoque itinere regem fecisse Bonfinius (l) memorat, aliter tabulae, quas supra dedimus.

Pisonium venit, utrum belli corrogaturus. Pisonium certe, ubi totius belli armamentarium tunc fuit, haud quidem fortuito, sed cogitate, devertit, ut istic sumptus belli ab Hungaris fide procerum interposita imploraret.

§ XLII.

Anno sequente idem bellum continuat. Quadrimestri, cum hibernanti militi, tum deligendis supplementis cogendisque belli sumptibus dato anno MCCCCLXIX. Idibus Februarii, ut bellum rex conficeret, iter iniit. Nulla in eius profectionis narratione Pisonii apud Bonfinium mentio inicitur, sed huc iterum accessisse regem ex superioris anni expeditione primum est arbitrari. Illud dubitatione caret felicioris anni huius, quam superioris, expeditionem fuisse.

In regem Bohemia inauguratur. Praeterquam enim, quod convocato Olomucium Bohemorum atque Moravorum optimatum comitio in regem se Bohemiae V. Nonas Maii inaugurari passus est.

Victorinum capit. Victorinum quoque, Georgii maiorem natu filium, cepit captivumque secum in Hungariam abduxit. Proditione Henrici de Lippa facinus illud procuratum fuisse Balbinus (m) ex aliorum sententia meminit.

Tanti facinoris auctores. Ego Matthiae diploma ex membranis gentis Madách mea ipsius descriptum manu possideo, quo id virtuti Ladislai de Madách et Casparis de Jánosy rex ascribit. Iuvat testimonium illud omni maius exceptione huc ascripsisse: „*Nos Matthias, Dei gratia rex Hungariae, Bohemiae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod nos consideratis fidelitate et servitiis fidelium nostrorum nobilium Ladislai de Madach et Casparis de Janosy, per eos primum sacrae dicti regni nostri Hungariae coronae tandemque Maiestati nostrae sub locorum et temporum varietate, praesertim vero in Bohemia et Moravia nobiscum contra Bohemos haereticos exercitantes exhibitis, qui et Victorinum, filium Georgii de Podiebrad, captum nobis assignarunt etc.*

Datum Posonii, anno Domini MCCCCLXX., regni nostri anno tredecimo, coronationis vero septimo.“

Desinant ergo proditionis populares suos accusare Bohemi, Hungarorum virtuti tota ea culpa imputanda est. Sed haec obiter! Re uti diximus feliciter saltem felicius multo quam primo expeditionis anno gesta, nam et hunc annum non undiquaque laetum fuisse Matthiae scriptores Bohemici memorant in Hungariam autumno in hiemem proclivi ad suos rediit. Paucis Bonfinius: „*Rex cum Emerico et Michaele, palatino, nonnullis pontificibus et praefectis in Pannoniam ingruente dudum hieme se recepit.“*

Reversus ex Bohemia an viderit Pisonium. Non potuit autem Pisonium nostrum praetervehi, quippe cuius secessu belli ac pacis temporibus aequae delectabatur.

Tertius belli Bohemici annus. Iniiit tertius belli Bohemici annus post Christum natum MCCCCLXX. Matthias enim hieme nondum cessante militarem profectionem suscipit. Cum Jaurinum pertigisset, nuntium accipit de morte regis Georgii. Itaque, ut aemulos ab occupato nuper regiae dignitatis fastigio excluderet, properandum ratus acceleratis itineribus Iglaviam contendit. Viennam ex itinere ad Fridericum devertisse Matthiam Gerhardus Roo (n) meminit habitumque illic pro dignitate liberaliter, dum ille concepta insidiarum suspicione insalutato hospite abierit. Sed id hac eum fecisse tempestate creditu omnino difficile est, quod rex et properato itinere opus habebat et gliscentes inter utrumque Fridericum et Matthiam simultates ab ea officii significatione facile Hungarum poterant avocare.

Pisonium iterum invisit Matthias. Ergo tunc quoque Pisonium suum vidisse Matthiam non est, cur ambigamus. Reducem profecto et a spe regni Bohemiae exclusum sive leniendi doloris, sive captandorum consiliorum causa substituisse hic aliquantis per diploma, cuius aliquam partem supra recitavimus, palam conducet.

§ XLIII.

Bellum Polonicum avocatur aliquamdiu Matthiam ab urbe nostra. Bello demum Bohemico Polonicum aliud magna Hungarorum conspiratione intersertum est. Casimirum plerique, Poloniae regis filium alterum, ad Hungariae sceptrum capessenda evocaverant. Et parum aberat, quin, dum Bohemiae regno avidus inhiat Matthias, Hungarico exueretur. Nihil attinet rem, quomodo gesta sit, enarrare, ubere eam oratione Bonfinius (o) explicuit. Nobis istud observavisse sufficit bellorum his tempestatibus aliorum avocatum Matthiam rarius ad urbem nostram accessisse.

Fit ei perfugio, cum insidiis a Friderico peteretur. Fuit ei tamen insigni perfugio, cum a Friderico, quem testandi causa officii Viennae salutaverat, insidiis peteretur. Recitabimus historiam. Redux ex Italia, quam secundo adierat, Fridericus perturbatas domi procerum conspiratione res deprehendit. Conscio Matthiam per absentiam caesaris gestum id fuisse non diffitetur Bonfinius (p), tametsi perneget molitiones eas in suam rem voluisse regem vertere. His, qui ausi fuerant rebellare, supplicio affectis (q) pacata iam Austria caesar Matthiam ad visendum se patrem Viennam invitat. Obsecundavit Matthias et cum honestissimo comitatu paucis post diebus Viennam invisit. Magna in accipiendo rege comitate usum Fridericum perhibent. Plures dies spectaculis, equestribus ludis, conviviis item atque choreis extrahuntur, neque suspicatur Matthias quidquam, cum intempesta nocte a cive admonetur, ut dicto citius imperatoris insidias devitet sciatque non se huc testandi officii causa, sed ad capitale iudicium arcessitum esse et ni mature caverit, praecipitaturum in exitium. Rex, ut erat pronus ad suspicandum, funesto nuntio fidem habet, familiarium qui secum erant fidissimos (Czobor alter, alter Nicolaus Bánffy fuerat) in consilium, quid re tam trepida facerent, adhibet. Fugam uterque suadet summo silentio quam primum apparandam, ne cunctantes tempore excidant. Igitur nil quidquam morae interserunt, ignaro, quid fieret, comitatu reliquo urbe clam exeunt et correpto,

quod sors obtulit, navigio Pisonium remigantes secundo amne defluunt. Matthias profecto numquam se posthac imperatori credidit. Decuit haec non siluisse, ut constet, quantum Pisoniensium fidei Matthias et cum anceps immineret periculum tribuerit.

Matthiae in fide Pisoniensium fiducia. Ceteroquin hic ille est Nicolaus Bánffy, cuius nobis lepida ad arcis historiam mentio recurret cum insigni tamen boni viri calamitate coniuncta.

§ XLIV.

Austriacum bellum init. Exarsit postea anno MCCCCLXXVII. bellum Austriacum mutuis, quod sit simultatibus iam pridem constat, sed ob Bohemicas expeditiones et illapsum in Hungariam Casimirum Polonum magna iniuriarum dissimulatione hucusque dilatatum. Igitur suscepta auspicato expeditione ex Jauriensibus campis valido cum exercitu in Austriam se infundit Matthias et qua exercitum trahit, vastitate, flammis atque caedibus complet, omnia oppida urbesque partim vi, partim deditione capit. Viennam eminus, Cremsium atque Stainam admotis machinis obsidet. Ipse cum praetoriana cohorte ad Corneoburgum metatur.

Eo durante Beatrix Pisonii sedem habet. Cum haec in Austria Matthias gerit, Beatrix regina Pisonii non sine magna aulicorum turba consederat, ut fortunam mariti specularetur atque missis acceptisque nuntiis de eius successibus in dies certior fieret.

Laudabile in ea pacis studium. Audito Austriam pene omnem evastatam regionis miserita, ut a marito immanitatis crimen averteret, nunc virum ad pacis consilia flectere, nunc emollire caesarem datis frequenter litteris conitebatur. Diserte Bonfinius (r): „*Beatrix regina caesari affinitate coniuncta crebris eum internuntiis orabat, ut a calamitosa pertinacia sua deficeret, cum viro aequis pacem legibus optaret. Contra virum suum pro virili cotidianis litteris hortabatur et rogabat, ne tantopere saeviret et ad pacem salutemque populorum animum suum revocaret.*“ Dignum, erudita femina, facinus!

Pace firmata Pisonium venit Matthias. Pace aequissimis conditionibus Corneoburgi conciliata revocatisque ex Austria in Hungariam exercitibus sequenti anno, qui MCCCCLXXVIII. fuit, Pisonium, ubi decimum mensem Beatrix, dum maritus Austriam debellaret, extraxerat, Matthias venit et quadragesimale ieiunium istic peregit. Festis Resurrectionis Christi diebus sollemniter in urbe concelebratis cum maxima aulicorum manu suaque Beatrice digressus Pisonio rex, ut a bellicis curis animum relevaret, lentis itineribus Hungariam peragrat, Cremnicium, Neosolium et Cassoviam invisit, ostentat Beatrici populos ubique a suis pro regia dignitate magnificentissime acceptus.

§ XLV.

Novum in Austriacum bellum. Rege secutis annis nunc pacis cum Bohemo ineundae studiis, nunc pestilentia, nunc iterum Turcicis impressionibus varie distento sarta aliquantisper pax nuper cum Friderico inita perduravit. Mox redintegratis iniuriis bellum superiore multo crudelius exarsit denuo, eleganter a Beatrice iterum consopitum, si temperare sibi Fridericus didicisset.

Nova item Beatricis in resarcienda pace sollertia. Aiunt Beatricem, dum diu satis nunc muliebribus blanditiis, nunc virilibus etiam artibus Fridericum pertemptavisset, vix profecisse amplius, quam, quod commeantes huc atque illuc nuntios ex more humaniter et quod a femina venirent, etiam blandius acciperet. Ergo, ne solita sui sexus inconstantia manum a coepto reconciliationis opere retrahere videretur, non ante cessandum putat, quam prorsus expugnaret Fridericum. Perspectum habebat esu (s) peponum ad intemperantiam usque caesarem delectari. Proinde selectissimo fructu carpentum, quo ipsa vectabatur, studiose compleri et in Austriam ad caesarem cum cura devehi iubet simulque nuntiari, desineret obstinata adeo pertinacia muliebri quidem at salutare profecto consilium reicere; quadrigas se suas misisse, ut peponibus exinanitas, legatos caesaris cum facultate paciscendi Pisonium adveherent, fructum, quem mitteret anni tempestatem suppeditavisse, qui, si gratus caesari esset futurus, pacis se inde spem indubiam concepturam. Accepit munus imperator multumque humanitate mulieris delectatus se suosque familiares Hungaricis istis deliciis avide pavit, quadrigis autem reginae legatos, qui de pace agerent, Pisonium devehi mandavit. Ferunt in eas tunc condiciones pacem coaluisse, ut Matthias quidem, quae bello occupaverat, Friderico redderet, iste promissa nuperae in Bohemos expeditioni quinquaginta millia florenorum subsidia regi quam primum dissolveret, Iohannes tamen, Strigoniensium praesul, qui ad caesarem perfugerat, tiara Salisburgensi ab eo donatus pacis beneficio haud potiretur. Sed conciliata ad eum modum pax peponibus ipsis fluxior exstitit, quippe Iohanne quiescere nescio. De eadem hac pacificatione Styriae ducum (t) historia: „*Sola, inquit, Beatrix Aragonia, uxor virum eo adducere potuit, ut belli consilia omissurum se sponderet, si caesar residua quinquaginta millia persolveret, ad Iohannem (u) profugum pacis fructus non pertineret. Evitatum hac ratione bellum erat, si Fridericum Iohannes quiescere finisset.*“ Haec belli praeludia anno MCCCCLXXIX. coepisse annales memorant, quae demum pace, quam Beatrix anno MCCCCLXXXI. conciliaverat, rescissa sequente post anno in nervum erumpere. Expeditionis initia ab Hainburgi obsidione Matthias ducenda statuit. Oppidum est duobus Pisonio miliaribus disiunctum et ulteriori Danubii ripa collocatum. Huic rotundus mons productis in altum utroque latere moenibus conectitur, cacumen arx insidet uti situs arduitate inaccessa, ita munita operibus. Ereptum nuper Hungaris oppidum recuperandum ante omnia existimabat Matthias, ut ne maiora in Austria molientem a tergo remoraretur. Validum hic praesidium collocaverat Fridericus obicem Hungarorum impressionibus positurus. Neque destinatione sua frustratus est caesar.

Pisonium, Martis officina. Corvinus simul IV. Calendas Iulias cum exercitu Pisonium, commoti in Austriacos belli officinam, venisset, cohortes quasdam cum aliquot equitum turmis ad incingendum oppidum dimittit. Agmen Stephanus Scepusiensis ductabat, vir sane fortitudinis indomitae. Sequitur hunc Matthias in ulteriore eaque campestri, quae Pisonio obiacet, Danubii ripa castra metatus. Vix rex hic tetenderat, cum fugitivi rem infeliciter a Stephano gestam, profligatas equitum turmas captumque ducem nuntiant.

Et regis atque exercitus perfugium. Implentur trepidatione castra, quin rex ipse, ne fortunae obniti videretur, in proximam Pisonii urbem, (v) ubi tutius ageret, se

recipit, dum meliora de suis a fugitivo milite atque reduce Scepusiensi, nam e captivitate profugerat, edoctus, iusta virium contentione oppidum adoriretur, quod demum post operosam obsidionem pridie Calendas Octobris interceptum est.

Beatricis hospitium. Dum bellum trahitur, Beatricem iterum Pisonii hospitatum fuisse certum est, unde ritu nupero affinitatis fiducia ducta caesarem (x) nunc per litteras, nunc iterum per nuntios ad ineundam cum viro pacem saepius hortabatur, nihil a durissimo principe responsi praeter bona verba referens.

Frequentatur toto eo bello a Matthia urbs nostra. Plures hinc anni in bellum insumpti sunt Austriacum. Matthias vero numquam sive cum exercitu sive privato cum comitatu seu veniebat, seu redibat, quin Pisonii subsisteret. *Rex*, inquit Bonfinius, (y) *ad Pisonium castra consequitur ibique dies aliquot subsidet.* Atque iterum (z) de eadem illa anni MCCCCLXXXIV. expeditione: „*Cum rex Pisonium vesaniente bruma venisset, quo exercitum paulo ante praemiserat, hinc a comite Stephano favente saevitia hiemis ad occupandos Viennae pontes eorumque praesidia; hinc ab his, qui Corneoburgum obsidebant, ad capiendam civitatem excitabatur. Uno tamen tempore utrumque praestitit. Proinde XV. Calendas Februarias Pisonio cum exercitu proficiscitur.*“ Ac denique (a) post occupatam Viennam: „*Reparato exercitu una cum filio Beatriceque regina primo tempore ad expugnandam ulteriorem Austriam proficiscitur. Pisonium primo ventum est, aliquot dies ibi actum.*“ Non duximus supervacuum frequentia haec regis apud Pisonienses hospitia, adnotavisse, quando nemini dubium est ad urbis ea celebritatem pertinere. Illud subit mirari, quod cum arces reliquas urbesque, quarum secessibus oblectabatur Matthias aedificiis, excoluerit; nullum eius opus sive in urbe nostra, sive in arce iam conspiciatur.

In eius funus feminarum Pisoniensium pietas. Viennae tandem anno MCCCCXC. Nonis Aprilis, quae in diem Martis inciderant, mortuum atque secundo amne Budam devectum supremo honore Pisonienses feminae prosecutae sunt. Ita Bonfinius (b): „*Cum Pisonium foret appulsum, (quinquaginta pullatae naves cadaver et reginam cum lugubri comitatu vehebant), omnes matronae urbis pullatae obviam reginae occurrere publicoque planctu principem invictissimum et regem optimum luxere.*“

Adnotationes

(z) Eodem loco, capite IV., p. 513.

(a) Bonfinius Antonius, *Decas III.*, liber IX., p. 524, 25; Balbinus, liber V., capite V., p. 521.

(b) Legesis Bonfinium, qui inter conspirationis causas adversus Matthiam tributorum nimietatem retulit. *Decas IV.*, liber III., p. 561, 50.

(c) In *Hungaria Septentrionali*, p. 195. Adde Timonem ad hunc annum, p. 26.

(d) Georgii Podiebradi, Bohemiae regis, de Podmaniczki latrociniiis querelas lege apud Balbinum, liber V., capite VII., p. 538 in notis.

(e) Bonfinius, *Decas IV.*, liber I., p. 539, ubi integram historiam reperies.

(f) Latrociniorum Svehla funestos exitus in *Historia Comitatus Nitriensis* dedimus.

(g) Roo Gerhardus, liber VIII., p. 290.

(h) Matthiae querelas vide apud Bonfinium, *Decas IV.*, liber I., p. 594, 14; et liber II., p. 552, 10. Georgii autem Podiebradii legesis apud Balbinum, loco nunc citato. Certe enim licentiosius agebatur utrumque, quam id seu vicinia seu affinitatis iura poscebant.

- ⁽ⁱ⁾ Ibidem, p. 553, 42.
- ^(k) Legatur omnino Balbini, liber V., caput IX. totum atque imprimis, p. 553 et sequente.
- ^(l) Bonfinius, *Decas* IV., liber II., p. 557, 32.
- ^(m) Loco citato capite X., p. 556, et in notis ad idem caput, p. 560.
- ⁽ⁿ⁾ Liber VIII., p. 297. Nihil eius rei apud Bonfinium sub idem hoc tempus legas: rem ille, quod mox dicemus, alii temporis ascribit.
- ^(o) Bonfinius, *Decas* IV., liber III.
- ^(p) Bonfinius, Liber IV., p. 586, 34 et linea 45.
- ^(q) Confici hinc potest periculum istud, post annum demum MCCCCLXXI. adisse Matthiam, quo Paumkircherus supplicio affectus legitur *Historia Ducum Styriae*, parte II., p. 89. Nam post supplicio affectos rebelles Matthiam invitatum dicit Bonfinius.
- ^(r) Inibi, p. 599, 32. Idem fere apud Gerhardum Roo, scriptorem Austriacum legas, loco citato, p. 314. *Beatrix, Matthiae uxor, qua Posonii erat, per frequentes internuntios ac litteras et maritum regem, ut mitius ageret, et caesarem cognatum, ut ad aequas pacis conditiones inclinaret, hortatur.*
- ^(s) Morti proximum avide octo pepones consumpsisse scriptores meminerunt. Vide Johannem Cuspinianum in *Caesaribus*, p. 512, 39, et Gerhardum de Roo, liber X., p. m. 389.
- ^(t) Parte II., p. 92.
- ^(u) Integrum Iohannis huius vitae curriculum in Marci Hanszii, Societatis Iesu, recentis scitique scriptoris *Germaniae Sacrae*, tomo II., p. 532 usque ad paginam 539 legas. Nos in *Archiepiscopis Strigoniensibus* mentionem eius habemus. Vide *Historiam Comitatus Strigoniensis*, parte generali, membrum *Politico*.
- ^(v) Bonfinius, *Decas* IV., liber VI., p. 618 et sequente.
- ^(x) Fidem facit Bonfinius, loco citato, linea 3.
- ^(y) Ibidem, linea 48.
- ^(z) Loco eodem, p. 623 et 624.
- ^(a) Bonfinius, *Decas* IV., liber VII., p. 634.
- ^(b) Bonfinius, *Decas* IV., liber VIII., p. 652, 7.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Archív mesta Bratislavy, Listina cisára Fridricha, Viedenského Nové Mesto 6. 3. 1459 (sign. Lad. 19. No. 1806); Listina kráľa Mateja, Budín 12. 3. 1459 (sign. Lad. 19. No. 1807); Listina kráľa Mateja, Bratislava 16. 7. 1471 (sign. Lad. 20. No. 1941); Listina kráľa Mateja, Bratislava 16. 7. 1471 (sign. Lad. 33. No. 4785); Listina kráľa Mateja, Tata 6. 1. 1473 (sign. Lad. 20. No. 1954); Listina kráľa Mateja, Budín 6. 8. 1478 (sign. Lad. 21. No. 2007); Listina kráľa Mateja, Lindva 28. 8. 1480 (sign. Lad. 21. No. 2020); Listina kráľa Mateja, Budín 1. 6. 1489 (sign. Lad. 21. No. 2072); Listina kráľa Mateja, Budín 15. 12. 1489 (sign. Lad. 21. No. 2078); *Topografia historického jadra Bratislavy v 14. – 16. storočí* (pozostalosť Vendelína Jankoviča); *Zlatá bula kráľa Mateja* (mestské privilégium pre Bratislavu), 27. 5. 1464 (sign. Lad. 33. N° 4698; Lad. 19. N°1862).

Archivio Apostolico Vaticano, Vatikán, *VII. Bullarum Domini Pauli papae II. Registri Vaticani* (sign. Reg. Supplic. 612, f. 97^v-98^r); vol. 636, f. 200^{rv}.

Biblioteca Apostolica Vaticana, Vatikán, *Codex Vaticanus Latinus Ottobianus* [Memorandum Leonardi Huntpichler O. P. ad archiepiscopum Strigoniensem Joannem Vitéz, de universitate Istropolitana] (sign. N° 689, f. 132, 142 a nasl.).

Literatúra

ÁCS, Pál – JANKOVICS, József – KÖSZEGHY, Péter. *Régi magyar irodalmi szöveggzűjtemény I. Humanizmus*. Budapest : Balassi kiadó, 1998.

BARTHOLINUS, Riccardus. *Hodoeporicon, id est Itinerarium...* Viennae : Hieronymus Vietor, 1515, f. D^{3r} – D^{3v}.

BEL, Matthias. *Hungariae antiquae et novae prodromus, quomodo in singulis operis partibus elaborandis, versari constituerit, auctor...* Norimbergae, 1723.

BEL, Matthias. *Notitia Hungariae novae historico-geographica. Tomus primus*. Viennae Austriae : Impensis Pauli Straubii bibliopolae, typis Johannis van Ghelen, typographi caesarei, 1735; *Tomus secundus*. 1736; *Tomus tertius*. 1737; *Tomus quartus*. 1742; *Tomus quintus*. [Sine anno].

de BERZEVICZY, Albert. *Béatrice d'Aragon, reine de Hongrie (1457 – 1508)*. I – II. Paris, 1911.

BONFINI, Antonius. *Rerum Hungaricarum decades libris XLV. Editio septima*. Ed. Carolus Andreas Bel. Lipsiae : Sumptu Iohannis Pauli Kraus, 1771.

Bratislava Mateja Bela. (Výber z diela Notitia Hungariae novae historico-geographica I, II. zv., vydaného r. 1735 1736 vo Viedni.) Bratislava : Obzor, 1984.

CSÁSZÁR, Mihály. *Az Academia Istropolitana, Mátyás király Pozsonyi egyeteme. Oklevéltárral*. Bratislava : Eder István könyvnyomdájából, 1914.

FRANK, Isnard Wilhelm. Das Gutachten eines Wiener Dominikaners für die Universität Preßburg aus dem Jahre 1467. In *Zeitschrift für Ostforschung. Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa*. Marburg : N. G. Elwert Verlag, 1967, 16. Jhrg, Heft 1, s. 418-439.

FRIMMOVÁ, Eva. Kultúrno-duchovné a politické prostredie Bratislavy v dobe Mateja Korvína. In *Historický časopis*, roč. 57, 2009, č. 1, s. 43-65.

FRIMMOVÁ, Eva. L'activité de l'imprimeur Andreas entre 1477 et 1480 à Presbourg. In *Magyar Könyvszemle*, roč. 129, 2013, č. 4, s. 424-447.

FRIMMOVÁ, Eva. Právo a poriadok na Istropolitane v Bratislave. In ČIČAJ, Viliam a kol. *Sociálna disciplinizácia a zdroj modernej spoločnosti : „...z prjnsnosti a wssu ostrostu zakazzugeme“*. Bratislava : Historický ústav SAV – Vydavateľ Igor Ilit-RádioPrint, 2013, s. 162-164.

FRIMMOVÁ, Eva. *Riccardus Bartholinus: Odeporicon*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014.

FRIMMOVÁ, Eva. *Rok 1515 v premenách času (na pozadí Bartoliniho diela Odeporicon)*. Bratislava : Post Scriptum, 2015.

GALEOTTI, Marzio. *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis Mathiae*. Ed. Ladislav Juhász. Leipzig : BGT, 1934.

HANULA, Tomáš. *Na vzostupe moci. Zahraničná politika Mateja Korvína v stre-doeurópskom priestore v rokoch 1458 – 1471*. Bratislava : Veda, 2019.

HORVÁTH, Vladimír. *Bratislavský topografický lexikón*. Bratislava : Tatran, 1990.

HORVÁTH, Vladimír (ed.). *Zlatá bula bratislavská*. Bratislava : Archív hl. mesta SR Bratislavy, 1991.

KALOUS, Antonín. *Matyáš Korvín (1443 – 1490). Uhorský a český král*. České Budějovice : Veduta, 2009.

KARDOS, Tibor. Devotio moderna na Academií Istropolitane. In HOLOTÍK, Ľudovít – VANTUCH, Anton (eds.). *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 25-39.

KOLLAR, Adamus Franciscus. *Ursini Velii De bello Pannonico*. Viennae : Typis Joannis Thomae Trattner, 1762.

KUBINYI, András. *Matthias Corvinus. Studien zur Geschichte Ungarns. II*. Herne : Verlag Tibor Schäfer, 1999.

LACKO, Michal. Newly discovered sources regarding the first university of Bratislava „Academia Istropolitana“. In *Slovak Studies XIX*. Cleveland – Rome : Slovak Institute, 1979, s. 208-210.

Lexikón slovenských dejín. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997.

MACEK, Josef. *Tri ženy Vladislava Jagellonského*. Praha : Mladá fronta, 1991.

Matthias Corvinus, the King. Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458 – 1490. Budapest : Budapest History Museum, 2008.

ORTVAY, Teodor. *Geschichte der Stadt Pressburg. II/I*. Pressburg : Commissionsverlag von Carl Stämpfel, 1895.

ORTVAY, Teodor. *Geschichte der Stadt Pressburg. II/3*. Pressburg : Commissionsverlag von Carl Stämpfel, 1900.

RÉVAI, Peter. *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra DC clarissimae brevis commentarius*. Augustae Vindelicorum : Excudebat Christophorus Mangus, 1613.

SAMBUCUS, Iohannes. *Antonii Bonfini Historia Pannonica, sive Hungaricarum rerum Decades IV et dimidia. Accedunt tractatus aliquot seu appendices variorum auctorum et rerum*. Coloniae Agrippinae : Sumptibus haeredum Iohannis Widenfeldt et Godefridi de Berges, 1590.

SOPKO, Július. Devotio moderna a jej podoby na Slovensku v 15. storočí. In ŠIMONČIČ, Jozef (ed.). *Trnavská univerzita 1635 – 1777*. Trnava : Trnavská univerzita 1996, s. 281-294.

STRUVE, Burcard Gotthelf. *Iohannis Cuspiniani Diarum, de congressu caesaris Maximiliani et trium regum, Vladislai Hungariae, Ludovici Bohemiae, et Sigismundi Poloniae, in urbe Viennensi facto, XVI. Julii, anno Christi M.D.XV*. In FREHER, Marquardus. *Rerum Germanicarum scriptores*. II. III. editio. Argentorati, 1717.

ŠKOVIERA, Daniel a kol. *Latinský humanizmus*. Bratislava : Kalligram, 2008.

Worlds in Change II. Transforming East-Central Europe. In *Transylvanian review*. Cluj-Napoca, 2010, vol. 19, supplement N° 2.

PhDr. Eva Frimmová, DrSc.

Nezávislá výskumníčka/Independent researcher

Bratislava, Slovakia

frimmeva@yahoo.com

RECENZIE

JANAS, Karol – ŽENČUCHOVÁ, Anna. *Slovenské pohraničie v poľsko-slovenských vzťahoch v rokoch (1918 – 1959)*.

Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2020,
180 s. ISBN 978-83-8111-197-3.

V roku 2020 vydal Spolok Slovákov v Poľsku zaujímavú knihu z pier slovenských historikov Karola Janasa a Anny Ženčuchovej pod názvom *Slovenské pohraničie v poľsko-slovenských vzťahoch v rokoch (1918 – 1959)*. Kniha sa skladá z úvodu a troch hlavných kapitol s príslušnými podkapitolami. Autori dodržia chronologický prístup, pričom sami upozorňujú, že ich cieľom nie je komplexné spracovanie problematiky slovensko-poľských vzťahov v sledovanom období, ale „preniesť medzinárodné aspekty poľsko-slovenských vzťahov práve na regionálnu a miestnu úroveň“, pričom pozornosť je zameraná predovšetkým na región severného Spiša, ale nemožno zabudnúť ani na hornú Oravu a Kysuce.

V úvode nachádzame stručné zhrnutie problematiky, pričom autori nezabúdajú ani na predchádzajúce obdobie prvých poľských nárokov na Slovensko koncom 19. storočia, ktoré sa objavovali na Podhalí. Upozorňujú aj na sčítanie obyvateľstva z roku 1910, s ktorým je potrebné narábať veľmi opatrne vzhľadom na vrcholiacu maďarizáciu slovenskej spoločnosti. Úvod obsahuje aj krátky prehľad príslušnej literatúry k téme a historikov venujúcich sa predovšetkým v posledných rokoch danej problematike, ktorí sa stali nosnou kostrou diela.

Prvá kapitola pod názvom *Prvé spory v dvadsiatych rokoch* obsahuje prvé desaťročie vzájomných vzťahov medzi obnoveným Poľskom a novoutvoreným československým štátom, pričom pozornosť sa sústreďuje skôr na miestne pomery a nie na veľkú politiku, ktorej sa však tiež venujú. Autori predstavujú hraničnú otázku medzi Slovenskom a Poľskom, pričom rozhodujúca bola otázka etnickej príslušnosti Goralov, ktorí sa cítili patriť k Slovensku. Udalosti, ktoré autori opisujú, sú dobre známe a boli aj v posledných rokoch viackrát spracované. Či už ide o medzinárodné aspekty tejto hraničnej otázky, rokovania v Paríži, Krakove, sedemdnová vojna na Tešínsku, alebo miestne okolnosti, neuskutočený plebiscit, rozličné poľské spolky a ich činnosť v prospech poľskej propagandy. Pisatelia venujú príslušnú pozornosť aj plebiscitu, aj keď reflektujú skôr poľské snahy, napriek tomu, že aj slovenská strana o tom vydala viacero štúdií. Odvážil by som sa povedať, že slovenská, resp. československá strana kládla v tejto otázke dôraz predovšetkým na hospodárske aspekty, zásobovanie obyvateľstva, poukazovanie na tradičné hospodárske styky so zvyškom Slovenska, pričom poľská strana okrem hospodárskych dôvodov pretláčala aj náboženské aspekty. Väčšiu pozornosť by si určite zaslúžilo priblíženie problematiky Spišsko-oravskej légie, ktorá pracovala v prospech Poľska, a zastrášaním, dokonca vraždami ovplyvňovala mienku dotknutého obyvateľstva. Jej činnosť dodnes nebola adekvátne v slovenskej historiografii spracovaná. Autori na s.

26 tvrdia, že za rozhodnutím odstúpiť od plebiscitu stála poľská strana, keďže situácia sa pre ňu ukazovala ako nevýhodná. Podľa mojej mienky Varšave išlo predovšetkým o Tešínsko a napriek tomu, že obyvateľstvo plebiscitných území hornej Oravy a severného Spiša sa takmer jednoznačne vyslovovali v prospech Československa, situácia na Tešínsku sa zdala byť skôr naklonená v prospech Poľska, aj vzhľadom na etnicitu územia. Autori správne poznamenali, že Poľsko bolo v danej dobe v ťažkej situácii, pod útokom Červenej armády sovietskeho Ruska, avšak neupozornili na ťažkosti, ktoré sa z československej strany odohrali v neprospech Poľska (teda štrajk železničiarov, a teda pozdržanie vojenských dodávok Varšave zo Západu). Nakoniec sa o hranici rozhodovalo na Konferencii veľvyslancov 28. júla 1920.

V tejto kapitole sa autori venovali aj vytyčovaniu novej hranici, vytvoreniu Starostwa Spisko-Orawskiego, ale aj aktivitám amerických Slovákov snažiacich sa zvrátiť výsledok rokovaní. Podotýkam, že od roku 2017 sa v Slovenskom národnom archíve nachádza spracovaný a sprístupnený fond Slovensko-poľskej rozhraničovacej komisie, ktorá práve v danom období vytyčovala presné hranice medzi Slovenskom a Poľskom. Azda výskum v tomto fonde by priniesol nové poznatky pre autorov monografie, aj keď ide prevažne o mapové zobrazenia.

Autori správne poukazujú na zhoršovanie vzťahov v nasledujúcich rokoch vzhľadom na násilnú polonizáciu slovenského obyvateľstva, zatváranie slovenských škôl, postupnú výmenu slovenských kňazov za poľských a pod. Pozornosť venovali aj malému pohraničnému styku, pašeráctvu, ale aj pôsobeniu poľských oficiálnych úradov v prospech slovenských študentov (štipendiá). Skutočnosťou je, že poľská strana počas medzivojnového obdobia, napriek podpísaniu Saintgermainskej zmluvy, neuznávala na svojom území existenciu slovenskej menšiny.

V druhej kapitole, pod názvom *Slovensko-poľské vzťahy v tridsiatych rokoch*, sa venujú postupne opätovnému zhoršeniu vzťahov, ktoré môžeme zaznamenať na začiatku tohto obdobia, a postupne cez marec 1938, Mníchov, územné požiadavky v jeseni 1938, vznik Slovenského štátu až po vypuknutie vojny v septembri 1939. Autori pozornosť zamerali aj na problematiku slovenskej iredenty v Poľsku, ktorú predstavovali František Jehlička a Unger. V tejto kapitole sa dôkladnejšie zaoberali vplyvom tzv. krakovského centra na čele s prof. Semkowiczom a Goetelom, ktorí v konečnom dôsledku ovplyvňovali aj politiku Varšavy. Toto krakovské centrum celé medzivojnové obdobie nestrácalo z dohľadu svoj plán anexie väčších častí Slovenska, pričom operovali kartou Goralov a ich etnicity. Po nástupe ministra zahraničných vecí Józefa Becka sa záujem Varšavy o Slovensko opäť zintenzívnil. Beck so svojou politikou Tretej Európy, resp. Trojmorja ohrozoval samotné základy Československa, keď v Prahe nevidel dlhodobého suseda a predpokladal rozpad Československa a rozdelenie jeho území. Pri tejto problematike mohli autori siahnuť po novej literatúre, či už z poľskej strany (Mateusz Gniazdowski – viacero článkov), alebo na slovenskej strane Michaela Boďová. Autori na s. 52 uviedli, že „poľská politika v tomto období však podcenila rastúci nemecký vplyv. Minister Beck považoval Poľsko za dostatočne silné a nevidel spoločný záujem vytvoriť spolu s Československom koalíciu na obranu proti Nemecku“. Otázka koalície voči Nemecku

nemala nádej na existenciu, predovšetkým preto, že samotný Beck bol prvým ministrom, ktorý podpísal zmluvu s hitlerovským Nemeckom o neútočení. Táto zmluva, ako aj zmluva so ZSSR ho utvrdzovala v jeho istote zabezpečenia Poľska.

Dôkladnejšie sa autori venovali aj obdobiu od anšlusu Rakúska v marci 1938 do Mníchova 1938, počas ktorého bolo zrejme, že nasledujúce požiadavky Berlína budú smerovať proti Prahe. Plastickým spôsobom opísali postupné narastanie územných požiadaviek zo strany Poľska voči Československu, čo v konečnom dôsledku vyústilo do územných nárokov aj voči Slovensku. To znamenalo, ako správne uviedli, koniec polonofilského krídla v HSLŠ a presadzovanie sa nemeckého vplyvu v rámci tejto strany. Pisatelia sa pokúsili dôkladnejšie opísať prácu slovensko-poľskej rozhraničovacej komisie, ktorá mala stanoviť presné hranice. Poukázali na mnohé nepokoje, incidenty, útoky na členov poľskej komisie, čo potvrdzuje neoprávnený nárok na slovenské územie zo strany Poľska. Varšava pre malé hraničné zmeny prišla o dôveru svojho južného suseda a tento predtým pozitívny vzťah budovaný Karolom Sidorom a jeho krídlom v HSLŠ sa napriek snahe Varšavy nepodarilo napraviť. Autori postupne opísali narastajúcu polonizáciu na odstúpených územiach, počet incidentov, ktoré sa stupňovali, ale aj nálady v slovenskej spoločnosti. Napriek snahám o normalizáciu vzťahov, tie nenastali aj napriek tomu, že Varšava patrila k prvým štátom, ktoré uznali existenciu Slovenského štátu. Táto kapitola končí útokom hitlerovského Nemecka na Poľsko, ku ktorému sa pripojila aj Slovenská republika.

Posledná, tretia kapitola má názov *Vojnový a povojnový vývoj*. V úvode sa autori stručne zaoberali vojnovou činnosťou slovenských zoskupení, ale aj problematikou slovenských vojakov slúžiacich v poľskej armáde. Poukázali na spontánne nadšenie obyvateľstva, ktoré napriek dvadsaťročnej polonizácii sa cítilo byť Slovákmi. Autori neobišli ani otázku presného vymedzenia územia, resp. podpísanie zmluvy s Nemeckom, ktoré toto územie spravovalo. Poukazujú na skutočnosť, že na tomto inkorporovanom území mohli ostať poľskí úradníci, resp. kňazi, ak mali domovskú príslušnosť v niektorej z obcí, pričom ak zložili sľub vernosti, dokonca zotrvali na svojich miestach (to však nevyužil takmer nikto z úradníkov, iba pár bohoslovcov a kňazov). Dôkladnejšie sa venovali ustanoveniu presnej hranice medzi Slovenskom a Nemeckom, čiže rozhraničovacím prácam, ktoré trvali až do roku 1943. Tejto problematike sa dodnes nevenovala pozornosť v slovenskej historiografii. Plastickým spôsobom sa pokúsili opísať aj postupné zhoršovanie situácie na pohraničí, čo súviselo aj s priblížením frontu a väčším množstvom utečencov snažiacich sa ujsť na Slovensko. Opísali aj pôsobenie rozličných partizánskych skupín a stručne aj činnosť rozličných bánd, ktoré rabovali na pohraničí. Neobišli ani prechod samotného frontu a aktivity nemeckých a sovietskych jednotiek.

Následne sa už venovali snahám slovenského obyvateľstva o vyhlásenie plebiscitu na danom území, ale vzhľadom na Prahu sa táto otázka neotvárala, aby Poliáci neotvorili otázku Tešínska. K tomuto pohnutému povojnovému obdobiu patrí aj pôsobenie Józefa Kuraša a jeho bandy, ktorá mala na svedomí mnoho Slovákov, ale aj odchod tisícov Slovákov zo sporných území na Slovensko. Autorom sa podarilo zachytiť toto ťažké obdobie vyhánania slovenských úradníkov, kňazov a uvedomelých Slovákov. Zaujímavé

je aj vytváranie spoločných dohôd, predovšetkým v otázke turizmu. Autorom sa dokonca podarilo zaznamenať narastajúci počet poľských turistov v Tatrách. Záver kapitoly patrí budovaniu slovenského školstva na danom území, keďže poľská vláda prvýkrát uznala existenciu slovenskej menšiny na svojom území. Toto veľmi aktívne sa rozvíjajúce školstvo začínalo dostávať trhliny v roku 1957, keď poľská strana hovorila o ukončení slovenských škôl, pretože podľa nej tamojší Slováci vraj nie sú skutočnými Slovákmi. Celá monografia končí podpísaním zmluvy medzi Poľskom a Československom v roku 1958, ktorou sa ukončili aj hraničné spory.

Práca vykazuje všetky známky historického diela, odvoláva sa na prácu s odbornou literatúrou, ale aj použitý archívny materiál vypovedá o usilovnosti a snahe autorov o komplexnosť problematiky. Samozrejme, na takomto obmedzenom počte strán nie je možné obsiahnuť celú hĺbku slovensko-poľských vzťahov v sledovanom období. Autori použili množstvo monografií, štúdií, ale aj archívnych fondov a dennej tlače. Aj keď niektoré diela nepoužili, zarážajúce je napr. nepoužitie edície *Dokumenty československé zahraniční politiky* z Academie, dokázali ich poznatky kompenzovať z iných zdrojov. Práca je napísaná kultivovaným spôsobom, logicky na seba nadväzuje, pričom zachováva chronologické hľadisko. Napriek tomu mám pár poznámok. Prečo sa práca nazýva *Slovenské pohraničie v poľsko-slovenských vzťahoch...*, keď je zrejme, že autori pracovali prevažne so slovenskými materiálmi? Vhodnejšie by bolo „v slovensko-poľských vzťahoch“, keďže autori prácu písali zo slovenského hľadiska. Na s. 37 sa uvádza, že v auguste 1921 bol ministrom ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár, ten v danej dobe túto funkciu už nevykonával. Občas je problém s terminológiou a označením úradov. Kazimierz Papeé bol poľským vyslancom alebo veľvyslancom (s. 61)? Karol Sidor bol „len“ vyslancom a nie veľvyslancom pri Svätej stolici (s. 104). Slovensko nemalo vo Varšave veľvyslanectvo, ale vyslanectvo (s. 99). A nakoniec, v niektorých poznámkach pod čiarou (č. 327, 524, 699 a pod.) sa vyskytuje nesprávne uvedené meno významného poľského odborníka na slovensko-poľské vzťahy, správne je Mateusz Gniazdowski a nie Marek. Predpokladám, že je to len preklep a následne kopírovanie pri konečnej skladbe knihy.

Knihá prináša stručným a prehľadným spôsobom prehľad a rozbor slovensko-poľských vzťahov v sledovaných rokoch. Prínosné sú predovšetkým tie časti, v ktorých sa autori venujú pohraničiu, životu obyvateľstva, prevádzacstvu, malému pohraničnému styku a pod. Základ týchto častí tvoria archívne pramene, prevažne regionálneho charakteru. Do určitej miery možno badať, že autori sa zamerali predovšetkým na severný Spiš, aj keď reflektujú vývoj na hornej Orave a Kysuciach, pozornosť je sústredená predovšetkým na Spiš. V práci sú načrtnuté niektoré témy, ktoré sa dodnes nestali predmetom záujmu slovenských historikov. Azda aj táto práca pomôže, aby sa tieto „medzery“ v slovenskej historiografii zaplnili odbornými prácami.

Martin Garek

HALADOVÁ, Silvia – LABJAK, Stanislav. *Vyprosený a vymodlený. Listy politického väzňa Juraja Hurného z jáchymovského pekla manželke Eliške.*
Bratislava : Ústav pamäti národa, 2022, 392 s.
ISBN 978-80-89335-98-5.

Koncom septembra tohto roka predstavil Ústav pamäti národa svoju najnovšiu publikáciu s názvom *Vyprosený a vymodlený. Listy politického väzňa Juraja Hurného z jáchymovského pekla manželke Eliške*, ktorej autormi sú zamestnanci ústavu Silvia Haladová a Stanislav Labjak. Kniha bola prezentovaná za účasti Juraja Hurného ml., vďaka ktorému už skôr vyšli dve knihy týkajúce sa neľahkého života jeho rodiny. V roku 2019 to boli jeho pamäti pod názvom *Keď nám nebolo do spevu... Osudy operného speváka a jeho rodičov za komunizmu a v exile (1944 – 2018)* a následne v máji 2022 spomienky jeho matky Elišky Hurnej na vraždu svojho prvého manžela Františka Šandrika pod názvom *Partizánska vražda v Rajeckej doline*. Najnovšia publikácia zachytáva predovšetkým obdobie päťdesiatych rokov, keď si Juraj Hurný st. odpykával ako politický väzeň trest v uránových baniach, pričom je založená najmä na bohatej zbierke listov, ktorú si rodina starostlivo uchovávala a ktorú následne Juraj Hurný ml. daroval Ústavu pamäti národa.

Kniha má takmer štyristo strán a je rozdelená na tri hlavné časti. V prvej je zhrnutý život rodiny Hurných s dôrazom na Juraja Hurného st., vďaka čomu sa čitateľ rýchlo zorientuje v súvislostiach, ktoré viedli k zatknutiu, dlhoročnému väzeniu a následnej emigrácii zo Slovenska. Druhá časť, napriek tomu, že sa v nej opakujú informácie z predošlej časti, ponúka podrobnejší súhrn udalostí z obdobia vyšetrovania a následnej väzby, ktoré autori vhodným spôsobom doplnili o citáty z korešpondencie odsúdeného či ďalších archívnych zdrojov, ako aj o dobový kontext fungovania vtedajšieho režimu. Na základe toho sa dokáže aj v problematike nezorientovaný čitateľ rýchlo vžiť do dobových pomerov a pochopiť, kto a prečo bol nepriateľom režimu a ako fungoval systém, ktorý mal týchto nepriateľov odstrániť zo spoločnosti.

Juraj Hurný sa do väzenia dostal dôsledkom nezdareného ilegálneho prechodu hraníc Karola Kresánka – jeho kamaráta z vojenských čias, ktorému dal Juraj Hurný odporúčací list určený pre brata Jána Hurného žijúceho v Kanade. Juraj Hurný bol po neúspešnej akcii obvinený z napomáhania k vlastizrade, pretože vedel, že Karol Kresánek plánuje útek, no neudal ho, pričom predmetný list bol usvedčujúcim dôkazom. Pritažujúcimi dôkazmi boli aj publikácie zahraničných Slovákov, predovšetkým leták *Posledný odkaz prezidenta Slovenskej republiky slovenskému národu*, ktoré sa našli pri domovej prehliadke a ktoré mali svedčiť o protištátnej orientácii obvineného a boli príkladom tzv. slovenského separatizmu (s. 35). Prvotný trest odňatia slobody na šesť rokov bol po odvolaní sa prokurátora zvýšený na dvanásť, pretože podľa neho bol Juraj Hurný „otvoreným a zarytým nepriateľom nášho štátneho zriadenia...“ (s. 36).

Tým, že Juraj Hurný bol neoblomným antikomunistom, katolíkom a zástancom slovenskej štátnosti, spĺňal všetky predpoklady, aby sa stal úhlavným nepriateľom pražského komunistického režimu. Jeho príbeh prerozprávajú na základe zachovaných listov je nielen svedectvom historických skutočností, a teda študijným materiálom pre historikov, ale aj hĺbkovou sondou do života človeka s pevnou osobnou integritou, ktorú nedokázali zlomiť ani duševným, ani fyzickým trýznením a ktorá bola silnejšia ako túžba po slobode a kontakte s milovanou rodinou. Práve preto je príbeh Juraja Hurného v mnohom inšpiratívny a je zaiste zaujímavý aj pre výskum v odbore psychológie.

Tretia časť pozostáva z prepisu osemdesiatich štyroch chronologicky usporiadaných listov, čo síce predstavuje len malý výber zo všetkých, takmer sedemsto zachovaných listov, ktoré si odsúdený vymieňal so svojou manželkou, no autori týmto výberom dostatočne vystihli podstatu komunikácie manželov. Vďaka nim dokázal ich vzťah pretrvať takmer jedenásť náročných rokov, kým boli od seba odlúčení, a sú svedectvom ich vzájomnej lásky. Prostredníctvom nich komunikovali nielen o svojej ťažkej situácii a ako majú ďalej postupovať pri jej riešení, teda do tej miery, čo im povoľovala väzenská cenzúra, ale vďaka nim mal väznený prehľad o každodennom živote svojej rodiny a dokázal sa aspoň čiastočne zapojiť do výchovy svojho jediného syna, keďže manželke posielal usmernenia, ako má postupovať a na čo by mala pri výchove dbať. Na prezentácii spomenul Juraj Hurný ml., že jeho otec zvykol listy čítať aj spoluväzňom, čo ich malo povzbudzovať a predstavovalo to pre nich akúsi útechu, keď oni sami žiadne listy nedostávali.

Okrem týchto troch hlavných častí obsahuje kniha aj zhrnutie, fotografické kópie písomností a fotografie rodiny, ktoré slúžia ako ilustračná príloha, ďalej zoznam použitých skratiek, zdrojov a nakoniec menný a miestny register.

Na záver možno povedať, že kniha je vydareným odborným aj popularizačným dielom, ktoré má potenciál pritaiahnuť pozornosť tak odborníkov, ako aj laikov, ktorých zaujíma obdobie päťdesiatych rokov a ktorí sa chcú dozvedieť viac informácií o podmienkach, v ktorých žili ľudia označení vtedajším režimom za neprevýchovateľných nepriateľov socialistickej spoločnosti, štátneho zriadenia a československého ľudu.

Pavol Demjanič

KNAPÍK, Jiří a kol. *Pionýři malované děti? Pionýrská organizace ČSM a dětský kolektiv (1949 – 1968).*

Praha : NLN, 2022, 544 s. ISBN 978-80-7422-837-7.

Monografia sa zaoberá vývojom detskej organizácie v Československu v prvých dvoch decéniách po komunistickom prevrate z roku 1948. Predmetom záujmu autorov je existencia Pionierskej organizácie Československého zväzu mládeže od jej vzniku po zlúčení dovtedajších organizácií v zakladateľskom období ľudovej demokracie až po zmeny v jej štruktúre počas obrodného roka 1968. Monografia sa po úvode člení na desať kapitol. V úvode Jiří Knapík ako vedúci autorského kolektívu približuje stav doterajšieho historického výskumu o detských kolektívoch v období „budovania svetlejších zajtrajškov“ našej vlasti. Zároveň sú čitateľovi prezentované aj zdroje, z ktorých autorský kolektív pri spracovaní publikácie čerpal.

Prvá kapitola *Počiatky českého pionierskeho hnutia v roku 1948* rozoberá zrod pionierskeho hnutia v povojnovom Československu budovaného podľa sovietskeho vzoru významného aj v iných oblastiach spoločenského, hospodárskeho či kultúrneho života. Obdobne pionierske organizácie vznikali i v ďalších krajinách východného bloku ako napr. Zväz pionierov Juhoslávie („Titovi pionieri“) v roku 1942, bulharská Dimitrovská pionierska organizácia Septemvrije v roku 1944, Pionieri Rumunska v roku 1945, Zväz maďarských pionierov v roku 1946 alebo Pionierska organizácia Ernsta Thälmana zo sovietskej okupačnej zóny Nemecka v roku 1948. Dokonca aj v podmienkach kapitalistického štátneho zriadenia krajiny tisícich jazier bol v roku 1945 založený Demokratický zväz fínskych pionierov. Organizácie detí z krajín budujúcich ľudovodemokratický režim sa v záujme integrácie združili do Svetovej federácie demokratickej mládeže. Keďže v ČSR prevzali komunisti moc ako v poslednom štáte východnej Európy, aj detské a mládežnícke hnutia tu ešte nemali masový charakter príznačný pre ďalšie ľudové demokracie. Na základe rozhodnutia Ústrednej komisie mládeže ÚV KSČ, na čele ktorej stál Zdeněk Hejzlar, vznikali v roku 1948 pionierske oddiely Junák (POJ). Práve predfebruárová detská organizácia Junák bola vedúcou organizačného oddelenia ÚV KSČ Mariou Švermovou označená za „imperialistickú organizáciu, ktorú je treba rozbiť“.

Druhá a najrozsiahlejšia kapitola knihy *Vývoj pionierskej organizácie ČSM 1949 – 1968* je rozčlenená na štyri podkapitoly. V úvodnej podkapitole *Zakladateľské roky a ich ťaživé dedičstvo (1949 – 1952)* sa možno oboznámiť s postupnou kreáciou „pokusných pionierskych oddielov“ v budovateľskej etape ľudovodemokratického režimu na našom území. Vo vzťahu k predfebruárovej organizácii Junák platila predstava, že „junácky výchovný systém založený na baden-powellovskom skautingu vychováva z detí koloniálni vojáky“. Dňa 23. apríla 1949 sa v Prahe uskutočnil Zjazd jednoty mládeže ČSR, pričom zlúčením dovtedajších mládežníckych organizácií vznikol celoštátny Československý sväz mládeže (ČSM). Súčasťou ČSM sa stalo aj 34 000 bývalých členov miestnych oddielov

Junáka, ktorý zanikol k 1. januáru 1951, a následne aj 170 000 žiakov sokolských družín. Vedúcimi pionierskych oddielov Junáka boli najčastejšie politicky uvedomelí zväzáci, viacerí učitelia v školách zase pôsobili medzi pioniermi ako dôverníci POJ. Vo vzťahu k budúcej členskej základni sa názory vyvíjali od výberovosti až po masovosť, v čase 1. zjazdu ČSM v júni 1950 už v Československu bolo 146 479 pionierov v 2 200 pionierskych skupinách. Pionierske oddiely Junáka boli oficiálne premenované na Pioniersku organizáciu Československého sväzu mládeže (PO ČSM). Dovtedajší vrcholný orgán (Ústrednú radu Junáka na čele s Karolom Hanušom) nahradila v roku 1950 Ústredná pionierska rada s predsedkyňou Růženu Vančurovou a Pionierske oddelenie Ústredného výboru ČSM na čele s Oldřichom Linkom. O rok neskôr už bolo v rámci PO ČSM organizovaných 347 000 československých detí v 6 207 pionierskych skupinách, čo predstavovalo 35 % spomedzi 9- až 15-ročných školákov. Ústredná pionierska rada sa zmenila na Pioniersku radu ÚV ČSM a jej najvyšším predstaviteľom sa stal Stanislav Pošusta. V roku 1952 už bola organizovanosť detí v PO ČSM 49 %, čo predstavovalo 496 000 pionierov. Formy detských aktivít v rámci pionierskych kolektívov sa často nekriticky preberali zo Sovietskeho zväzu, známe boli aj tzv. linejky, teda nástupy pionierov s podávaním hlásení. Okrem klubovní na školách sa vytvárali aj prvé domy pionierov a mládeže, v roku 1953 ich už bolo 27 na vrchole s Ústredným domom pionierov a mládeže J. Fučíka v Prahe.

Poststalinskú epochu mapuje podkapitola *Rozporuplný „nový kurz“ pionierskeho hnutia (1953 – 1956)*, v čase 2. zjazdu ČSM vo februári 1955 už nadpolovičná väčšina českých a slovenských detí (54 %) patrila k 600 000 pionierom. Do masovej organizácie vstupovali aj deti z osobitných škôl, detských domovov, vojenských škôl Jána Žižku (VŠJŽ) a vznikali aj „dedinské pionierske kolektívy“. Kreovali sa prvé pionierske tábory, výrobné podniky sa zaväzovali pomáhať pionierom v patronátnych zmluvách. Aktivity sa prejavovali participáciou na akciách typu *Milión stromov republiky* či *Bager pre Kóreu*. Enormný nárast organizovania detí v PO ČSM (64 % detskej populácie, t. j. 760 000 pionierov v roku 1956) bol aj predmetom kritiky: „Vylíhlo se nám v procentech pionýrů jako jepic, třebaže mezi nimi byli lenoši a lajdáci s trojkami z chování, s pětkami na vysvědčení.“

Ďalšia podkapitola *Nové horizonty ... a čo je za nimi? (1957 – 1965)* z čias „oteplenia“ v Československu sa zaoberá najskôr 3. zjazdom ČSM v decembri 1958, ktorý pre deti od šesť do deväť rokov zaviedol kategóriu iskier. O rok neskôr sa transformovala Ústredná komisia pre prácu s deťmi pri ÚV ČSM na Ústrednú pioniersku radu, zaviedli sa pionierske šatky a preukazy, slávnostný kolorit tvorili trubači a bubeníci. V roku 1962 bolo v ČSSR už 1 376 000 pionierov, ktorým pomáhalo 65 000 vedúcich. V apríli 1963, kedy bolo na Slovensku organizovaných 460 000 pionierov, sa uskutočnil 4. zjazd ČSM. K zatraktívneniu voľnočasových aktivít prispievalo vydávanie *Pionierskych novin*, časopisov *Ohníček* či *ABC mladých technikov a prírodovedcov*, pôsobenie oddielov mladých strážcov hraníc, zapájanie sa do programov Plameňov a Ciest, propagácie timurovského hnutia a účasti v Akciách Z.

Posledná podkapitola *Priškrtená reforma a pioniersky Fénix (1966 – 1968)* je už zasadená do obdobia predjaria a obrodného procesu v Československu. V roku 1966

evidovala PO ČSM na čele s predsedom jej Ústrednej rady Rudolfom Belanom v ČSSR až 1 200 000 pionierov a 500 000 iskier, klesal však počet vedúcich pionierskych oddielov. Práve v tomto období odmäku sa konal v júni 1967 posledný 5. zjazd ČSM, kde bol zamietnutý návrh na pripustenie členstva dospelých v Československom zväze mládeže a akceptovaný bol až počas Pražskej jari. V obrodnom roku (v apríli 1968) zmenila PO ČSM názov na Československý Pionier, predsedom Ústrednej rady sa stal Jiří Pelikán. Demokratizačný proces umožnil atomizáciu pôvodne jednotnej detskej organizácie v ČSSR, kde vznikali nové kolektívy a od marca 1968 obnovil svoje pôsobenie aj v predfebruárový Junák, ústredie skautskej výchovy v SČM. V období začínajúcej normalizácie bol Československý Pionier v roku 1970 nahradený Pionierskou organizáciou Socialistického zväzu mládeže (PO SZM), po zániku ktorej v januári 1990 bol Pionier obnovený.

Kapitola *Iskry v Pionierskej organizácii ČSM 1958 – 1967* zachytáva kolektívy mladších detí podobných okružiam zo Sovietskeho zväzu. Už od roku 1949 tak vznikali v Československu pokusné oddiely iskier, venovaný im bol časopis *Mateřidouška*. Počet iskier v krajine stúpol z 378 000 v roku 1959 až na takmer 536 000 v roku 1964. Obdobne sa zvyšovala aj percentuálna zastupiteľnosť iskier medzi 6- až 9-ročnou „predpionierskou“ populáciou, v roku 1963 predstavovala až 86,6%. V skúmanom období najviac iskier na Slovensku bolo v roku 1966 – až 270 000.

Osobitná kapitola *Pionier v hierarchických sieťach* približuje začlenenie detí do pionierskych kolektívov so systematizáciou ich ďalšieho pôsobenia v rámci štruktúr PO ČSM. K základným jednotkám patrili pionierske družiny, ktoré sa spájali do pionierskych oddielov a tie zase v rámci škôl do pionierskych skupín. Medzi pioniermi zastávané funkcie patrili nástenkári, kronikári, redaktori, zástavníci či rôzni referenti. V texte sa možno oboznámiť aj s trestami udeľovanými pionierom, ako napr. trvalým odňatím pionierskej šatky.

Nerozsiahla kapitola *Pionier a rodina* sa zaoberá vzťahom členov detských kolektívov k ich rodičom, starým rodičom a súrodencom vrátane prenosu pionierskej výchovy a jej zásad do domácností. Pionieri mali byť aj medzi svojimi najbližšími príbuznými šíriteľmi komunistických myšlienok a budovateľských hesiel. Okrem prenášania dobovej propagandy do domáceho prostredia sa mali žiaci s najlepším prospechom uchádzať o profesiu baníkov, hutníkov či traktoristov.

Nasledujúca kapitola *Socialistický detský kolektív ako ideová konštrukcia* opisuje dobové vnímanie zapájania sa detí do pionierskeho hnutia očami ich pedagógov. Ako metodické pracovisko bol v roku 1953 zriadený pri Ústrednom sekretariáte ČSM Kabinet pionierskej práce a v roku 1958 pri Ústrednej rade PO ČSM aj Sekcia detského aktívu. V rámci združovania pionierov tendencia školských kolektívov prevládla nad preferovaním miestnych kolektívov organizovaných podľa bydliska detí. Napriek existencii pionierskych družín ako najnižších foriem účasti v PO ČSM nemali byť deti na školách klasifikované na „družinové“ a „nedružinové“. V rámci starostlivosti o mimoškolskú výchovu detí postupne vznikali kluby pionierov a žiakov, premenované vzápätí na „školské kluby“ v zmysle smernice ministerstva školstva a kultúry č. 59/1965. V roku 1966 však

v ČSSR pôsobilo len 287 školských klubov, z toho na Slovensku 43. Organizovaných v týchto kluboch bolo iba 10 729 československých žiakov, čo predstavovalo 1 % detí navštevujúcich druhý stupeň ZDS. Podľa vzoru Nemeckej demokratickej republiky z roku 1957 a Sovietskeho zväzu z roku 1958 vznikali aj v Bulharsku a v Československu od roku 1960 tzv. školy s celodennou starostlivosťou. V ČSSR existovalo v spomenutom roku 1960 dokonca asi 170 pionierskych poľnohospodárskych družstiev, na Slovensku sa uvažovalo aj o vytvorení „pionierskych tovární“ napr. v okrese Dunajská Streda. V Prešovskom kraji sa v rámci pionierskych poľnohospodárskych družstiev paradoxne pestoval tabak a konope! Naopak sa nepristúpilo v rámci úvah o organizácii detskej samosprávy k zriadeniu pionierskej republiky. V Hlavnej redakcii pre deti a mládež Československého rozhlasu naproti tomu existoval Dismanov rozhlasový dramatický súbor detí, pionierov a zväzákov (DRDS). V roku 1953 bol otvorený v Seči pri Chrudime Československý pioniersky tábor (ČPT) s celoročnou prevádzkou ako vzorové pionierske stredisko zriadené podľa vzorov sovietskeho Arteku a východonemeckej Pionierskej republiky W. Piecka.

Špecifickou kategóriou detí sa zaoberá kapitola *Priekopníci kolektívnej výchovy? Pionierska organizácia v detských domovoch*. Po roku 1948 bolo v detských domovoch Československa umiestnených asi 20 000 detí, celkovo v nich vyrastalo v epoche socializmu u nás asi 1 % maloletých detí. Po zrušení ministerstva sociálnej starostlivosti v roku 1951 patrili detské domovy, predstavujúce v štáte jedinú výchovu detí mimo rodín, pod ministerstvo školstva. Ani po reorganizácii domovov však nebol vplyv Pionierskej organizácie ČSM na politickú výchovu a vzdelávanie detí v nich umiestnených výrazný.

Pútavo je v monografii spracovaná kapitola *Pionierske hnutie a detská literatúra*. Už v roku 1949 vzniklo Štátne nakladateľstvo detskej knihy (SNDK), pričom o rok neskôr na Slovensku začalo pôsobiť vydavateľstvo Mladé letá (v období 1953 – 1957 existujúce pod názvom Slovenské nakladateľstvo kníh pre deti a mládež). V päťdesiatych rokoch bola aj v časopisoch a knihách venovaných deťom značná záťaž ideologického balastu, napr. v rozprávke o Ferdovi Mravcovi bojovali proti pásavke zemiakovej ako americkému chrobákovi práve mravce, ktoré v tom čase plnili päťročný plán. V Prahe sa v októbri 1955 uskutočnila celoštátna konferencia o literatúre pre deti a mládež, o množstve novín, časopisov a kníh venovaných detskému kolektívu sa možno z prezentovaného textu dozvedieť podrobnejšie.

Predposledná kapitola *Pionier vo verejnom priestore* približuje vnímanie členov PO ČSM v mestách a na dedinách, spomenuté je aj neprevzatie nosenia školských uniforiem, typického pre Sovietsky zväz, Československom. Prezentovanie sa pionierov na verejnosti sa najmä v päťdesiatych rokoch XX. storočia nieslo v duchu dobovej ideológie, skandovalo sa aj heslo: „Hľadal Truman spojence, našel mouchy, mravence!“ Masový charakter malo v roku 1950 podpisovanie Štokholmskej výzvy za podporu mieru a za odzbrojenie zo strany pionierov. Z oblasti umenia zaujme publikovaná monumentálna maľba *Vďakvyzvanie českého a slovenského ľudu generalissimovi Stalinovi*, ktorému na obraze ponúka šatku práve pionier.

Vlastný text monografie uzatvára kapitola *Pionier pred kamerou. Od československého pioniera k lastovičke*. Fenomén filmového priemyslu zasiahol aj detské kolektívy, premietaný bol pioniersky filmový žurnál *Československý pionýr*. K jeho obsahu možno uviesť jeden diel z roku 1955 o Spojených štátoch amerických nazvaný *Země dolarů, pruhů a hvězd*. Československým pionierom bola pritom vzorom aj v oblasti kultúry a umenia Všeľvázová pionierska organizácia V. I. Lenina zo ZSSR.

Publikáciu uzatvára záver, poznámky, pramene a literatúra i menný a vecný register. Práve rozsiahly poznámkový aparát pozostávajúci až z 1 594 odkazov a značné množstvo použitej literatúry vrátane archívnych prameňov, spomienok dobových účastníkov, pamätí, denníkov, memoárov, tlačí i audiovizuálnych zdrojov svedčí o dlhodobom a poctivom záujme autorov o skúmanú problematiku. Autorom slúži ku cti, že vyše tridsať rokov po nežnej revolúcii podrobne spracovali tému pionierskeho hnutia v Československu, ktorá doteraz bola mimo záujmu profesionálnych a amatérskych historikov. Pre obrovské penzum informácií (i doteraz nepublikovaných) poskytuje predkladaná monografia významný zdroj pre štúdium našich národných dejín z obdobia komunistickej totality.

Rudolf Manik

SPRÁVY

Valné zhromaždenie Historického odboru Matice slovenskej

Valné zhromaždenie Historického odboru Matice slovenskej (HO MS) sa uskutočnilo 30. júna 2021 v priestoroch Slovenskej advokátskej komory v Bratislave. Rokovanie otvoril a viedol predseda HO MS Róbert Letz. Prítomní si ako prvé minútou ticha uctili osobnosti späť so slovenskou historiografiou a HO MS, ktoré v uplynulom období zomreli. Boli to najmä dlhoročný predseda HO MS profesor Richard Marsina, profesori Jozef Šimončič, Ladislav Tajták, ďalej Viliam Jablonický a ďalší. Prítomní delegáti následne schválili program rokovania a predseda mandátovej komisie Pavol Demjanič informoval, že na valnom zhromaždení je prítomných 26 členov HO MS. Tento počet v priebehu zasadnutia narástol na 30 členov.

Prítomní sa následne venovali aktivitám HO MS za posledné funkčné obdobie (2017 – 2021). Tajomníčka HO MS Natália Petranská Rolková predniesla *Správu o činnosti HO MS za roky 2017 – 2021*. Uvádza sa v nej, že 13. decembra 2017 bol za podpredsedu HO MS zvolený Ivan A. Petranský a od 12. apríla 2018 došlo k zmene na poste tajomníka HO MS. Petra Mulíka vystriedala v tejto funkcii Natália Petranská Rolková. Hospodár nebol zvolený, poverená vypracovať *Správu o hospodárení HO MS za roky 2017 – 2021* bola na konci volebného obdobia Miriam Viršínská. Boli uskutočnené nasledovné vedecké podujatia: konferencia *Slovenské emancipačné a štátoprávne úsilie v 20. storočí* (K 100. výročiu založenia ČSR a 25. výročiu vzniku SR), 25. – 26. októbra 2017 v Bratislave (zodpovedný organizátor Ján Bobák); vedecké kolokvium *Pittsburská dohoda a vznik ČSR*, 30. mája 2018 v Bratislave (zodpovedný organizátor Marta Dobrotková); konferencia *Slovenský autonomizmus ako historický fenomén*, 11. októbra 2018 v Bratislave (zodpovedný organizátor Róbert Letz); odborný seminár pri odhalení busty Samuela Zocha na budove NR SR, 29. októbra 2018 v Bratislave (zodpovední organizátori Ivan Mrva, Peter Mulík); odborný seminár *Viedenská arbitráž – 80. výročie straty slovenského juhu*, 21. novembra 2018 v Bratislave; konferencia *Rok 1919 a Slovensko*, 10. júna 2019 v Košiciach (zodpovedný organizátor Peter Mulík); konferencia *Matica slovenská v dvadsiatom storočí* (pri príležitosti 100. výročia oživotvorenia MS), 1. októbra 2019 v Bratislave (zodpovedný organizátor Ján Bobák); konferencia *Slovensko a prelomový rok 1939*, 28. októbra 2019 v Bratislave (zodpovedný organizátor Peter Mulík); vedecké kolokvium *Trianonská mierová zmluva z hľadiska historických slovensko-maďarských vzťahov*, 10. júna 2020 v Bratislave (zodpovední organizátori Róbert Letz, Ivan Mrva, Bruno Čanády, Peter Mulík). Plánovaná konferencia *Komunizmus v slovenských dejinách* (zodpovedný organizátor Ján Bobák) a seminár *Memorandum národa slovenského 1861 – 2021* (zodpovedný organizátor Ivan Mrva) sa v dôsledku protipandemických opatrení neuskutočnili.

Vo funkčnom období boli uskutočnené vedecko-populárne podujatia v rámci cyklu *Rozhovory o histórii* v Bratislave: *Rok 1968 ako neúspešný pokus o reformu*, 21. júna 2018 (zodpovedný organizátor Ján Bobák); *170 rokov od Žiadostí slovenského národa*

a od prvého Slovenského zjazdu (zodpovedný organizátor Ivan Mrva); *Slovenská národná rada a Slovenský snem v politických koncepciách Slovákov*, 3. októbra 2018 (zodpovedný organizátor Miriam Viršinská); *Konštantín – Cyril svätec, vedec a diplomat*, 20. februára 2019 (zodpovední organizátori Marek Vadrna, Peter Mulík); *Matičný tajomník Štefan Krčméry a samospráva Slovenska*, 8. augusta 2019 (zodpovedný organizátor Lukáš Krajčír); *Príčiny a dôsledky Slovenského národného povstania*, 5. septembra 2019 (zodpovední organizátori Pavel Mičianik, Peter Bielik).

Vo funkčnom období sa vykonali tieto vydavateľské aktivity a edičná činnosť: LETZ, Róbert a kol. *Slovenské územie v historickom kontexte*. Martin, 2017; BOBÁK, Ján a kol. *Slovenské štátoprávne snahy v dvadsiatom storočí*. Martin, 2018; HOMZA, Martin – MALINOVSKÁ, Nora. *Haličsko-volyňská kronika*. Martin, 2019; MRVA, Ivan – MULÍK, Peter. *Rok 1918 a Slováci*. Martin, 2019; MULÍK, Peter – PAVELCOVÁ, Zuzana (zost.). *Pittsburská dohoda. 100 rokov od podpísania Česko-slovenskej dohody v Pittsburghu*. Martin, 2019; LETZ Róbert a kol. *Úsilie Slovákov o autonómiu*. Martin, 2019; PETRANSKÁ ROLKOVÁ, Natália. *Matica slovenská a národná otázka v prvej Československej republike (1919 – 1938)*. Martin, 2019; PETRANSKÝ, Ivan A. *Udalosti a osobnosti dejín katolíckej cirkvi na Slovensku v 20. storočí*. Martin, 2020; MULÍK, Peter. *Podiel kresťanstva na formovaní Slovákov*. Martin, 2020; LETZ, Róbert – MAKYNA, Pavol (zost.). *Rok 1918 v historickej pamäti Slovenska a strednej Európy*. Martin, 2021; MULÍK Peter a kol. *Rok slovenských historických rozhodnutí*. Martin, 2021; spolupráca pri príprave periodika *Historický zborník* č. 2/2017, 1/2018, 2/2018, 1/2019, 2/2019, 1/2020, 2/2020, 1/2021.

Vo funkčnom období udelil HO MS Cenu Daniela Rapanta týmto osobnostiam: na rok 2018 10. decembra 2018 Jozefovi M. Rydlovi; na rok 2019 15. októbra 2019 Alene Bartlovej a Eve Frimmovej; na rok 2020 priznal HO MS 25. októbra 2020 cenu Brunovi Čanádymu a Mariánovi Markovi Stolárikovi, cena však pre protipandemické opatrenia nebola vo funkčnom období odovzdaná.

Z hľadiska iných aktivít bolo potrebné spomenúť: oslavu 95. narodenín historika, dlhoročného predsedu Historického odboru MS Richarda Marsinu, 10. mája 2018 v Bratislave; otvorený list HO MS poslancom Mestského zastupiteľstva hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy proti premenovaniu časti Vajanského nábrežia na Námestie Tomáša G. Masaryka, 30. mája 2018; spomienkové podujatie k 150. výročiu úmrtia Štefana Moyses, 4. júla 2019 v Bratislave.

V pandemickom období pokračovali práce na zosumarizovaní členskej základne HO MS a tvorbe tzv. matričnej knihy. Tá bola elektronicky predložená Výboru HO MS zvolanému na 8. októbra 2020. Zasadnutie sa, žiaľ, už neuskutočnilo. Došlo teda k omeškaniu zaslania matričnej knihy HO MS na Členské ústredie MS (ČÚ MS), z čoho rezultoval list ČÚ MS z 1. decembra 2020 o preradení HO MS medzi tzv. neaktívne odbory. Na základe podnetu predsedu HO MS Róberta Letza zo 7. januára 2021 došiel po preskúmaní celej veci Dozorný výbor MS 30. apríla 2021 k rozhodnutiu o neplatnosti rozhodnutia ČÚ MS. Toto rozhodnutie zverejnil 14. júna 2021. HO MS tak mohol pokračovať vo svojej činnosti a aj zvolať riadne valné zhromaždenie HO MS.

Podpredseda HO MS Ivan A. Petranský predniesol následne v zastúpení Miriam Viršinskej *Správu o hospodárení HO MS za roky 2017 – 2021*. Podľa tejto správy bol stav účtu HO MS vedený v Slovenskej sporiteľni k 31. júlu 2017 vo výške 150,34 € a k 31. máju 2021 vo výške 1 018,36 €. Príjmy tvorili príspevky z ústredia MS (1 300 €) a členské príspevky (358 €) – spolu 1 658 €. Výdavky tvorili náklady na udeľovanie Ceny Daniela Rapanta (450,00 €) a bankové poplatky (338,88 €) – spolu 788,68 €. Stav hotovostnej pokladne bol k 21. augustu 2017 vo výške 21,54 € a k 29. júnu 2017 vo výške 50 €. V sledovanom období tvorili hotovostné príjmy členské príspevky (134 €), hotovostné výbery z účtu HO MS (500 €) a dary HO MS (300 €) – spolu 934 €. Výdavky z hotovostnej pokladne tvorili sumu 905,54 € – tie boli použité na prenájom sály na udeľovanie Ceny Daniela Rapanta, na honoráre pre účinkujúcich, kancelárske potreby a poštovné, na konferencie, odborné kolokviá, na zasadnutia výboru, jubileá a na pohreby členov HO MS.

Jedným z hlavných bodov valného zhromaždenia bola voľba nových orgánov HO MS na roky 2021 – 2025. Za predsedu HO MS bol zvolený počtom hlasov 29 Ivan Mrva. Za členov Výboru HO MS (podľa počtu hlasov) boli zvolení: Natália Petranská Rolková, Emília Hrabovec, Ivan A. Petranský, Beáta Katrebová Blehová, Martin Lacko, Peter Sokolovič, Róbert Letz, Ján Bobák, Pavol Demjanič, Martin Homza a Roman Michelko. Náhradníkmi Výboru HO MS sa s najvyšším ďalším počtom hlasov stali: Ján Lukačka, Tomáš Černák a Branislav Kinčok. Za členov Dozorného výboru HO MS boli zvolení: Miroslav Kamenický, Miriam Viršinská a Bruno Čanády, náhradníkom sa stal Radoslav Žgrada.

Okrem volieb do orgánov HO MS sa na valnom zhromaždení uskutočnili aj voľby kandidátov do orgánov MS a delegátov na valné zhromaždenie Matice slovenskej (VZ MS). Volebná komisia na čele s Antonom Hrnkom konštatovala, že bolo prevzatých a odovzdaných 29 hlasovacích lístkov, pričom všetky boli platné. Na základe výsledkov volieb HO MS navrhol: na predsedu MS Štefana Martinkoviča; na členov Výboru MS Romana Michelka; na predsedu Dozorného výboru MS Jána Bulecu; na členov Dozorného výboru MS Bruna Čanádyho a Františka Ďurinu; na delegátov za HO MS na VZ MS: Ivana Mrvu, Ivana A. Petranského (1. náhradník) a Pavla Demjaniča (2. náhradník).

Novozvolený predseda Ivan Mrva vo svojom príhovore poďakoval delegátom za jednomyselnú voľbu, ktorú berie ako veľký záväzok, a poďakoval aj doterajšiemu predsedovi Róbertovi Letzovi za vykonanú prácu. Načrtnol svoje priority v predsedníckej funkcii a víziu ďalšieho smerovania HO MS. Zdôraznil pritom, že je potrebné upevniť a prípadne aj rozšíriť členskú základňu HO MS predovšetkým o mladších historikov, absolventov vysokých škôl, ale aj o záujemcov a podporovateľov aktivít HO MS. Uviedol, že sa musí zlepšiť koordinácia i propagácia činnosti HO MS a práce členskej základne, k čomu by prispela lepšia vzájomná informovanosť vďaka osobitnej webovej stránky HO MS v rámci matičného elektronického portálu. Vytýčil program spolupráce s akademickými pracoviskami, múzeami a vysokými školami, aby sa prostredníctvom diskusie a výmeny názorov zblížovali stanoviská na niektoré problémy slovenských dejín. V rámci grantového programu považuje za potrebné pokračovať vo vydávaní odborných

publikácií a jazykových prameňov k dejinám Slovenska a Slovákov. Navrhol tiež, aby HO MS usporiadal v priebehu štvorročného obdobia vedecké konferencie pri príležitosti významných výročí (o. i. ide o 30. výročie vzniku SR či 160. výročie Viedenského memoranda) a do roku 2025 pripravil syntézu slovenských dejín, prípadne dejín MS.

Prvé zasadnutie Výboru HO MS po valnom zhromaždení sa uskutočnilo 8. septembra 2021 v Bratislave. Verejným hlasovaním bol na ňom za podpredsedu HO MS zvolený Ivan A. Petranský a za tajomníka a súčasne aj hospodára HO MS Pavol Demjanič. Na zasadnutí dozorného výboru z 11. februára 2022 bol za jeho predsedu zvolený Bruno Čanády.

Pavol Demjanič

Vedecký seminár pri príležitosti 200. výročia narodenia Augusta Roya

Pri príležitosti Roku odkazu štúrovcov, ktorý vyhlásila Matica slovenská, sa konalo viacero podujatí, ktorými sa pripomínali významné osobnosti štúrovskej generácie narodené pred dvoma storočiami. Pri príležitosti 200. výročia narodenia štúrovca Augusta Roya, národného pracovníka a evanjelického kňaza, zorganizoval 8. júna 2022 Národný biografický ústav Slovenskej národnej knižnice (SNK) vedecký seminár v Literárnom múzeu SNK v Martine s názvom *Royovci v slovenskej kultúre*.

Program seminára bol rozdelený na dva bloky. Po úvodnom slove vedúceho oddelenia Národného biografického ústavu Zdenka Ďuriška nasledoval prvý blok venovaný staršiemu pokoleniu Royovcov. Zdenko Ďuriška pokračoval so svojím príspevkom s názvom *Royovci*, v ktorom zhrnul genealógiu rodiny Royovcov až do súčasnosti. Nasledoval vedúci Ústredného archívu a Centra histórie Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku Martin Miti Kováč s príspevkom *Život a dielo Augusta Roya*, v ktorom zhrnul najvýznamnejšiu tvorbu Augusta Roya. Ďalší príspevok v prvom bloku seminára bol *Sestry Royové v službe bližnému*. Vedecký pracovník Historického ústavu Slovenskej akadémie vied Peter Macho v referáte rozobral charitatívnu činnosť Royovcov. Na príspevok nadviazal kultúrno-propagačný manažér Slovenského národného múzea – Múzea Slovenských národných rád Pavol Trúsik s referátom *Druhý život Augusta Roya a Royovcov*, v ktorom priblížil spirituálne zázemie rodiny Royovcov.

Po ukončení prvého bloku príspevkov nasledovala krátka prestávka, po ktorej začal druhý blok seminára venovaný mladšej generácii rodu Royovcov. V druhom bloku vystúpila vedecká pracovníčka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied Daniela Kodajová s príspevkom *Rodina a spoločnosť – dva svety básnika, kňaza, vojaka, slávnostného rečníka Vladimíra Roya*, v ktorom priblížila osobnosť rodiny Royovcov pôsobiacu v 20. storočí. Posledný referát na seminári predniesla pracovníčka Národného biografického ústavu SNK Eliška Horníková. V príspevku *Životná cesta Zorky Belánovej-Royovej* pokračovala zhrnutím životného osudu dcéry Vladimíra Roya, čím nadviazala na svoju predrečníčku.

Záverečné slovo mal opäť Zdenko Ďuriška. Poďakoval zúčastneným a vyzval na odbornú diskusiu, po ktorej skončila oficiálna časť vedeckého seminára. Výsledné štúdie zo seminára, ktorými sa verejnosť oboznámi so závermi výskumu o rodine Royovcov, budú publikované v samostatnom zborníku.

Zdenko Tkáč

Odhalenie pamätnej tabule vo Vlkovej

Dňa 9. júla 2022 sa v obci Vlková v okrese Kežmarok konalo odhalenie pamätnej tabule venovanej miestnemu rodákovi, pedagógovi a humanistickému básnikovi Jánovi Filickému (1580 – 1622), ktorý do slovenských dejín vstúpil ako autor jednej z najstarších obrán slovenského národa. Pamätnú tabuľu zhotovili členovia Historického odboru Matice slovenskej (HO MS) a v súčinnosti so starostom obce Vlková Petrom Bendíkom, ktorý zabezpečil miesto a potrebné stavebné úpravy, ju osadili v obecnom parku. Podujatie moderoval člen HO MS Ján Pastuszek a s príhovorom vystúpili starosta obce, ktorý predniesol stručný životopis Jána Filického, ako aj tajomník HO MS Pavol Demjanič, ktorý zdôraznil potrebu budovania pamätníkov za účelom sprítomňovania dôležitých udalostí a významných osobností našich dejín.

Pavol Demjanič

Seminár 100. výročie narodenia Vladimíra Mináča

Dňa 10. augusta 2022 uplynulo sto rokov od narodenia spisovateľa, politika a predsedu Matice slovenskej Vladimíra Mináča. Pri tejto príležitosti pripravila Matica slovenská sériu podujatí, ktorými sa rozhodla uctiť si pamiatku tohto veľikána slovenského kultúrneho života a pripomenúť jeho životnú dráhu.

V deň výročia Mináčovho narodenia sa v jeho rodnom kraji v Rimavskej Sobote uskutočnil vedecký seminár organizovaný Slovenským historickým ústavom Matice slovenskej (SHÚ) v spolupráci so Slovenským literárnym ústavom Matice slovenskej (SLÚ).

Seminár sa konal v priestoroch hotela Zlatý býk v centre Rimavskej Soboty. Úrad vlády reprezentovala Iveta Galbavá, poradkyňa predsedu vlády v oblasti politiky starostlivosti o Slovákov žijúcich v zahraničí. Na seminári sa zúčastnil aj syn Vladimíra Mináča Vladimír Mináč ml. Úvodné slovo mal poverený riaditeľ SHÚ Radoslav Žgrada, ktorý celé podujatie moderoval. Po privítaní hostí odovzdal slovo predsedovi Matice slovenskej Mariánovi Gešperovi. Predseda Matice slovenskej pripomenul význam Vladimíra Mináča pre Maticu slovenskú a vyzval na vytvorenie rozsiahlej publikácie zaoberajúcej sa touto dôležitou osobnosťou.

Následne vystúpil Radoslav Žgrada. V príspevku *Vladimír Mináč – hrdý Klenovčan a zaslúžilý predseda Matice slovenskej* sa zameral na vzťah Vladimíra Mináča k rodnému kraju, Matici slovenskej a načrtnol jeho literárnu činnosť. Druhý referát, *Skice k esejistickému tvorbe Vladimíra Mináča*, predniesol riaditeľ SLÚ Július Lomenčík. Rozobral v ňom základné znaky esejistického tvorby Vladimíra Mináča. Následne priblížil jeho najznámejšie esejistické diela *Dúchanie do pahrieb* a *Zobrané spisy Jozefa Miloslava Hurbana*. Nasledoval príspevok *Vladimír Mináč na krátkej prozaickej ceste* od vedeckého pracovníka SLÚ Pavla Pareničku. Zameral sa na prozaickú tvorbu Vladimíra Mináča ovplyvnenú obdobím spoločenských zmien nastávajúcich po druhej svetovej vojne a Mináčovo vypracovanie sa na vrcholného predstaviteľa schematicizmu.

Štvrtým prednášajúcim bol vedecký pracovník SLÚ Lukáš Perný s príspevkom *Filozofické postoje v diele Vladimíra Mináča*. Na základe analýzy prozaického a esejistického diela Vladimíra Mináča predstavil pohľad na jeho ponímanie filozofie. Hlavným cieľom príspevku bolo poukázať na to, že myšlienkový odkaz spisovateľa môže mať aj filozofický rozmer. Záverečný referát s názvom *Krajanská problematika Matice slovenskej počas predsedníctva Vladimíra Mináča* si pripravila riaditeľka Krajanského múzea Matice slovenskej Zuzana Pavelcová. Priblížila krajanské aktivity Matice slovenskej a fungovanie krajanských vzťahov v čase vedenia Matice slovenskej Vladimírom Mináčom a aj na to, ako jeho osobnosť vnímajú krajanovia a v akých intenciách sa udržala v ich kolektívnej pamäti.

Po ukončení prednášok nasledovala diskusia. Prvý sa ujal slova Marián Gešper. Predniesol svoje postrehy z prednesených príspevkov a premostil udalosti z obdobia predsedníctva Vladimíra Mináča v Matici slovenskej na súčasné dianie. Následne Jozef

Leikert pripomenul spoločníka Vladimíra Mináča Romana Kaliského a ich vzájomný vzťah. Poukázal aj na útoky na Vladimíra Mináča v deväťdesiatych rokoch 20. storočia. Potom dal slovo manželke Milana Rúfusa Magde Rúfusovej, ktorá z vlastných spomienok opísala Vladimíra Mináča ako osobnosť, ktorá „dokázala zaujať vzdelaných mužov“. Posledné slovo mala riaditeľka Domu Matice slovenskej v Rimavskej Sobote Ingrid Krštieňová-Šulková, ktorá poďakovala SHÚ a SLÚ za organizáciu seminára a pozvala na slávnostné odhalenie busty Vladimíra Mináča v parku dejateľov, neďaleko priestorov, kde prebiehal seminár.

Príspevky zo seminára budú publikované vo forme článkov v časopise *Slovensko. Národné spektrum*. Nevyšli v samostatnom zborníku, pretože 7. októbra 2022 organizovala Matica slovenská rozsiahlejšiu vedeckú konferenciu o osobnosti Vladimíra Mináča. Ňou pokračovala séria podujatí pri výročí storočnice narodenia tejto významnej osobnosti, pričom výsledky z konferencie budú publikované v samostatnom zborníku.

Zdenko Tkáč

Pokyny pre autorov

Historický zborník je recenzovaný vedecký časopis zameraný na slovenské národné dejiny od najstarších čias po súčasnosť. Publikuje príspevky venované politickým, hospodárskym, kultúrnym a sociálnym dejinám, tematicky zamerané celoslovensky, ale aj regionálne v prípade významu spracovanej regionálnej problematiky v celoslovenskom kontexte. Venuje sa aj medzinárodným súvislostiam slovenských dejín a dejinám Slovákov v zahraničí. Časopis vydáva vedecké príspevky (štúdie, materiály, edované dokumenty), recenzie a informačné správy. Texty sú publikované v slovenčine s anglickými abstraktmi.

Historický zborník publikuje výlučne dosiaľ nepublikované vedecké príspevky na základe schválenia dvomi recenzentmi v anonymnom recenznom konaní a redakčnou radou časopisu. Rozsah vedeckých príspevkov nesmie byť menší než 20 normostrán a nemal by prekročiť 45 normostrán. Príspevky sa prijímajú v elektronickej podobe na e-mailovej adrese: redakcia@zbornik.sk.

Vedecký príspevok má nasledujúcu štruktúru: Názov; podnázov (ak je); meno autora/autorov s titulmi; e-mailová adresa; pracovisko/inštitúcia; ORCID; abstrakt (približne 1 500 znakov); kľúčové slová; text príspevku; zoznam použitých prameňov a literatúry.

Bibliografické odkazy sa uvádzajú podľa aktuálne platnej normy. Je v nich potrebné uvádzať identifikátory ISSN/ISBN a DOI (ak sú). Uvádzame niekoľko príkladov:

Odkaz na knižnú publikáciu

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920–1948)*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 175, ISBN 80-7090-575-1.

Opakovaný odkaz na knižnú publikáciu

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku*, 171 s.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej publikácii

GAJDOŠOVÁ, Martina. Dve advokátske komory na Slovensku od roku 1936 – Advokátska komora v Bratislave a Advokátska komora v Turčianskom Svätom Martine. In GAJDOŠOVÁ, Martina a kol. *Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875 – 1948*. Bratislava : Slovenská advokátska komora, 2018, s. 420, ISBN 978-80-224-1641-2.

Opakovaný odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej publikácii

GAJDOŠOVÁ, Martina. Dve advokátske komory, s. 420.

Odkaz na príspevok publikovaný v periodiku

VÁLKA, Miroslav. Czechoslovak Republic and the Formation of Ethnographic Science during the “First Republic” (1918–1938). In *Glasnik Etnografskog Instituta*, roč. 68, 2020, č. 2, s. 382, ISSN 0350-0861, <http://dx.doi.org/10.2298/GEI2002379V>.

Opakovaný odkaz na príspevok publikovaný v periodiku

VÁLKA, Miroslav. Czechoslovak Republic and the Formation of Ethnographic Science, s. 379.

Odkaz na elektronický zdroj

ROHOŇOVÁ, Ľudmila – GAŠPAROVÁ, Mária. *Pavol Strauss. Personálna bibliografia*. 2. rozšírené vydanie. Martin : Slovenská národná knižnica, 2012, s. 15 – 17 [online]. Dostupné na: http://www.snk.sk/images/Edicna_cinnost/Zborniky/Strauss_Pavol_bibliografia_2_vyd.pdf [cit. 18. 7. 2018].

Odkaz na archívny prameň

Slovenský národný archív, Bratislava (SNA), f. Ministerstvo vnútra (MV), šk. č. 1471. List Okresného úradu v Liptovskom Sv. Mikuláši Krajskému úradu, 3. 8. 1933.

Opakovaný odkaz na archívny prameň

SNA, f. MV, šk. č. 1473. List Štátnej nemocnice v Palúdzke ministerstvu vnútra, 6. 7. 1940.

HISTORICKÝ
ZBORNÍK

ROČNÍK 32
2022 ČÍSLO 2

ISSN 1335-8723

9 771335 872006 22